

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عزیزان
علیهم الصلوات
والتسلیمات

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

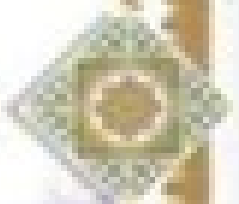
.ir

سنجش

مجموعه سنجش و سنجش در امور مساجد
دومین همایش هفته جهانی مساجد

مرکز رسیدگی به امور مساجد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فروغ مسجد ۲: مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد

نویسنده:

گروه پژوهشهای کاربردی مرکز رسیدگی به امور مساجد

ناشر چاپی:

موسسه فرهنگی ثقلین

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۵	فروغ مسجد ۲: مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد
۱۵	مشخصات کتاب
۱۶	اشاره
۲۱	فهرست مطالب
۳۰	سخن ناشر
۳۲	بخش اول: چکیده و متن سخنرانی ها
۳۲	اشاره
۳۴	پیشگفتار
۳۸	روزشمار هفته جهانی مسجد
۴۰	سخنرانی حجه الاسلام والمسلمین ابراهیمی در حرم مطهر امام خمینی قدس سره
۴۸	سخنرانی افتتاحیه همایش ها حجه الاسلام والمسلمین ابراهیمی
۶۲	سخنرانی آیت الله هاشمی شاهرودی
۷۴	سخنرانی آیت الله هاشمی رفسنجانی
۸۴	سخنرانی دکتر غلامعلی حداد عادل
۹۲	سخنرانی دکتر علی اکبر ولایتی
۱۰۲	سخنرانی حضرت آیت الله جنتی
۱۱۰	سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین یونسی
۱۱۶	سخنرانی سرکار خانم زعفرانی معاونت امور زنان
۱۲۶	سخنرانی سرکار خانم لاله افتخاری
۱۳۶	چکیده سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین سید رضا تقوی
۱۳۸	چکیده سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین علی سعیدی
۱۴۰	چکیده سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین دعاگو
۱۴۲	چالش های موجود و راه حل های توسعه و گسترش کارکردهای مساجد

۱۴۸	بخش دوم: چکیده و متن مقالات
۱۴۸	اشاره
۱۵۰	پیشگفتار
۱۵۲	فراخوان مقاله و آثار دومین همایش هفته جهانی مساجد
۱۵۷	جنبه های معنوی و آرمانی مسجد از منظر قرآن کریم
۱۵۷	اشاره
۱۵۷	چکیده
۱۵۸	مقدمه
۱۵۹	اوصاف و ویژگی های مسجد
۱۶۳	اوصاف ثبوتی و آرمانی مسجد
۱۶۳	اشاره
۱۶۳	۱. کمالات علمی _ نظری مسجد
۱۶۳	اشاره
۱۶۳	الف: ایمان به خدا و روز قیامت
۱۶۵	ب: بنیانگذاری براساس تقوا
۱۶۸	ج: طهارت و روزی حاضران
۱۶۹	۲. کمالات عملی مسجد
۱۶۹	اشاره
۱۶۹	الف: انجام عبادت خالصانه
۱۷۱	ب: تسبیح، ذکر و یاد خدا
۱۷۲	ج: پرداخت زکات
۱۷۲	د: تعلیم و تعلّم در مسجد
۱۷۳	ه: زیباگرایی مسجدیان
۱۷۴	و: حضور قلب
۱۷۵	اوصاف سلبی مساجد
۱۷۵	اشاره

۱۷۵	۱ . صفات سلبی نظری و علمی
۱۷۶	۲ . صفات سلبی عملی
۱۷۹	نقش محوری مساجد در تأمین اهداف چند منظوره
۱۷۹	اشاره
۱۷۹	چکیده
۱۸۰	مقدمه
۱۸۱	۱ . نقش عبادی
۱۸۱	۲ . نقش اجتماعی
۱۸۲	۳ . نقش آموزشی
۱۸۳	۴ . نقش قضایی
۱۸۴	۵ . نقش مشورتی
۱۸۴	۶ . نقش پشتیبانی
۱۸۴	۷ . نقش نظامی و دفاعی
۱۸۵	۸ . نقش اداری
۱۸۵	۹ . نقش سیاسی
۱۸۶	مسجد رمز جامعیت اسلام
۱۸۷	کارکردهای مختلف مساجد در انقلاب اسلامی
۱۸۸	بررسی تطبیقی نقش آفرینی مساجد
۱۸۹	نتیجه گیری و پیشنهاد
۱۹۳	مسجد در صدر اسلام و نقش آن در پیروزی انقلاب اسلامی
۱۹۳	اشاره
۱۹۳	چکیده
۱۹۴	مقدمه
۱۹۴	کارکردهای مسجد در صدر اسلام
۱۹۴	اشاره
۱۹۴	۱ . کارکرد عبادی مسجد

۲۰۰	۲ . کارکرد فرهنگی، آموزشی و تبلیغی مسجد
۲۰۵	۳ . کارکرد سیاسی، اجتماعی مسجد
۲۱۳	۴ . کارکرد اقتصادی مسجد
۲۱۴	نتیجه گیری و جمع بندی
۲۱۷	مسجد، جایگاه اصلی آموزش اسلامی
۲۱۷	اشاره
۲۱۷	چکیده
۲۱۸	مقدمه
۲۱۹	مسجد، جایگاه اصلی آموزش اسلامی
۲۲۵	تجلی اصل وحدت در عین کثرت و کثرت در عین وحدت در معماری مساجد
۲۲۵	اشاره
۲۲۵	چکیده
۲۲۶	درآمد
۲۲۸	اصل وحدت و کثرت از دیدگاه فلاسفه اسلامی
۲۳۰	کیفیت الهی هنر اسلامی
۲۳۵	تجلی اصل وحدت و کثرت در معماری مساجد
۲۴۶	جمع بندی و نتیجه گیری
۲۴۷	منابع و مأخذ
۲۵۱	دین دولتی و دولت دینی با تأکید بر تعامل دین و دولت در پایگاه مسجد
۲۵۱	اشاره
۲۵۱	چکیده
۲۵۲	مقدمه
۲۵۳	پیروزی انقلاب اسلامی و نگرانی دشمنان
۲۵۳	اشاره
۲۵۵	الف: برخوردهای خصمانه
۲۵۵	ب: خرسندی امریکا از پیدایش انحراف

- ۲۵۷ دین چیست؟
- ۲۵۸ سکولاریسم
- ۲۵۹ خاستگاه سکولاریسم
- ۲۶۰ برآیند پدیده سکولاریسم
- ۲۶۱ دولت چیست؟
- ۲۶۲ سکولاریسم و جدایی دین و دولت!
- ۲۶۳ دین و رابطه متقابل مذهب و دولت
- ۲۶۳ اشاره
- ۲۶۴ الف: دین دولتی
- ۲۶۶ ب: دولت دینی
- ۲۶۷ دولت دینی و زمینه سازی رشد جامعه
- ۲۶۷ اشاره
- ۲۶۷ ۱. آموزش و تربیت
- ۲۶۸ ۲. ترویج فرهنگ قسط
- ۲۶۹ ۳. اطلاع رسانی؛ ارتقای بینش و افزونی توان تحلیل
- ۲۷۰ ۴. آماده سازی نیروهای کارآمد
- ۲۷۱ دولت دینی و مساجد
- ۲۷۳ پیدایش مراکز موازی مساجد و وظیفه دولت اسلامی
- ۲۷۵ مسجدالاقصی در گذر تاریخ
- ۲۷۵ اشاره
- ۲۷۵ چکیده
- ۲۷۵ مقدمه
- ۲۷۷ مسجدالاقصی و ادیان الهی
- ۲۷۸ مسجدالاقصی و سرزمین فلسطین
- ۲۸۰ بنای مسجدالاقصی در گذر تاریخ
- ۲۸۳ جایگاه مسجد الاقصی در قرآن و روایات

۲۸۵	نگاهی به حوادث ناگوار مسجدالاقصی
۲۸۶	اهداف شوم دشمنان ادیان الهی در مسجدالاقصی
۲۸۷	جمع بندی و نتیجه گیری
۲۸۹	مساجد و مهم ترین چالش های فرا روی آن
۲۸۹	اشاره
۲۸۹	چکیده
۲۹۰	مقدمه
۲۹۲	مهم ترین چالش های فرا روی مساجد
۲۹۲	اشاره
۲۹۲	۱. عدم برنامه ریزی مناسب برای استفاده کامل، مطلوب و بهینه از مساجد
۲۹۳	۲. فقدان استراتژی مصوب در مورد چگونگی حضور و دخالت دولت در مساجد
۲۹۶	۳. تعدد مراکز دخیل در امر مسجد
۲۹۶	۴. عدم ساماندهی مناسب منابع نیروی انسانی مساجد
۲۹۹	۵. عدم اجرای برنامه های تبلیغی و فرهنگی مناسب و عدم فرهنگ سازی و اطلاع رسانی صحیح در مورد مساجد
۳۰۰	۶. اجرای نامناسب و غیر کاربردی پروژه های تحقیقاتی و پژوهشی
۳۰۱	۷. عدم استفاده از تجهیزات فرهنگی، هنری، رایانه ای و نرم افزاری روز
۳۰۱	۸. عدم تقویت و غنی سازی کتابخانه های مساجد کشور
۳۰۲	۹. نبود امکانات مناسب فرهنگی، رفاهی، تأسیساتی و...
۳۰۲	۱۰. ساخت مراکز متعدد فرهنگی هنری به جای تقویت و گسترش فضای فرهنگی و هنری مساجد
۳۰۳	۱۱. عدم استفاده از ابزار و زبان هنر در برنامه های اجرایی
۳۰۴	۱۲. عدم وجود یک مرکز قوی پژوهشی و تحقیقاتی ویژه مساجد
۳۰۵	۱۳. عدم وجود گروه کارشناسی قوی و کاردان جهت بازآفرینی نقش ها و کارکردهای مساجد و به روز کردن آن
۳۰۶	۱۴. نبود اطلاعات جامع از وضعیت مساجد کشور
۳۰۷	۱۵. عدم تشکیل و راه اندازی یک نهاد مدنی کار آمد و فراگیر از نیروهای مساجد
۳۰۷	۱۶. عدم تغذیه فکری منابع نیروی انسانی
۳۱۱	بررسی نقاط ضعف و قوت مساجد

۳۱۱	اشاره
۳۱۱	چکیده
۳۱۱	مقدمه
۳۱۲	نقاط قوت مساجد
۳۱۲	اشاره
۳۱۲	۱. وسعت و گستردگی فعالیت ها
۳۱۸	۲. مسایل مدیریتی
۳۱۸	۳. حضور جوانان
۳۱۹	۴. زیبایی ظاهر و نما (معماری)
۳۱۹	۵. رعایت مسایل بهداشتی
۳۲۱	نقاط ضعف مساجد
۳۲۱	ویژگی های مسجد نمونه
۳۲۲	بررسی راه های جذب جوانان به مساجد
۳۲۲	اشاره
۳۲۳	چکیده
۳۲۴	مقدمه
۳۲۵	مسجد، حلقه ارتباط خانه و مدرسه
۳۲۶	نقش مسجد در هدایت نسل جوان
۳۲۶	اشاره
۳۲۷	۱. پرورش حس دینی
۳۲۸	۲. تربیت و سازندگی اخلاقی
۳۳۲	۳. تحکیم پیوندهای اجتماعی
۳۳۳	ضرورت احیای مساجد و جذب جوانان
۳۳۵	جمع بندی و پیشنهاد
۳۳۵	اشاره
۳۳۵	۱. درک ذهن و ضمیر جوان همراه با انعطاف و صبوری

۳۳۶	۲ . فرصت شناسی، استفاده از فرصت ها، بلکه فرصت سازی
۳۳۸	منابع و مآخذ
۳۳۹	مسجد و مشارکت جوانان در آن
۳۳۹	اشاره
۳۳۹	چکیده
۳۳۹	مقدمه
۳۴۰	موانع حضور جوانان در مسجد
۳۴۰	اشاره
۳۴۰	۱ _ بحران هویت دینی
۳۴۳	۲ _ تهاجم فرهنگی
۳۴۴	۳ _ ناهمگونی روحیات و خواسته های جوان با فضای مسجد
۳۴۴	۴ _ ناهنجاری و ناسازگاری با اطراف
۳۴۵	۵ _ دین گریزی
۳۴۶	طرق و شیوه های جذب جوانان به مسجد
۳۴۶	اشاره
۳۴۶	۱ _ امام جماعت
۳۵۲	۲ _ خانواده و دوستان
۳۵۳	۳ _ امکانات و فعالیت های مسجد
۳۵۸	۴ _ کلاس های آموزشی
۳۵۹	۵ _ بها دادن به جوانان
۳۶۰	۶ _ تبلیغات
۳۶۱	۷ _ حضور شخصیت های محبوب و الگوهای جوانان در مسجد
۳۶۱	۸ _ شکل ظاهری مسجد
۳۶۳	۹ _ بیان مباحث مورد نیاز جوانان در مسجد
۳۶۳	۱۰ _ توجه به پیش نیازها
۳۶۴	۱۱ _ تشویق

۳۶۵	۱۲ _ تقویت پایگاه های بسیج
۳۶۶	۱۳ _ ایجاد تشکیلات مخصوص جوانان
۳۶۷	مدیریت مسجد
۳۶۷	اشاره
۳۶۷	چکیده
۳۶۸	مقدمه
۳۶۹	ساختار پیشنهادی مدیریت مسجد
۳۷۰	وظایف پیشنهادی مدیران مسجد
۳۷۵	جمع بندی و نتیجه گیری
۳۷۷	نظام آموزشی مساجد
۳۷۷	اشاره
۳۷۷	چکیده
۳۷۸	اهداف
۳۷۸	مقدمه
۳۷۸	مسجد مرکز آموزشی
۳۸۱	حلقه های علمی در مساجد
۳۸۲	نظام آموزشی در مساجد
۳۸۲	اشاره
۳۸۲	۱ _ آداب آموزش
۳۸۳	۲ _ زمان آموزش
۳۸۴	۳ _ شیوه آموزش
۳۸۵	۴ _ شیوه ارزیابی
۳۸۶	۵ _ موضوعات درسی
۳۸۶	۶ _ انتخاب استاد
۳۸۷	۷ _ گواهینامه علمی
۳۸۸	۸ _ شیوه کاربایی

- ۳۸۸ ----- ۹_ معاش استادان
- ۳۹۰ ----- ۱۰_ هزینه دانشجویان
- ۳۹۰ ----- موقعیت علما در جامعه
- ۳۹۱ ----- مسجد و علوم جدید
- ۳۹۲ ----- لزوم احیای مراکز آموزشی مساجد
- ۳۹۳ ----- مراحل اجرا
- ۳۹۵ ----- مساجد، نهضت خدمت رسانی و تعاون اجتماعی
- ۳۹۵ ----- اشاره
- ۳۹۵ ----- چکیده
- ۳۹۶ ----- مقدمه
- ۳۹۸ ----- ضرورت خدمت رسانی و تعاون اجتماعی
- ۳۹۹ ----- شیوه های تحقق خدمت رسانی در مساجد
- ۴۰۸ ----- جمع بندی و نتیجه گیری
- ۴۰۹ ----- درباره مرکز

فروغ مسجد ۲: مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد

مشخصات کتاب

سرشناسه: همایش هفته جهانی مساجد (دومین : ۱۳۸۳ : تهران)

عنوان و نام پدیدآور: فروغ مسجد (۲): مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد (مردادماه ۱۳۸۳- جمادی الثانی ۱۴۲۵) (آگوست ۲۰۰۴) / [برگزارکننده] مرکز رسیدگی به امور مساجد.

مشخصات نشر: قم : موسسه فرهنگی ثقلین ، ۱۳۸۴.

مشخصات ظاهری: ۳۹۰ ص. : مصور، جدول.

فروست: موسسه فرهنگی ثقلین ؛ ۳۰.

شابک: ۹۶۴-۹۴۸۴۲-۶-۴

وضعیت فهرست نویسی: فایا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: The world respect week of Musque.

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس .

عنوان دیگر: مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد (مردادماه ۱۳۸۳- جمادی الثانی ۱۴۲۵) (آگوست ۲۰۰۴).

موضوع: مسجدها-- کنگره ها

موضوع: Mosques-- Congresses

شناسه افزوده: مرکز رسیدگی به امور مساجد

رده بندی کنگره: BP۲۶۱۱۳۸۳ ۸۵/

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۵

شماره کتابشناسی ملی: ۱۱۷۳۲۴۶

ص: ۱

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: ٢

ف_روغ مسج_د (۲)

مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده

دومین همایش هفته جهانی مساجد

(مرداد ماه ۱۳۸۳ _ جمادی الثانی ۱۴۲۵)

(آگوست ۲۰۰۴)

مرکز رسیدگی به امور مساجد

ص: ۳

سرشناسه: همایش هفته جهانی مساجد (دومین : ۱۳۸۳ : تهران)

عنوان و نام پدید آور: فروغ مسجد (۲): مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد (مردادماه ۱۳۸۳ - جمادی الثانی ۱۴۲۵) (آگوست ۲۰۰۴) / [برگزار کننده] مرکز رسیدگی به امور مساجد.

مشخصات نشر: قم: موسسه فرهنگی ثقلین، ۱۳۸۴.

مشخصات ظاهری: ۳۹۰ ص. مصور، جدول.

فروست: موسسه فرهنگی ثقلین؛ ۳۰.

شابک: ۹۶۴-۹۴۸۴۲-۶-۴

وضعیت فهرست نویسی: فاپا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: The world respect week of Musque.

یادداشت: کتابنامه به صورت زیر نویس.

عنوان دیگر: مجموعه سخنرانی ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد (مردادماه ۱۳۸۳ - جمادی الثانی ۱۴۲۵) (آگوست ۲۰۰۴).

موضوع: مسجدها-- کنگره ها

Mosques-- Congresses: موضوع

شناسه افزوده: مرکز رسیدگی به امور مساجد

رده بندی کنگره: BP۲۶۱۱۳۸۳ ۸۵/

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۵

شماره کتابشناسی ملی: ۱۱۷۳۲۴۶

حروفچینی و ناظر چاپ: عباس رحیمی

لیتوگرافی و چاپ: نینوا

قطع:

وزیری _ ۳۹۲ صفحه

تیراژ: چاپ اول _ ۵۰۰۰ نسخه

تاریخ: فروردین ماه ۱۳۸۴

نشانی: دفتر مرکزی: تهران _ تهرانپارس _ بین فلکه دوم و سوم _ خیابان ۱۸۲ غربی _ پلاک ۶

تلفن ۷۷۲۳۱۲ _ دورنویس ۷۸۸۱۴۵۲

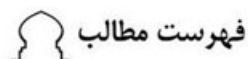
مرکز انتشارات: قم _ خیابان انقلاب _ چهارراه سجادیه _ کوچه شماره ۳۳ _ پلاک ۱۳

تلفن ۷۷۳۴۴۶۷ _ دورنویس ۷۷۳۲۸۶۴

شماره شابک ۹۶۴_۹۴۸۴۲_۶_۴

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

ص: ۴

فهرست مطالب

۱۳ سخن ناشر
بخش اول: چکیده و متن سخنرانی‌ها	
۱۷ پیشگفتار
۲۱ روزشمار هفته جهانی مساجد
۲۳ سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین ابراهیمی در حرم مطهر امام خمینی <small>علیه السلام</small>
۳۱ سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین ابراهیمی در مراسم افتتاحیه همایش‌ها
۴۵ سخنرانی حضرت آیت‌الله هاشمی شاهرودی
۵۷ سخنرانی حضرت آیت‌الله هاشمی رفسنجانی
۶۷ سخنرانی دکتر غلامعلی حداد عادل
۷۵ سخنرانی دکتر علی اکبر ولایتی
۸۵ سخنرانی حضرت آیت‌الله جنتی
۹۳ سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین یونسی
۹۹ سخنرانی سرکار خانم زعفرانی معاونت امور زنان
۱۰۹ سخنرانی سرکار خانم افتخاری
۱۱۹ چکیده سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین سید رضا تقوی
۱۲۱ چکیده سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین علی سعیدی
۱۲۳ چکیده سخنرانی حجت‌الاسلام والمسلمین دعاگو
۱۲۵ چالش‌های موجود و راه‌حل‌های توسعه مساجد

بخش دوم: چکیده و متن مقالات

۱۳۳ پیشگفتار
۱۳۵ فراخوان مقاله و آثار دومین همایش هفته جهانی مساجد

جنبه‌های معنوی و آرمانی مسجد از منظر قرآن کریم

۱۳۹ چکیده
۱۴۰ مقدمه
۱۴۱ اوصاف و ویژگی‌های مسجد
۱۴۵ اوصاف ثبوتی و آرمانی مسجد
۱۳۶ ۱. کمالات علمی - نظری مسجد
۱۴۵ الف) ایمان به خدا و روز قیامت
۱۴۷ ب) بنیانگذاری براساس تقوا
۱۵۰ ج) طهارت و رزق حاضران
۱۵۱ ۲. کمالات عملی مسجد
۱۵۱ الف) انجام عبادت خالصانه
۱۵۳ ب) تسبیح، ذکر و یاد خدا
۱۵۴ ج) پرداخت زکات
۱۵۴ د) تعلیم و تعلم در مسجد
۱۵۵ هـ) زیباگرایی مسجدیان
۱۵۶ و) حضور قلب
۱۵۷ اوصاف سلبی مساجد
۱۵۷ ۱. صفات سلبی نظری و علمی
۱۵۸ ۲. صفات سلبی عملی

نقش محوری مساجد در تأمین اهداف چند منظوره

۱۶۱ چکیده
۱۶۲ مقدمه
۱۶۳ ۱. نقش عبادی
۱۶۳ ۲. نقش اجتماعی

فهرست مطالب ۷

۱۶۴	۳. نقش آموزشی
۱۶۵	۴. نقش قضایی
۱۶۶	۵. نقش مشورتی
۱۶۶	۶. نقش پشتیبانی
۱۶۶	۷. نقش نظامی و دفاعی
۱۶۷	۸. نقش اداری
۱۶۷	۹. نقش سیاسی
۱۶۸	مسجد رمز جامعیت اسلام
۱۶۹	کارکردهای مختلف مساجد در انقلاب اسلامی
۱۷۰	بررسی تطبیقی نقش آفرینی مساجد
۱۷۱	نتیجه گیری و پیشنهاد

مسجد در صدر اسلام و نقش آن در پیروزی انقلاب اسلامی

۱۷۵	چکیده
۱۷۶	مقدمه
۱۷۶	کارکردهای مسجد در صدر اسلام
۱۷۶	۱. کارکرد عبادی مسجد
۱۸۲	۲. کارکرد فرهنگی، آموزشی و تبلیغی مسجد
۱۸۷	۳. کارکرد سیاسی، اجتماعی مسجد
۱۹۵	۴. کارکرد اقتصادی مسجد
۱۹۶	نتیجه گیری و جمع بندی

مسجد، جایگاه اصلی آموزش اسلامی

۱۹۹	چکیده
۲۰۰	مقدمه
۲۰۱	مسجد، جایگاه اصلی آموزش اسلامی

تجلی اصل وحدت در عین کثرت و کثرت در عین وحدت در معماری مساجد

۲۰۷ چکیده.
۲۰۸ درآمد.
۲۱۰ اصل وحدت و کثرت از دیدگاه فلاسفه اسلامی.
۲۱۲ کیفیت الهی هنر اسلامی.
۲۱۷ تجلی اصل وحدت و کثرت در معماری مساجد.
۲۲۸ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.
۲۲۹ منابع و مآخذ.

دین دولتی و دولت دینی با تأکید بر تعامل دین و دولت در پایگاه مسجد

۲۳۳ چکیده.
۲۳۴ مقدمه.
۲۳۵ پیروزی انقلاب اسلامی و نگرانی دشمنان.
۲۳۷ الف: برخوردهای خصمانه.
۲۳۷ ب: خرسندی امریکا از پیدایش انحراف.
۲۳۹ دین چیست؟
۲۴۰ سکولاریسم.
۲۴۱ خاستگاه سکولاریسم.
۲۴۲ برآیند پدیده سکولاریسم.
۲۴۳ دولت چیست؟
۲۴۴ سکولاریسم و جدایی دین و دولت!
۲۴۵ دین و رابطه متقابل مذهب و دولت.
۲۴۶ الف: دین دولتی.
۲۴۸ ب: دولت دینی.
۲۴۹ دولت دینی و زمینه‌سازی رشد جامعه.
۲۴۹ ۱. آموزش و تربیت.
۲۵۰ ۲. ترویج فرهنگ قسط.
۲۵۱ ۳. اطلاع‌رسانی؛ ارتقای بینش و افزونی توان تحلیل.
۲۵۲ ۴. آماده‌سازی نیروهای کارآمد.
۲۵۳ دولت دینی و مساجد.
۲۵۵ پیدایش مراکز موازی مساجد و وظیفه دولت اسلامی.

مسجد الاقصی در گذر تاریخ

۲۵۷ چکیده.
۲۵۷ مقدمه
۲۵۹ مسجد الاقصی و ادیان الهی.
۲۶۰ مسجد الاقصی و سرزمین فلسطین.
۲۶۲ بنای مسجد الاقصی در گذر تاریخ
۲۶۵ جایگاه مسجد الاقصی در قرآن و روایات
۲۶۷ نگاهی به حوادث ناگوار مسجد الاقصی
۲۶۸ اهداف شوم دشمنان ادیان الهی در مسجد الاقصی
۲۶۹ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مساجد و مهم‌ترین چالش‌های فرا روی آن

۲۷۱ چکیده.
۲۷۲ مقدمه
۲۷۴ مهم‌ترین چالش‌های فرا روی مساجد.
۲۷۴ ۱. عدم برنامه‌ریزی مناسب.
۲۷۵ ۲. فقدان استراتژی مصوب.
۲۷۸ ۳. تعدد مراکز دخیل.
۲۷۸ ۴. عدم ساماندهی منابع نیروی انسانی
۲۸۱ ۵. عدم اجرای برنامه‌های تبلیغی و فرهنگی.
۲۸۲ ۶. اجرای نامناسب و غیرکاربردی پروژه‌های تحقیقاتی.
۲۸۳ ۷. عدم استفاده از تجهیزات فرهنگی، هنری، رایانه‌ای
۲۸۳ ۸. عدم تقویت و غنی‌سازی کتابخانه‌ها
۲۸۴ ۹. نبود امکانات مناسب فرهنگی، رفاهی، تأسیساتی
۲۸۴ ۱۰. ساخت مراکز متعدد فرهنگی رقیب.
۲۸۵ ۱۱. عدم استفاده از ابزار و زبان هنر.
۲۸۶ ۱۲. عدم وجود یک مرکز قوی پژوهشی ویژه مساجد
۲۸۷ ۱۳. عدم وجود گروه کارشناسی قوی جهت به روز کردن
۲۸۸ ۱۴. نبود اطلاعات جامع از وضعیت مساجد کشور
۲۸۹ ۱۵. عدم تشکیل و راه‌اندازی یک نهاد مدنی کارآمد و فراگیر.
۲۸۹ ۱۶. عدم تغذیه فکری منابع نیروی انسانی.

بررسی نقاط ضعف و قوت مساجد یا آسیب‌شناسی مسجد

۲۹۳ چکیده.
۲۹۳ مقدمه
۲۹۴ نقاط قوت مساجد.
۲۹۴ ۱. وسعت و گستردگی فعالیت‌ها
۳۰۰ ۲. مسایل مدیریتی
۳۰۰ ۳. حضور جوانان
۳۰۱ ۴. زیبایی ظاهر و نما (معماری)
۳۰۱ ۵. رعایت مسایل بهداشتی
۳۰۳ نقاط ضعف مساجد.
۳۰۳ ویژگی‌های مسجد نمونه.

بررسی راه‌های جذب جوانان به مساجد

۳۰۵ چکیده.
۳۰۶ مقدمه
۳۰۷ مسجد، حلقه ارتباط خانه و مدرسه
۳۰۸ نقش مسجد در هدایت نسل جوان
۳۰۹ ۱. پرورش حس دینی
۳۱۰ ۲. تربیت و سازندگی اخلاقی
۳۱۴ ۳. تحکیم پیوندهای اجتماعی
۳۱۵ ضرورت احیای مساجد و جذب جوانان.
۳۱۷ جمع‌بندی و پیشنهاد.
۳۱۷ ۱. درک ذهن و ضمیر جوان همراه با انعطاف و صبوری
۳۱۸ ۲. فرصت‌شناسی، استفاده از فرصت‌ها، بلکه فرصت‌سازی
۳۲۰ منابع و مآخذ

مسجد و مشارکت جوانان در آن

۳۲۱ چکیده.	
۳۲۱ مقدمه	
۳۲۲ موانع حضور جوانان در مسجد	
۳۲۲ ۱. بحران هویت دینی	
۳۲۵ ۲. تهاجم فرهنگی	
۳۲۶ ۳. ناهمگونی روحیات و خواسته‌های جوان با فضای مسجد	
۳۲۶ ۴. ناهنجاری و ناسازگاری با اطراف	
۳۲۷ ۵. دین‌گریزی	
۳۲۸ طرق و شیوه‌های جذب جوانان به مسجد	
۳۲۸ ۱. امام جماعت	
۳۳۴ ۲. خانواده و دوستان	
۳۳۵ ۳. امکانات و فعالیت‌های مسجد	
۳۴۰ ۴. کلاس‌های آموزشی	
۳۴۱ ۵. بها دادن به جوانان	
۳۴۲ ۶. تبلیغات	
۳۴۳ ۷. حضور شخصیت‌های محبوب و الگوهای جوانان	
۳۴۳ ۸. شکل ظاهری مسجد	
۳۴۵ ۹. بیان مباحث مورد نیاز جوانان در مسجد	
۳۴۵ ۱۰. توجه به پیش نیازها	
۳۴۶ ۱۱. تشویق	
۳۴۷ ۱۲. تقویت پایگاه‌های بسیج	
۳۴۸ ۱۳. ایجاد تشکیلات مخصوص جوانان	

مدیریت مسجد

۳۴۹ چکیده.	
۳۵۰ مقدمه	
۳۵۱ ساختار پیشنهادی مدیریت مسجد	
۳۵۲ وظایف پیشنهادی مدیران مسجد	
۳۵۷ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	

نظام آموزشی مساجد

۳۵۹ چکیده.	
۳۶۰ اهداف.	
۳۶۰ مقدمه	
۳۶۰ مسجد مرکز آموزشی	
۳۶۳ حلقه‌های علمی در مساجد	
۳۶۴ نظام آموزشی در مساجد	
۳۶۴ ۱- آداب آموزش	
۳۶۵ ۲- زمان آموزش	
۳۶۶ ۳- شیوه آموزش	
۳۶۷ ۴- شیوه ارزیابی	
۳۶۸ ۵- موضوعات درسی	
۳۶۸ ۶- انتخاب استاد	
۳۶۹ ۷- گواهینامه علمی	
۳۷۰ ۸- شیوه کاریابی	
۳۷۰ ۹- معاش استادان	
۳۷۲ ۱۰- هزینه دانشجویان	
۳۷۲ موقعیت علما در جامعه	
۳۷۳ مسجد و علوم جدید	
۳۷۴ لزوم احیای مراکز آموزشی مساجد	
۳۷۵ مراحل اجرا	

مساجد، نهضت خدمت‌رسانی و تعاون اجتماعی

۳۷۷ چکیده.	
۳۷۸ مقدمه	
۳۸۰ ضرورت خدمت‌رسانی و تعاون اجتماعی	
۳۸۱ شیوه‌های تحقق خدمت‌رسانی در مساجد	
۳۹۰ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	

بدون تردید مسجد اصلی ترین پایگاه دین، اخلاق و معنویت و برترین مکان تقویت ایمان و عالی ترین مرکز کسب آگاهی و بصیرت و والاترین کانون احیا و تقویت اندیشه و فرهنگ ناب اسلامی و زیباترین جایگاه تربیت و پرورش انسان های وارسته و مهمترین مکان گسترش فعالیت های علمی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی در جهان اسلام است.

آری مسجد، مقدس ترین مکان برای عبادت، نیایش و یاد خداوند متعال، و همواره مشعل هدایت و سبیل توجه به ارزش های والای انسانی و طرد آلا-پیش های مادی و نشانگر هویت فرهنگ و هنر اسلامی و مرکز پیش گیری و کاهش بزهکاری های اجتماعی است.

بدینسان مسجد قلب تپنده ای است که در آن آسمان با هم پیوند می خورند و انسان به عنوان گل سرسبد نظام هستی در آن رشد و تکامل می یابد.

مؤسسه فرهنگی ثقلین در راستای تحقق رسالت اعتلای فرهنگ قرآن و اهل بیت «علیهم السلام» و نشر معارف ناب اسلامی، جهت رفع چالشهای موجود و گام برداشتن برای احیای مساجد کشور، مجموعه حاضر را که محصول اندیشه و سخن شخصیت های علمی سیاسی و فرهیختگان دلسوز و صدیق انقلاب اسلامی است، به حضور اندیشمندان و دانشوران متعهد جهان اسلام تقدیم می نماید.

مجموعه ای که پیش رو دارید در دو بخش تنظیم و ارایه شده است؛ در بخش

نخست چکیده و متن سخنرانی شخصیت های بزرگوار علمی، سیاسی کشور در دومین سلسله همایش های بزرگداشت هفته جهانی مساجد است که در پایان این بخش نکات مطرح شده در سلسله همایش ها جمع بندی، و چالش های موجود و راه حل های آن ارایه شده است و در بخش دوم، چکیده و متن مقالات برگزیده تقدیم شده است.

امید است با تبیین، تأمل، چاره اندیشی و حل مشکلات مساجد، و افزایش جذب و حضور آحاد مختلف مردم، جامعه اسلامی ما همانند صدر اسلام، جامعه ای مسجد محور شده، همه فعالیت های علمی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بر مدار و معیار تفکر مسجدی شکل گرفته، و توسعه یابد.

در پایان خداوند را می خوانیم که توفیق خدمتگزاری به ساحت مقدس قرآن، اهل بیت «علیهم السلام» و مساجد را به ما عنایت فرماید.

مؤسسه فرهنگی ثقلین

ص: ۱۴

بخش اول: چکیده و متن سخنرانی ها

اشاره

ص: ۱۵

«وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» (۱) مسجد در فرهنگ اصیل دینی و نگرش رهبران دین از جایگاه بسیار رفیع و ویژه ای برخوردار است؛ به گونه ای که در حدیث قدسی آمده است: «ان بیوتی فی الارض المساجد؛ خانه های من در روز زمین مساجدند» (۲) در بیان نبی مکرم اسلام صلوات الله و سلامه علیه نیز چنین آمده است: «المساجد انوار الله؛ مساجد انوار خدا هستند» (۳) و در فراز دیگری از کلام نورانی آخرین سفیر الهی «خیر البقاع المساجد؛ بهترین زمین ها، مساجد هستند» (۴) ذکر شده و در بیانی دیگر «المساجد مجالس الانبیاء؛ جایگاه پیامبران مساجد است» (۵) مطرح گردیده است.

در سیره پیشوایان معصوم علیهم السلام، نیز مسجد محل مراجعت مردم، پایگاه عبادت، سنگر جهاد فکری و دانشگاه تعلیم و تعلم و مستحکم ترین سنگر مبارزه با استبداد

ص: ۱۷

۱- - جن، آیه ۱۸.

۲- . الکشاف، ج ۲، ص ۱۷۹.

۳- . مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۴۴۷.

۴- . بحار، ج ۸۴، ص ۱۲۸.

۵- . مستدرک وسائل، ج ۵، ص ۳۶۳.

و مرکز تبلور روح وحدت و یکپارچگی امت اسلامی به شمار آمده است.

مسجد در جوامع و ملل اسلامی نیز همواره از جایگاه مقدسی برخوردار بوده است؛ از این رو و با توجه به شرایط کنونی جهان اسلام که تهاجم فرهنگی و نظامی دشمنان را شاهد است، بر همه ی فرزندان اسلام و دلسوز نظام اسلامی لازم است، با رویکرد جدید و ویژه ای، مساجد این خاستگاه مهم انقلاب اسلامی و نقش عمیق و بنیادین آن را مورد توجه قرار داده، با حمایت بی دریغ و همه جانبه مادی و معنوی خود به منظور ساماندهی مطلوب این پایگاه مهم و استراتژیک و تهیه امکانات لازم جهت احیا و آبادانی و رونق بخشی به آن به صورت جدی و مسؤولانه اقدام نمایند و بر استحکام هر چه بیشتر این سنگرهای اصیل اسلامی بیفزایند.

در این راستا توجه همگان را به نکات ذیل جلب می نماید:

مساجد اکنون بیش از هر زمان دیگر، همچون گذشته ی درخشان تاریخی خود، خواستار ایفای نقش محوری در فصل جدید رویارویی اسلام و کفر جهانی به عنوان پایگاه توکل به خدا، حضور مردم و مدد رسانی صادقانه به مؤمنان است.

نقش مؤثر و بی نظیر مساجد در دوران دفاع مقدس و پس از آن با اثبات کارآمدی آن در عرصه های نظامی، سیاسی و اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران به عنوان دست مایه غنی و ماندگار در معرض استفاده ی همه ی حق جویان و کفرستیزان جهان اسلام است.

مساجد به عنوان خانه ی خدا، در راه آگاه سازی انسان های مسلمان به منظور توجه داشتن همیشگی به هدف و گم نکردن آن، پشتکار و استقامت همواره باید نقش مهم خود را در پشتوانه ی فرهنگی معنوی نظام اسلامی ایفا کند.

در ایران اسلامی، مساجد با ارایه خدمات ویژه و چند منظوره ی خود در حوادث طبیعی، بحران های سیاسی داخلی و خارجی، اثبات نمودند که همگام با مردم و گوش

به فرمان مقام معظم ولایت از تمامی توان خود در خدمت اسلام و پاسداری از آرمان های انقلاب اسلامی استفاده نموده و خواهند نمود.

مساجد، با ارایه خدمات متنوع به مردم، نقش آفرینی در عرصه های مختلف آموزشی، علمی، حضور در صحنه های عدالت طلبی و مبارزه با مفسدات اجتماعی در راه گسترش عملی مطالبات رهبری از هیچ کوششی دریغ نکرده و نخواهند کرد.

با عنایت به نکات پیش گفته، تکریم و بزرگداشت مساجد، وظیفه همه ی مسلمانان و حق جویان است؛ خوشبختانه در همین راستا، کنفرانس اسلامی، ۲۱ اگوست سالروز آتش زدن مسجدالاقصی از سوی اسرائیل غاصب را روز آغازین هفته ی جهانی گرامی داشت مساجد برگزیده است.

مرکز رسیدگی به امور مساجد که از سوی مقام معظم رهبری مد ظله العالی به عنوان متولی ساماندهی امور مساجد معرفی شده است؛ ضمن ارج نهادن به این حرکت مقدس، برای دومین سال با همکاری نهادها و سازمان های دیگر با تشکیل ستاد بزرگداشت هفته ی جهانی مساجد، برگزاری هر چه با شکوه تر این هفته را در دستور کار خویش قرار داده و با فراخون آثار و مقالات و مجموعه فعالیت های مربوط به حوزه ی مساجد، ضمن برپایی با شکوه نمایشگاه بزرگ توانمندی های مساجد، مراسم مختلف گرامی داشت هفته ی جهانی را با حضور مسؤولین نظام، عالمان، فرهیختگان، ائمه محترم جماعات، هیأت امنای و فعالان فرهنگی مساجد برگزار نمود و در روز نخست با حضور در حرم مطهر امام خمینی بر لزوم تحقق منویات والا و آرمان های بلند و الهی آن قافله سالار سفر کرده، بویژه در مورد احیای مساجد، تأکید شد و در مراسم های مختلف، از سوی سخنرانان و شرکت کنندگان، با تکیه بر جایگاه بی بدیل مساجد در فرهنگ اسلامی و لزوم استفاده از توانمندی های آن، بر تعمیم و گسترش هر چه بیشتر کارکردهای مساجد بر طبق سنت اسلامی با توجه به شرایط زمان، تأکید گردید.

در پایان از همه کسانی که در برگزاری مراسم مختلف بزرگداشت جهانی مساجد بویژه در برگزاری نیکوی سلسله همایش ها در تهران و سراسر کشور و برپایی نمایشگاه توانمندی های مساجد در تهران، صادقانه تلاش و همکاری نمودند، بویژه از اعضای محترم ستاد هفته گرامی داشت مساجد و بالاخص از مسؤولان محترم نظام که در سلسله همایش ها حضور یافته و به ارایه رهنمود پرداختند، تشکر و قدردانی می نمایم و توجه شما را به سخنرانی ها و مقالات ارایه شده از سوی اندیشمندان، در راستای شناخت چالش های موجود و راه حل های توسعه و کار آمد کردن مساجد جلب می نمایم.

کمیته علمی ستاد گرامیداشت هفته جهانی مساجد

ص: ۲۰

روزشمار هفته جهانی مسجد

روزهای مختلف هفته بزرگداشت جهانی مسجد برابر تصویب کمیته علمی ستاد بزرگداشت هفته جهانی مساجد با عناوین ذیل نام گرفت و متناسب با آن، برنامه های ویژه ای در هر روز برگزار گردید.

اسم روز	تاریخ
مسجد، تجدید پیمان با آرمانهای امام راحل و میثاق با ولایت	۱۳۸۳/۵/۳۱
مسجد، نماز وحدت مسلمین و پاسداری از ارزشهای الهی (امر به معروف و نهی از منکر)	۱۳۸۳/۶/۱
مسجد، چشم انداز ۲۰ ساله و طرح توسعه چهارم	۱۳۸۳/۶/۲
مسجد، فعالان فرهنگی و مشارکت اجتماعی	۱۳۸۳/۶/۳
مسجد، پرسشهای مردم و پاسخگویی مسئولین	۱۳۸۳/۶/۴
مسجد، زنان و حفاظت از حریم جامعه	۱۳۸۳/۶/۵
مسجد، نماز جمعه و فرهنگ عمومی	۱۳۸۳/۶/۶

سخنرانی حجه الاسلام والمسلمین ابراهیمی در حرم مطهر امام خمینی قدس سره

- ۱_ چگونه جهان اسلام به مسجد و تصویب هفته بزرگداشت جهانی مساجد از سوی وزاری خارجه کشورهای اسلامی.
- ۲_ نقش امام خمینی قدس سره در احیاء دین و مسجد در دورانی که شرق و غرب بر علیه دین برپا خواسته بودند، یک نقش اساسی بود.
- ۳_ نگرش امام یک نگرش جهانی بود و انقلاب و نهضت خود را جهانی بنا نهاد و هم اکنون طلوعه فراگیر شدن نور فطری دین اسلام در جهان هویدا شده و در آینده همه جهان را فرا خواهد گرفت.
- ۴_ باید نسبت به اقدامات دشمنان اسلام که تحت لوای دین صورت می پذیرد، هشیار باشیم.
- ۵_ لزوم برخورداری خدمتگزاران مساجد از ایمان به خدا، توجه به مردم و شجاعت براساس آیه شریفه قرآن کریم.
- ۶_ لزوم اصلاح ساختار مساجد براساس نیازهای جدید جامعه و آمادگی هرچه بیشتر ائمه جماعات برای پاسخگویی به شبهات نسل جوان.

«إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (۱) ولادت با سعادت امام باقر «علیه السلام» همان شخصیت ممتازی که در بین اهل بیت «علیهم السلام» جایگاه خاص داشتند و بنیانگذار مکتب علمی بودند، را به همه ی عزیزان تبریک می گویم.

براساس حدیثی از امام باقر «علیه السلام» از پدران بزرگوارش و در نهایت از رسول خدا «صلی الله علیه و آله» و از جبرئیل که آن همه مواهب برای حضور در مسجد ارایه شده

ص: ۲۴

۱- . مساجد خدا را تنها کسانی آباد می کنند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده اند؛ توبه، آیه ۱۸.

است، اولین مصداق این روایت شریف، فعالان مساجد است که نزد خداوند متعال، محبوب ترین افرادند.

وزرای خارجه کشورهای اسلامی به پیشنهاد ایران، ظاهرا در سال ۱۳۸۱، هفته ی بزرگداشت جهانی مساجد را تصویب کردند؛ که یک وسیله ای شد برای مطرح کردن مساجد و ما پیشنهاد کردیم به شورای انقلاب فرهنگی، این روز، یعنی روز ۳۱ خرداد در تقویم ها هم درج شده است و بحمدالله والمنه فاز وسیعی پیدا شد.

نکته ای که می خواهم عرض کنم آن که خداوند خواسته این بیت و یا بیوت، دارای رفعت و منزلت عظیم و ارزش و اهمیت باشد، ما اهتمام داشته باشیم تا ان شاءالله این جایگاه رفیع و منیع بیت الهی حفظ بشود.

امام، این انقلاب را وقتی به وجود آورد که در دنیا دو قطب متکبر وجود داشت: یکی غرب و یکی شرق و هر کدام در رابطه با دین، تفکر خود را داشتند؛ در غرب صرفا یک سری مراسم و مناسک و عبادت ویژه ای در کلیسا برگزار می شد و به سیاست، جامعه و سرنوشت مردم کاری نداشت و موفق شده بودند و دین را از صحنه، خارج کرده بودند، دین در جامعه حضور نداشت.

شاه اگر چه در ایران اسلامی حکومت می کرد، در اینجا حاکم بود، ولی چون تحت سلطه ی غربی ها بود، آنچه در ایران هم واقع شده بود، این بود که دین را از صحنه جامعه حذف کرده بودند، حتی در ماه رمضان چند روز مانده، هیئت امناء، امام جماعت را به کلابنتری می فرستاد، در کلابنتری تعهد می گرفتند، حرف سیاسی نزنیم و ما هم بحمدالله کم پیمان شکنی نکردیم! لذا مکرر تعهد دادیم، اما تکلیف شرعی مان را انجام دادیم! این وضعیت آن روز بود در کشور ما! در آن زمان که شرق آن طور و غرب این طور، این عالم بزرگوار و شخصیت عظیم الشان؛ امام والا مقام در برابر این دو جریان فکری شرق و غرب که علیه دین به وجود آمده بودند و داشتند عمل می کردند، امام با چه سبک و سیاقی وارد شد، و دو مرتبه دین را زنده کرد. آیا جای آن نیست که ما امروز به آن روح بلند درود بفرستیم در حقیقت امام محیی دین بود، احیا کننده ی دین بود، مردی که توانست یک تنه آن چنان زیبا در پیکر جامعه ۳۶ میلیونی آن زمان بدمد و از اسکلت های بی جان،

آتشفشان های اسلامی درست بکنند، این امام بود، کاری بزرگ انجام داد؛ سپس باید به نقش حوزه های علمیه، به عنوان نیروها و سربازها و ایثارگران مخلص و بی توقع اشاره کرد.

امام همیشه تأکید داشت، و توصیه می نمود که چون انقلاب از مسجد به وجود آمد و در سنگر مسجد، مردم سینه ی دشمن را هدف گرفتند، و بحمدالله و المنه طاغوت را برای همیشه بساطش را جمع کردند، و جُل و پوستینش را از این کشور بیرون انداختند، امام می فرماید:

«این مساجد است که این بساط را درست کرد. این مساجد است که نهضت را درست کرد». بیان حضرت امام رضوان الله است. بعد می فرماید: «تکلیف است برای مسلمان ها حفظ مساجد». دید امام یک دید جهانی است، دید امام دید انقلاب اسلامی است.

آری نهضت و انقلاب، جهانی است، روی این دو نکته حضرت امام تأکید داشتند. لذا فرمودند: «انقلاب ما انفجار نور بود». خیلی این کلمات زیباست، انقلاب ما انفجار نور بود، نور در هیچ کجا حبس نمی شود، زندانی نمی شود، زندان ندارد، ادیسون برق را اختراع کرد، لامپ ها که در بعضی کشورها روشن شد، یک عده گفتند: این شیطان است! و لذا سنگ برداشتند و لامپ ها را شکستند ولی ادیسون و کسانی که او را درک می کردند، به شکستن لامپ ها خندیدند، گفتند: مگر می شود جلوی نور را گرفت؟ غرب دیر یا زود ان شاءالله از نورانیت اسلام برخوردار خواهد شد؛ اسلام چیزی نیست که کسی او را نپذیرد.

«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ» (۱) دین به اعماق جان افراد خواهد رفت، این دست و پا زدن آمریکا در

ص: ۲۶

۱- . پس روی خود را با گرایش تمام به حق به سوی این دین کن، با همان سرشتی که خدا مردم را بر آن سرشته است آفرینش خدای تغییر پذیر نیست این است همان دین پایدار ولی بیشتر مردم نمی دانند؛ روم، آیه ۳۰ .

افغانستان یا در عراق این بیراهه رفتن است، این ها خواستند جلوی انقلاب را بگیرند، اما با دست خودشان مروج انقلاب شدند، هیچ کس اسلام را این طور نمی شناخت، هیچ کس تفکر شیعی را نمی دانست، اما به دست خود اینها تفکر اسلامی و شیعی در دنیا ترویج شد، مردم دنیا آشنا شدند، این همه دست و پا زدن به خاطر این است که آن ها از کنار خانه های خودشان می ترسند؛ و این آمریکا خواهد بود که می ترسند که در دل آنها، خانه های مسلمانان بیرون بیاید! همان دیدی که پیامبر «صلی الله علیه و آله» داشت، پیامبر «صلی الله علیه و آله» در مدینه محاصره بود، داشت دور مدینه خندق می کند، کلنگ خورد به سنگ، از برخورد کلنگ به سنگ، برقی جهید، پیامبر «صلی الله علیه و آله» از خندق بیرون آمد و فرمود: مسلمان ها! بشارت! گفتند: یا رسول الله چیست؟ فرمود: بشارت می دهم من در میان برقی که از اصطکاک کلنگ و سنگ پیدا شد، قصور شامات و ایران را مشاهده کردم؛ یعنی همه آن ها، تحت حاکمیت اسلام در می آیند! مؤمنین امیدوار شدند، منافقان خندیدند، اما همان شد که رسول خدا «صلی الله علیه و آله» گفت. امروز هم همین اتفاق به دست خود آمریکایی ها دارد، می افتد؛ آمریکا ان شاء الله در اختیار اسلام قرار خواهد گرفت، مردم که مطیع بوش و امثال این ها نیستند، مردم فطرت دارند و فطرت ها، ریشه اش به دست خالق است؛ آینده از آن ماست، منتها باید حواسمان جمع باشد، بدون کار و تلاش هیچ کس به جایی نمی رسد: «من طلب العلاء سحر الیالی» (۱) «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ» (۲)

ص: ۲۷

- ۱- هر کس والایی را جستجو می کند، می بایست سحر گاهان برخیزد.
- ۲- در حقیقت کسانی که گفتند: پرورگار ما خداست سپس ایستادگی کردند، فرشتگان بر آنان فرود می آیند و می گویند: هان، بیم مدارید و غمگین م باشید و به بهشتی که وعده یافته بودید شاد باشید؛ فصلت، آیه ۳۰.

«وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (۱). براساس این گونه آیات و روایات راه مشخص شده است.

در سالروز ولادت امام باقر «علیه السلام» در کنار مرقد مطهر امام خمینی به عنوان رهبری لایق و شایسته تفکر شیعی که برخاسته از مکتب ائمه معصومین «علیهم السلام» است و خود امام تربیت شده ی این مکتب است و هر چه داشت از اهل بیت «علیهم السلام» داشت، حضور یافته ایم.

عملکرد امام در مقطعی که غرب این طور و شرق آن طور در نهایت مخالفت با دین بودند، اما امام و حرکت امام، دین را زنده کرد، پایگاه دین را مسجد قرار داد، امام با آنان که ظاهراً سنگ دین را به سینه می زدند، مبارزه کرد؛ همان کاری که در طول تاریخ کردند، با شعارحمایت از رسول خدا «صلی الله علیه و آله» دختر رسول خدا را بین در و دیوار قرار دادند، با شعار حمایت از دین، فرزند رسول خدا را در کربلا کشتند، اسیر کردند و هر یک از آنها تکبیر می گفتند، این طوری نبود که یک مشت آدم هایی آمده باشند از غیر حریم دین تا دین را از بین ببرند! این دوره دروه ی بینش، دوره ی هشیاری، دوره ی آگاهی، دوره ی دید تیز است هر کسی که به سمت ما می آید، مواظب باشید؛ حضرت علی «علیه السلام» می فرماید: اگر دیدید در یک زمانه، مردم صادق هستند تا ناصالحی را ندیدید، افراد را به غیر صالح بودن متهم نکنید، اما اگر دیدید مکر و حيله بين جامعه است، دقت کن تا آدم صالح پیدا کنی، آن وقت اعتماد کن! (۲) مواظب باشید، امروز جامعه ی ما، جامعه ای است که شیطان در آن زیاد است؛ مبادا بیاید از پشت یک لگد بزند، وقتی چشم هایتان را باز کنید که درون چاله افتاده باشید! این کارها از این به بعد هم با پول صورت می گیرد هم با تطمیع هم با تهدید! لذا علتی که این آیه را انتخاب کردم از روی عنایت است:

«إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ»

ص: ۲۸

۱- سستی نکنید و غمگین مشوید که شما برترید اگر مؤمن باشید؛ آل عمران، آیه ۱۳۹.

۲- نهج البلاغه، حکمت ۱۱۴.

وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ. (۱) پنج تا قسمت دارد؛ دو تا ایمان:

۱. آمن بالله .

۲. و اليوم الآخر .

۳. و اقام الصلاة .

۴. و آتی الزکاه .

۵. ولم يخش الا الله . از غیر خدا نباید بترسید.

با ایمان به خدا و روز قیامت، دستش در دست مردم است؛ خدا را دارد و مردم را هم دارد! بعلاوه کسانی که مسجد دارید، مردانگی هم می خواهد، مسجدداری، نترسی هم می خواهد، تهدید می کنند، تطمیع می کنند:

«الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا (۳۹)». (۲) مبلغان رسالت الهی کسانی هستند که این خصلت برایشان بیان شده است.

لذا امیرالمؤمنین «علیه السلام» مورد عنایت رسول خدا «صلی الله علیه و آله» بود؛ پیامبر «صلی الله علیه و آله» آدم خیلی فرستاد، برای فتح خیبر، رفتند و برگشتند، فرمودند:

فردا صبح پرچم را به دست کسی می دهم که حمله کننده ای است که هیچ هراسی در وجود او راه ندارد، پرچم را به دست کسی می دهم که او خدا را دوست دارد و خدا هم او را دوست دارد.

یک عده آدم های بزدل که آنجا وجود داشتند، گفتند: ممکن است یک معجزه اتفاق بیفتد و این افتخار نصیب ما بشود، همه آمدند به تظاهر برای آمادگی، پیامبر «صلی الله علیه و آله» فرمود: علی کجاست؟ گفتند: درد چشم دارد! پیامبر «صلی الله علیه و آله» فرمود: هیچ وقت چشم تو

ص: ۲۹

۱- . مساجد خدا را تنها کسانی آباد می کنند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و نماز بر پا داشته و زکات داده و جز از خدا نترسیده اند؛ توبه، آیه ۱۸ .

۲- . همان کسانی پیام های خدا را ابلاغ می کنند و از او می ترسند و از هیچ کس جز خدا بیم ندارند و خدا برای حسابرسی کفایت می کند؛ احزاب، آیه ۳۹ .

درد نکند، آنگاه آب دهان مالیدند به چشمان علی «علیه السلام»، چشم خوب شد و تا آخر عمر هم نور چشم کم نشد، پرچم را که دادند، دستش! وقتی در خیبر را کند، آنها هم بر علی «علیه السلام» سلام کردند.

امام فرمود: اگر عرب و عجم پشت به پشت هم کنند من از آنها نمی ترسم و پشت نمی کنم! ما برای خدا حرکت کردیم و هر که بود، کشتیم، حتی اگر بستگان ما بودند! ما نیز تا مسجد داریم، جای حضرت زکریا «علیه السلام» را گرفته ایم، جای حضرت ابراهیم «علیه السلام» را گرفته ایم. خداوند ما در زمره ی مسجدداران واقعی قرار بدهد، این سنگرها را حفظ کنیم؛ امروز جوان های ما دچار شبهات زیادی هستند، ائمه جماعات باید مسلط به همه رشته های روز باشند، گر چه مساجد برای انقلاب و امروز ساخته نشدند، مساجد ما برای یک کشور سکولار ساخته شد، اما مسجد امروز باید همه چیز داشته باشد؛ فضا را با وسعت نظر بگیریم، عده ای مسجد می ساختند؛ پیامبر «صلی الله علیه و آله» فرمود: با وسعت بسازید، وسیع الان یعنی؛ هم سالن، هم کلاس، هم شبستان، هم درمانگاه، هم امور خدماتی دیگر؛ حضرت امام فرمودند:

«مسجد باید همانند صدر اسلام در او بیماران درمان شود مشکلات مستضعفان حل شود مسجد محل مراجعه همه ی درماندگان فکری و مالی شود».

والسلام علیکم ورحمه الله وبرکاته

ریاست محترم مرکز رسیدگی به امور مساجد چکیده ۱ _ مساجد پایگاه گسترش تفکر و آموزش آموزه های دینی در کشور است.

۲ _ مساجد پایگاه عبادت، جهاد فکری، وحدت مسلمانان و محل همایش مبارزان در راه دین است.

۳ _ متأسفانه مساجد ما پاسخگوی نیازهای فعلی جامعه نیست.

۴ _ مساجد کشور برای دورانی ساخته شده اند که صرفاً در آن نماز اقامه شود ولیکن نیازهای امروز جامعه با توجه به کارکردهای گسترده مساجد، فراتر از این اماکن است.

۵ _ برای به روز کردن کارکردهای مساجد در جامعه، امکانات به همراه آزادی عمل و حمایت جدی مسئولان و کمک دولتمردان و اختصاص بخشی از بودجه های فرهنگی به احیای مساجد ضروری است.

۶ _ توجه مسئولان به مساجد در مقایسه با سال های گذشته بیشتر شده است و فضاسازی خوبی در این زمینه شکل گرفته است.

۷_ تغییر و تحولات مرکز رسیدگی به امور مساجد و عملکرد و اقدامات جدید همانند حدود ۸۰۰ مسجد در یک سال گذشته از سوی مرکز رسیدگی به امور مساجد، بازسازی شده است و به زودی صندوق قرض الحسنه برای فعالان مساجد تأسیس و راه اندازی می شود.

۸_ وظایف و مسئولیت مسجد و مسجدیان در بازسازی و تلطیف فرهنگ عمومی و تقویت ارتباطات اجتماعی و اشاعه علم و ارایه مشاوره و ...

۹_ عدم انعکاس عملکرد و فعالیت های مساجد و تأکید بر لزوم ارایه آن به جامعه اسلامی.

۱۰_ مساجد بزرگترین، مهمترین، والاترین و منسجم ترین تشکیلات جهان اسلام هستند که اگر قدرت و توان آنها به هم متصل و ساماندهی و مدیریت شوند، از بازدارندگی شگرفی در برابر دشمنان اسلام برخوردار هستند.

۱۱_ لزوم فعال ساختن مساجد در زمینه امر به معروف و دقت در متد و روش انجام آن و حفظ شخصیت افراد.

۱۲_ لزوم فرصت شناسی و استفاده از فرصت های به دست آمده بر اثر پیروزی انقلاب اسلامی در ایران برای رسیدن به اهداف متعالی.

«إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ» (۱) خیر مقدم خدمت همه ی سروران، علماء، ائمه جماعات، شخصیت های فرهنگی و فعالان مساجد.

در طی یک سال و اندی، تغییراتی در مرکز به وجود آمده و البته کارهایی هم قبلاً شده بود که تشکر می کنیم و از آقایان که اسباب آبروی مسجد را فراهم کردند و به نمایشگاه انتقال یافت، تشکر می کنیم.

ص: ۳۳

۱- . مساجد خدا را تنها کسانی آباد می کنند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده اند؛ توبه، آیه ۱۸ .

امیدواریم تحولی که به وجود آمده، به بار بنشیند، کار فرهنگی دیر به ثمر می‌رسد، در مساجد کارهای اساسی پایه‌ریزی شده، در مرحله‌ی اول ساخت و ساز و تعمیر مساجد آغاز شد و ۸۰۰ مسجد تجهیز شد، از شورای شهر و شهرداری کمک شد، مجمع خیرین مسجدساز بر محوریت آیت‌الله غیوری تشکیل شد. صندوق قرض الحسنه فعالان مسجد به کمک مراجع عظام در حال تشکیل است. کلاس‌های خوب برای ارتقای کمی و کیفی فعالان مساجد و همچنین جلسات حوزه‌ها در مناطق.

یکی از کارهای پربرکت در مسجد مجد تشکیل شد و ائمه‌جماعات، دوره‌ی فشرده‌ای را طی می‌کنند، در قم هم مرکزی تشکیل شد که مطالعات مسجد انجام می‌شود، و صدها مقاله‌ی علمی با موضوعات ساماندهی مسجد برای مرکز رسیده است.

تشکیل شورای جوانان که خواهران برای تشکیل آن فعالیت خوبی داشتند و از آنان نیز تشکر می‌شود.

اینک لازم است مسأله ساماندهی مساجد بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ دو چیز را باید برای خودمان روشن کنیم:

اول. وضعیت فعلی را که می‌دانیم.

دوم. وضعیت مطلوب را که آن را هم می‌دانیم.

براین اساس مطالب خود را در قالب تذکرات ذیل تقدیم می‌کنم:

۱. اولین نکته این است که اکنون ما کمک دولتمردان را می‌خواهیم تا به مطلوب برسیم؛ اگر بودجه‌ای به مساجد داده شود، مظاهر فساد از بین می‌رود و قابل پیشگیری است، هر کجا مساجد، فعالیت کامل و با محوریت عمل کرده، نتایج خوبی داشته است.

از جناب آقای هاشمی رفسنجانی متشکریم در دولت ایشان آئین‌نامه‌ی مساجد تصویب شد، که معتقدیم اگر دقیق عمل شده بود، مشکلات ما حل می‌شد، در نهایت به این نتیجه رسیدیم که برویم و حداقل دنبال اجرای مصوبه برق و گاز و آب رایگان بودیم، اگر همان هم عمل شود، خوب است.

مشکلات بیمه خدام که سازمان بیمه می گوید: باید سازمان برنامه ریزی پول بدهد و استاندار محترم تهران، امسال را قبول کردند تا راه بیفتد، تا ان شاءالله بعد حل بشود و در نهایت دولت توجه بیشتری به حوزه ی دین داشته باشد، اگر مساجد محور قرار گیرد، دیگر کسی نمی تواند به حرم علی بن ابیطالب توهین کند، مساجد باید محلی باشد، برای تشکّل یک پارچه مسلمین، دولت نباید بی تفاوت باشد، قرآن می گوید:

«الذین ان مکناهم فی الارض اقام الصلاه...» (۱) امام جماعت که امکاناتی ندارد، هرچه داریم امکانات مردمی است، دولت امکانات دارد، مخاطب این آیه دولت است، امام که توانست چنین نهضتی را سامان دهد، از مساجد شروع کرد، مساجد را پایگاه قرار داد.

چند لحظه ای نکاتی را عرض می کنم: نکته اول این که فرصت گران بهایی به برکت انقلاب عزیز و عظیم اسلامی به وجود آمده که خدای تبارک و تعالی اساس خوبی را برای انسان های مؤمن مخلص فراهم نموده و این فرصت را ما انسان ها نمی دانیم چقدرش به دست خود ماست؛ یعنی اگر خوب استفاده کردیم خوب بهره برداری کردیم و از این فرصت های پیش آمده بهره لازم را بردیم طبعاً خدای تبارک و تعالی به ما لطف می کند و یک نعمتی را که به نام انقلاب به ما عنایت کرده حفظ می کند و اگر قدردانی نکردیم مثل خیلی از گذشتگان فرصت هایی برایشان پیش آمده، از فرصت استفاده نشد، نعمت ها از آنها سلب شد، لذا امروزه به ویژه برای خانم ها فرصتی بود که باب هایی در حوزه دین پیش آمده، خوشبختانه به برکت نظام یک حرکتی است که اگر ما دارای برنامه باشیم، از ما حمایت می کند.

۲. باید بپذیریم که مساجد ما برای نیازهای فعلی نظام درست نشده، ما حقیقتاً مشکل داریم؛ زیرا مساجد ما فقط یک شبستان دارد، فقط برای نماز! عمدتاً فضای لازم

ص: ۳۵

۱- همان کسانی که چون در زمین به آنان توانایی دهیم، نماز بر پا می دارند و زکات می دهند و به کارهای پسندیده وا می دارند و از کارهای ناپسند باز می دارند و فرجام همه کارها از آن خداست؛ حج، آیه ۴۱.

را برای کار در بخشی از مساجد داریم، اما در بخش زیادی ما این امکانات را نداریم و بایستی تلاش بکنیم با رویکردی که مردم و جامعه دارند، طبعاً فضاهای فرهنگی، فضاهای خدماتی، فضاهای علمی آموزشی، فضاهای ارزنده ای که بتواند مشکلات اجتماعی مردم را تا حدودی بتواند حل کند این ها چیزی است که جایش در مساجد تا حدودی خالی است؛ لذا باید تلاش کنیم این ها را ایجاد کنیم.

همه مساجد باید دارای صندوق قرض الحسنه بشوند، همه مساجد بایستی دارای تعاونی های مصرفی که کالاهای ضروری مردم را با قیمت پایین تر به دست مردم برساند، این امکانات باشند. مساجد ما بتوانند به بینوایان کمک کنند به جوان چه دختر و چه پسر برای ازدواج و تهیه و فراهم کردن مقدمات زندگی آنها را فراهم کند، از نظر فکری و سیاسی مساجد ما باید ایفای نقش بکند، لذا کار سنگین است و مسؤولیت زیاد است.

خوشبختانه رویکرد مردم به مساجد، یک رویکرد زیبا و عالی است نسل جوان مشتاقانه به مسجد روی آورده اند؛ ایام البیض همه معتکفین قریب به اتفاق جوانند چه دختر و چه پسر، این رویکرد مبارک هست، لکن لازم هست که در مساجد ما امکانات لازم را برای پذیرایی از معتکفین داشته باشیم، از آنهایی که به مسجد مراجعه می کنند، ما اسباب لازم را داشته باشیم که ان شاء الله با این حرکتی که شروع شده، ما آینده را آینده خوبی می بینیم و اگر بخواهد مساجد در جهان اسلام بدرخشند، مسجد فقط جای نماز نیست، باید نماز اقامه شود، مسجد فقط جای دعا نیست، دعا هم باید خوانده شود، اما ظرفیت مسجد، هدف مسجد و آرمان پیامبر «صلی الله علیه و آله» و اهل بیت «علیهم السلام» و امام والامقام و مقام معظم رهبری این نیست که فقط یک نمازی خوانده شود، مسجد مرجع است، پایگاه است، مرکز است برای انجام همه امور مسلمین؛ همان طور که در صدر اسلام بوده، چند سال اول انقلاب این بخش در مساجد بود، ما باید دو مرتبه آن چه را از ما گرفته اند، و در مساجد نیست، همه را به مساجد برگردانیم. ساخت فرهنگ عمومی وظیفه ما است، محبت فکری جامعه از آن ماست حرکت های فرهنگی گسترده برای ماست؛ بیان معارف دین مسؤولیت ماست، خلاصه اداره صحیح مرکز تصفیه و تهذیب

نفس کار ماست. تعلیم و تعلم از آن ماست دو مرتبه باید مساجد تبدیل شود به یک مرکز دینی به معنی عام یعنی همه امور باید از مساجد الهام بگیرد، دولت ما دولت مسجدی، نمایندگان ما مسجدی، مسؤولین اجرایی و قضایی همه و همه بایستی با الهام گیری از مسجد یعنی هر کاری می کنند، عبادت باشد و اگر بخواهند عبادت باشد، می فرمایند عملی که با قصد قربت باشد، برای خدا انجام بدهد، چه نماز، چه زکات، چه خمس، چه کمک به بینوایان، چه عیادت از مریضان، چه تشییع جنازه مؤمنین و مؤمنات، چه حضور در صحنه های فرهنگی، همه می شوند عبادت؛ چه عبادتی بالاتر از این که آدم بتواند زیر بغل یک درمانده را بگیرد؟ چه عبادتی بالاتر از این که بتواند مراکز مشاوره ای در مساجد ایجاد شود؟ یک عده از مردم حقوق شان ضایع می شود، اما بلد نیستند استیفای حق بکنند، این ها را راهنمایی بکنند. چه عبادتی بالاتر از این که مسجد مکانی برای مشاوره خانواده ها باشد؟ چه عبادتی بالاتر از این که بچه های مؤمنین و عزیزان ما که الان نیاز به کلاس کنکور دارند، نیاز به کلاس های تقویتی دارند و آموزشگاه ها مطالبه پول زیادی را می کنند، در مساجد این ها برگزار شود تا بچه مسلمان ها خوب درست بخوانند به دانشگاه راه پیدا کنند تا آینده از آن نیروهای مؤمن و مخلص باشد؟ از همه این ها عبادت هست و الان در بخشی از مساجد انجام می شود این ها بخش کوچکی از کارکرد مساجد است.

کارکرد و خدمات مساجد بیشتر از این هاست. منتها ما زبان گزارش نویسی را هنوز در مساجد بلد نیستیم، برای انعکاس تلاش هایمان تمرین و آموزش لازم هست.

این ها را باید بلد باشیم، کاری که می کنند بتواند منعکس شود. این انعکاس قلب همه مؤمنین را شاد می کند و دل همه مخالفین را می لرزاند، لذا لازم است ما برای سال های آینده در این قسمت ها آموزش بدهیم که چگونه کارکردهای مساجد را منعکس کنیم، چگونه کارهای خوبی که در مساجد می شود به دیگران نشان بدهیم تا الگو شود، دیگران هم انجام بدهند.

ان شاء الله این نمایشگاه تبدیل شود به نمایشگاهی که در آینده چندین کیلومتر را زیر پوشش خود قرار بدهد و طرف وقتی وارد نمایشگاه شود حیران شود که از چه غرفه و از چه کارهایی دیدن بکند، چون تنوع کار در مساجد خیلی زیاد هست ولی انعکاس آن بسیار کم است؛ از سوی دیگر باید توجه داشت که برخی از امور مساجد را نمی توان به خوبی انعکاس و گزارش نمود؛ چه کسی می تواند ارتباط عاطفی بین مسجد را با مسجد دیگر به صورت گزارش ارایه کند؟ چگونه کسی می تواند محبت بین مسجدی ها را منعکس کند؟ چه کسی می تواند برادری و خواهری که در مساجد حاکم است، این را به تصویر بکشد یا به رشته تحریر دریاورد؟ قادر نیستند این طور چیزها را فقط خود مسجدی ها می دانند، چه روابط خوبی و ارتباط ارزشمندی بین مسجدی ها وجود دارد.

۳. لازم است توجه کنیم که مساجد به عنوان یک تشکل عظیم اسلامی، در سراسر جهان اسلام حضور دارند. ما از این تشکل مهم، بیشتر از هفتاد هزار یا صد هزار مسجد در سرتاسر کشور داریم، این مساجد ما همه اش در بَش باز است، برق دارد، آب دارد، گاز دارد، تلفن دارد، خادم دارد، امام جماعت دارد، هیئت امناء دارد، اگر ما یک روزی بتوانیم هفتاد یا صد هزار مسجد را با هم گره بزنیم، این ها مراکز را با هم مرتبط بکنیم، این تشکل را محکم بکنیم ضدانقلاب غلط می کند بخواهد در کشور ما نفس بکشد، اگر این تشکل قوی شود، یعنی خانم های مسجدی تشکل شان قوی شود، یعنی گسترش بدهند و یکدیگر را بشناسند، آقایان مسجدی هم تشکل شان را گسترش بدهند، یکدیگر را بشناسند؛ در هر مسجدی حداقل هیئت امناء ۵ نفر هستند، این طوری شما صد هزار را ضرب در ۵ کنید چند تا می شود ۵۰۰ هزار، شما بیائید این ۵۰۰ هزار را در بخش خواهران هم اضافه کنید، یک عدد چند میلیونی آن هم از انسانهایی که با یکدیگر ارتباط اعتقادی دارند، ارتباط دینی دارند، ارتباط عاطفی دارند، با چنین تشکل منسجمی چه کسی می تواند مبارزه کند؟ اگر مساجد داخل، ارتباط دینی شان را محکم بکنند آن وقت مساجد همه کشورهای اسلامی نیز از طریق سازمان کنفرانس اسلامی که هفته گرامیداشت مساجد به تصویب آنان رسیده است اگر این ها با هم گره بخورند،

به نظر شما چه اتفاقی می افتد؟ چه کاری در جهان اسلام می شود؟ آن وقت دیگر کسی جرأت نمی کند به نجف حمله کند به حرم حضرت امیرالمؤمنین «علیه السلام» حمله کند! کسی نمی تواند مسجدالاقصی را به آتش بکشد! اصلاً و ابداً همه آنها ساقط می شوند. امام عزیز فرمودند:

اگر مسلمان ها با هم متحد شوند هر کدام یک سطل آب برداشته و بریزند تبدیل به یک سیل می شود که اسرائیل را آب می برد.

اگر همه مساجد با هم شوند، هیچ حزبی هیچ تشکلی به اندازه این حزب بزرگ اسلامی که بنیان گذار آن خود خداست و رئیس این حزب هم خود خداست، قدرت و توانایی ندارد. حزبی که خود خدا بنیانگزارش باشد، شکست ندارد. خود خداوند این حزب را بنیان گذاری کرده، خود خدا این پایگاه را درست کرده، بعد هم از مرکز مکه، مسجدالنبی، مسجدالاقصی، مسجد کوفه، مساجد دیگر این ها را اگر با هم گره بزنیم، در نهایت سر رشته به دست مسجد به عنوان مرکز علم و عمل باشد؛ یعنی مرکز ولایت الله، مرکز انوار حق الهی، شما فکر بکنید در عالم اسلام چه اتفاقی می افتد؟ همه مشکلات حل می شود.

وقتی هم که آقا امام زمان ظهور می کنند، طبق روایات ما مکه محل ظهور آقا امام زمان هست؛ شما سربازان امام زمان هستید، قدر خودتان را بدانید، این پایگاه را حفظ کنید، مقدس است، بمانید و تلاش کنید.

در زمان غیبت آقا امام زمان، نائب امام زمان، مقام معظم رهبری سردمدار است؛ اکنون همه رشته ها به مقام معظم رهبری وصل می شود، یعنی مرکز ولایت یعنی آنجایی که هر چیز به خدای تبارک و تعالی وصل هست.

۴. انجام امر به معروف و نهی از منکر از طریق مسجد است؛ امر به معروف و نهی از منکر، دو فریضه ی الهی است که آن قدر اهمیت دارد که سایر معارف دینی به وسیله ی این دو امر مهم، اقامه می شود. اکنون پرسش مهم آن است که چه کنیم تا تأثیرگذار باشیم؟

چه کنیم تا سخن ما با عمل ما، روش ما، منش ما، و متد ما هماهنگ باشد؟ چگونه باشد که ما بتوانیم تأثیر بگذاریم؟ در باب تبلیغ که حرکتی در راستای امر به معروف و نهی از منکر است، می فرمایند: بهترین روش، روش ابلاغی است یعنی آدم، طرف مورد تذکر را قانع کند؛ لذا می فرمایند: پیام تأثیرگذار پیامی است که هم استدلال لازم را با خودش داشته باشد و هم حامل آن پیام، بایستی شرایط لازم برای کسب محبوبیت اجتماعی از سوی مخاطب را داشته باشد؛ به طور مثال وقتی مرجع تقلید حرف می زند همه تسلیم اند، یک عالم و فقیه که خود را تزکیه کرده، وقتی سخن می گوید، همه سخن او را می پذیرند، لذا علاوه بر استدلال لازم، محبوبیت هم شرط است.

روش دیگر روش غیرمستقیم است؛ امام صادق «علیه السلام» یک فردی را می دانستند مشروب می خورد و او را در دربار منصور می برند، چشم هایش کور شده بود، خوب چشمهایش نمی دید، منصور به همه هدایایی اهدا کرد، او هم می خواست هدیه اش را بگیرد، امام هدیه اش را گرفت، آورد و به دستش داد، بعد خواست امر به معروف و نهی از منکر کند این بیان را عنایت بکنید؛ امام صادق «علیه السلام» چه کرد؟ فرمود:

«ان الحسن لكل احد حسن و منک احسن لمکانک منّا» پدر تو در خانواده ما بوده هر کس کار بد انجام دهد، بد است، اما از تو بدتر است! هر کس کار خوب بکند، خوب است، اما از تو خوب تر است؛ چون تو پیش ما آبرو داری، حیثیت داری! (۱) می گویند: بعد از این تذکر، دیگر دیده نشد که او چنین عملی را انجام دهد. امام او را احترام کردند، شخصیت او را حفظ نمودند و نگفتند: چنین می کنی! با کنایه فرمودند؛ زیرا تبلیغ غیرمستقیم تأثیرش بیشتر است. حفظ شخصیت مردم بسیار مهم هست و سخن در آنها تأثیر می گذارد؛ لذا باید آنها را با این روش امر به معروف و نهی از منکر کرد؛

ص: ۴۰

شهید مطهری می فرمایند: امر به معروف و نهی از منکر دو قسم هست: یک قسم آن برای همه مردم به صورت عامه است، همه باید امر به معروف و نهی از منکر کنند. براساس فرموده ی مقام معظم رهبری یکی بگویند، دومی هم بگویند، سومی هم بگویند، دهمی هم بگویند، حتی خبر کنند، همه بگویند، همه بگویند، این مهم هست! قسم دوم: امر به معروف و نهی از منکر خاص و ویژه است؛ یک جمعی در بین شما باشد و این ها امر به معروف و نهی از منکر کنند؛ از این مطلب می شود این نتیجه را گرفت که ما بایستی علاوه بر انجام کار خود، امر به معروف و نهی از منکر را تکثیر بکنیم، بعضی جاها خیلی جاها مردم توده ی مردم باید حضور یابند در برخی موارد کار تخصصی هست شبهاتی هست یا بحث کلامی است گاهی ممکن است مسایل تخصصی باشد، مثل مفسد اقتصادی که الان در جامعه هست در برابر مفسد اقتصادی کی الان می تواند امر به معروف و نهی از منکر کند؟ در مسایل سیاسی کی می تواند؟ کسی که سیاست را بفهمد، اقتصاد را بفهمد، مفسد اداری را که الان وجود دارد، بسیار تخصصی است کار هر کسی نیست. لذا حتما این ها تخصصی است حضرت آیت الله شاهرودی ریاست محترم قوه قضائیه نقطه ظریفی را اینجا گفتند، فرمودند: در یکی از استان ها در دادگستری برادران بسیج ائمه جمعه و جماعات یک هماهنگی شده یک روش را برای امر به معروف و نهی از منکر طراحی کردند، باید کار کرد.

قرآن می فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيُقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ» (۱).

ص: ۴۱

۱- . به راستی ما پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آنها کتاب و ترازو را فرود آوردیم تا مردم به انصاف برخیزند و آهن را که در آن برای مردم خطری سخت و سودهایی است پدید آوردیم تا خدا معلوم بدارد چه کسی در نهران او و پیامبرانش را یاری می کند. آری، خدا نیرومند شکست ناپذیر است؛ حدید، آیه ۲۵ .

منتها برنامه می خواهد، حساب می خواهد، متد می خواهد، با یک روش منطقی و صحیح بروید بالا؛ یک جایی هم می رسد به قوه قهریه و الا امکان ندارد ما فقط بگوییم این کارها را نکن، نه که نمی کند.

یک بیانی هست دوست دارم این بیان را خدمت شما عرض کنم و ختم کلام کنم، حضرت فرمود: «فاعل الخیر خیر منه». خیلی زیباست امر به معروف خوب است اما امر به معروف و ناهی از منکر، از خود امر به معروف و نهی از منکر مهم تر است! علم خیلی خوب است، اما عمل کننده به علم از عالم بالاتره و از خود علم هم بهتر است! زیبایی خوب است اما بیانگر زیبایی از خود زیبایی هم بهتر است! از شماهایی که این مسئولیت را پذیرفته اید، اگر امر به معروف و نهی از منکر دارای ارزشی هست، شماهایی که این کار را انجام می دهید، ارزش شماها از این کار بالاتر است. لذا قدر خودتان را بدانید.

در نهایت هم عرض می کنم متأسفانه حاکمیت ما، دولت ما در مقابل این مسایل بی تفاوت است، در حوزه دین، دولت و برنامه ریزان ما بی تفاوت شده اند؛ بودجه هایی که در اختیار این ها هست همه جا خرج می کنند الا در حوزه ی دین! من از بعضی شان سؤال کردم: شما این پول ها را کجا خرج می کنید؟ جواب یکی از آنها که اگر اسم ببرم، خیلی رسوایی راه می افتد، این بود که آقای مثلاً صدمیلیارد تومانی یا دویست میلیارد تومانی! جالب این که یکی از این ها گفتند: ما می دهیم به ارشاد! گفتیم:

دیگر بدتر، دیگر بدتر از این نمی شود، بودجه دولتی ها رو آدم بدهد به ارشاد که این کار را بکن! حوزه دین ثقلش در مساجد است، ثقلش در حوزه های علمیه هست، ثقلش علمایی هستند که شب و روز کار دیگری انجام نمی دهند. اما از این بودجه ها به هیچ وجه صرف مساجد و علما نمی شود! اشتباها به جاهای دیگر سرازیر است! اما آیا همیشه اشتباها به سمت و سوی جاهای دیگر سرازیر می شود؟ متأسفانه دولتمردان ما به این امر بی تفاوتند؛ اگر هم درد دین دارند، حداقل اگر هم در دل دارند، ما نمی فهمیم! اگر یک وقتی هم می آیند به سمت ما حواستان جمع باشد از وجود ما استفاده ابزاری نکنند! مواظب باشید تا به حال، قصد قربت را ما

ندیده ایم! دولتمردان ما برای خدا، قصد قربت کنند، حوزه دین را تقویت کنند، در حالی که همه اشان از پلکان دین بالا رفته اند؛ همه شان به وسیله همین علمایی که در مساجد جمع شده اند، همین ائمه جمعه، همین خطبا، همین گویندگان، همین ائمه جماعات، همین آدم های بی توقعی که دور و بر ما هستند، همین بسیجی ها، آدم های مخلصی که در مساجد جمع شده اند، از راه این منش و رفتار این ها به مقامات رسیده اند اما وقتی رفتند، انصافا توقع داریم این آیه شریفه: «الذین ان مکنّاهم فی الارض اقام الصلاه و اتوا الزکاه» (۱) را اجرا کنند. مخاطب این آیه کیست؟ من امام جماعت؟! مخاطب کیست؟ خطاب به آن هایی است که «ان مکنّاهم...» مکنّا چیست؟ پول، ثروت، دولت الذین مکنّاهم است. لا اقل اگر برای ما خیر مادی نداشته اید، زیر بغل ما را نگرفته اید، دردی از ما درمان نکردید، لا اقل درد سر هم درست نکنید؛ لذا در پایان، یک عبارت عرض کنم، ان شاء الله در هفته ی دولت گزارشی به ما بدهند در باره ی خدماتی که به دین کردند.

خوشبختانه روز گرامیداشت جهانی مساجد امسال به نحو قوی تر، گسترده تر و راحت تر از سال گذشته برگزار می شود. ما می بینیم خیلی از عزیزان، ما را تشویق می کنند؛ از این خدمات تقدیر می کنند؛ از ریاست مجلس گرفته تا سایر عزیزان، ریاست محترم قوه ی قضائیه، مجمع تشخیص مصلحت نظام و سایر دلسوزان، همه تلاش می کنیم مشکلات را برطرف کنیم و مساجد موانع از سر راهش برداشته شود، خدا به همه توفیق بدهد، که در این راه گام برداریم.

تشکر از همه عزیزانی که شرکت کردند سخن گفتند، حضور خوب شما در نمایشگاه، حضور خوبتان در همه جلساتی که در این هفته برگزار شد، همه و همه قابل تقدیر است.

والسلام علیکم ورحمه الله وبرکاته

ص: ۴۳

۱- همان کسانی که چون در زمین به آنان توانایی دهیم، نماز بر پا می دارند و زکات می دهند و به کارهای پسندیده وا می دارند و از کارهای ناپسند باز می دارند و فرجام همه کارها از آن خداست؛ حج، آیه ۴۱.

ریاست محترم قوه قضائیه چکیده ۱ _ مساجد پایگاه بسیار مقدسی است که در آن عبادت برای خدا که ارزشمندترین اعمال است، انجام می گیرد.

۲ _ یکی از ویژگی های نظام اسلامی، آمیختگی مسائل عبادی با مسائل دیگر است و این ویژگی باعث شده که تمامی اعمال و رفتار انسان رنگ و بوی الهی به خود بگیرد.

۳ _ تصمیم گیری در امور اجتماعی از سوی انبیاء «علیهم السلام» در مساجد شکل می گرفته که این مسئله نشان از جایگاه محوری مساجد در فرهنگ اسلامی دارد.

۴ _ در تاریخ اسلام و سیره ائمه «علیهم السلام» مساجد، جایگاه کارگزاری امت اسلامی و فعالیت هایی مانند قضاوت، اجرای حدود اسلامی و تصمیم گیری هایی که نیاز به مشورت دارند، بوده است.

۵ _ مسجد یک تشکل اجتماعی است که بسیاری از حرکت های سیاسی و اجتماعی از آن شروع شده است.

۶ _ نقش مساجد در فرهنگ اسلامی در تاریخ اسلام بسیار اساسی و محوری است.

۷_ هم اکنون نیز مساجد توانسته اند انتفاضه را شکل دهند.

۸_ مساجد بستر مناسبی برای رسیدن به اهداف نظام اسلامی است.

۹_ اگر بخواهیم اسلام ناب را در جامعه پیاده و احیاگر سیاست ها و مبانی عمیق اسلامی باشیم، باید درباره نقش و جایگاه مساجد تحقیقات جدی تری صورت گیرد.

۱۰_ دولت باید در تصویب قوانین و لوایح، به نقش حرکت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مساجد توجه داشته باشد.

۱۱_ مسئولان به جای سرمایه گذاری و تکیه نمودن در حرکت های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی بر احزاب، بهتر است که از مساجد در راستای اهداف انقلاب استفاده کنند.

۱۲_ تشکیل شورای حل اختلاف در مساجد آغاز گردیده و موفقیت زیادی نیز داشته است و تشکیل ستادهای پیشگیری از وقوع جرم در جهت سالم سازی فضای جامعه از دیگر فعالیت های دستگاه قضایی بوده که هسته اصلی تشکیل این ستاد به عنوان ستاد حفاظت اجتماعی در مساجد آغاز شد.

مسجد همه امور را در ارتباط با خدا قرار می دهد و سعی می کند سرمنشأ و سرچشمه عمل، خدایی و معنویت باشد. بهترین فضا، فضای مساجد است که در آنجا انسان، توجه به خدا دارد، عشق و محبت به خدا را ابراز می کند. در مسجد، ضمن بندگی، با خدا ارتباط برقرار می کند و از طریق همین ارتباط، آنچه را که خدا می خواهد انجام می دهد.

مسجد بهترین پایگاه برای مطلوب ها و ارزش های الهی است که ادیان از بشریت خواسته اند و لذا است که می بینیم مساجد در تاریخ اسلام و فرهنگ اسلامی نه تنها جای

عبادت است، بلکه جای هدایت هم هست؛ بیشترین نورافشانی‌ها، تعلیم و تربیت‌ها در تاریخ اسلام در مساجد شکل گرفته است. هدایت مردم، نشر تعالیم اسلامی در کانون‌ها و پایگاه مساجد شکل گرفته است و می‌گیرد.

مسجد در اسلام پایگاه تشکیلات سیاسی هم بوده است و پایگاه و هسته اصلی حرکت‌های اجتماعی، فکری و سیاسی در تاریخ اسلام، مساجد بوده است. چون مسجد است که حرکت سیاسی الهی را می‌تواند شکل دهد و از فضای ارزشی و معنوی و ارتباط با خداوند متعال در مساجد، استفاده می‌شود تا با آن حرکت، جامعه در ابعاد سیاسی، جنبه الهی و معنوی و شرعی داشته، مورد رضایت خداوند متعال باشد و در راستای ارزش‌ها و اهداف معنوی قرار گیرد و ضامن صیانت حرکت‌های سیاسی از لغزش‌ها، انحرافات، ظلم‌ها، خودکامگی‌ها و ستم‌ها و مادی‌گری‌ها باشد.

مسجد پایگاه بسیج عمومی مردم و بسیج مقاومت مردم در مقابل دشمنان در طول تاریخ بوده است، خوشبختانه در دوران نهضت و انقلاب ما و حتی پس از پیروزی انقلاب در دوران دفاع مقدس این گونه بوده است. مسجد پایگاه جهاد و دعوت به جهاد است. بسیج نیروهای مسلح در تاریخ اسلام به وسیله مساجد شکل گرفته است، در حقیقت مساجد نقش پادگان را هم داشته است.

در تاریخ اسلام و سیره ائمه اطهار و سیره حکومت‌های اسلامی گذشته می‌بینیم مساجد جای کارگزاری اسلامی هم بوده است. برخی از فعالیت‌هایی که وظیفه حکومت است، در مسجد شکل گرفته است، بستر مناسب و پایگاه اصلی آن مساجد بوده است. کار قضاوت که یکی از وظایف و مسؤولیت‌های حکومت و مدیریت اسلامی است، در زمان حضرت علی «علیه السلام» در مساجد شکل می‌گرفته است. اجرای خیلی از احکام و حدود الهی در مساجد بوده است. خیلی از شوراها و شوراها، تصمیم‌گیری، مشورت‌گیری‌هایی که رهبریت نظام اسلامی نیازمند آن مشورت‌ها و یا استشاره‌هاست، در مساجد شکل می‌گرفته است. پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» مشورت‌های فی الامر را در مسجد انجام می‌داد. هر حادثه‌ای، بحرانی که شکل می‌گرفت پیامبر «صلی الله علیه و آله» به مسجد می‌رفت

و مردم را دعوت می کرد در آنجا تصمیم گیری و موضوع حل و فصل می شد.

در روایات آمده است که «المساجد مجالس الانبیا»^(۱)، مجالس انبیا در مساجد بوده است. یعنی کارهای انبیا که عبارت از هدایت، تصمیم گیری در امور اجتماعی و حکومت اسلامی در مساجد بوده است. انبیا که رهبران جامعه بشری هستند در مساجد رهبریت و مدیریت می کردند.

همه این نکات، ذهن انسان را به این مسئله متوجه می سازد که بحث مساجد در فرهنگ اسلام، بحثی سنگین و محوری است که متأسفانه کمتر به این نکته توجه شده است و با آمدن قالب ها و تشکیلات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جدید از خارج به داخل کشورهای اسلامی، به تدریج این نقش از مساجد گرفته و یا کم شده است و به پایگاه های دیگری داده شده است.

احساس می شود انسان اگر بخواهد آن اسلام ناب را پیاده کند و احیاگر آن سیاست ها و مبانی عمیق اسلام ناب باشد، می بایستی در رابطه با مسئله مساجد، تأملات و تحقیقاتی انجام گیرد و در رابطه با وظایف یک حکومت و مدیریت اسلامی، نقش و جایگاه مسجد در جامعه احیا شود.

مسجد یک هدف و مطلوب است، یک ارزش است و احکام خاصی در فقه دارد، آداب خاصی در فقه اسلامی برای مسجد هست. تقسیم بندی های خاصی برای مساجد هست. حالت بندگی و ذکر خدا در مساجد، پر شدن مساجد برای انجام عبادت و ذکر خدا، ارزش بسیار بالایی دارد و مطلوب اولیه ادیان الهی است؛ از این رو مساجد باید در جامعه اسلامی توسعه پیدا کنند، تعمیر بشوند و احیا شوند.

نکته دیگر نقش مسجد در رسیدن به اهداف و مطلوبات دیگر نظام اسلامی است. ساز و کار و نقش ابزاری مسجد، باید تنظیم، تدوین و به جامعه و مسوولان و مردم معرفی شود؛ مسجد تنها یک مکان برای تجمع نیست، مسجد ابزار فیزیکی نیست؛ بلکه انسان

ص: ۴۹

۱- مستدرک وسائل، ج ۳، ص ۳۶۳.

این چنین استفاده می کند و می تواند استنباط کند که مسجد از نظر اسلام یک ساختار اجتماعی است، امروز در دنیا ساختار حرکت های اجتماعی عبارت از همین تشکل های حزبی و صنفی و امثال این است که به تدریج در جهان اسلام هم وارد شده است و کشورهای اسلامی و مردم هم از این تشکل ها در دهه های اخیر استفاده کرده اند. شاید این که در تاریخ اسلام اندیشه تحزب و احزاب و تشکل های سیاسی حزبی به شکل امروزی پانگرفته بود و از نوآوری های خارج از جهان اسلام به جهان اسلام است، علتش این است که در فرهنگ اسلامی آنچه که شکل و قالب حرکت اجتماعی دارد مساجد بوده است لذا نیاز به تشکل های اجتماعی و سیاسی نبوده است. مساجد جامع ترین و نهادینه شده ترین و در عین حال منسجم ترین شکل و رویه و روش اجتماعی بوده است. در تاریخ اسلام مساجد همه نیازهای اجتماعی و سیاسی جامعه را پوشش می داده است، یعنی حرکت های ضد ظلم، ضد طاغوت، ضد شاهان و سلاطین مستبد، از مساجد شروع می شده است و نیازی نداشته است یک مصلحی بیاید یک حزبی تشکیل دهد، با وجود این بستر بسیار عظیم و بسیار مؤثر در مردم و انسان های مسلمان و مؤمن از این تشکل استفاده می شده است. از مساجد حرکت های اجتماعی شروع می شده است که ما می توانیم تعبیر کنیم که مسجد گر چه یک مکان است، ولی یک تشکل اجتماعی هم هست و آن تشکل مورد قبول و بی شک و بی شبهه نظام و فرهنگ اسلامی در حرکت های اجتماعی است. مصلحان و عالمان و پیروان انبیا و ائمه اطهار «علیهم السلام»، شکل حرکت اجتماعی و سیاسی خود را از مساجد شروع می کردند، چون انبیا هم همین کار را می کردند. پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» وقتی آمدند مدینه و خواستند حرکت اجتماعی، سیاسی خود را شروع کنند، اولین کاری که کردند، مسجد ساختند و از مسجد و داخل مسجد و براساس فرهنگ مسجد، حرکت اجتماعی خودشان را شروع کردند. کانون و مرکز این کار را هم مسجد قرار دادند و همه را هم دعوت می کردند که در آنجا جمع شوند.

امروز در جهان اسلام در دوران نهضت عمومی اسلامی در جهان و مخصوصا

نهضت انقلاب ما آنچه از تشکل های حزبی و ساختارهای وارد شده از فرهنگ های دیگر در جهان اسلام موفق تر بوده، حرکت از مساجد است. پایگاه اصلی نهضت خودمان و قالب هایی که در آن شکل گرفت در مساجد بوسیله علما و ائمه مساجد و علمای دین بود. اگر بعد از انقلاب در مقابله با بحران ها و دشمنی ها، جنگ تحمیلی و امثال این ها، نیاز به بسیج مردم بود، باز مساجد در طلیعه این حرکت و به عنوان کانون اصلی این حرکت بوده و بسیار موفق بوده است. بایستی در رابطه با مساجد فکری کنیم. آیا درست است که ما از مساجد در حد همان هدف اول که جایگاه عبادت و عشق و پرستش به خداوند و توحید است استفاده کنیم؟ حرکت اجتماعی و سیاسی و فرهنگی خودمان را از راه های دیگر در جامعه مان سرمایه گذاری کنیم و بودجه از بیت المال قرار بدهیم؟ آیا واقعا این صحیح است؟ تشکل های دیگری مانند خانه احزاب را تقویت کنیم و بودجه ای برای احزاب قرار بدهیم؟! ممکن است کسی بگوید این ها وسیله است، شکل و قالب است و هیچ اثری ندارد و عمده محتوایست و محتوا را از مسائل دینی و مذهبی و سیاسی و انقلاب خودمان پر می کنیم ولی بنده عرض می کنم:

اولاً: اگر قالبی اصالت دارد در تاریخ و فرهنگ ما چرا انسان به این قالب توجه نکند؟.

ثانیا: این طور نیست که قالب ها و شکل ها بی اثر باشد و این قالب ها اثرات دیگری هم دارد، بارهای منفی هم در بردارد که بایستی واقعا مورد تحقیق قرار بگیرد. من تصورم این است که در این بخش کم بحث و بررسی شده است. با یک بررسی کامل تر و گسترده تر و کار کارشناسی خیلی از وظایف اصلی حکومت اسلامی و آن اهداف بلندمدتی که در نظام اسلامی کارگزاران اسلامی مسؤولیت احیای آن اهداف و انجام آن وظایف را دارند و در قانون اساسی به آنها اشاره شده است خیلی راحت تر، سریع تر و ساده تر و با هزینه های کمتر به دست می آید.

مسئولان ما، دولت ما، مجلس ما در تصویب قوانین و لوایح بایستی به این مسئله

توجه داشته باشند؛ شاید خیلی از این مسائل عوض شود. بحث تنها این نیست که یک بودجه ای صرفاً برای مساجد شکل بگیرد؛ بلکه بحث خیلی از این عمیق تر است. مساجد باید کانون های اصلی و نماد تشکّل های سیاسی اجتماعی باشد. در یک جامعه اسلامی و خیلی از خدمات و خیلی از سرویس دهی های اجتماعی، سیاسی که وظایف مرکزیت و حاکمیت اسلامی است به وسیله این قالب (مساجد) باید شکل گیرد و انجام پذیرد، آن وقت است که مسجد، جایگاه اصلی خودش را پیدا خواهد کرد، هم در بعد اول و هم در بعد دوم و ما اگر بخواهیم حرکت خودمان را با حرکت انبیا تطبیق بدهیم، آغاز کار پیامبران از مساجد بود، این امر از باب مکان نبوده؛ بلکه قطعاً دارای فلسفه و نکته بوده است و اثری داشته است. آنها مقید بودند که از مسجد شروع کنند و اول مسجد را بنا کنند. این همه در فرهنگ و فقه ما، عظمت برای مسجد الحرام وجود دارد و مسجد الاقصی در تاریخ ادیان و اسلام همواره مورد توجه بوده است که وقتی دشمنان اسلام حمله ای می کردند، اولین جایی را که سعی می کردند، تخریب کنند، مساجد بوده است. معلوم می شود مساجد دارای نقش بسیار اساسی در حکومت اسلامی بوده است. مسجد الاقصی را که امروز مصادف با جنایات اسرائیلی هاست در این روز مسجد الاقصی را به آتش کشیدند و مسجد را تخریب کردند و دارند تخریب می کنند. چون این نماد و پایگاهی است که مردم را بسیج می کند و جامعه را به سوی هدف های دین مبین اسلام رهنمون است. صلیبی ها در جنگ های خود اولین جایی را که تخریب می کردند، مساجد بوده است و سعی می کردند هیکل سلیمان را احیا و آباد کنند. تاریخ اسلام و تاریخ بشریت گویای این است و ادبیات و منابع ما بر این موضوع تأکید دارند.

واقعیت بیداری اسلامی در جهان که مخصوصاً پس از پیروزی انقلاب شدت گرفت و در جهان اسلام گسترش پیدا کرد، بهترین دلیل عملی، تجربی و عینی است برای این که واقعا این تشکل و روش و رویه حرکت اجتماعی و سیاسی از مساجد در جهان اسلام موفق است. حرکت های حزبی و تشکل های برگرفته شده از رنگ های دیگر که

برای جامعه ما وارداتی است، به جایی نرسیدند و نخواهند رسید؛ چون با آن اهداف تناسب ندارند. چرا از آنچه در جهان اسلام مؤثر است و ساخته فرهنگ دینی و ملی ما است، استفاده نکنیم؟ امیدواریم ان شاءالله با همت عزیزان مخصوصا مسؤولان این ستاد بسیار مبارک و مفیدی که تشکیل شده است، این بحث ها واقعا بررسی شود، کارشناسی شود و از خلال این کارشناسی ها، یک طرح های بسیار مؤثر و مفیدی در بعد مردمی و هم در بعد دولتی اش و آنچه وظیفه حاکمیت است که استفاده کند از این رویه و تشکل بنا نهاده شده در ذات اسلام، در ذات فقه اسلامی و فرهنگ ناب اسلامی، طرح های مناسبی آماده شود و داده شود.

بحث امر به معروف و نهی از منکر در قانون اساسی که باقی مانده است و درست احیا نشده است، یکی از راه های احیا، بحث حرکت مساجد است که طرحی در این رابطه شکل بگیرد، ما در هر جا شورای حل اختلاف را در مساجد احیا کردیم و مسؤول آن شورا را روحانی مسجد و یا یکی از مسؤولین مساجد قرار دادیم، بسیار موفق بوده است؛ سریع تر، بهتر و با آثار بسیار ارزنده تری از نظر روحی، روانی و اخلاقی و با برکات بیشتری، اختلافات حل و فصل شد. علت این است که فضای مسجد تسریع می کند و به طرفین دعوا آمادگی می دهد که صلح کنند بگذرند و سازش کنند و گذشته ها را فراموش کنند و سپس محبت، برادری و اخوت ایجاد می شود. تجربه جزیی دیگر ما در برخی از استان ها، در ارتباط با مساجد، در امر پیشگیری از جرائم و سالم سازی محیط اجتماعی انجام گرفت. تشکلی از مساجد شروع به کار کرد که مدیر قضایی آن استان با همکاری علما و مؤمنان و بعضی برادران بسیج و سپاه و نیروهای انتظامی و چیزی تحت عنوان ستاد حفاظت اجتماعی تشکیل شد.

تشکیلاتی تحت عنوان ستاد حفاظت اجتماعی یا حفاظت مدنی جهت پیشگیری از جرم در سراسر مساجد به وجود آمد؛ شروع کرد به هر مسجد و به مسؤول هر مسجد کارت داد و تشکیلاتی ایجاد شد و بعد افراد مؤمن متدین بخصوص جوانان به تدریج

وارد هسته های این ستاد و تشکیلات شدند. بعد هم از مساجد به دانشگاه، پایگاه بسیج و جاهای دیگر توسعه داده شد. در حقیقت حالت قداستی که مسجد دارد و ریشه فرهنگی و اسلامی دارد، گسترده تر و جامع تر شد. این هسته ها وقتی می دیدند در یک جایی از شهر، مثلاً افرادی می خواهند یک سری بزهکاری ها و خلافکاری ها را شروع کنند، آن شخص را می خواستند و او را به مسجد می آوردند و با او صحبت می کردند. به او تذکر می دادند که از دادگستری هستند و حکم رسمی قضایی دارند. یک بار می بردند به یک شعبه ویژه ای که آن شعبه تحت عنوان شعبه ارشاد قضایی بود که باز در آنجا قاضی آن شخص را از کارش متوجه می کرد. این کار غالباً هم اثرات فوق العاده ای داشت در اصلاح اوضاع محله هایی که نیروی انتظامی و نیروهای قضایی و امنیتی قبلاً به ستوه آمده بودند با گرفتن و... نمی توانستند این اصلاحات را انجام دهند، این تشکیلات مؤثر واقع شد و به سرعت بزهکاری ها جمع شد و واقعا آن محیط سالم سازی شد.

نقش مساجد اگر درست ساماندهی، برنامه ریزی و طراحی شود، خیلی مؤثر است. تحوّل این ابزار از یک مکان فیزیکی به یک تشکیلات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، طرح و برنامه ریزی می خواهد، امکانات و رسمیت می خواهد. بعد رسمیت آن به قوانین و مقررات ما و بودجه و امکانات و نیروهای شایسته و مناسب، مربوط می شود. عرض کردم این بحث بسیار مهمی است و زمینه بحث زیاد دارد و زمینه بررسی و تحلیل و برنامه و... زیاد دارد که اگر ان شاء الله این انجام گیرد، ما مقدار زیادی از اهداف بلند نظام اسلامی خودمان را، آن مقاصد بلند فرهنگ اسلامی و ترویج آن و احیای خیلی از مسائل اسلامی را از این راه خیلی راحت در جوامع اسلامی می توانیم دنبال کنیم.

امروز هم در جوامع اسلامی که در حال شکل گیری است، می بینید که در کشور عراق، در فلسطین، در لبنان و در جاهای دیگر فعالیت ها غالباً مردمی و مسجدی می شود و این هاست که حرکت های بسیار گسترده، سریع التأثير، جاذبه دار، مؤثر، فعال و مروج

نیروها به طرف ایستادگی، مقاومت و ایثار و شهادت طلبی است. نیروهای حزبی سابق و روش و رویه های وارداتی امروز در جهان اسلام، عاجز مانده که بتواند کاری در مقابل دشمنان اسلام بکند؛ اولاً به آن حدّ از گستردگی نمی رسد و بعد هم از طرف خود آن هایی که این را از طرف آنها وارد کردند، به سرعت قابل نفوذ است. بنابراین مسئله مساجد در اندیشه و فکر اسلامی بسیار اساسی و محوری است که امیدواریم ان شاءالله عزیزان این مرکز زمینه بررسی ها و بحث های کارشناسی شده را در حد وسیع، گسترده، عمیق و علمی با استفاده از نیروهای خوش فکر علما و فضلا و ائمه جماعات و جمعه و مسؤولان دلسوز و متعهد نظام شکل بگیرد و ما در این بخش بتوانیم شاکله های صحیح و متناسب با فرهنگ فقهی و دینی را در جامعه اسلامی خودمان احیا کنیم و به عنوان الگو به جهان اسلام بدهیم.

خداوند ان شاءالله این توفیق را به شما عزیزان و به ما بدهد. دستگاه قضایی هم در این رابطه آنچه که بتواند دریغ نخواهد کرد و خداوند ان شاءالله روح بلند امام قدس سره را که بنیانگذار این حرکت عظیم اسلامی و احیاگر اسلام در این قرن بود و ارواح شهدا را با ارواح انبیای بزرگ الهی و ائمه اطهار محشور گرداند و ما را از پاسداران و رهروان صدیق آن بزرگواران قرار دهد.

- ۱_ ریاست محترم مجمع تشخیص مصلحت نظام چکیده ۱_ مساجد مراکز الهام بخش بشریت هستند.
- ۲_ مساجد محوری برای دستیابی به کمال پیشرفت و توسعه جامعه بشریت است.
- ۳_ مساجد بهترین و امن ترین پناهگاه های مبارزان در دوران انقلاب و جنگ تحمیلی بود.
- ۴_ حرکت جدید امت اسلامی در سراسر دنیا با محوریت مساجد شروع شده است.
- ۵_ ما باید تلاش کنیم با محوریت مساجد جایگاه علم و دانش را در جهان اسلام تقویت نماییم.
- ۶_ در سند چشم انداز بیست ساله نظام جایگاه ویژه ای برای مساجد در زمینه فرهنگی در نظر گرفته شده است.
- ۷_ مصلحت نظام در این است که مساجد را به بهترین شکل حفظ و نگهداری کنند.
- ۸_ اگر مساجد با میلیون ها عاشق به پایگاه های دینی و اجتماعی فعال تبدیل شوند،

نقش اوّل را در تحقق اهداف فرهنگی چشم انداز بیست ساله کشور ایفا خواهند کرد.

۹_ دستگاه های دولتی هم باید به مساجد رسیدگی کنند و در حل مشکلات مالی و اعتباری آنها اقدام نمایند.

۱۰_ مساجد باید در تمام ساعات روز فعال باشند و به عنوان مراکز انسان ساز در خدمت جامعه قرار گیرند.

با تجربه و با منطق امروز برایمان روشن شده است که مساجد می توانند محور درستی برای کمال و پیشرفت و توسعه جامع بشریت باشند. این طراحى خداوند متعال است، خداوند خالق جهان این چنین طراحی کرده که از این محور پاک و مقدّس

ص: ۵۸

و الهام بخش، جامعه بتواند تکامل خودش را آغاز کند و در این محور بچرخد. طبیعی است که خالق جهان و مُبدع آفرینش، طراح کائنات، بهتر از هر کسی می تواند محور را تنظیم کند. همه طراحی های ما و برنامه ریزی های ما با حدس، گمان، ظن و مطالعه است ولی طراحی های الهی با علم و دانایی مطلق است. از بیت الله آغاز می شود. در اسلام ما مکلف هستیم که حداقل در عمرمان یک بار برویم دور خانه خدا طواف کنیم که آن یک حکم شرعی است ولی می تواند نماد و منظره ای باشد از واقعیت مقرّرات الهی که همه چیز بر محور مسجد و دور بیت الله عتیق می گردد. این طواف شاید بتواند نماد حرکت تاریخ و بشر باشد و بیت الله هم آن اوج عظمتش در مکه است و همه مساجد دیگر هم بیوت الله هستند، البته با یک تفاوتی، اما حقیقتاً همه یک حقیقت هستند و آن مرکزیتی است که خداوند برای حرکت بشر و دوران تکاملی انسان ها قرار داده است.

هر مسجدی در روستا، محله و شهرهای بزرگ و... می تواند محوریت حوزه خود را به عهده بگیرد و این چیزی است که تاریخ اخیر ما به خوبی آن را نشان می دهد. جالب این است که دشمنان ما هم اخیراً به رمز این طراحی الهی پی برده اند و فهمیده اند که حرکت جدید امت اسلامی در سراسر جهان به محوریت مساجد دارد شکل می گیرد و دوام پیدا می کند. آن جایی که مسجد محور است شکست ناپذیر هم هست. ممکن است فشارها و تهدیدها، لحظاتی کار مساجد را خاموش بکند ولی عمق مسجد، عمق طراحی الهی، کار خود را می کند و بعد از فراز و نشیب، بلافاصله به سمت جلو حرکت می کند.

رمز واقعی آن هم اینست که بالاخره همه چیز بر محور خداست و حقیقت خداست و سایر موجودات سایه و ظل هستند. خدا هم واقعیت را در پیام انبیا قرار داده که خواست خداوند، از طریق پیام انبیا در جامعه جریان پیدا می کند و راهکار به راه افتادن حرکت انبیا هم در اسلام مسجد است.

پیروزی انقلاب اسلامی، نمونه خوبی است که بیشتر آن در مساجد اتفاق افتاد و از مساجد شروع شد. هنوز مبارزات ما شروع نشده بود، الجزایری ها مجاهداتشان تمام شد و با یک مجاهدت بی نظیر در تاریخ، فرانسه را شکست دادند. یکی از مجاهدان الجزایری بعد از پیروزی شان، آمده بود ایران بعد از پیروزی شان، ما خیلی جوان بودیم و در مسجد آیت الله طالقانی سخنرانی کرد و حرفی زد که خیلی برای ما آن موقع ارزش داشت و ما همیشه از آن حرف استفاده کردیم؛ گفت: در الجزایر همه امکانات را از ما گرفته بودند، جز مسجد را که نتوانسته بودند، ما فقط مسجد داشتیم و همه چیز از مسجد شروع شد و به مسجد ختم شد. انقلاب الجزایر حقیقتاً انقلاب عظیمی بود، یک میلیون شهید داد و ارتش عظیم فرانسه را شکست داد و پیروز شد و من هم تجربه آن را در مساجد خودمان می بینم. ما جنگ مثل الجزایر نداشتیم اما مبارزه مان خیلی جدی بود، بهترین، امن ترین مرکز ما، پناهگاه ما و پشتیبان ما، مساجد بود.

من این نمایشگاه شما را که اولین نمایشگاه بود، عبور کردم از بین غرفه ها، اولین برداشت من این بود که اگر این نمایشگاه تکمیل شود بخوبی می تواند محوریت مسجد را نشان بدهد، روح نمایشگاه نشان می دهد در همه امور، مساجد می تواند تأثیرگذار باشند و پشتیبان باشند و الهام بخش باشند. نمونه های خوبی در نمایشگاه جمع کردند، البته چون اولین نمایشگاه است، قاعدتاً باید تجربه را تکمیل کنیم و بعداً آن را به صورت منسجم به مردم بگوییم. همه چیز در مساجد دیده می شود.

شاید تصادفی نباشد که آمریکایی ها این قدر دارند نجف را می کوبند. مسئله خیلی روشنی است، این احمق ها دو هفته است که نجف را بمباران می کنند. جنگ واقعی است، هواپیمای اف ۱۶ هست، هلیکوپترهای آپاچی هست، توپخانه های لیزری هست و همه ابزاری که در جنگ شهری به کار برده می شود، این ها دارند به کار می گیرند. فقط خشم شان را نشان می دهند، البته احمقی آنها را هم نشان می دهد، برای این که وقتی که دنیا می بیند که چند هفته یک شهر بی پناه را این طوری می زنند و شکست می خورند و پیشرفت نمی کنند، خیلی معنا دارد. صدام با ارتش عظیمش در

یک حمله وسیع سقوط کرد، بغداد با یک حرکت همه جانبه جنگی سقوط کرد ولی نجف چطور؟ با یک تعداد مؤمن و مدافع، مقاومت می کند، این چه رمزی است؟ اسم مسجد نیست ولی اصل مسئله همین است که پایگاه خداست و حقائق پیام الهی در آنجا نهفته است.

دیروز دیدم مقاله ای در انگلیس، در گاردین منتشر شده، که احمقانه ترین کار بوش، جنگ با مردم نجف است. بعد سؤال می کند که شما در آنجا چه می خواهید؟ همه شهر را هم که ویران کنید این آدم ها از یک جای دیگر سر در می آورند، بعد برای شما چه می ماند؟ تاریخ به شما چه می گوید؟ شما کجا را ویران کردید؟ آنجایی که هزار سال است که آثار تاریخی اسلامی آنجا جمع و ضبط شده، شما هر گلوله ای که می زنید یک اثر تاریخی و فرهنگی را از بین می برید، این در تاریخ برای شما رسوایی است.

پیروزی شما شکست است و شکست شما شکست اندر شکست است و جالب تر این که مطبوعات امریکا یک اتحادیه دارند، مقاله تندی نوشته است که ما نمی فهمیم که امریکا به جنگ چه رفته است؟ زدن نجف و مدرسه های قدیمی یک شهر مقدس که در بین همه مسلمانان عزت دارد، این چه دستاوردی می تواند داشته باشد؟ می گویند که شما آبروی دولت دست نشانده خودتان را هم از بین بردید، چون او را در مقابل مردم و احساسات دینی مردم قرار دادید. مسئله قابل توجه است و اهمیت دارد. وقتی به جنگ های زمان پیامبر «صلی الله علیه و آله» نگاه می کنیم می بینیم مثلاً درغزوه تبوک پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» یکی از دستورات شان این است که به معابد و کلیساها حمله نکنید. آنها مال دین دیگری هستند. مساجد و مبانی اسلامی به فطرت انسان ها وابسته است، به ریشه جان ما وابسته است، خیلی ها این فطرت شان را خرد کردند، ممکن است بروز نداشته باشد ولی وجود دارد و در شرایطی جوانه می زند و خودش را نشان می دهد. محور، سنگر و پایگاه و هر چه اسم آن را بگذاریم مراکز الهام بخش بشریت همین مساجد می توانند باشند و برای اسلام اعتبار فراوانی دارد. خواسته هایی که برادر گرانقدرمان حاج آقای ابراهیمی مطرح کردند، واقعا خواسته های زیاد و پرتوقعانه ای

نیست. اصلاً مصلحت خود نظام این است که مساجدش را همچنان معمور واقعی نگه دارد. مساجد مرکز و پایگاه و محل رفت و آمد مردم به خصوص جوان ها می باشد که بحمدالله این روزها مساجد ما توجه ویژه ای به آنها کرده اند. در مورد چشم انداز ۲۰ ساله، سابقه تاریخی آن در دولت بنده بود، ولی در عمل متوجه شدیم که این برنامه های ۵ ساله باید در ظرف بزرگتری باشد، ما یک هدف دور و بلند مدتی داشته باشیم تا اینکه بتواند به آن نقطه ای که انتخاب کردیم برسیم. آن هدف را باید اول انتخاب کنیم و بینیم ۲۰ سال آینده به کجا می توانیم برسیم و باید برسیم و ما آن موقع اسمش را گذاشتیم تمدن بزرگ اسلامی و مقام معظم رهبری در یکی از ملاقات ها فرمودند که حیات طیبه، یعنی آن تعبیری که قرآن دارد، آن زندگی که از هر جهت پسندیده باشد. ما آن موقع سال ۱۴۰۰ یعنی ۲۵ سال گرفتیم و در سال ۷۵ بود که در سال ۱۴۰۰ باید به آن برسیم. یعنی جایی را که می خواهیم معین کنیم. منتهی شیوه دولت ما یک جور دیگر بود و در مجمع یک طور دیگر عمل کردیم، در شیوه دولت چون دولت دست ما بود و همه امور کشور را می دانستیم، گفتیم از پایین شروع شود و مدیران ارشد کشور از دستگاه های پایینی خودشان بخواهند و هر بخشی اعم از نهادها و وزارتخانه ها و مسؤولان هر بخشی ببینند در حال حاضر چه دارند و چه امکاناتی برای آینده دارند و چه اهدافی دارند و به کجا می توانند برسند و چه نیازهایی از دولت می توانند بگیرند؟ این کار شروع شد و اطلاعات خیلی خوبی جمع شد، انباری از اطلاعات جمع آوری شد، بنا بود این ها را ما در دولت جمع بندی کنیم و به صورت تمدن بزرگ اسلامی یا حیات طیبه بگوییم که مثلاً ما می خواهیم به این جا برسیم، هم وزارتخانه ها و مسؤولان فرهنگی، اقتصادی و... خوب عمر دولت تمام شد و دولت بعد هم لازم ندید آن کار را ادامه دهد، ولی رهبری آن فکر را بعداً تعقیب کردند و از مجمع خواستند که ما یک چشم اندازی برای ۲۰ سال آینده مشخص کنیم. در مجمع ما با کمک دولت و سایر جاها، منابع را دوباره جمع کردیم و نوشتیم، کارهای زیادی شد که ما می خواهیم به کجا برسیم. بحث های اقتصادی، فرهنگی، آموزشی و سیاسی و اجتماعی، همه بخش ها را مطالعه کردیم، امکانات را

مطالعه کردیم، راهکارها را مطالعه کردیم و مسیر را مطالعه کردیم، موانع را مطالعه کردیم و گفتیم ما برای ۲۰ سال آینده چنین جامعه ای را می خواهیم و این جامعه باید برای ۲۰ سال آینده از طریق ۴ برنامه ۵ ساله ساخته شود. در چشم انداز برنامه نیست، در آن چشم انداز راهکار هم نیست، منتهی الزامات را دوباره می نویسیم و به دولت می دهیم. این برنامه های ۵ ساله است که باید تنظیم کند، بودجه های سالانه هم آن ظرف های کوچکتر را پر می کند و ما هم باید نظارت کنیم که این ۲۰ سال پیشرفت را بسنجیم و ببینیم درست جلو می رویم یا نه؟ بخشی از آن فرهنگی است که برای شما می خوانم. در امور فرهنگی تقریباً این ها سیاست کلی است:

۱. تقویت روحیه ایمان و ایثار و عنصر فداکاری به عنوان عامل اصلی اقتدار، بحث مساجد را محور قرار دادیم به عنوان عامل اصلی اقتدار ملی و تقویت مبانی ارزشی و تقویت اعتماد به نفس ملی که شما علما در ساختن این محور اساسی، نقش زیادی باید داشته باشید و مساجد باید حقیقتاً نقش خودشان را ایفا کنند تا این ایمان و ایثار و روحیه ارزشی را حفظ کنند.

۲. ایجاد جامعه ای سالم و اخلاقی و مبتنی بر ارزش های اسلامی، فرهنگ مدار و شهروندانی آگاه، عزتمند و برخوردار از ملاک های درستکاری و احساس رضایت مندی. تحمیلی هم نباشد و واقعا راضی باشند از آنچه انتخاب می کنند.

۳. رشد و اعتلای فرهنگ ایران و اسلام که باز در اینجا مساجد یکی از نمادهای بسیار بسیار ارزشمند هنرها و هم مسائل معنوی است.

۴. پیشبرد راهبرد گفتگوی میان تمدن ها و فرهنگ ها در سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی. باز ما فکر می کنیم که مساجد در ابعاد زیادی می توانند اینجا میدان داری کنند و این هفته تکریم مساجد که شما دارید، اگر یک حالت جهانی به خود بگیرد و بتوانید این مسئله را جهانی تر عمل کنید. با ارتباط عمل کنید، فکر می کنیم یکی از مراکز خیلی خوب آن که شما می توانید برای فرهنگ های جهان درست کنید.

۵. ارتقای نقش و جایگاه زنان در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سیاسی کشور و تقویت نهاد خانواده. خانم‌ها در این دوره اسلامی ثابت کردند که استعدادهايشان اگر بیشتر از مردها نیست، کمتر هم نیست و بهترین نمونه آن همین مسابقات علمی کنکورهاست که منکر ندارد و مساجد خوشبختانه به نقش زنان توجه کرده‌اند. این مسئله شکل سازمانی به خود گرفته و باید واقعا این مسائل را بیشتر از گذشته جدی بگیریم.

۶. نهادسازی در جهت تولید و ترویج علم و تحقیق و افزایش سطح کشور در تولیدات علمی جهان و گسترش تعمیق نهضت نرم‌افزاری و تأکید در رویکرد و خلاقیت و نوآوری؛ شک نکنیم که در بسیاری از علوم غربی‌ها از ما جلو هستند و شک نکنیم که استعدادهای دنیای اسلام زنده به گور شده و ما باید تلاش کنیم که آن جایگاه اسلامی علم را بتوانیم در دنیا به عنوان خدا، به عنوان آسمان و به عنوان پیام الهی و رسالت پیغمبر معرفی کنیم. خیلی زشت است که بینیم که دنیای مسیحیت که آن روزها در جهل مطلق زندگی می‌کرد، امروز از ما جلو باشد و هست و ما واقعا باید روی این خیلی تکیه کنیم که باز مساجد هم به عنوان مروج و هم علمایی که در مساجد هستند، می‌توانند خیلی برای این زمینه کار کنند.

۷. توسعه علوم و فن‌آوری‌های جدید شامل فن‌آوری زیستی، ریز فن‌آوری (نانو)، فن‌آوری فرهنگی، فن‌آوری زیست‌محیطی و فن‌آوری‌های مواد جدید، این‌ها الان موتور حرکت دانش بشری هستند که زیاد به شما به عنوان مسجد مربوط نمی‌شود و به کل دستگاه‌های علمی کشور مربوط می‌شود.

۸. توسعه، توسعه ارتباطات، زیرساخت‌های ارتباطی و فن‌آوری اطلاعات مناسب با پیشرفت‌های جهانی که البته مسجد خودش پایگاه اطلاع‌رسانی است و ابزار اطلاع‌رسانی را شما باید استخدام کنید که به تدریج استخدام می‌کنید تا ارتباط جهانی برقرار کنید.

این هشت بند در امور فرهنگی و علمی و آموزشی است و در بخش‌های دیگر هم تعداد زیادی بند وجود دارد که لازم نمی‌دانم در جمع شما بخوانم چون شما خودتان

می توانید این سند را پیدا کنید و مطالعه کنید. از این جهت می خواهم خدمت شما مطرح کنم که در بحث چشم انداز و ترسیم آینده ۲۰ ساله کشورمان باید جایگاه عظیمی برای مساجد در نظر بگیریم، اگر بخواهیم این اهداف و این چشم انداز محقق شود، ده ها هزار مسجد و دهها هزار علوم مسجد و میلیون ها عشاق مسجد که همراه قدسیت دینی و علمی در مسجد حضور پیدا می کنند، با تبدیل مسجد به پایگاه علمی، آموزشی و اطلاعی رسانی درست و پاک کردن آلودگی های فردی و اجتماعی، نقش اول را می توانند در اهداف چشم انداز ۲۰ ساله تأمین کنند.

من خواهش می کنم از مرکز رسیدگی به امور مساجد در تهران و مساجد سایر شهرستانها که به دنبال برنامه های جامع بروند. ما در بسیاری از مساجد کشورمان، امام جماعت نداریم. در روستاها به خصوص مردم خیری آمدند مسجدی را ساختند، استفاده ای از آن نمی شود. همین مساجدی هم که امام جماعت دارد در خیلی از ساعات روز بسته است و درش قفل است. ما نباید این طور باشیم. درب مساجد باید باز باشند و برای هر ساعتی در مساجد باید برنامه باشد، برای طبقات مختلف جوان ها، پیرها، کارمندها، کارگرا و آنهایی وقت فراغت بیشتری دارند، دانشمندان، انواع کارهای اجتماعی، فرهنگی و فنی و همان چیزهایی را که من بخشی از آنها را در نمایشگاه شما دیدم، ابتکارات خوبی هم دارید. حقیقتاً از این ظرفیت عظیم به صورت شبکه عظیم الهی در کشور باید بتوانیم در تمام ساعات ممکن روز بهره بگیریم و این ها به صورت مراکز انسان ساز در خدمت جامعه باشند؛ البته نظام، دولت، دستگاه های مدیریتی کشور باید بهای بیشتری به مسجد بدهند. من نمی خواهم بگویم همه مسؤولیت مساجد را دولت به عهده بگیرد و این خیلی خوب نیست، بهتر این است که مردم به عهده بگیرند و مردم خودشان را شریک بدانند، بهتر این است که مردم انفاق کنند. ولی دولت هم باید مواظب باشد که اگر یک جایی دست مردم نمی رسد و امکانات از قدرت مردم خارج است، دولت باید حضور داشته باشد. ما آن روزی که آیین نامه مساجد را تهیه کردیم، دولت فکر می کرد این کافی است و خیلی فکر کردیم و مشورت کردیم با ائمه جماعات،

آن روز فکر کردیم کافی است، حالا- ممکن است بعد از گذشت ۱۰ سال معلوم شود که یک چیزهایی باید اصلاح شود. خوب شما پیشنهاد اصلاحی بدهید و پیگیری کنید و ما هم کمک می کنیم و از مقام معظم رهبری هم بخواهید که ایشان اشاره ای بکنند. حداقل آن آیین نامه باید در مورد مساجد اجرا شود، حداقل نیازهای مساجد را می تواند تأمین کند.

ان شاءالله بتوانیم در ۲۰ سال آینده مساجدمان را به عنوان نمونه های خوبی از خانه های خدا در روی زمین و مرکز ساخت انسان در نهایت ۲۰ ساله آینده در چشم انداز ببینیم. دعا می کنیم این اجتماع شما خیر و برکت بیشتری برای جامعه ما داشته باشد و از شما التماس دعا داریم.

ص: ۶۶

۱ _ ریاست محترم مجلس شورای اسلامی چکیده ۱ _ ما به اسلامی تعلق داریم که پیامبر بزرگ آن در روز هجرت از مکه به مدینه نخستین سنگ بنای حکومت اسلامی را با احداث مسجد بنیان نهاد و اداره جامعه را با تأسیس مسجد قرین کرد.

۲ _ مساجد نماد دینی مسلمین و نشانه حضور خداوند در زمین است و طول عمر آن با طول عمر تاریخ اسلام برابر است.

۳ _ گستره مساجد، در جغرافیای جهان برابر با قلمرو اسلام است.

۴ _ شناخت اسلام و فرهنگ و تمدن اسلامی بدون شناخت مسجد، ممکن نیست و هر کس در آینه مسجد نظر کند، می تواند اسلام را با تمام وجود در آن ببیند.

۵ _ مسجد با کلیسا قابل قیاس نیست و تفاوت آنها ناشی از تفاوت معنای دین در اسلام و مسیحیت امروزی است.

۶ _ مسیحیان در کشورهای اروپایی یک روز به کلیسا می روند و عبادت می کنند ولی با خروج از آنجا رابطه مسیحیت با دنیای سیاست، اقتصاد و جنگ و صلح قطع می شود.

۷_ رفتار امروز آمریکا، در عراق ناشی از در انزوا بودن کلیسا و عدم ارتباط بین سیاست و دین و اخلاق در دنیای غرب است.

۸_ امروز کلیسا حق دخالت در امور حکومت را ندارد و پاپ که رهبری کلیسا را عهده دار است در قلعه واتیکان شهر رم ساکن است. اما با وجود تشریفات ظاهری که حتی سفیر مبادله می کند اگر پارلمان ایتالیا قانونی را برخلاف مسیحیت تصویب کند، قدرت اعتراض ندارد.

۹_ مسجد بهترین مکان برای مشارکت مسلمین در عرصه های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است.

۱۰_ انواع فعالیت های فردی و جمعی مسلمین در مساجد شکل می گیرد.

۱۱_ کسانی که مدعی مشارکت مردم در عرصه های مختلف کشور هستند، اما مساجد را فراموش کرده اند در اشتباه هستند.

۱۲_ انقلاب اسلامی ما از مساجد آغاز شد و مساجد ستادهای عملیاتی و پشتیبانی انقلاب اسلامی بودند این نظام حیات خود را با وجود مساجد ادامه خواهد داد.

۱۳_ امروز مساجد در جمهوری اسلامی متحول شده و جایگاه واقعی خود را پیدا کرده اند، اگر قبل از انقلاب اسلامی چند مسجد در شهرهای بزرگ فعال بودند، امروز در هر شهر ده ها و صدها مسجد انواع خدمات ارائه داده و بهترین نوع مشارکت مردم در امور حکومتی را ترسیم می کنند.

۱۴_ مجلس شورای اسلامی و سایر ارگان های نظام اسلامی باید با رفع خلاءهای قانونی در جهت تقویت مسجد و خادمان مساجد گام بردارند تا هر کجا که اثری از زندگی مسلمانان است مسجدی دعوت کننده دلپذیر و امید بخش وجود داشته باشد دشمن از مسجد می ترسد و شما باید با حضور فعال در عرصه انتخابات ریاست جمهوری و حمایت از جمهوری اسلامی پایگاه اسلام را تقویت کنید تا عظمت اسلام و عزت مسلمین تضمین شود.

مسجد از اسلام و مسلمین جدا نیست؛ مسجد نماد دینی ما مسلمانان است. علامت اجتماعی اسلام است. هر جا یک جمع مسلمانی زندگی می کنند، نشانه مسلمانی آنها، حضور در مسجد است. اگر شما در کشوری در جاده عبور کنید، در یک روستایی ببینید تعدادی خانه هست که نشانه زندگی یک عده مردم است، گلدسته ای ببینید، مسجدی مشاهده کنید، آن مسجد به شما می گوید که این مردم مسلمان هستند. مسجد نشانه حضور خداوند در زمین است و به همین جهت است که با آن که همه چیز از آن خداست، خداوند می فرماید: «ان المساجد لله» (۱).

ص: ۶۹

۱- . و مساجد ویژه خداست پس هیچ کس را با خدا مخوانید؛ جن، آیه ۱۸ .

طول عمر مسجد به عنوان مظهر زندگی معنوی اسلام، برابر با طول عمر خود اسلام است. امروز هم گستره مسجد در جغرافیای جهان، برابر با قلمرو جهانی اسلام است. مسجد مرکز انواع فعالیت‌هایی است که زندگی فردی و اجتماعی یک مسلمان را تشکیل می‌دهد. شناخت اسلام، فرهنگ و تمدن اسلامی، بدون شناخت مسجد ممکن نیست. هر کسی در آینه مسجد نظر کند می‌تواند اسلام را به تمام وجود در این آینه مشاهده کند. ظاهر مسجد، معماری مسجد، هنر به کار رفته در مساجد اسلامی، همه حکایت از ابعاد فرهنگی اسلامی می‌کند.

نقش اجتماعی مسجد بسیار مهم است؛ مسجد با کلیسا قابل مقایسه نیست. تفاوت مسجد با کلیسا ناشی از تفاوت معنای دین در اسلام و مسیحیت امروزی است. در اروپا، در آمریکا و در دنیای غرب، دین را یک امر فردی می‌دانند. حوزه دین را صرفاً اخلاق می‌دانند، یا عمدتاً اخلاق می‌دانند و مخاطب دین را فقط قلب آدمی می‌دانند و می‌گویند افراد آزادند که با معبودی یا معشوقی راز و نیاز کنند. عبادت کنند.

دین پاسخگوی این نیاز است و کلیسا جای این عمل است.

در غرب برای دین نقش سیاسی و اجتماعی قائل نیستند. امروز بر دنیای غرب تفکر جدایی سیاست از دین حاکم است؛ در نتیجه کلیسا حق دخالت در سیاست ندارد. رهبری کلیسا با پاپ است. جایگاه پاپ واتیکان است. قلعه ماندی در دل شهر رم است. تشریفات ظاهری زیادی دارد. پاپ در واتیکان حکومت می‌کند. سفیر می‌پذیرد از دیگر کشورها و در کشورهای دیگر جهان سفیر دارد. اما با تمام این عرض و طول ظاهری اگر در پارلمان ایتالیا که ممکن است ۲ یا ۳ خیابان از واتیکان فاصله داشته باشد، قانونی صریحاً برخلاف مسیحیت تصویب شود، پاپ آن اندازه قدرت ندارد که به این قانون اعتراض کند. پاپ نمی‌تواند حتی در قوانین مجلس ایتالیا که واتیکان در آن کشور است، اعتراض کند و یا دخالتی بکند. به طور کلی کلیسا رابطه‌ای با سیاست، جنگ، صلح و اقتصاد ندارد. این است که از دین و اخلاق در سیاست امروزی حاکمان غربی

خبری نیست. این که می بینید برای به دست آوردن نفت، برای تأمین انرژی و برای پر کردن جیب سرمایه داران، به کشورهای اسلامی مانند عراق حمله می کنند و بهانه تراشی می کنند و صدامی را که روزی خودشان به حکومت رسانیدند، از حکومت برکنار می کنند و به مقدّسات اسلامی توهین می کنند، به نجف اشرف تعرض و جسارت می کنند، همه این ها ناشی از آن است که این سیاست، کاری با دین و اخلاق ندارد. کلیسا در جامعه غرب منزوی و در حاشیه است.

اما ما به اسلامی تعلق داریم که پیامبر ما آن روز که از مکه به مدینه هجرت کرد نخستین سنگ بنای حکومت اسلامی را با احداث یک مسجد آغاز کرد. پیامبر در آغاز اداره جامعه مسجد تأسیس کرد و اسلام در طول تاریخ با مساجد زنده بوده و به برکت مساجد، اسلام ادامه حیات داده است. انقلاب اسلامی ما هم از درون مساجد آغاز شد. این مردم متدین بودند که از امام راحل اطاعت کردند و به صحنه آمدند، مبارزه کردند، شهید دادند. مساجد در انقلاب پشتیبان مردم بودند. مساجد در انقلاب، ستادهای پشتیبانی و عملیات بودند. مساجد مرکز تشکیلاتی انقلاب ما بوده است. انقلاب اسلامی با مسجد آغاز شده و با مسجد هم ادامه خواهد یافت. پدید آمدن این انقلاب به برکت نقش اجتماعی _ سیاسی مساجد بوده و باقی ماندنش هم در گرو تقویت این نقش است. بنده بسیار خوشحالم که می بینم مساجد جامعه اسلامی ما، در جمهوری اسلامی متحوّل شده اند. مساجد جایگاه واقعی خودشان را به تدریج پیدا می کنند. اگر قبل از انقلاب چند مسجد بود که فعالیت های متنوع داشت امروز در هر شهری، صدها مسجد به انواع خدمات مشغولند و بهترین نوع مشارکت مردم در حکومت همین است.

اشتباه می کنند کسانی که دم از مشارکت می زنند و مساجد را فراموش می کنند. طبیعی ترین شکل مشارکت مردم در اداره جامعه، سیاست و حکومت، حضور مردم در مساجد است. شما هر نقش اجتماعی که از مردم بخواهید با تقویت مساجد ممکن است. مساجد در انتخابات، در پشتیبانی از جبهه ها و جنگ، در رسیدگی به محرومان،

در تربیت اخلاقی جوانان، در تقویت درس های دبیرستانی و دانشگاهی، در هدایت و حمایت از خانم ها و در ده ها فعالیت دیگر بحمدالله فعالند و این جای تبریک دارد، جای تشکر دارد. امروز که از این نمایشگاه دیدن می کردم، گفتم جای کسانی که این آروزها را در سرداشتند ولی امروزه در میان ما نیستند تا ببینند چه تحوّل در جامعه حاصل شده، خالی است. من به یاد شهید مطهری افتادم با آن اندیشه های مترقی که داشت. اگر مطهری زنده بود و می دید که مسجد صاحب کارکردهای اجتماعی و معنوی شده است، چقدر خوشحال می شد و می دید عمری که او و دیگران مانند او (شهید بهشتی، باهنر و رجایی) برای نشر اندیشه های صحیح اسلامی صرف کردند، به هدر نرفته و به برکت این انقلاب و به برکت مفهوم مقدس ولایت، این آروزها و آمل تأمین شده است و باید بیش از این تأمین شود. ما در مجلس شورای اسلامی موظفیم موانع را از سر راه گسترش مساجد برداریم. اگر خلأ قانونی وجود دارد ما باید اقدام کنیم، همان طور که شما برای اداره مسجد اقدام می کنید، حکومت اسلامی هم وظیفه دارد، دولت هم وظیفه دارد، مجلس هم وظیفه دارد، قوه قضائیه هم وظیفه دارد.

در حوزه ها باید برای تربیت امام جماعت برنامه ریزی خاصی شود. آن روحانی که قرار است امام جماعت بشود، نمی تواند همان مسیری را برود که روحانی دیگری که می خواهد، مدرّس حوزه بشود یا در قوه قضائیه قاضی بشود. برنامه آموزشی کسانی که قرار است امام جماعت مساجد بشوند، باید با دیگر روحانیون متفاوت باشد. این یک بخش کار است.

از طرف دیگر در شهرسازی باید ما متناسب با حضور جمعیت، مسجد داشته باشیم، همچنان که درمانگاه برای درمان آلام جسمانی باید داشته باشیم، مسجد هم باید در جای جای شهرها و محله ها پیش بینی بشود و در طراحی مساجد باید نقش اجتماعی مساجد دیده بشود. در راه ها، جاده ها و هر جا که در جامعه اسلامی زندگی هست، باید آنجا مسجد وجود داشته باشد. این تحوّل نگرش مستلزم آن است که ما در قوانین،

تجدید نظر بکنیم. مسجد باید جای دلپذیر، دعوت کننده و امیدبخش برای جامعه باشد و همه این ها تا اندازه ای تأمین شده و ان شاء الله به همت شما مسجدیان، به همت روحانیون ارجمندی که اداره امور مساجد را به عهده دارند، در آینده نیز بیشتر تأمین خواهد شد.

ان شاء الله در پشتیبانی از انقلاب ایفای نقش خواهید کرد، آن چنان که در انتخابات مجلس هفتم ایفا کردید. بدانید که دشمنان از مسجد می ترسند، شما این پایگاه را استحکام ببخشید که استحکامبخشی به این پایگاه، تقویت اسلام و عظمت اسلام و مسلمین است. جز عرض سپاسگزاری از حضور شما و همه آن زنان و مردان مؤمنی که به اداره مساجد کمک می کنند، سخن دیگری ندارم و توفیق همه شما را از خداوند بزرگ خواستارم.

ص: ۷۳

مشاور محترم مقام معظم رهبری در امور بین الملل چکیده ۱ _ از جمله ویژگی های جنبش موج بیداری، اسلامی نقش مساجد و حضور مسلمانان در صحنه است.

۲ _ در این جنبش که امام خمینی قدس سره معمار اصلی آن بوده است مردم مخاطب هستند.

آیا حکومت مسلمین باید یک حکومت سکولار باشد؟ و مسلمانان هم عبادات فردی خودشان را انجام بدهند؟ یا این که باید مسلمانان در سرنوشت خودشان دخالت داشته باشند؟ بسم الله الرحمن الرحيم دخالت مسلمانان در سرنوشت خویش یعنی دخالت آنها در سیاست؛ این که مسلمان در سرنوشت خود دخالت کند و اسلام را دخالت ندهد، همان می شود که در تعدادی از کشورهای اسلامی می گذرد! تمسک به ایدئولوژی بیگانه موجب رهایی

مسلمان ها از قید سلطه بیگانگان و نیل آنها به سوی ترقی نخواهد شد. غیرممکن است که مسلمانان به غیر اسلام تمسک کنند و بتوانند در مقابل این هجوم عظیم بیگانگان به جهان اسلام ایستادگی کنند.

در طول ۶۰ سال مبارزه ای که فلسطینی ها علیه صهیونیست ها در فلسطین داشتند هیچ یک از مکاتب عاریتی نتوانست آنها را نجات دهد، مگر این که بالا-خره موج انقلاب اسلامی به این ها رسید و فلسطینیان برای مبارزه خود، آرمان اسلامی را برگزیدند و کسانی که امروز در خط اول مبارزه در فلسطین هستند که به اسلام معتقدند و به اسلام عمل می کنند و بر این اساس است که زن و مرد و پیر و جوان، کوچک و بزرگ همه در میدان مبارزه جمعند و توانسته اند اسرائیل را وادار به عقب نشینی کنند. اولین آزمایش در جهان عرب با استفاده از این آرمان و تزی که توسط امام قدس سره در ایران آزمایش شد، در لبنان بود. در لبنان، شیعیان و محروم ترین گروه ها بودند. امام موسی صدر که

امیدواریم روزی آزادی ایشان را ببینیم، حرکتی در لبنان شروع کرد آن حرکت تحت تأثیر کاری که امام در ایران شروع کرده بود، قرار داشت و ایشان مرتبط بود با امام به نام حرکت محرومین، یعنی شیعیان در لبنان مترادف با محرومین شد. این حرکت توانست در لبنان گروه سرافرازی را ایجاد کند که امروز حیات سیاسی لبنان و فلسطین و سوریه بستگی دارد به این که حزب الله در صحنه است. حزب الله موجب افتخار تمام کشورهای اسلامی در جهان است.

بی تردید عقب نشینی اسرائیلی ها از جنوب لبنان و به دنبال آن عقب نشینی از غزه از نتایج موج جدید بیداری اسلامی است که از ایران شروع شده و امروز نوبت عراق است. آنچه که در عراق می گذرد در مرحله اول موجب تأثر همه ماست. خون مردم بی گناه از شیعیان و پیروان اهل بیت «علیهم السلام» در دفاع از ارزش ها و عتبات متبرکه به دست آمریکایی های سفاک و مزدورانشان بر زمین ریخته می شود و مردم همچنان مقاومت می کنند؛ آنچه که می گذرد باعث تأثر و نگرانی است؛ ولی قطعاً طلعه ای برای پیروزی مردم است. آمریکایی ها نمی توانند در عراق تا ابد بمانند، اگر هر روز ما شاهد این هستیم که تعدادی از آمریکایی ها در عراق کشته می شوند، مجروح می شوند و آثار آن در جامعه آمریکایی منعکس می شود، آقای بوش نمی تواند این سیاست را تا ابد ادامه بدهد، بلکه از همین حالا آثار منفی این دخالت غیرمشروع آمریکایی ها در یک کشور اسلامی که باید گفت جزو حساس ترین و مهم ترین کشورهای اسلامی است و بی تردید سرنوشت عراق در سرنوشت همه خاورمیانه و در سرنوشت فلسطین و همه ما مؤثر است؛ لذا چه بخواهیم و چه نخواهیم سرنوشت خاورمیانه امروز در عراق بیش از هر جای دیگری رقم زده می شود. اگر مردم عراق به مقاومت خود ادامه می دهند، اشغالگران را از این کاری که دارند می کنند پشیمان کنند و آنها را مجبور کنند که به اهداف شیطانی خود دست نیافته، از عراق عقب نشینی کنند، سرمشقی خواهد شد برای سایر کشورهای عرب و مسلمان که بدانند با استقامت می توان در مقابل مهمترین و بزرگترین ابرقدرت تاریخ معاصر که آمریکایی ها باشند ایستاد و آنها را با ذلت بیرون کرد.

آنچه ما می بینیم از این موج جدید بیداری اسلامی که از ایران و از انقلاب اسلامی شروع شد و از زمانی که امام دعوت خود را شروع کرد و آن اعلامیه معروف انجمن های ایالتی و ولایتی را صادر کرد، از همان آغاز هم فکر ایران و جهان اسلام ذهن ایشان را به خود مشغول کرده بود و لذا اگر به اعلامیه ها و صحیفه امام مراجعه کنیم، می بینیم از همان آغاز نهضت امام، مسئله فلسطین را و موضوع اسرئیل را برای بیداری مردم ما و بیداری مردم جهان اسلام مطرح کرده بودند و همچنان که این نهضت فراگیر ایرانی اسلامی ادامه پیدا کرد و امروز شاهدیم که هیچ نقطه ای در جهان اسلام نیست که از این موج جدید بیداری اسلامی بی بهره باشد.

مشخصات این موج بیداری اسلامی که امام معمار آن است و آن را طراحی کرد در چند چیز است: اول این که همه مردم مخاطب امام بودند، نه تنها نخبگان و خواص و رمز پیروزی امام حضور همه مسلمانان در صحنه بود. نکته دیگر نقش مساجد در شکل دهی موج جدید بیداری اسلامی بود، بیداری اسلامی از مساجد و حسینیه های ایران پا گرفت و به خیابان ها آمد. راهپیمایی هایی که در ایران انجام می شد، هسته های اولیه اش در مساجد و حسینیه ها بود. نماز عید فطر قیطریه که توسط شهید مفتاح انجام شد و به دنبال آن مردم از قیطریه تا آزادی پیاده روی کردند اولین راهپیمایی عظیم با شکوه شکل دهنده آن فرم نهایی نهضت که موجب سرنگونی شاه شد را نشان داد که در نوع خود بی نظیر بود و در تاریخ ۲۰۰ ساله بیداری اسلامی چنین وضعی سابقه نداشت.

از زمانی که سید جمال الدین اسدآبادی شعار آزادی مسلمان ها را از اسارت استعمار سرداد، تنها بود، در ایران مخاطبینی پیدا کرد. در مصر مخاطبین بیشتری پیدا کرد، در عثمانی هم همین طور، ولی مخاطبین او بیشتر از خواص بودند تا عوام.

در اینجا حق مرحوم شیرازی را نادیده نگیریم چرا که کسی که جرقه های حضور مردم را در مقابله با سلطه بیگانه مطرح کرد، مرحوم میرزای شیرازی بود. وقتی فتوای تحریم تنباکو را دادند، مخاطبش مردم بودند و مردم سیگار کشیدن را برای خود ممنوع

کردند. این نفوذ مرحوم شیرازی و انتخاب دقیق راه مبارزه با سیطره انحصارات بین المللی که در حال شکل گیری بود. میرزای شیرازی اولین پایه گذار مقاومت منفی در بین ملل مستعمره و در برابر انحصارات بین المللی بود برخلاف آنچه می گویند پایه گذار مقاومت منفی گاندی در هند بوده است، میرزا حق تقدم داشت، شاید نیم قرن قبل از گاندی این کار را کرد. اقدام گاندی در هند با درست کردن لباس از نخ های داخل و عدم استفاده از منسوجات انگلیس، موجب ورشکستگی بسیاری از کارخانه های نساجی انگلیس شد. در تاریخ بیداری اسلامی موفق ترین آنها، حرکت هایی است که مخاطبینش عموم مردم هستند که قدم اول را مرحوم میرزا در این مورد خاص برداشت اما امام قدس سره همه برنامه هایش را خواست از طریق مردم پیش برد و این نسخه امروز در جهان اسلام مصرف عام پیدا کرده است. شنیدید که آیت الله سیستانی بعد از معالجه که از انگلیس برگشتند این طور خواستند که از کویت به بصره بیایند و همگی حرکت کنند و به طرف نجف بروند و راهپیمایی کنند و نجف را نجات بدهند و این همان نسخه امام است.

بعضی اشخاص در جامعه ما هستند که ممکن است بگویند که ما آن طریقی از تشیع را قبول داریم که در آن به مسائل سیاسی کاری نداشته باشیم. مگر می شود به مسائل سیاسی کاری نداشت و مسلمان بود؟ مگر می توان پیرو علی بن ابی طالب «علیه السلام» بود و پیرو اباعبدالله الحسین «علیه السلام» بود و سیطره بیگانگان را بر کشورهای اسلامی تحمل کرد؟ می بینید که آمریکایی ها هیچ حریمی را برای خود قائل نیستند! حرم عظیم امیرالمومنین «علیه السلام» هم مانع نیست. مسلمان می تواند ساکت بنشیند در حالی که متجاوزان و اشغالگرانی یکی از مهمترین مکان های جهانی اسلام یعنی کشور عزیز عراق زیر چکمه های آمریکایی ها باشد و یکی از مهمترین مکان های آن که حرم علی «علیه السلام» باشد، این طور مورد تجاوز باشد؟ مقابله کردن با آن، دخالت دین در سیاست و دخالت سیاست در دین است. مسلمان اگر از غیرت اسلامی برخوردار نباشد، مگر می تواند جلوی توپ آمریکایی ها و بمباران های خروشان ای بایستد؟ مگر امکان دارد؟ مسلمان که سلاحی در دست ندارد و مسلمان عراقی که به نان شب محتاج است چه سلاحی در اختیار دارد؟

حداکثر یک تفنگی دارد ولی آمریکایی با هواپیمای اف ۱۶ می آید و بمب های خوشه ای روی سر این ها می ریزد و تفنگ کلاش در مقابل بمب چه کار می کند؟ چه چیز باعث شده که مردم عراق در مقابل این تهاجم وحشیانه آمریکایی ها بایستند؟ این تلفیق بین ایمان و سیاست است؛ اصلاً ایمان اسلامی بدون سیاست ناقص است و معنی ندارد. پیامبر «صلی الله علیه و آله» به محض ورود به مدینه در آنجا حکومت تشکیل داد و اگر مدینه را با جنگ احزاب و جنگ بدر و احد حفاظت و حمایت نمی کرد، مگر می شد که احکام خداوند را پیاده کند؟ نمونه آن ایران است؛ زمانی که مردم متدین به اعتبار دین شان به این باور رسیدند که اگر در این راه کشته شوند، شهیدند و برایشان پیروزی است. غرض ادای تکلیف است نه دستیابی به نتیجه. مردم به این باور رسیدند و در ایران اسلام پیروز شد و در هر جای جهان اسلام، مردم به این باور رسیدند، پیروز شدند. اگر کسی به اسلام هم باور نداشته باشد، اما به وطن خود علاقه داشته باشد و به وطن خود ایمان داشته باشد، به دنبال وسیله ای می گردد که از وطن خود در برابر تهاجم بیگانگان حمایت و دفاع کند. همه سلاح ها و همه آرمان ها و همه ایدئولوژی هایی که در جهان سوم مردم داشتند و در آن چارچوب با بیگانه ها مبارزه کردند، حتی مارکسیسم به شکست کشیده شده است. کشورهایی که نظام مارکسیسمی را برای خود برگزیدند، یکی پس از دیگری فرو پاشیدند و نتوانستند در برابر هجوم لیبرال دموکراسی آمریکا و غربی ها مقاومت بکنند.

در کل جهان و جهان سوم کشورهای که موفق بودند تا ریشه استعمار و سلطه را از جان ملت خودشان بر کنند، کشورهای اسلامی بودند. اگر هم در جاهایی مثل چین یا هند هم موفق شدند در حقیقت بازگشت آن مردم به فرهنگ بومی خودشان بود و اعتقاداتی که برای حفظ کشورشان داشتند. اگر بخواهند هندی بمانند و یا چینی بمانند، باید در چارچوب آرمان های بومی خودشان مبارزه کنند.

در جهان اسلام ایدئولوژی و آرمانی که کارایی خودش را در تاریخ ۲۰۰ ساله بیداری اسلامی نشان داده، آرمان مبارزات اسلامی مردم عادی است که چند مشخصه دارد:

عموم مردم، عموم مسلمان ها به این باور برسند که مبارزات در راه نجات سرزمین اسلام، حیات و نوامیس ملل مسلمان جزئی از دین است و اگر چنین شد، همان می شود که امام قدس سره گفتند. غیر از این امکان ندارد و دیدیم که نداشت.

این نهضت پایگاهی دارد یا پایگاه هایی دارد. مساجد سنگر است و حفظ آن حفظ اسلام است.

نکته آخر در مورد نقش بانوان و زنان در مسأله بیداری اسلامی است. در این موج جدید شما دیدید که پایه پای مردان حتی جلوتر از مردان، خانم ها در انقلاب اسلامی نقش داشتند. امام در به صحنه آوردن خانم ها نقش اساسی داشت. بعد از انقلاب نقش خانم ها در حفظ جبهه بسیار مهم، افتخار آفرین و انکارناپذیر است. مادرهایی که فرزندان خود را به جبهه می فرستادند. خانم هایی که شوهران شان را می فرستادند. کارهای عظیمی که پشت جبهه انجام می دادند، امکان نداشت بدون حضور مؤثر خانم ها در صحنه ما در جنگ عراق پیروز شویم. امروز در فلسطین هم همین طور است. در فلسطین برای مقابله با اسرائیلی ها، زن و مرد به میدان آمدند و همین حضور همگانی در صحنه برای آزادی سرزمین شان است. حضور یک پارچه و یکسان زن و مرد در صحنه مبارزه یکی از مشخصات موج جدید بیداری اسلامی است. شما امروز هم برای سازندگی کشور، برای پیشبرد اهداف ملی و اسلامی ایران و اهداف ملت های مسلمان حضور همه جانبه زن و مرد در این صحنه پرشور می بینید و باید پرشور بماند تا ما بتوانیم به اهداف نهایی خود دست پیدا کنیم. تا دنیا هست، زورگویی هست تا زورگویی هست؛ عده ای برای مقابله با زورگویی باید مبارزه کنند. پس تا دنیا هست مبارزه هست، و برای این که در این مبارزه بسیار حیاتی و نفس گیر ما پیروز شویم، چاره ای جز حضور قدرتمندانه همگانی در این صحنه نداریم. فکر نکنیم که انقلاب شد، حکومت اسلامی تشکیل شد، نه این طور نیست، این فراز و نشیب هایی که طی ۲۵ سال گذشته در ایران و در جهان اسلام به وجود آمد، نشان داد که هر زمان ما غافل شدیم، دستاوردهای ما از بین خواهند رفت. نمی شود بگوییم قدم اول را برداشتیم و به هدف رسیدیم و حالا بر جای

خودمان بنشینیم. لذا جهاد و مبارزه در اسلام یک واجب همیشگی است. جهاد با نفس، جهاد با کفار و جهاد با غاصبین سرزمین های اسلامی است. جهاد با متجاوزین به حقوق مسلمانان است. امکان ندارد که ما دست از مبارزه برداریم و بتوانیم دستاوردهای خودمان را حفظ کنیم. مبارزه جزء زندگی است. ضمن اینکه هر که هر کجا هست و زندگی می کند، متناسب با این که در چه زمانی هستیم، نوع مبارزه تعریف می شود. یک زمانی حضور سیاسی پرشور، قدرتمندانه، پررنگ و پرصلابت مردم در صحنه انقلاب را نجات می دهد و یک زمانی رفتن به مرزها و دفاع از مرزها، انقلاب را نجات می دهد.

وظیفه اسلامی ما ایجاب می کند به فکر کمک به فلسطین، عراق و افغانستان و لبنان باشیم. بعضی ممکن است تصور کنند که ما ایرانی هستیم، چه کار داریم به فلسطین؟ اولین نکته این است که مسلمان ها پیکر واحدند و موقعی که یک عضوی از جهان اسلام، مجروح می شود، همه باید این درد را احساس کنند و نکته دوم اینکه امنیت جمهوری اسلامی بستگی دارد به این که در عراق، امریکایی ها مسلط شوند و یا شکست بخورند. اگر آمریکا بر عراق مسلط شود، امنیت جمهوری اسلامی به خطر می افتد. اگر شکست بخورند که ان شاءالله شکست خواهند خورد، این امری است در جهت تقویت امنیت جمهوری اسلامی؛ پس اگر کسی به فکر اسلام هم نباشد ولی به فکر ایران باشد، حتما امنیت ایران فقط در داخل مرزها تعریف نمی شود و در خارج از مرزها هم تعریف می شود. چطور امریکایی ها در نیمکره غربی هستند و می گویند منافع ملی آمریکا ایجاب می کند که ما حضور نظامی در خلیج فارس داشته باشیم؟ ما به عنوان جمهوری اسلامی ایران مگر می توانیم امنیت خودمان را حفظ کنیم در حالی که کشورهای اطرافمان مورد تجاوز اشغال قرار گرفته اند. امیدوارم که آنچه که بدست آمده که کم نبوده و آن هم بیداری مسلمان ها بوده و بیداری امت اسلام بوده، بازگشت به اسلام بوده در بین امت اسلامی که زن و مرد یکسان در آن نقش داشته اند.

با معماری که امام داشتند در موج جدید بیداری اسلامی حضور همگان اعم از

زن و مرد در صحنه های مبارزات مختلف (سیاسی، فرهنگی و اجتماعی) حکایت از این می کند که یک ضرورت است و در عین حال کارایی خودش را نشان داده است. امروز نماد مبارزه فکری اجتماعی و سیاسی مسلمان ها در کشورهای غربی چیست؟ حجاب خانم هاست. در آلمان و انگلیس و فرانسه و در آمریکا و در جاهای دیگر آن چیزی که مسلمان ها را مطرح می کند، اصراری است که مسلمان ها در حفظ حجاب خودشان دارند. ما نمادی برجسته تر از این داریم که یک دختر ۱۲ ساله می خواهد به مدرسه برود روسری سرش می کند. در حد رئیس جمهور فرانسه احساس خطر می کنند از این که مسلمانان آمده اند در صحنه و سلاح شان، اعتقادشان است. احساس خطر می کنند، نسبت به سکولاریسم، نسبت به لیبرال دموکراسی احساس خطر می کنند و می گویند عجب این همه ما دویست سال تبلیغ کردیم که مردم از دین در صحنه های اجتماعی و سیاسی جدا شوند و حالا بعد از دویست سال می بینیم همین مسلمان ها که مدتی مستعمره ما بودند و زیر سیطره شقاوتمندانه فرانسه بودند در شمال افریقا و... تحت تأثیر بمباران های مخرب فرهنگی بودند، بعد از گذشت ۲۰۰ سال حالا نسل جدید مسلمان هایی که تابعه فرانسه هستند، دختران و خانم هایشان روسری سرشان می کنند. در حد بالاترین مقام فرانسه دخالت می کند و می گوید حق ندارند با روسری وارد مدرسه شوند. صرف نظر از اینکه این یک زورگویی است و تمسک به امری که حتما قابل دفاع نیست، این هایی که می گویند مردم آزادند، در لباس پوشیدن، در حرف زدن و در قلم زدن، نمی توانند تحمل کنند که یک دختر ۱۲ ساله یک روسری سرش کند. آنها می خواهند به ما درس تحمل افکار مخالف را بدهند. آنهایی که شاید سن شان بیشتر باشد یا شنیده باشند که در گذشته، خانواده های مؤمن ما از این که دختران شان به مدرسه می رفتند نگران بودند. انصافا آن کاری را که رضاخان در ایران کرد و به زور چادر را از سر زن ها کشید، زمینه را برای همین بی حجابی فراهم کرد. در مدارس همه نوع امکانات فراهم کردند برای اینکه دخترها و خانم ها بی حجاب باشند و جوان ها از دین جدا باشند و به تدریج، ریشه دین را بزنند. در زمان رضاشاه بسیاری از مساجد را بستند و چادرها را

از سر خانم‌ها کشیدند، همان چیزهایی که نماد دینداری و مسلمانی بود! پدران ما نگران بودند از این که بگذارند دخترها به مدرسه‌ای که تحت تأثیر فرنگی‌ها بنا شده، بروند.

آن زمان گذشت، مسلمان‌ها یاد گرفتند که چکار کنند. بالاخره با حفظ حجاب، درس خواندند. جوامع اسلامی پیش رفت، امروز نه تنها در جوامع اسلامی، حجاب رعایت می‌شود؛ بلکه همین محجبه‌ها رفتند در فرنگ و در مدارس فرنگی، با حجاب حاضر می‌شوند. آن روز پدران ما از ترس این که دخترانشان بی حجاب بشوند، دختران‌شان را به دبیرستان نمی‌فرستادند، امروز در حد رئیس‌جمهور فرانسه، دختران محجبه‌ها را به مدرسه خودشان راه نمی‌دهند، یعنی آنها از موضع ابتکار خارج شده و به موضع انفعال رسیدند. ابتکار عمل در دست مسلمان‌ها است. این حکایت از یک جهش می‌کند در جهت پیشرفت که امیدواریم بر همین نحو پیش برود و هر روز شاهد شکوفایی بیشتر اسلام و بیداری اسلامی در جهان باشیم.

چکیده ۱ _ تشکر از کارگزاران و خدمتگزاران مساجد و آمران به معروف.

۲ _ اظهار تأسف از عقب افتادگی های جهان اسلام علی رغم برخورداری جهان اسلام و بویژه کشور اسلامی ایران از امکانات بسیار زیاد نیروی انسانی، علمی، اقتصادی، فرهنگی و

۳ _ ریشه همه مشکلات براساس آموزه های قرآن از خودمان «من انفسکم» و راه حل آن نیز اصلاح و تغییر خویشتن «حتی یغیروا ما بانفسهم» است.

۴ _ اولین گام اصلاح خویشتن، اقامه نماز با معنویت و حضور قلب است.

۵ _ لزوم مدنظر قرار دادن مساجد و اختصاص بودجه لازم به احیای آن برای توسعه فعالیت ها و کارکردهای مساجد.

با تشکر از همه ی عزیزانی که در راه امر به معروف و نهی از منکر و در راه احیای مساجد و بسیج کردن نیروها در مساجد، برای خدمت به بندگان خدا و قدردانی از مؤمنین و بنیانگذاران این طرح و هر کسی که در این راه گامی برمی دارد و وقت می گذارد و خدمت می کند.

مسائلی که ما می توانیم داشته باشیم، خیلی زیاد است که این جلسه و این فرصت گنجایش همه مسائل را ندارد و به قاعده پیشین یک چند جمله ای را هم باید خدمت شما عرض کنم با رعایت اختصار؛ ما مشکلات زیاد در کل جامعه اسلامی داریم، مشاهده می کنیم مشکلاتی که واقعا تأسف بار و وحشت آور بوده هم از جهات مظلومی

این مسلمانان در روی زمین با این همه امکانات نیروی انسانی و این همه امکانات اقتصادی و فرهنگی و امکانات خدادادی که مجموعه ی جوامع انسانی دارند، الآن دچار فلاکت هستند، هم در بعد اقتصادی زیرا فقیر در جوامع اسلامی زیاد است در حالی که اسلام نمی تواند فقیر را تحمل کند، نمی تواند گرسنه را تحمل کند و هم در بعد فرهنگی و علمی عقب افتاده گی های زیادی داریم فرهنگ ما، فرهنگ های رشد یافته ای نیست پیشرفت های علمی بسیار ضعیف است و جوامع اسلامی در همین بعد مادی و مسائل علم و فنی و صنعتی و این ها حدود دویست سال عقب افتادگی دارند و در همین عقب افتادگی هم در جا می زنند و شاید هم عقب تر بروند و در بعد اخلاقی و معنوی هم فضایل انسانی هم رشد متناسبی ندارند و آن فضیلت هایی که اسلام برای آن تلاش می کند و می خواهد در جامعه خود پرورش دهد به چشم نمی خورد، نوادری هستند افراد نادر کم و بیش هستند، همه در کشورها از جمله کشور خودمان بیش از ۴ تا ۵ میلیون اما پیدا است که این ها از یک گل بهار به وجود نمی آید، فسادهای اخلاقی کم نیست، بعضی در ظاهر و عمل است و بعضی در خفا و پنهان است و فسادهای گوناگونی که فکرش ضرورتی ندارد از لحاظ اسم در کشورهای دیگری است دیگر آنها از فرهنگ اهل بیت «علیهم السلام» بی بهره اند آنها علمایی مثل علمای ما که این همه شهید داده اند، این همه آوارگی کشیدند، برای احیای دین، مظلومیت ها را تحمل کردند و بالاخره بالای دارها رفتند را نداشتند یا خیلی کم داشتند و با وضع امروز ما که بسنجیم بیشتر آنها انقلاب اسلامی نداشتند و رهبری مثل امام قدس سرهنداشتند و روحانیت و مرجع و یاران امام و روحانیت شیعه در آنها نبود، این کم ترین توجهی است که می شود برای این که آنها هم برنامه ریزی دارند، از اسلام و از قدرت اسلامی و امروز وضعی که از همه بیشتر قابل توجه است وضع ما در جمهوری اسلامی یعنی ما با این که همه ی این ها را داریم، نهج البلاغه را داریم و آثار علی «علیه السلام» فراوان در دست ما است روایات و احادیث ائمه «علیهم السلام» در حد غنی در کتب تفسیر و روایی و حدیثی ما هست و فرهنگ عاشورا در این مملکت، فرهنگ حاکم است، آثار ائمه «علیهم السلام» همه جا به چشم می خورد، تقویم کشور، ائمه «علیهم السلام» را مطرح می کند،

روزهای وفات هست، شهادت هست، روزهای تولد هست، می بینید در هر مناسبت همه ی این ها مطرح می شود، صدا و سیمای ما مطرح می کند، تاریخ شان بیان می شود، احادیث شان بیان می شود و بزرگان ما اصولاً در این رهرو، علامه امینی، طباطبایی، مثل امام بزرگوار دست پرورده ائمه «علیهم السلام» بودند و هستند و در آن فرهنگ بزرگ شده اند و رشد کرده اند و این اعتبار به برکت، همان فرهنگ به وجود آمده است فرهنگ عاشورایی را به وجود آورد و توانست ۲۵ سال تثبیت کند، مشکلاتی که دیگر کشورهای اسلامی درگیرش هستند، با این وضعیت ما هم کم و بیش دست به گریبانشان هستیم، این خیلی تأسف آور است چون آنها دسترسی به آب زیاد نداشتند یا کم داشتند که تشنه مردند؛ ما در چشمه نشسته ایم و تشنگی می خوریم.

مشکلاتی هست، مشکلات اقتصادی قابل توجه است، به صورت بیکاری، به صورت انسان های کم درآمد و بی بضاعت، خانواده های فقیر، خانواده هایی که سرپرست خود را از دست داده اند، به عسرت زندگی می کنند، جوان هایی که می خواهند ازدواج بکنند، پسرها و دخترها، امکان ازدواج ندارند، در اثر فقر مالی کسانی که می خواهند یکسری کارهای علمی بکنند و امکان مالی به آنها اجازه نمی دهد.

در ابعاد اخلاقی، مشکلات اخلاقی روزافزون است از انجام گناهان بزرگ گرفته تا هر تظاهر به فسق و تجاهر به فسق و بدحجابی که از مسائل باعث تجاهر به فسق است، چه چیزهایی دیده می شود؟! زمینه برای رشدش، بیشتر از زمینه برای رشد حجاب فراهم است بر طبق چیزهایی که من نمی خواهم در اینجا مطرح بکنم، خیلی خوشایند نیست، نه آدم از شنیدنش خشنود می شود و نه از گفتنش، دلخوش می شود ولی این واقعیت هایی است که وجود دارد و در جهات دیگر مشکلات زیاد است والله ما که از قرآن سؤال کنیم که درد ما از کجا ناشی شده و دوایش چیست؟ چون به هر حال در روایات آمده که قرآن را استنطاق کنید، یعنی به زبانش بیاورید، حرف بکشید، سؤال کنید و از آن جواب بگیرید. این اصل روایات استنطاق حالا ما اگر از قرآن بخواهیم سؤال بکنیم که علت این مشکلات جوامع اسلامی و مشکلات ما به عنوان یک جامعه

اسلامی، علتش چیست؟ یا دوايش چیست؟ و چگونه بايد در مانش كرد؟ خيلي راحت جواب مي دهد: «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ» (۱)، اين يك سري گستردگي اين آيه به اين كوتاهي يك افق بسيار وسيعي را در جلوي آدم باز مي كند كه خيلي از چيزها را مي فهميم: «ما اصابكم بمصيبه»، هر مصيبي به شما مي رسد، استثنا ندارد، بدون استثنا است، در اثر كارهايي است كه خودتان مي كنيد، يعني خودتان، خودتان را مجبور مي كنيد، خودتان، خودتان را بيمار مي كنيد، خودتان، خودتان را در بستر مرگ مي اندازيد و به مرگ گرفتار مي كنيد. بنابراین در خارج از خودتان نرويد فكر كنيد، باران كم بوده، برف كم آمده، باران كم آمده، زمين ها خشك است، نمى دانم تو خاك و تو آب و تو زمين و تو در و ديوار مشكل خود را در باغ و صحرا جستجو نكنيد، مشكل خودتان را در وجود خودتان جستجو كنيد، سر به گريان خودتان بكنيد و ببينيد چه كار كرده ايد كه اين جوري شده كه كارتان به اينجا كشيده با افراد لاابالي نشسته و به اختيار خودش معتاد شده، به اختيار خودش رفته با اين بيمارها نشست و برخاست كرده و او هم بيمار شده يا با مبتلاي به ايدز نشست و برخاست كرده مبتلا شده، خوب حالا- چه كنيم آيا به بن بست رسيديم؟ مأیوس شويم و نااميد شويم و دست روي دست بگذاريم و بنشينيم و منتظر عواقب كار باشيم؟ منتظر عذاب هاي بيشترى براي آخرت مان باشيم يا راهى دارد؟ يا راه نجاتي هست؟ «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ» (۲) كه اگر مي خواهيد راهتان درست شود، اصلاح شود، مصيبت ها همه چه مصيبت هاي فردى در ملت ها و چه مصيبت هاي اجتماعى در جامعه، چه مصيبت هاي سياسى، ذلت ها خفت ها و امثال اين ها و هرگونه مصيبت ديگر كه گرفتارش هستيم اگر كه مي خواهيم اين مصيبت ها برطرف

ص: ۸۹

- ۱- و هرگونه مصيبتى به شما برسد به سبب دستاورد خود شماست و خدا از بسيارى در مي گذرد؛ شورا، آيه ۳۰.
- ۲- در حقيقت خدا حال قومى را تغيير نمى دهد تا آنان حال خود را تغيير دهند؛ رعد، آيه ۱۱.

شود، «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم» باید خودمان را درست کنیم، خودتان رو باید درست کنید، خودت رو باید اصلاح بکنی، این زمین در اختیار شما، این آسمان در اختیار شما، این حرف در اختیار شما، این باغ در اختیار شما، همه چیز در اختیار شما، در خدمت شما، «ولو ان اهل القرى آمنوا و اتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء و الارض» (۱) بركات از آسمان و زمین می بارد، برای شما یعنی ابر به موقع به آسمان می آید به موقع از آسمان می بارد به اندازه می بارد سرما در حد خودش، در حد لازم می آید بیش از آن نمی آید سرمای بیشتر آدم رو می کشه، گر ما به حد خودش می آید به حد لازم، حدی که درخت ها باز بشود و میوه ها برسد هر کدام برای خودش در حد خودش می آید و همه چیز را در سر جای خودش قرار می دهد. همه در خدمت شما انسان ها می شود، آن وقت یک زندگی خوب پیدا می کنید که مصیبت در آن نباشد گرفتاری در آن نباشد، درد در آن نباشد، آن درد و این هم، دوا آن در دست، را با این درمان می کن، این توصیه قرآنی و مسئله ای که همه وارد هستید، احتیاج به توضیح برای شما نیست.

بعد ستاد امر به معروف و نهی از منکر و همه کسانی که در این مسیرها حرکت می کنند، باید برای این قضیه ها، چاره اندیشی کنند و از خودمان باید چاره اندیشی کنیم، این که ما دیگر خودمان، درد را درمان نکنیم، چشم روی هم بگذاریم و برویم دنبال درمان دیگران، پس چرا درد خود را دوا نمودی؟! تو خودت دکتر بودی، اگر درد خودت رو درمان می کردی، بعدش می رفتی سراغ بیمار، سراغ آن یکی دیگری و مگر می شود یک آدم بیمار، بیمار را درمان کند این نشدنی هست، اگر الان در پزشکی هم یک چیزهایی باشد، در امور معنوی نمی شود، می گویند: امکان ندارد، یک آدم فاسد یک آدم عادل بسازد، یک آدم ناصالح، یک آدم صالح بسازد. این نشدنی است؛

ص: ۹۰

۱- و اگر مردم شهرها ایمان آورده و به تقوا گراییده بودند قطعا بر کسانی از آسمان و زمین برایشان می گشودیم؛ اعراف، آیه ۹۶.

پس از اول، باید از خودمان کار را شروع کنیم، اهل علم، کسانی که در لباس مقدس روحانیت هستند، از اولویت برخوردار هستند، باید به فکر خودمان باشیم، از جهات عبادی بین خود و خدا، از جهات خدماتی، بین خودمان و مردم، از جهات سیاسی بین خودمان و نظام جمهوری اسلام، در این جاها خودمان را اصلاح بکنیم، رفع اشکال بکنیم، اگر نمازمان اشکال دارد، به فکر باشیم که نمازمان را اصلاح بکنیم مانعی نباشد که ظهر چند رکعت نماز درست بخوانیم.

باید یک نمازی باشد که معنویت داشته باشیم، یک حقیقت داشته باشد، موجب قرب الی الله بشود، کار از اینجا شروع می شود، آغاز کار و نقطه شروع اینجاست، من به شما عرض می کنم که نکته شروع کار در اصلاح نفس و بعدش اصلاح مردم و جامعه اینجاست و همین طوری که در روایات آمده است و از امام علی «علیه السلام» هم در آن نوشته اند که همه اعمال شما در گرو نماز شماست و اگر نماز قبول شد، بقیه هم قبول می شود و اگر نماز هم قبول نشد، بقیه هم قبول نمی شود، پس نقطه شروع باید اینجا باشد، پس باید از اینجا حرکت کرد! چه در اصلاح نفس چه در اصلاح غیر و بعد قدم به قدم جلو برود اگر این گام اول را برداشتیم، راه باز شود، نقطه آغاز همین جاست، قسمت زیادی از درماندگی، درمان می شود. درمان در همین نقطه آغاز است و بعدش هم در مسائل اخلاقی، در برخورد اقتصادی باید با حداقل بسازیم، در برخورد با مسائل زندگی التزامی، باید به حداقل آنها بسازیم، من روحانیت را عرض می کنم؛ روحانیت همیشه در طول تاریخ تنها بود، همیشه با فقر و کمبود مادی سر به گریبان بودند، یک چیزهایی نقل می کنند در تاریخ از فقرهای مهلکی که علمای بزرگ دچار آن بوده اند. آیت الله ممقانی را می گویند وقتی یکی از علماء رفته بود به دیدنش گفت:

این چه وضعی است؟! گفت: چه کنم؟ گفتند: این صحافی چیست؟! گفت: ندارم! دزدی کنم؟ الان هم نظام جمهوری اسلامی آمده حکومتی که خوب اغلب، واقعیتی هم که دارد بالاخره حکومت روحانیت و علماء در رأسش ولایت فقیه الان هم اگر یکی از محروم ترین قشر جامعه، طلاب هستند، یک واقعیت است مبالغه نکردند، شما از من شاید بهتر بدانید خیلی جاها آدم می رود با طلبه نزدیک می شود، می بیند این ها با این

حقوق طلبگی، ماه ده هزار تومان، بیست هزار تومان، گرفتاری دارند شهریه معیل بیست هزار تومان، این باید چه کار کند؟ بنابراین بالاخره بایستی به هر نحو بسازیم، هر کسی موظف است برای زندگی خودش و خانواده اش تلاش کند، صابر باشیم، بسازیم، وقتی به جامعه می رویم باید فقر را تحمل کرد و باید فقیر نداشت اسلام فقر را قبول نمی کند، باید زکات داده شود، در راه های خودش صرف شود، ولی با همه ی این ها، یک وضع معیشت بد و تنگدستی، مثل بعضی نباشیم، یک پول حقوقی می گیریم، مگر می شود، اجاره خانه داد، برای پسر، زن گرفت؟ حالا- اگر کسی یک پولی به ما داد قبول کنیم، اجمالاً از خودمان شروع کنیم ان شاءالله این طور حرف هایمان، اثر می کند این نفوذ کلمه امام که از قلبی پاک و چهره ی تابناک سرچشمه می گیرد، خیلی این حرف ها را می زنند، اثر ندارد، حاج آقای ابراهیمی را خداوند حفظ می کند و عزیزانی که در مسجد خدمت می کنند، ما از همه تشکر می کنیم.

من یک مطلبی شنیده ام که چند استان پیشنهاد داده اند به دولت برای هفته ی دولت بیش از یک میلیارد تومان برای برگزاری مراسم هفته دولت، نقل کرده اند، هزینه می شود، بودجه مصرف می شود، یک میلیارد و هشتصد هزار تومان؟! آن وقت برای مسجد، بودجه باز کنیم مسجد، مسجد می شود برای فعالیت های فرهنگی در مساجد، در هفته جهانی، مساجد را معرفی کنیم، زنده کنیم، هر مشکل دارند در مسجد حل کنیم، و مساجد باید احیا شوند، مسجد باید مرکزی باشند همچنان گذشته که محل بسیج نیرو بود، این ها را دوباره به وجود بیاوریم، مسجدی باید آمر بالمعروف و ناهی از منکر باشد، سفارش لقمان به پسرش این بود که گفت: امر به معروف بکن و نهی از منکر بکن، در مصیبت هم صبر کن، ممکن است از نهی از منکر دشمن پیدا کنی، پاپوش درست کنند، باید صبور باشی، نهی از منکر کن، عواقبش را هم باید تحمل کنی، خدایا به تقصیر خودمان در پیشگاه تو اعتراف می کنیم، از تو درخواست می کنیم، خدایا به محمد و آل محمد ما را ببخش.

وزیر محترم اطلاعات چکیده ۱. مساجد بزرگترین سازمان مدنی جهان اسلام اند.

۲. هنگامی که جمهوری اسلامی نوپا در ایران با دسیسه های مختلف مواجه شد، مساجد توانستند خلاءهای عظیم نهادهای نظامی و امنیتی را جبران کنند.

۳. مساجد با دریافت و هزینه کمترین بودجه، بیشترین خدمات را در زمینه های امنیت، دیانت، نظام خانواده و ثبات کشور ارائه می کنند.

بسم الله الرحمن الرحيم هفته دولت هست و فضای کشور معطر است به نور شهادتی مانند شهید رجایی و شهید باهنر، رئیس جمهور و نخست وزیر که به همین مناسبت هفته دولت آغاز شده و در هفته دولت، دولت جمهوری اسلامی برخی از خدماتی که برای مردم انجام داده به نمایش می گذارد و به عرض مردم می رساند. من مایل بودم از این فرصت استفاده کنم که شما را برگردانم به فضای اوایل انقلاب، چرا چنین فاجعه ای اتفاق افتاد؟

شخصیت های عظیمی مانند شهید رجایی، شهید باهنر، شهید مفتاح، شهید مطهری، چرا ما این شخصیت ها را از دست دادیم؟ آیا امکان داشت که جلوگیری می کردیم؟ در آن دوران، جمهوری اسلامی کشور نوپایی بود، کشوری بدون حاکمیت قوی، هنوز دولت، ارکانش شکل نگرفته بود، مجریان دولت، کارگزاران دولت، شخصیت هایی بودند کم تجربه و سابقه کار اجرایی نداشتند، همه دولتیان کسانی بودند که سابقه دولتی و کار اجرایی نداشتند و در آن دوران، همه قوای حاکمیتی مثل ارتش، سپاه، وزارت اطلاعات و دستگاه قضایی و همه سازمان های حاکمیتی شکل و قوام نگرفته بودند. کشوری پر از دشمن و پر از فتنه گر و دنیایی پر از دشمنی نسبت به جمهوری اسلامی، جمهوری اسلامی کشوری نوپا و نوجوان با هزاران دسیسه و دشمنی در داخل و خارج مواجه بود. در آن دوران، کشور با یک خلاء عظیم نهادهای نظامی امنیتی روبرو بود، همه حاکمان و دولتیان خیلی ساده و بدون هیچ تشریفات جابجا می شدند،

خودشان سوار بر اتومبیل می شدند، گاهی فردی، گاهی دسته جمعی، حتی همه اعضای دولت سوار یک مینی بوس می شدند و می رفتند قم خدمت امام راحل.

فضای آن روز یک فضای بسیار اخلاقی بود؛ فضا بسیار فضای معصومانه ای بود، همه نسبت به هم حسن ظن داشتند، همه نسبت به هم اعتماد داشتند، همه نسبت به هم احترام می گذاشتند. یک فضای اخلاقی انسانی در کشور حاکم بود. آن فضا فضای اخلاقی، فضای اعتماد، فضای شفافیت و فضای انسانیت بود. آن فضا، فضایی بود که شایسته ملت ایران بود و ملت ایران یک ملت بزرگواری که انقلاب عظیمی را ترتیب داده بود، آن فضا باید ادامه پیدا می کرد ولی آن فضا را از ما گرفتند، آن فضا متأسفانه بدلیل شیطنت ها و شرارت هایی که بود و تروریسم کوری که در کشور بوجود آمد و بعد از آن جنگی که به کشور تحمیل شد، آن فضای معصومانه و اخلاقی و انسانی و اسلامی رفته رفته تبدیل به یک فضای دشمنی، سوء ظن، بدبینی، سختگیری نسبت به هم بود.

مردم یک بار ناگهان چشم گشودند، دیدند شخصیتی مانند شهید مطهری در میان خود ندارند، طولی نکشید عزیزان دیگری از دست دادند، هر روز مردم منتظر بودند چه اتفاقی رخ می دهد؟ مردم به هم بدبین شدند، نفوذی منافقین در همه جا بود، جاسوس های منافقین و دیگر گروه های تروریستی در همه جا وجود داشت، آن موقع وزارت اطلاعاتی نبود، سازمان امنیتی وجود نداشت، آنها هم از این فضا از این خلاء حداکثر سوء استفاده کردند، در همه جا نفوذ کردند، در دولت نفوذ کردند در دستگاه قضایی نفوذ کردند، در مجلس نفوذ کردند، در دادستانی نفوذ کردند، در همه جا نفوذ کردند، یادتان هست که بسیاری از بزرگان ما در اتاق کارشان، پشت میز کارشان به شهادت رسیدند؛ شهید قدوسی در دفتر کارش به شهادت رسید، شهید باهنر و رجایی در دفتر کارشان به شهادت رسیدند، آن قدر فضا مسموم شد و خطرناک شد که پدر به فرزند و فرزند به پدر شک می کرد. در همین اتوبان، منافقین جلوی مردم را می گرفتند، همین که فردی ظواهر دینی داشت، نگاه می کردند، این ریش دارد، این ادبیات مذهبی دارد، همین کافی بود که او را از ماشین در می آورند و ترور می کردند، کم کم آن فضای

معصومیت، آن فضای لطافت آن فضای اخلاقی و انسانی، رفته رفته تبدیل به فضای سوءظن شد، فضای بدبینی شد، فضای سختگیری شد و با کمال تأسف جنگ که آمد، این اخلاق غیرطبیعی کم کم ادامه پیدا کرد و به مرور زمان تبدیل شد به یک اخلاق اصلی، ما حدود تقریباً ۱۵ سال، ۱۲ تا ۱۵ سال ما در فضای غیر طبیعی یعنی در فضای تروریسم، فضای جنگ، فضای تجزیه، فضای کودتا زندگی کردیم؛ رفته رفته این اخلاق شرایط اضطراری در ما شکل گرفت و حالتی طبیعی به خود گرفت و امروز با کمال تأسف این اخلاق همچنان در جامعه ما نفوذ کرده و رسوخ کرده و خیال می کنیم اصل همین است! یعنی ما به جای حسن ظن، سوء ظن به هم داریم به جای اعتماد به هم، بد رفتاری می کنیم، تحمل مان نسبت به هم کم است، نسبت به هم بدبین هستیم، سختگیری نسبت به هم داریم، رواج شایعات، رواج بدبینی ها، رواج بد رفتاری ها، در جامعه ما عادی شده است.

این اخلاق، اخلاق اسلامی نیست که در جامعه ما وجود دارد، این اخلاق، اخلاق غیراسلامی است که به مرور زمان در شرایط سخت تروریستی و جنگ در جامعه ما بوجود آمده و اگر کسی امروز در مسجد و منبر شروع به بدگویی کند، حرمت شکنی کند، افشاگری کند، همه برای او کف می زنند، همه او را تحسین و تشویق می کنند، در حالی که این غیراسلامی است و همه ما می دانیم این غیر اسلامی است. اسلام به ما اجازه نداده حرمت شکنی کنیم، آبروریزی کنیم، تحقیر کنیم، آبروی مردم را بریزیم پرونده مردم را افشا کنیم، اسلام ممنوع کرده ولی اگر کسی این کار را بکند، متأسفانه ممکن است ما بگوییم این فرد انقلابی است و خیلی آدم خوبی است و او را تحسین می کنیم. این فرد یک فرد درستی است یک فرد انقلابی، خیلی وحشتناک است وقتی که آبروی مردم در روزنامه ها برده می شود و کسی او را منع نمی کند این را بدانید که چه فاجعه ای در جامعه ما شکل گرفته که معاصی به این بزرگی، حالت عادی به خودش گرفته، این اخلاق غیراسلامی ناشی از شرایط تروریستی و جنگ است و ما باید این اخلاق بد را برگردانیم به حالت طبیعی قبل از ترور شهید رجایی و شهید مطهری و سایر

فاجعه‌هایی که در جامعه ما اتفاق افتاده، در آن موقعیت در آن شرایط که هنوز کشور نه ارتشی داشت، نه سپاه داشت، نه قوه قضائیه‌ای داشت، نه اطلاعاتی داشت.

دو چیز سبب شد که کشور فروپاشی نشود؛ دو عامل مانع از آن شد که دشمنان به هدف خودشان برسند: یکی نفوذ عمیق امام، نفوذ بی‌رقیب امام راحل که آنچه را اراده می‌کرد، ملت ایران با شوق و رغبت و اشتیاق عمل می‌کرد، این عامل اصلی و بزرگترین عامل بود. عامل دوم سازماندهی سنتی که ما داشتیم به نام مساجد، تنها تشکیلاتی که از قدیم وجود داشت، سازماندهی به معنی مصطلح اداری نمی‌گویم یعنی یک جمعی همدیگر را در مسجد می‌شناختند، به هم اعتماد داشتند، اما می‌داشت و افرادی به آن امام اعتماد داشتند و مثل حالا نبود که به هم بدبین باشیم، مساجد، بزرگترین سازماندهی طبیعی، حزبی، اسلامی، مردمی بود. همین تشکیلات شاه را ساقط کرد و همین تشکیلات بود که از امام راحل به خوبی استقبال کرد، یادتان هست که تا مدت‌ها مساجد مثل یک پادگان عمل می‌کرد. این را در اصطلاح سیاسی «اینجیو» می‌گویند. در اصطلاح سیاسی جامعه مدنی می‌گویند، جامعه مدنی تنها یک حزب نیست یک سازمان مردمی، یک تشکیلات مدنی است، مساجد ما بزرگترین تشکیلات مدنی بود که شاه نتوانست آن را از بین ببرد و سرانجام شاه در مقابل این تشکیلات، شکست خورد، این اعتراف را یکی از تئوریسین‌های معروف رژیم شاه می‌گویند که من اسم کتیف او را نمی‌برم: در یک کتابی نوشته است: مساجد در سراسر ایران است، از شهر تا روستا، در هر مسجد هم یک روحانی است، همه این روحانیون هم بالاخره ریشه‌اشان برمی‌گردد به قم یا حوزه‌های دیگر، این‌ها یک رأسی دارند، یک مرجعیتی و در آنجا هدایت می‌شود، این قدر این تشکیلات عریض و طویل و سازمان‌یافته است و جمعیتی هستند که بدون هیچ چشمداشتی کار می‌کنند، در این جمعیت افرادی هم هستند که با بودجه مردم اداره می‌شوند و این‌ها نفوذ در دل مردم دارند، به گونه‌ای که یک طفل که متولد می‌شود آنها همان روز اول، طفل را به نوعی به استخدام در می‌آورند و یک چیزی در گوشش می‌خوانند، معلوم نیست چه چیزی به او می‌گویند، از همان اول، بچه تحت تلقین مسجد

و روحانی قرار می‌گیرد تا آن بابابزرگش که فوت می‌کند، می‌آید داخل قبر یک چیزی به او می‌گوید، یعنی معلوم است یک سازمان عریض و طویل است که حیات و ممات مردم را زیر نظر دارد؛ این تشکیلات، تشکیلاتی نیست که بشود از بین برد و هر حکومتی بخواهد با این تشکیلات در بیفتد، ور می‌افتد، این حرف آن تئوریسین رژیم شاه بود و همین تشکیلات، اساس و پایه جمهوری اسلامی بود.

این را بدانید و اگر چنانچه دولت و جمهوری اسلامی در جهت تقویت مساجد کار نمی‌کند، اشتباه می‌کند، مساجد کمترین بودجه را دارند و بالاترین خدمت را هم دارند، بیشترین خدمت را به امنیت مردم، به اخلاق مردم می‌کنند و بیشترین خدمت را به دیانت مردم، به خانواده مردم می‌کنند. این‌ها وظایف دولت است. در همه جای دنیا دولت‌ها برای امنیت مردم، برای رفاه مردم، درست شده‌اند. مساجد بدون این که از دولت کمکی بگیرند، این خدمات رایگان را به دولت می‌دهد و دولت باید بالاترین ممنونیت و سپاسگزاری را نسبت به مساجد داشته باشد؛ برای این که بیشترین خدمت را دارد. در آن دوران سخت مساجد به عنوان تشکیلات مردمی، امام به عنوان رهبر مانع شدند که گروهک‌ها به هدف شان برسند. این یک بخش. بخش‌های دیگر را به صورت خلاصه عرض می‌کنم:

در شرایط فعلی کشور، کشور ما الان در این چند ماه اخیر وارد یک فاز جدید شده، وارد یک دوران جدید شده و این دوران، دوران مبارکی است از نظر ما، موقعیت ممتازی است از نظر ما، کشور الان در یک حال تعادل به سر می‌برد و احزاب، جریان‌های سیاسی، همه به این نتیجه رسیدند که باید با هم همکاری کنند و احزاب سیاسی بعد از درگیری‌ها و تنازعات داخلی که داشتند، به این نتیجه رسیدند که باید اول خودشان را بسازند، خودشان را اصلاح کنند.

مرکز رسیدگی به امور مساجد چکیده ۱ _ عمران مساجد به آبادانی مادی و فیزیکی منحصر نمی شود بلکه آبادانی فرهنگی و معنوی را نیز شامل می گردد.

۲ _ قشر عظیم زنان در آبادانی و عمران نقش مهمی دارند و می توانند در احیای مساجد تأثیر گذار باشند.

۳ _ انتقاد از برخورد جامعه جهانی با مسئله زن و حذف یا تحقیر نقش و جایگاه بلند و بی بدیل مادری و همسری و تأکید بر لزوم پیروی از دیدگاه امام خمینی قدس سره در مورد زن مبنی بر انسان سازی و مشارکت در امور.

۴ _ برنامه ریزی معاونت خواهران مرکز رسیدگی به امور مساجد برای آموزش قرآن و معارف دینی در سطوح و سنین مختلف و تشکیل شورای جوانان مساجد و فعالیت های تبلیغی.

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على رسول الله و الائمه المعصومين «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ» (١) خیرمقدم و عرض می کنم خدمت عزیزان و شرکت کنندگان در همایش ویژه ی زنان در هفته ی جهانی مساجد، به ویژه خدمت جناب آقای ولایتی مشاور عالی

ص: ۱۰۰

۱- . مساجد خدا را تنها کسانی آباد می کنند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و نماز بر پا داشته و زکات داده و جز از خدا نترسیده اند؛ توبه، آیه ۱۸ .

مقام معظم رهبری در امور بین الملل و همچنین حضرت حجت الاسلام جناب آقای تقوی مشاور محترم مقام معظم رهبری و رئیس شورای سیاستگذاری ائمه ی جمعه و همچنین حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای ابراهیمی، ریاست محترم مرکز رسیدگی به امور مساجد و از تشریف فرمایی همه تشکر می کنم و همچنین ولادت با سعادت امام محمد تقی «علیه السلام» و همچنین هفته ی جهانی گرامیداشت مساجد را تبریک عرض می کنم در هفته ی دولت هستیم یاد و خاطره فرزندان مساجد شهید رجایی و شهید باهنر را گرامی می داریم.

مساجد معتبرترین و ارزشمندترین پایگاه تبلیغ دین هستند. در سیره نبی مکرم اسلام، مسجد علاوه براین که مکانی است برای عبادت و ابراز بندگی در پیشگاه خداوند متعال، مرکزی است برای تجمع مسلمین و رفع مشکلات مسلمانان و تبیین ارزش های اسلامی و تربیت مجاهدان و مبارزان راه حق و در واقع مرکز و پایگاه دعوت به حق و دفاع از حق است.

بنابراین طبق آیه شریفه ای که قرائت کردم، تنها کسانی اجازه دارند و حق دارند که به عمارت و عمران و آبادانی مساجد اقدام بکنند که مؤمن به خدا و روز قیامت باشند و اقامه صلاه کنند، نماز به پا دارند و زکات بدهند و از هیچ کس جز خدا نترسند، در انتها، آیه می فرماید: «فَعَسَىٰ أَوْلَتْكَ ان يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ» این افراد امیدوار باشند که از هدایت یافتگان هستند.

پس عمران و آبادانی مساجد با توجه به مطالبی که عرض کردم، فقط عمران و آبادانی مادی و فیزیکی نیست، آبادانی فرهنگی و معنوی هم، جزو این عمران و آبادانی به حساب می آید. بنابراین همه کسانی که به نحوی از انحاء، متصدی امری از امور مساجد هستند، همه متولیان، بنیان و اداره کنندگان، خدمتگزاران و مسؤولین فرهنگی از آبادکنندگان مساجد هستند که قشر عظیم زنان هم جزو آبادکنندگان مساجد خدا هستند.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی میدان وسیعی برای حضور زنان در همه عرصه های علمی، آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی گشوده شد زنان و به خوبی در همه صحنه ها حاضر شدند و حضور با کیفیت در همه عرصه ها داشته اند، جایگاه ارزشی که برای زنان در جامعه خودمان مشاهده می کنیم و این حضور با کیفیت بالا، ریشه در تفکر و نگرش اسلام نسبت به زن مسلمان دارد.

در طول تاریخ بشر، در مقاطعی از تاریخ، خداوند متعال عملاً سنت های غلط و رسومات جاهلی را تصحیح فرموده اند؛ یکی از آن موارد، ولادت حضرت مریم فرزند حضرت عمران است، حضرت عمران یکی از شخصیت های برجسته بنی اسرائیل است که صاحب فرزند نمی شدند. از خدا می خواهند که فرزندی به آنها عطا کند، خداوند خواسته او را اجابت می کند، مادر حضرت مریم در زمان بارداری نذر می کند که فرزندش را خادم بیت المقدس یعنی خانه خدا بکند، در آن زمان دختران اجازه نداشتند خادم خانه خدا شوند و حتی اجازه نداشتند که وارد بیت المقدس شوند و نماز به جا بیاورند، خداوند متعال در این شرایط دختری به حضرت عمران عطا می کند که این دختر می شود خادم خانه خدا، یعنی خداوند عملاً این سنت غلط را تصحیح می کند و می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ (۴۲)» (۱) و خداوند می فرماید که: «مریم بددرستی که خداوند ترا برگزید و پاک گرداند و بر همه زنان عالم برتری داد» که البته حضرت مریم بدون اختیار همسر دارای فرزندی شد که آن فرزند، پیامبر اولوالعزم حضرت عیسی «علیه السلام» بود.

در مورد ولادت حضرت زهرا «علیهاالسلام» هم همین طور است. در جامعه جاهلی آن زمان تصور مردم براین بود که تنها پسران ادامه دهنده راه پدران هستند و فقط برای پسران ارزش قائل بودند و فرزندان دختران خود را فرزند خود نمی دانستند. وقتی که

ص: ۱۰۲

۱- ای مریم خداوند تو را برگزیده و پاک ساخته و تو را برزنان جهان برتری داده است؛ آل عمران، آیه ۴۲.

فرزندان ذکور حضرت رسول اکرم «صلی الله علیه و آله» یکی بعد از دیگری از دنیا می رفتند، دشمنان اسلام خوشحال می شدند و تصور می کردند که دیگر پیامبر پشتمانی ندارد و دینش نگهبانی ندارد و بعد از این که پیامبر از دنیا رفت، دین پیامبر هم بدون نگهبان و پشتمیان خواهد ماند و تداوم پیدا نخواهد کرد. رسول اکرم «صلی الله علیه و آله» آخرین پیامبر است و بنا نیست که دیگر بعد از او پیامبر دیگری مبعوث شود؛ ولی باید هدایت بشر ادامه پیدا بکند، مشیت خداوند متعال بر این تعلق می گیرد که دختری به پیامبر عطا بکند و به رسول اکرم می فرماید که ما به تو کوثر را عطا کردیم به خاطر این عطایی که به تو کردیم، نماز بخوان و شتر قربانی کن و دشمنان تو، ابر هستند. یعنی نسل نبوت از دامن حضرت زهرا «علیها السلام» تداوم پیدا می کند. هدایت بشر از دامن حضرت زهرا «علیها السلام» ادامه پیدا می کند. این ارزشی است که اسلام برای زن قائل است.

متأسفانه امروزه در دنیای غرب، نظریه پردازان فمینیستی، این نقش را حذف کرده اند. نقش مادری و همسری را حذف کردند و شأن زن را در حدّ یک ابزار تنزل داده اند. در حال حاضر برای جهانی سازی، سه محور اساسی راهبردی را در نظر دارند؛ اقتصاد باز، دموکراسی و زنان! در واقع از زن به عنوان ابزار برای رسیدن به اهداف نامشروع خود استفاده می کنند و فقط به بُعد اجتماعی اشتغال و مدیریتی و سیاسی زنان توجه دارند، در صورتی که در نگرش اسلامی، مقام همسری و مقام مادری، مهمترین و اولیه ترین نقش و وظیفه زن است نقش زنان ما، در پیروزی انقلاب اسلامی و بعد از آن نقشی اساسی و برجسته بوده است. سخنانی که بنیانگذار جمهوری اسلامی حضرت امام خمینی قدس سره در رابطه با زنان فرموده اند، بسیار مسؤولیت آور است و رسالت زنان را بسیار سنگین می کند. نگرش امام خمینی قدس سره نشأت گرفته از مکتب وحی است. حضرت امام قدس سرهمی فرمایند: «قرآن انسان ساز است»، «زنان نیز انسان ساز»، «از دامن زن مرد به معراج می رود»، «اولین مدرسه ای که انسان دارد، دامن مادر

است»، «زن منشأ خیرات است»، «زنان، مردان شجاع را در دامن خود پرورش می دهند»، در عین حال می فرمایند: «زنان باید در همه امور دخالت کنند و مشارکت داشته باشند».

مقام معظم رهبری هم به همین مضامین مطالبی فرموده اند که: «سعادت جامعه به سعادت زنان آن جامعه، بستگی دارد». بنابراین، این نقش مهمترین نقش است. ولی در همین جا محدود نمی شود؛ حضور با کیفیت زنان در انقلاب، جایگاه و نقشی که زنان ما، در جنگ هشت ساله داشتند، بر هیچ کس پوشیده نیست. در جنگ هشت ساله علاوه بر این که فرزندان خود را تشویق می کردند برای حضور در جبهه های جنگ، آنها را بدرقه می کردند، در عین حال هم صبر می کردند و تحمل می کردند، بار زندگی را به دوش می کشیدند، وقتی هم که فرزندانشان شهید می شد، با صبر و تحمل بالا می گفتند: امانتی بود که در راه خدا دادیم! این زن مسلمانی است که در مسجد تربیت می شود. زن مسلمانی که تربیت شده مکتب اسلام است، این گونه زنی است که در خانه فرزندان شجاع تربیت می کند، در مسجد حضور دارد، در مدرسه، در دانشگاه و در همه عرصه های فرهنگی، علمی و سیاسی حضور دارد؛ حضوری پررنگ و فعال. این زنی است که مدنظر اسلام است. بنابراین در حال حاضر هم که می بینیم زنان ما در زمینه علمی، خیزش علمی داشته اند. ما خیزش علمی را به زنان تبریک می گوئیم. مقام معظم رهبری فرمودند که خانم ها در زمینه علمی رقابت داشته باشند. در تمام مدارج بالای تخصصی و علمی، زنان از کمیت قابل ملاحظه ای برخوردارند. در سایر عرصه ها هم همین طور.

خانم هایی که ما امروز در خدمتشان هستیم، عزیزان ما در مساجد، در زمینه های مختلف فعالند، معاونت امور زنان با برنامه هایی که پیش بینی کرده، سعی کرده که خلایی در فعالیت ها وجود نداشته باشد. برای همه سنین فکر شده است. با توجه به مقتضیات

خاص هر سن، برای کودکان زیر دبستان، کلاس های مهد قرآن، برای کودکان ابتدایی، نوجوانان، خانم های بزرگسال، برای همه برنامه ریزی شده و برنامه ها در مساجد اجرا می شوند و خانم هایی که تشریف دارند، عده ای مریدان قرآن هستند که به تدریس قرآن کریم در سطوح مختلف مهد، روخوانی، روانخوانی، تجوید، صوت و لحن و مفاهیم مشغول هستند. تعدادی از حاضرین، خانم های مبلغه هستند که دروس حوزوی خوانده اند و در حال حاضر، برای بیان احکام و تفسیر قرآن کریم و سخنرانی به مناسبت های مختلف به مساجد اعزام می شوند، تعدادی از خانم ها، مسؤولین شوراهای فرهنگی مساجد هستند و مسؤولیت اجرایی فعالیت های خواهران را به عهده دارند. تعدادی از خواهران، عزیزان جوان هستند که مسؤولین شورای جوانان مساجد هستند که ساماندهی و سازماندهی فعالیت جوانان در مساجد را به عهده دارند. الحمدلله همه موفق اند و همه با خلوص کار می کنند. در حالی که اصلاً در مساجد، برای فعالیت خواهران، امکاناتی وجود ندارد؛ یعنی خواهران ما در مساجد، با کمترین امکانات، بزرگترین کارها را انجام داده اند. حتی در بسیاری از مساجد، مکان مناسب برای فعالیت خواهران وجود ندارد. اما آن قدر، کار چشمگیر است که اثرات آن کاملاً مشخص و عیان است و در عین بی امکاناتی، خانم ها توانسته اند فعالیت های شایسته و قابل توجهی داشته باشند. هرچند که نه بیان قادر به مطرح کردن است و نه هیچ قلمی می تواند به نوشته درآورد، نه هیچ دوربینی می تواند به تصویر بکشد، زحماتی که خانم ها در مساجد می کشند، نشانگر این است که زنی که تربیت بشود، در همه زمینه ها موفق است. مکان این تربیت هم مساجد است. بار زیادی از انقلاب اسلامی و نظام اسلامی ایران بر دوش زنان بوده است. اما این زنان تربیت شده هستند که موفق هستند والحمدلله از خانواده های سالم و پایداری هم برخوردارند. فرزندان شان هم اکثراً در مدارج بالای علمی تحصیل می کنند. رتبه های خوب دانشگاه را آورده اند. در مدارس از برترین ها هستند که این موفقیت یک خانم را در همه صحنه ها نشان می دهد و خانمی که در مسجد

با خلوص و برای رضایت خدا می کند، برکتش هم به خانواده اش برمی گردد ما اگر بخواهیم که خانواده ای سالم و پایدار داشته باشیم و جامعه، جامعه سالم و پایداری باشد که زیربنای جامعه، خانواده است، باید زنانمان در مساجد تربیت شوند.

حضرت آیت الله مکارم شیرازی در یکی از بیاناتشان فرموده اند که: «واجب است که زنان به مساجد بیایند. اجازه همسر هم نمی خواهد، بیایند با دین شان آشنا شوند. با احکام اسلامی آشنا شوند». الحمدلله شما در این زمینه موفق هستید و ان شاءالله خواهید بود، هفته جهانی مساجد هم زمینه و آغازی است برای فعالیت بیشتر همه کارگزاران و فعالان مساجد و امیدواریم همان طور که مساجد پایگاه حکومت حضرت رسول اکرم «صلی الله علیه و آله» و پایگاه انقلاب اسلامی ما بود، با وحدت مسلمین و ارتباط منظم و مستمر بین مسلمانان در سراسر جهان پایگاه حکومت حضرت مهدی «عج» باشد و حتما خواهد بود؛ حضرت مهدی «عج» از مسجدالحرام قیام می کنند. در مسجدالحرام ظهور می کنند که خداوند می فرماید: «ان اول بیت وضع للناس...» اولین خانه ای که خداوند برای مردم قرار داد. بقیه خانه ها همین مساجد هستند. پس پایگاه حکومت حضرت مهدی «عج» هم مساجد در سراسر جهان است و ما امیدواریم که هفته جهانی گرامیداشت مساجد که دومین سال است آن را برگزار می کنیم، ان شاءالله آغازی باشد برای ارتباط سراسری همه مسلمانان جهان، با یک تشکیلات زنجیره ای و یک شبکه ارتباطی منسجم بتوانیم ان شاءالله حکومت حضرت مهدی «عج» را پایه ریزی کنیم، چرا که حدیثی است از امیرالمؤمنین «علیه السلام» که می فرماید: «در مسجد نشستن بهتر است از در بهشت نشستن. برای این که در مسجد برای خدا می نشینیم و در بهشت برای نفس خودمان می نشینیم». اما این نشستنی است که ایجاد حرکت بکند و نشستنی که ایستادگی در برابر همه طواغیت و زورگویان عالم بکند اگر این گونه مساجدی داشته باشیم (که در ایران داریم و باید فعالیت ها از این گسترده تر شود و همه مساجد این گونه مساجدی

باشوند). مشکل مسلمانان جهان از طریق خود مردم مسلمان حل خواهد شد. من مجدداً تشکر می‌کنم از حضور با کیفیت شما در این جمع و از ریاست محترم مرکز که عنایت خاصی به فعالیت زنان در مساجد دارند، و برای اعتلای اسلام و احیای مساجد تلاش می‌کنند تشکر می‌کنم. ان شاء الله همه ما به عنوان خدمتگزاران مساجد بتوانیم به نقش اصلی خودمان پردازیم که ویژگی‌های یک خدمتگزار در مسجد این است که اولاً چشم‌داشتی مادی نداشته باشد به کارش علاقه داشته باشد و هماهنگ با مدیران و مسئولین مسجد، به خصوص امام جماعت که مدیر مسجد است، باشند. فردی مسجدی، با خلوص و متدین باشد. مشهور به تدین و تعهد باشد که الحمد لله خانم‌های ما همین‌طور هستند و آرزوی توفیقات بیش از پیش برای همه عزیزان دارم. با عذر خواهی از تصدیع، همه شما را به خدا می‌سپارم.

والسلام علیکم ورحمه الله و برکاته

ص: ۱۰۷

نماینده مردم تهران در مجلس شورای اسلامی چکیده ۱ _ لزوم پیشگامی متولیان مساجد در اجرای اوامر الهی و اخلاص و پرهیز از نکات منفی با عنایت به شاخصه های ذکر شده در آیه مربوط به مسجد ضرار.

۲ _ توجه به جایگاه والای مسجد در صدر اسلام و کارکردهای مختلف آن و لزوم بازگشت به آن.

۳ _ مساجد باید مرکز اشاعه فرهنگ فاطمی و تحکیم کننده خانواده و کانون مقابله با تهاجم فرهنگی باشند.

۴ _ لزوم همکاری مجلس و مسئولین محترم از خدمتگزاران مسجد برای انجام مسئولیت های خود و آمادگی مجلس برای همکاری.

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد نبيه و آله: «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُتَهَيِّدِينَ (۱۸)». (۱) ضمن عرض سلام به پیشگاه ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، روح مبارک امام قدس سره، شهدای گرانقدر اسلام به پیشگاه مقام معظم رهبری و تمامی

ص: ۱۱۰

۱- . مساجد خدا را تنها کسانی آباد می کنند که به خدا و روز بازپسین ایمان آورده و نماز بر پا داشته و زکات داده و جز از خدا نترسیده اند؛ توبه، آیه ۱۸ .

بزرگوارانی که شرف حضور در محضرشان را پیدا کردم، اساتید گرانقدر بحمدالله از صبح مطالبی که می بایست گفته بشود. گفته شد و همه به فیض کامل که رسیدیم و استفاده کردیم، از محضر بزرگواران، بنده خیلی مُصَدِّعِ اوقات نخواهم شد، فقط به عنوان کسی که به شرف خدمتگزاری ملت در مجلس شورای اسلامی نائل شدم، در جمع خواهران گرانقدری که سنگربانان اسلام هستند و در محضر اساتید بزرگوار شرکت کردم.

در آیه شریفه ای که تلاوت شد، مطالبی نهفته است که خواهر عزیزمان به آن اشاره کردند، من به جنبه های دیگری می خواهم، اشاره کنم و برداشت دیگری دارم، یعنی اولاً ببینیم کسانی که می خواهند حافظ مساجد باشند، متولیان امور مساجد باشند، چه کسانی باید باشند؟ آیا هر کسی به این مقام والا می تواند دست پیدا کند یا باید ویژگی هایی داشته باشد؟ این آیه شریفه می فرماید: کسی که می خواهد عهده دار این مقام والا باشد، کسی که می خواهد پاسدار و نگهبان خانه خدا باشد، باید رنگ خدایی داشته باشد، باید کسی باشد که خود در اجرای احکام الهی پیشتاز باشد یعنی در واقع، مصداق فرمایش معصومین «علیهم السلام» باشد که «کونوا دعاه الناس بغير السنتکم»؛ کسی که ایمان به خدا دارد، کسی که اقامه نماز می کند، به قیامت عقیده دارد، خود او در مورد امور مالی، بویژه زکات به هر حال پیشگام است و تنها از خدا می ترسد، چنین کسی که این شرایط را داشته باشد، باید امید داشته باشد که خداوند دست او را بگیرد و هدایت کند و به آنجایی برساند که ان شاءالله او هم بتواند هدایتگر باشد.

در آیات دیگر می بینیم که حتی در ساخت مسجد، باید نیت خالص باشد، «لَمَسَّ جِدُّ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ» (۱۰۸) (۱)، یعنی تو که پیامبر هستی با این مقام بالایی که داری،

ص: ۱۱۱

۱- . مسجدی که از روز نخستین بر پایه تقوا بنا شده سزاوارتر است که در آن به نماز ایستی و در آن مردانی اند که دوست دارند خود را پاک سازند و خدا کسانی را که خواهان پاکی اند دوست می دارد؛ توبه، آیه ۱۰۸ .

در هر مسجد نباید وارد شوی و نباید در آنجا اقامه نماز داشته باشی در ساخت مسجد نیت باید لحاظ شود؛ مسجدی که براساس تقوی ساخته شده باشد، آن جا صلاحیت این را دارد که انسان در آنجا حاضر شود، چرا؟ چون در این گونه مساجد است که حاضران در آن، همه نیت الهی دارند، کسانی هستند که رجالٌ یُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا، کسانی که با نیت پاک شدن در آن حاضر می شوند، افراد شرکت کننده در این مساجد، هم با اخلاص آمده اند. خوب در مقابل این یعنی در قبل از این آیه که در سوره مبارکه توبه آمده، ویژگی مساجدی که از جنبه های منفی برخوردارند، لحاظ شده است؛ مسجد ضرار بهترین نمونه «وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ (۱)» که خداوند آن ویژگی ها را می فرماید؛ این مسجد می شود، مسجد ضرار، مسجدی که با نیت زیان زدن و آسیب رسانیدن به اسلام بنا شده یعنی نیت، نیت صحیحی در بنای مسجد نبوده، مسجدی بوده که در مقابل مسجد نبی، می خواسته ساخته شود، در مقابل مسجدی که پایگاه مسلمین بود، این مسجد صلاحیت ندارد که مسجد باشد، اگرچه که به اسم خانه خدا باشد، این مسجد، مسجدی است که سنگری و پناهگاهی شده برای کسانی که به جنگ با خدا و رسول برخاستند، این مسجد باعث اشاعه مطالبی است که به سود کفر است چنین مسجدی صلاحیت برپا بودن را ندارد و باید خراب شود که پیامبر فرمان دادند به امر خداوند که این مسجد باید از بین برود و سوزانیده بشود؛ این هست که ما امروز می بینیم کسانی که می خواهند متولی مسجد باشند، خواهران عزیز، بزرگوارانی که در خدمتشان هستم، بحمدالله همه این ویژگی را دارند و به وظایف خود آگاه هستند و جای تذکر نیست که واقعا باید همین طور باشد یعنی با هوشیاری، مساجدی داشته باشیم که تا حدودی هم همین است و ان شاءالله باید

ص: ۱۱۲

۱- . آنهایی که مسجدی اختیار کردند که مایه زیان و کفر و پراکندگی میان مؤمنان است و نیز کمینگاهی است برای کسی که قبلاً با خدا و پیامبر او به جنگ برخاسته بود و سخت سوگند یاد می کنند که جز نیکی قصدی نداشتیم ولی خدا گواهی می دهد که آنان قطعاً دروغگو هستند؛ توبه، آیه ۱۰۷ .

ما در همان محدوده امکاناتی که می‌توانیم داشته باشیم، حمایتی کنیم در مجلس شورای اسلامی، کمک کنیم که ان شاء الله مشکلات مساجد رفع شود و به آن مرحله و جایگاهی که باید برسد.

جایگاهی که مساجد در صدر اسلام داشتند، یعنی کعبه آمال مردم بودند، پناهگاه مردم بودند، مکان اعزام رزمندگان اسلام بودند، مکان برآوردن حاجات محتاجان، نیازمندان و فقرا بودند، مکان آموزش و تعلیم و تعلم بودند، مکان حفظ قرآن و فراگیری آیات الهی بودند، ما می‌بینیم مساجد بسیاری در صدر اسلام هست که این مساجد جایی بودند که در جای جای آن، افراد زیادی، گروه گروه نشسته بودند به حفظ قرآن و به فراگیری احکام الهی می‌پرداختند. مساجد جای تعلیم و تعلم بود، مساجد جای دادن وام به فقرا و نیازمندان بود، مساجد جای قضاوت بود، حتی بهترین محل برای اجتماع مردم بود، هر زمان که مشکلی پیش می‌آمد، مردم همه با یک فراخوان خیلی عادی و ساده جمع می‌شدند و در آنجا می‌بینیم زهرا «علیهاالسلام» زیباترین، بلوغ‌ترین، آموزنده‌ترین خطبه‌ای که بیان شده از ایشان و نقل شده در مسجد بیان می‌کنند در مسجد است که ایشان حاضر می‌شوند در جمع تمام کسانی که بودند، کسانی که دست یاری از مقام ولایت و جانشینی پیامبر اکرم کشیده بودند، کنار کسانی که حاضر نشدند از مقام ولایت حمایت کنند، زهرا «علیهاالسلام» در بین این‌ها حاضر می‌شوند، ایشان یک زن هستند، ولی نقش خودشان را خوب شناخته‌اند، می‌دانند این جا جایی هست که هرچند تمام مردان عاجز ماندند ولی ایشان که یک زن هستند باید آن وظیفه‌ی خود را ایفا کنند، زهرا «علیهاالسلام» با آن همه آسیب‌های روحی و جسمی که بر ایشان وارد شده بود؛ فقدان پیامبر، بی‌مهری مردم و در خطر قرار گرفتن ولایت، با همه این مشکلات، شجاعانه در مسجد حاضر می‌شوند و آن خطبه زیبا را بیان می‌کنند، خطبه‌ای که باید سرمشق ما باشد، خطبه‌ای که باید جزو سرفصل‌های اصلی دروس دانشگاهی ما باشد و در جای دیگری حضرت زینب «علیهاالسلام» را می‌بینیم که در مسجد خطبه‌ای دارند، سخنانی و در زمان‌های دیگر هم همین‌طور، در زمان صادقین «علیهم‌السلام» مساجد از دانشگاه‌های ما پربارتر بود،

یعنی اگر کسی چه مسلمان و چه غیرمسلمان از جای جای این کره خاکی خدمت امام می رسید و در محضر حضرت حاضر می شدند و از ایشان می خواستند که مثلاً از ملحدین، بودند می خواستند که به هر حال آنها را قانع کنند، آنها را می فرستادند، خدمت شاگردانشان، مردم دیگری که بودند می فرستادند، خدمت شاگردان شان اگر مسئله کلامی داشتند نزد یکی از شاگردان، یعنی مسجدها پاسخگو بودند، هر کسی می توانست خواسته ی خودش را درمساجد برطرف بکند و آن را بدست آورد، الان هم مساجد باید همین طور باشد؛ یعنی در واقع مساجد باید نیاز سنجی کنند، نیاز جامعه ما چی هست؟ مخصوصاً خانم های ما چون ما می دانیم نقش آنها در هدایت گری یک جامعه خیلی مهم است.

الان جامعه ما، جوانان ما، از یک بحران هویت رنج می برند، یعنی تبلیغاتی که از یک طرف می شود امکاناتی در اختیار آنها هست ولی از طرف دیگر ما تقریباً آن طور که باید و شاید به آنها چیزی ندادیم، مساجد باید جایی باشد که این جوان هر چقدر که از طرف بیگانگان، تحت القائاتی قرار گرفت از طریق رسانه ها، تحت القائات باطل قرار گرفت در مساجد سئوالات خودش را بتواند جواب بگیرد، شبهاتش بتواند در مساجد برطرف شود. الان در بعضی مساجد این کارها انجام می گیرد، ولی واقعا باید طوری باشد که این جوان به عنوان یک پناهگاه از آسیب دشمنان بتواند فرار کند و به مساجد پناه ببرد، تمام شبهاتش در آنجا باید مطرح شود و حل بشود جواب بگیرد، همان طور که در زمان اهل بیت «علیهم السلام» بود، ما می بینیم که مساجد، کلاس هایی دارند بحمدالله از نمایشگاهی که در اینجا برگزار شده بود، به همت خواهران عزیز، نمایشگاه خیلی خوبی بود و دیدن کردیم و واقعا خوب بود، ولی جای دارد که هم ما حمایت بیشتری بتوانیم ان شاءالله بکنیم، موانع را از سر راه مساجد برداریم و متولیان مساجد و هم بزرگواران دقت بیشتری داشته باشند، ببینید در فرهنگ ما حالا ما همه آمدیم برای رفع مشکلات، در فرهنگ جامعه ما طوری شده که اگر مشکلی از مشکلات خانم ها حل می شود، فرض بفرمایید مشکل مهریه حل می شود به نحوی، که بتوانند آنها به مهریه خودشان برسند ولی چون

فرهنگ سازی نشده، همین ابزاری می شود برای از هم پاشیدن خانواده ها، به نظر بنده یکی از بهترین مکان هایی که می تواند فرهنگ سازی کند، یعنی به خانم بفهماند که شما اصلاً اگر مهریه برای شما قرار داده شده برای چیست؟ آیا برای این است رقابت با دیگران و اطرافیان کنید؟ آیا برای این است که به دیگران بگویید: به هر حال من خواهان گرفتن نیستم؟ فقط خواهان این عنوان هستم و جایی برای چشم و هم چشمی باشد یا این که این مهریه وسیله ای بشود که شما به اجرا بگذارید و همان روزهای اول زندگی، باعث فروپاشی این زندگی ها بشود که ما در بازدیدی که از دادگاه هایی داشتیم که در مورد خانواده بود، مشکلات آنها را که چه است، با آنها صحبت می کردیم، یا پرونده های آنها را که بررسی می کردیم، می دیدیم که متأسفانه خانمهای ما در خیلی از موارد، رشد کردند از برکت جمهوری اسلامی، ولی هنوز نسبت به حقوق خودشان و مسئولیت های خودشان آن آگاهی کامل را ندارند و من در همین جا خواهش دارم از خانم های عزیزی که در خدمت شان هستیم، بزرگوارانی که این شرافت را خداوند نصیب شان کرده که توانستند بحمدالله این مسئولیت مهم را به عهده بگیرند، و در این راه هم موفق بودند این کار عظیم را هم بر عهده بگیرند، یعنی واقعا مساجد برای خانم ها، اقلای پایگاهی برای ترویج فرهنگ فاطمی باشد در مساجد، کلاس هایی برگزار می شود، حالا کلاس های که برای پر کردن اوقات فراغت است یا کلاس های دیگری که هست کلاس های آموزش پیش از ازدواج، خانم بدانند که اگر او ازدواج می کند، فاطمه الزهرا «علیهاالسلام» با چه شرایطی ازدواج کردند و این خانم کجا هست؟ و همه آرزو دارند که الگوی آنها حضرت فاطمه «علیهاالسلام» باشد ولی آیا در عمل هم همین کار را می کنند؟ آیا عمل ما عمل فاطمی است؟ مورد رضایت حضرت است؟ مورد رضایت فرزندش هست؟ فکر نمی کنم خیلی وقت ها چنین چیزی باشد و این بیشتر نشأت می گیرد از این که ما آگاهی کامل را از زندگی اهل بیت «علیهم السلام» نداریم، خیلی نمی دانیم که آنها چه کار می کردند و در ریز زندگی آنها وارد نشدیم و اگر هم وارد شدیم، فقط فکر کردیم آن مطالبی که می دانیم فقط فکر کردیم برای تاریخ هست، در حالی که الگو باید در مقابل ما

باشد در پیش روی ما باشد و ما باید هر گامی که برمی داریم، خودمان را با آنها بسنجیم، بینیم که چقدر فاصله داریم و سعی کنیم فاصله ها کم بشود، ازدواج های ساده باید از مساجد فرهنگ سازی بشود، بزرگترها باید بالاخره امکاناتی را فراهم کنند که جوانان ما بتوانند راح تر ازدواج کنند، یک مقدار به قدیم برگردیم، نمی خواهیم بگوییم خیلی قدیمی بشویم ولی یک مقدار سعه صدر پیدا کنیم بزرگترها، جوانان را در کنار خودشان بپذیرند، جوانان ما فرهنگی پیدا کنند که بدانند آن طور استقلالی که باعث نابودی آنهاست، طالب آن نباشند، ما هر روز با مشکلات زیادی از طرف خانواده ها روبرو هستیم، بسیاری از خانواده ها به خاطر مشکلات اقتصادی، در حال از هم پاشیدن هستند، هر هفته در ملاقات مردمی در مجلس، اشک های زیادی می بینیم و احساس می کنیم که اگر فرهنگ ما اصلاح شود، بسیاری از مشکلات ما حل می شود، اگر ما آموزش قبل از ازدواج داشته باشیم، آموزشی که خانم بدانند چه مسؤولیت هایی دارد، الان در قبال همسر، در قبال این زندگی جدید، که می خواهد شروع کند، او چه وظایفی را دارد؟ در برابر جامعه خود چه وظایفی دارد؟ در برابر خداوند چه وظایفی دارد؟ از طرف دیگر چه قوانینی برای او هست؟ چه حقوقی به او داده شده؟ اگر حقی به عنوان مهریه به او داده شده، در گرفتن آن به چه قیمتی آن را بگیرد؟ پسران ما بدانند، وقتی می خواهند ازدواج بکنند، جوان های ما بدانند که مهریه باید پرداخت شود و این را واقعا باید بدانند؛ این فرهنگ سازی شود، ما می دانیم که در اسلام برای تمام لحظات زندگی یک فرد برنامه ریزی شده است، پس چه بهتر که جوان های ما در کلاس های اوقات فراغتی که در مساجد گذاشته می شود، در کنار کلاس های هنری، کلاس های علمی و کلاس های دیگر، کلاس های آشنایی با فرهنگ و معارف اسلامی داشته باشند، این که یک وظیفه مادر چه هست؟ قبل از ازدواج و بعد از ازدواج و این که آنها بدانند مادری یک وظیفه ای است که اگر بتواند آن طور که خدا می خواهد و آن طور که زهرا «علیهاالسلام» به آن اهتمام داشتند، با افتخار بپذیرند این دوران را و به پایان برسانند،

آنها کسانی هستند که اصلاً گناهان آنها تماماً آمرزیده شده است.

وقتی دختر جوان ما این ها را دید دیگر تحت تأثیر تبلیغاتی فمینیستی که در جامعه اسلامی ما متأسفانه کم هم مطرح نمی شود و کلاس هایی با عناوین مختلف در راه گسترش این فرهنگ فمینیستی و دفاع از حقوق در واقع ناعادلانه خانم ها هم کم برگزار نمی شود، تحت تأثیر این ها قرار نمی گیرد، فیلم ساز جوان ما دیگر نمی آید کاری کند که در فیلمی که می گذارد، نقش زن ایرانی نقش کسی باشد که فقط یک زن پرخاشگر است و کسی است که اگر به او فرصتی داده بشود، حقوق همه را زیر پا می گذارد، نه می داند کجا باید برود، به هر حال اگر این کارها انجام گیرد، در واقع در رأس تعلیماتی که در مساجد ما هست، گسترش فرهنگ اهل بیت «علیهم السلام» و انجام و برگزاری کلاس ها اخلاق اسلامی، اخلاق عملی این ها باشد.

جامعه ما با این حال که جامعه پیشرفته و اسلامی است در بعضی موارد خلأهای زیادی در این مورد احساس می شود و جایی باشد برای گسترش کلام اهل بیت، ترویج کلام اهل بیت و از سوی دیگر مسجد ما مرکزی باشد برای سنجیدن و لیست کردن نیازهای مردم و تلاش برای رفع این نیازها، البته ما هم در کمیسیون فرهنگی به عنوان کسانی که به هر حال امور مساجد به نحوی بر عهده ما هست و بعضی از رفع مشکلات آنها در پی آن هستیم که ان شاء الله تلاش کنیم و مطرح شده، همین مطالب که برای امام جماعات یک جایگاه ویژه ای مطرح بشود، برای آقایانی که خدمتگزار مسجد است، خدمتگزار مسجد، کم مقامی نیست؛ مقامی است که مادر مریم وقتی که در ابتدای بارداری است، نیت می کند که خداوند اگر فرزندی به او عطا کرد، او را خدمتگزار مسجد بگذارند این خدمتگزاران مسجد، هم باید بالاخره آن منافع آنها مورد حمایت باشد از طرف ما، کسانی که در مساجد زحمت می کشند، بهر حال وظیفه ماست که تا آنجایی که می توانیم در رفع نقایصی که اگر در قانون هست، کوتاهی هایی که هست یا مشکلاتی که

هست، بکوشیم تا آن طوری که باید از این مراکز و از این سنگرهای انقلاب، حمایت بکنیم و خواهان این هستیم.

ان شاءالله مسئولین محترم، بزرگواران، بیشتر با ما در ارتباط باشند، مشکلات را تا حدود زیادی درک می کنیم ولی بیشتر بیان بفرمایند و ما هم تلاش می کنیم که ان شاءالله برطرف کنیم و همه دست به دست بدهیم، مساجد را ببریم به آن جایگاه والایی که باید داشته باشند که بحمدالله تا آنجا فکر نمی کنم راه زیادی مانده باشد، جایی برای پاسخگویی به مشکلات مردم و پاسخگویی به شبهات جوانان ما و جایی برای رفع نیازها جامعه و سنجش نیازها. ان شاءالله که خداوند این توفیق را بدهد تا این مساجد پایگاهایی باشند، زمینه سازان ظهور حضرت مهدی «عج» و حامیان ولایت در قبل از ظهور ایشان.

والسلام علیکم ورحمه الله وبرکاته

ص: ۱۱۸

بسم الله الرحمن الرحيم لازم به توضیح است که چون متن سخنرانی حجج اسلام آقایان تقوی، سعیدی و دعاگو به صورت کامل در اختیار ما قرار نگرفت و در عین حال از نکات بسیار ارزشمندی برخوردار بود، چکیده ای از بیانات ایشان را آورده ایم.

چکیده سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین سید رضا تقوی

رئیس شورای سیاستگذاری ائمه جمعه و عضو شورای سیاستگذاری مرکز رسیدگی به امور مساجد ۱ _ مساجد همواره مورد توجه پیامبر، امامان معصوم و علمای جهان اسلام بوده است.

۲ _ دعوت به بندگی و عبادت خدا، تقویت تقوا، هدایت مردم، روشنگری مردم، ایجاد وحدت کلمه و افزایش مشارکت های اجتماعی و سیاسی ملت از رسالت های مساجد در نظام اسلامی است.

ص: ۱۱۹

۳_ تعلیم و تربیت اسلامی، مرکزیت شهر اسلامی، سیاستگذاری نظام اسلامی و ارتباط مردم با مسئولان اسلامی ویژگی های مهم مساجد می باشند.

۴_ امام جماعت باید در همه ی امور با برخورداری از تقوی، اخلاق نیک به مخاطب شناسی، نیازشناسی، زمان شناسی و مدیریت در اداره مسجد از مردم جلوتر باشد.

۵_ سامان بخشیدن به وضع مساجد کشور، یک ضرورت اجتناب ناپذیر است که این مهم در گرو مشخص شدن متولی خاص است.

۶_ رسیدگی به امور مساجد باید مردمی باشد و در این امر، دولت باید به عنوان نظارت کننده مردم را یاری کند.

ص: ۱۲۰

چکیده سخنرانی حجت الاسلام والمسلمین علی سعیدی

عضو شورای سیاستگذاری مرکز رسیدگی به امور مساجد ۱ _ ساماندهی امور مساجد، نیازمند کار مطالعاتی و ایجاد ساختار ویژه ای است که مشکلات و چالش های آن را شناسایی کرده و راهکار ارائه دهند.

۲ _ روشن شدن نقش و تعامل دولت و حاکمیت اسلامی در مساجد نیز یکی دیگر از مسائلی است که در باره ی آن باید به تعمق و بررسی پرداخت.

۳ _ پرهیز از دولتی شدن مساجد از یک سو و رفع مشکلات مالی و حمایت از مساجد از سوی دیگر باید در نظر گرفته شود.

۴ _ در حال حاضر ۷۲٪ مساجد فاقد لوازم اولیه، ۳۸٪ فاقد سرویس بهداشتی ۶۴٪ فاقد آبدارخانه و ۸۲٪ فاقد تجهیزات صوتی هستند.

۵ _ باید علاوه بر رفع آن مشکلات به فکر ایجاد تجهیزات جدید روز از جمله رایانه و اینترنت در مساجد نیز باشیم.

ص: ۱۲۱

- ۱_ عضو شورای برنامه ریزی مرکز رسیدگی به امور مساجد دشمنان می خواهند که نقش مساجد را کمرنگ کرده و دین را از زندگی مردم و نسل جوان دور می کنند.
- ۲_ استکبار جهانی به خوبی می داند که مسجد به عنوان پایگاه دینی مانع دستیابی دشمنان به اهداف شومشان در غیر دینی کردن فضای جامعه اسلامی ایران هستند.
- ۳_ رشد و شکوفایی هویت ملی ما در گرو توجه ویژه به هویت دینی ما است که مسجد به عنوان یکی از سنگرهای مهم حفظ هویت دینی نقش برجسته ای ایفا می کند.
- ۴_ تکریم مساجد و احیای آنها در اداره روز آمد آن است.
- ۵_ برای جذب جوانان به مسجد باید برنامه های جوان پسند داشت و با اجرای برنامه های متنوع علمی، آموزشی و تفریحی متناسب با روحیه جوانان حرکت کرد.
- ۶_ نقش ائمه جماعات مساجد، در این مسیر مهم و راهبردی است.
- ۷_ ائمه جمعه باید با برقراری ارتباط مطلوب و منطقی با شهروندان و به ویژه نسل جوان به تقویت جایگاه مساجد در کشور کمک کنند.

چالش‌های موجود و راه‌های توسعه و گسترش کارکردهای مساجد

علی‌رضایی بیرجندی در طول برگزاری سلسله همایش‌ها، نکات مختلفی از سوی شخصیت‌های علمی سیاسی اجرایی و فرهیختگان حوزه و دانشگاه و شرکت‌کنندگان در مورد امور مختلف مساجد بویژه چالش‌های موجود و راه‌های توسعه و گسترش کارکردهای مساجد مطرح گردید که جمع‌بندی آنها در دو بخش تقدیم می‌گردد؛ امید است از سوی همگان و بویژه مسئولین مورد توجه قرار گیرد:

الف. چالش‌های موجود مساجد ۱ _ عدم تطابق کارکردهای فعلی مساجد با پیشینه تاریخی و فلسفه‌ی وجودی آنها.

۲ _ عدم توجه قانونمند به این تشکل بزرگ اجتماعی در کشور و تعریف نشدن جایگاه آن در نظام.

۳ _ عدم وجود تحقیقات و پژوهش‌های اساسی و بنیادین در ارتباط با نقش

ص: ۱۲۵

و جایگاه مساجد و نیز عدم بررسی و شناخت مشکلات و چالش های موجود در راه ساماندهی مساجد.

۴_ عدم توجه دولت به نقش حرکت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مساجد در تصویب قوانین و لوایح و عدم تخصیص بودجه و اعتبار برای آنها.

۵_ عدم سرمایه گذاری برای طبیعی ترین و گسترده ترین کانون سیاسی، اجتماعی کشور یعنی مساجد و صرف بودجه های هنگفت برای سرمایه گذاری در احزاب.

۶_ بی توجهی به نقش آموزشی مساجد و عدم استفاده ی مناسب آموزشی از فضاهای موجود.

۷_ ناهماهنگی وضع موجود مساجد با شرایط زمان و نیازهای انقلاب اسلامی.

۸_ عدم وجود امکانات، آزادی عمل حمایت مسئولان از ایجاد تغییرات بنیادین در به روز کردن کارکردهای مساجد.

۹_ فعال نبودن مساجد در تمام ساعات روز به دلیل عدم وجود امکانات.

۱۰_ بی توجهی به نقش مساجد در تحقیق اهداف فرهنگی در سند چشم انداز بیست ساله ی کشور با توجه به داشتن میلیون ها عاشق.

۱۱_ عدم توجه به نقش محوری مساجد، برای دستیابی به کمال پیشرفت و توسعه جامعه بشریت.

۱۲_ عدم توجه به مصلحت نظام در جهت حفظ و نگهداری مساجد به بهترین شکل با توجه به نقش آنها در پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی در ایران و جهان بویژه در جنگ تحمیلی هشت ساله ی ابرقدرت ها علیه ایران.

۱۳_ عدم توجه به جایگاه و فرصت آفرینی های مساجد به عنوان مهمترین نماد دینی مسلمین و نشانه ی حضور خداوند در زمین و بی توجهی به این نکته که گستره مساجد در جغرافیای جهان برابر با گستره قلمرو اسلام است و سمبل عزّت و عظمت مسلمین و تجلیگاه هنر و ذوق اسلامی آنان است.

۱۴ _ بی توجهی به نقش مساجد در معرفی و شناساندن اسلام و فرهنگ و تمدن اسلامی با عنایات به آن که مساجد آئینه تمام نمای حقیقت اسلام اند.

۱۵ _ ترویج اندیشه همانندی مسجد با کلیسا در کشورهای اسلامی و کپی برداری از فرهنگ وارداتی غربی با توجه به نقش محدود کلیسا در آن کشورها بدون توجه به آن که مساجد مراکز شکل گیری انواع فعالیت های فردی و جمعی و حضور و مشارکت مردمی هستند.

۱۶ _ تسلط دولت ها بر مساجد به عنوان یکی از آفات تهدید کننده استقلال مساجد که موجب عدم حفظ اعتماد مردمی به این مکان های مقدس می باشد.

۱۷ _ غفلت از ویژگی مساجد به عنوان مرکز تربیت اسلامی، مرکزیت شهر اسلامی و محل ارتباط مردم با مسئولان اسلامی، کانون های اصلی دعوت به بندگی و عبادت خدا، تقویت تقوی، هدایت مردم، روشنگری مردم، محل ایجاد وحدت کلمه و مکان مقدس افزایش مشارکت های اجتماعی و سیاسی.

۱۸ _ غفلت نمودن از رعایت شؤون مساجد به عنوان کانون های نور و معنویت در افزایش کارآمدی.

۱۹ _ عدم نگرش صحیح به مساجد به عنوان کانون های گسترش و نشر دین و فرهنگ غنی اسلامی و پرورش جوانان و نوجوانان.

۲۰ _ عقب ماندگی ایران در ساخت، تعمیر و تجهیز مساجد نسبت به سایر کشورهای اسلامی.

۲۱ _ اتکای کامل به مردم و عدم حمایت دولت در ساخت، تعمیر و تجهیز و نگهداری و اداره مساجد.

۲۲ _ فقدان مساجد در خور شأن در بسیاری از شهرها و روستاها.

۲۳ _ بی توجهی به مسائل بهداشتی مساجد.

۲۴ _ بی توجهی به زیبایی، نظافت و آراستگی مساجد.

۲۵ _ بی توجهی به مساجد و متناسب نبودن آنها با شأن ملت ایران به عنوان ملتی شیعه و پیروان اهل بیت علیهم السلام.

۲۶ _ دخالت نهادهای مختلف در مدیریت مساجد با عنایت به نبودن یک مدیریت منسجم و کارآمد برای مساجد در سطح کشور.

۲۷ _ بی توجهی به برنامه ریزی دشمنان در راستای محو و نابودی مساجد به عنوان سنگرهای اسلام و عدم برنامه ریزی برای مقابله با آنان در راستای حفظ و تقویت این سنگرها.

۲۸ _ بی توجهی به هویت دینی و عدم مبارزه با عوامل زمینه ساز تضعیف هویت ملی ایران از طریق مساجد.

۲۹ _ روزآمد نبودن برنامه های مساجد برای جذب جوانان و عدم اجرای برنامه های متنوع علمی، آموزشی، تفریحی متناسب با روحیه جوانان.

۳۰ _ بی توجهی ائمه جمعه به برنامه ریزی و ساماندهی مساجد شهر خود.

ب. راه حل های توسعه و گسترش کارکردهای مساجد ۱ _ گسترش و افزایش کارکردهای مساجد با توجه به پیشینه تاریخی و فلسفه وجودی آنها در فرهنگ اسلامی و پی گیری سیره معصومین «علیهم السلام» و برای انجام فعالیت هایی عبادی، سیاسی، اجتماعی، مشاوره و... در مساجد.

۲ _ توجه قانونمند به این تشکل سیاسی اجتماعی طبیعی موجود در سراسر کشور و برخوردار شدن آنها از حقوق اجتماعی.

۳ _ راه اندازی مرکز تحقیقاتی فعال در ارتباط با نقش و جایگاه مساجد و نیز بررسی و شناخت مشکلات و چالش های موجود در راستای ساماندهی و بهبود وضعیت مساجد.

۴ _ توجه دولت به نقش سیاسی، اجتماعی، فرهنگی مساجد در تصویب قوانین

و لوایح و اختصاص بودجه و اعتبار برای آنها.

۵_ سرمایه گذاری برای تشکّل سیاسی، اجتماعی مساجد به عنوان یک کانون سالم جهت بخش در مسائل سیاسی و اجتماعی.

۶_ توجه به نقش آموزشی مساجد و استفاده ی مناسب از فضاهای موجود و ایجاد فضاهای آموزشی، معنوی در کنار مساجد.

۷_ هماهنگ ساختن وضع موجود مساجد با شرایط و زمان حاکمیت اسلام.

۸_ تهیه امکانات، آزادی عمل و حمایت مسئولین از ایجاد تغییرات اساسی در به روز کردن کارکردهای مساجد.

۹_ فعال کردن مساجد در تمام ساعات روز به ویژه اقامه ی نماز جماعت در سه وقت.

۱۰_ توجه به نقش مساجد در تحقق اهداف فرهنگی در سند چشم انداز بیست ساله کشور.

۱۱_ توجه به مصلحت نظام در جهت حفظ و نگهداری مساجد به بهترین شکل ممکن با توجه به نقش آنها در پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی در ایران و جهان.

۱۲_ توجه همه جانبه به مساجد به عنوان نماد دینی مسلمانان و سمبل عزت و عظمت فرهنگ و تمدن اسلامی _ ایرانی.

۱۳_ توجه به مساجد به عنوان آینه ی تمام نمای اسلام و شناساندن معارف اسلام از طریق آن.

۱۴_ تبلیغ در راستای محو اندیشه مسجد همانند کلیسا است و توجه به جایگاه سیاسی اجتماعی، آموزشی، علمی و معنوی مساجد در ساختار غیروارداتی نظام اسلامی و محو جنبه های مخالف با فرهنگ اسلامی در نظام فکری و حکومتی.

۱۵_ توجه به مساجد به عنوان مراکز شکل گیری انواع فعالیت های فردی و جمعی و بهترین جایگاه مشارکت های مردمی.

۱۶ _ تسلط نیافتن دولت ها و حکومت ها بر مساجد و حفظ اعتماد عمومی و مردمی بودن مساجد.

۱۷ _ مرکزیت دادن به مساجد در ساخت و ساز شهرها و روستاها.

۱۸ _ رعایت شئون مساجد به عنوان خانه های خدا در توسعه کشور و اجرای طرح های افزایش کارآمدی مساجد.

۱۹ _ توجه به مساجد به عنوان کانون های تعلیم و تربیت در نشر فرهنگ غنی اسلامی و پرورش جوانان و نوجوانان.

۲۰ _ جبران عقب ماندگی ایران در ساخت و تعمیر و تجهیز مساجد نسبت به سایر کشورهای اسلامی.

۲۱ _ عدم اتکای کامل به مردم در ساخت و تعمیر و تجهیز و نگهداری مساجد و بهره مندی از کمک و حمایت های نظام اسلامی.

۲۲ _ ساخت و تعمیر مساجد روستایی به گونه ای که در خور شأن آنان باشد.

۲۳ _ توجه به مسائل بهداشتی مساجد.

۲۴ _ توجه به زیبایی و آراستگی مساجد.

۲۵ _ رعایت شأن ملت ایران در ساخت، تعمیر و حفظ و نگهداری و مدیریت مساجد.

۲۶ _ عدم دخالت نهادهای مختلف در مدیریت مساجد و به رسمیت شناختن مدیریت واحد مرکز رسیدگی به امور مساجد در سراسر کشور.

۲۷ _ روزآمد کردن برنامه های مساجد در راستای جذب جوانان و نوجوانان.

ص: ۱۳۰

بخش دوم: چکیده و متن مقالات

اشاره

ص: ۱۳۱

بدون تردید کنکاش و تأمل پیرامون مسجد به عنوان موضوعی راهبردی در اهداف، سیاستگذاری و برنامه ریزی کلان فرهنگی نظام جمهوری اسلامی یک ضرورت حیاتی است؛ بر این اساس شناخت اهمیت، جایگاه، کارکردهای متنوع و مختلف، چالش ها و راه حل های برطرف ساختن مشکلات مساجد، یک فریضه دینی، سیاسی و اجتماعی دوران معاصر است.

به پیشنهاد جمهوری اسلامی ایران و تصویب سازمان کنفرانس اسلامی روز ۲۱ آگوست سالروز به آتش کشیدن مسجد الاقصی از سوی صهیونیسم که در کشور ما با سالگشت حمله رضا شاه به مسجد گوهرشاد نیز مصادف می باشد، به عنوان روز آغازین هفته بزرگداشت جهانی مساجد مقرر شده است.

این نامگذاری، تکریم و بزرگداشت، اُمت اسلامی را به اهمیت و جایگاه والا و کارکردهای بی بدیل مسجد در صدر اسلام متوجه ساخته، لزوم احیای مجدد این مراکز نور و نیایش را خاطر نشان می سازد.

مرکز رسیدگی به امور مساجد، برای دومین سال، سلسله همایش های هفته جهانی مساجد را در مصلاهی بزرگ تهران برگزار نمود.

این همایش ها با سخنرانی برخی از فرهیختگان و ارایه تعدادی از مقالات برگزیده ادامه یافت و در پایان قطعنامه همایش قرائت گردید.

ستاد هفته جهانی گرامیداشت مساجد، پس از اعلام فراخوان و دریافت مقالات، با تشکیل کمیته علمی، مقالات ارسالی را مورد بررسی قرار داد.

آن چه هم اکنون در مقابل دیدگان شماست، برخی از مقالات واصله به کمیته علمی همایش است که پس از گزینش و ویرایش به حضور دوستان ارادتمند فرهنگ اسلامی تقدیم می گردد؛ هفت مقاله نخست بیشتر جنبه تئوریک داشته، و هفت مقاله پایانی، بیشتر به جنبه عملی و کاربردی توجه نموده، با اشاره به چالشهای موجود، پیشنهادهای آرایه نموده اند که مد نظر قرار دادن آنها، می تواند در احیای نقش و تأثیر مساجد مفید باشد.

در پایان از کلیه کسانی که در برپایی این همایش بزرگ، سهمیم بوده اند؛ همچنین از کلیه نویسندگان گرانقدری که آثار خود را برای دبیرخانه ارسال نموده، نیز از عزیزانی که در ارزشیابی مقالات، ویرایش، آماده سازی و نشر این مجموعه، همکاری و نقش داشته اند، کمال تقدیر، تشکر و سپاسگزاری را داریم.

کمیته علمی هفته جهانی گرامیداشت مساجد

ص: ۱۳۴

فراخوان مقاله و آثار دومین همایش هفته جهانی مساجد

مرکز رسیدگی به امور مساجد به مناسبت هفته جهانی مساجد که در راستای مصوبه سازمان کنفرانس اسلامی، در ۳۱ مرداد ماه سال جاری برگزار می‌گردد، با هدف معطوف ساختن افکار عمومی به ویژه نسل جوان و نوجوان به مساجد و ارتقاء کیفی و استفاده بهینه از این پایگاههای تجمع و وحدت مؤمنین، دومین اجلاس خود را با حضور اندیشمندان و دانشوران و فرهیختگان برگزار می‌نماید.

از همه اساتید و محققان و اندیشمندان و پژوهشگران حوزه و دانشگاه طلاب و دانشجویان، بویژه ائمه جمعه و جماعات اهل قلم درخواست می‌گردد با توجه به محورها و موضوعات ذیل آثار علمی، تحقیقی، پژوهشی، هنری خود را به دبیرخانه دائمی هفته جهانی مساجد ارسال فرمایند.

الف) مقالات ۱. جایگاه مسجد در فرهنگ اسلامی.

۲. مسجد از دیدگاه شخصیت‌ها (امام خمینی ره و مقام معظم رهبری و...).

۳. نقش مسجد در پیشگیری از آسیب‌های فکری و عقیدتی و اجتماعی.

۴. نقش مسجد در پیشگیری از تهاجم فرهنگی.

ص: ۱۳۵

۵. نقش مسجد در رشد و ارتقاء فکری و هنری جامعه.
۶. مسجد و مشارکت جوانان.
۷. نقش مسجد در تأمین حقوق زن.
۸. مدیریت و ساماندهی مسجد.
۹. ظرفیت ها و کارکردهای مسجد در گذشته و حال.
۱۰. نقش محوری مساجد در تأمین اهداف چند منظوره.
۱۱. مساجد و دفاع مقدس.
۱۲. نقش مساجد در شکل گیری انقلاب و پیروزی و تداوم آن.
۱۳. آسیب شناسی مساجد.
۱۴. عوامل و موانع جذب (علل اقبال و ادبار مردم به مساجد).
۱۵. تعامل دین و دولت در پایگاه مساجد.
۱۶. نقش مسجد در احیاء و توسعه فرهنگ قرآنی.
۱۷. مساجد نهضت خدمت رسانی و تعاون اجتماعی.
۱۸. نقش محوری مساجد در مبارزات ضد صهیونیستی و ضد استکباری.
۱۹. نقش مسجد در بیداری و وحدت و همگرایی مسلمین.
۲۰. مسجد، سنگر پاسداری از ارزش های الهی.
۲۱. نقش مسجد در تأمین بهداشت و سلامت جامعه.
۲۲. مسجد الاقصی در گذر زمان (در بستر تاریخ).
۲۳. مسجد و امر به معروف و نهی از منکر.
۲۴. مسجد، نماز جمعه و تجدید میثاق با ولایت.

۲۵. مساجد، رویکرد جهانی و ساختار منطقه ای.

۲۶. مسجد و بسیج.

ص: ۱۳۶

ب) ادب و هنر ۱. شعر و متون ادبی.

۲. داستان.

۳. خوشنویسی.

۴. نقاشی.

۵. طراحی.

۶. عکس.

۷. هنرهای حجمی.

۸. فیلمنامه.

(آثار ادبی و هنری مرتبط با موضوع مسجد مورد نظر است).

ج) طرح های تحقیقاتی ۱. پایان نامه های دانشجویی.

۲. کتب و مقالات منتشره با موضوع مسجد.

۳. هر موضوع و اثر مرتبط با موضوع مسجد.

ص: ۱۳۷

مهدی سلطانی رنانی

چکیده

مسجد از دو بعد معماری و ویژگیهای بنایی و معنوی (پرداختن به جمال شناسی معنوی) قابل التفات و مورد بحث است. در فرهنگ دینی و قرآنی نام مسجد یادآور بندگی و کرنش در پیشگاه خداوند متعال است. حقیقت معنوی و جمال خدا پسندانه مسجد به عنوان خانه بزرگ الهی نیز همین است.

بعد زیبایی شناسی معنوی مسجد همان انوار تابناک و بی آلایش پرستش معبود ازلی است که برای عرش نشینان پرتو افکنی می کند، انسان که ستارگان آسمان برای ما خاک نشینان پرتو افشانی می نمایند. نقش اساسی مسجد در رشد و ارتقاء آرمان های مورد نظر اسلام نیز از این دریچه پر نور سرچشمه می گیرد. لذا مومنان باید این بنای مقدس را از بنیه بر پایه استوار تقوا و خشنودی خداوند که مهم ترین جنبه های جمال معنوی و ثبوتی آرمانی مساجد است پی ریزی کنند. این مقاله آن گاه اوصاف ثبوتی و آرمانی مسجد از دیدگاه قرآن را به دو بخش تقسیم می کند:

۱. کمالات علمی (نظری) مسجد: مبنی بر آن که اساس مسجد از ابتدا، باید بر پایه

تقوا و رضوان الهی گذاشته شود و آن که اهل مسجد باید دوست دار طهارت باشند.

۲. کمالات عملی مسجد: این که عبادت در مسجد باید خالصانه باشد. سپس بر تعلیم و تعلم در مسجد و لزوم پرداخت زکات از سوی مسجدیان و استفاده از لباس های جمیل و نظیف تاکید نموده، در مورد اوصاف سلبی مساجد می گوید: عامران مساجد نباید مشرک باشند، مسجد نباید مایه اضرار و آسیب دیدن امت اسلامی باشد، مسجد نباید پایگاه کفر باشد، مسجد نباید مایه تفرقه مسمانان و ترصدی علیه خدا و رسول او باشد، مسجد نباید جایگاه منافق و منافقان باشد.

کلید واژه ها: مسجد، قرآن کریم، معنوی، صفات ثبوتی، صفات سلبی، آرمانی.

مقدمه

از جمله طرق و راه های شناسایی و شناساندن هر موضوع یا مکانی، ذکر اوصاف، ویژگی ها و شاخصه های آنهاست. اوصاف و ویژگی های یک شیء یا مکان به دو دسته اصلی تقسیم می شود:

۱. اوصاف ثبوتی. (۱) ۲. اوصاف سلبی. (۲) برای معرفی یک مکان یا موضوع، گاه اوصاف ثبوتی آن را فقط ذکر می نمایند و زمانی تنها اوصاف سلبی اش را؛ ولی طریق اکمل و احسن آن است که هر دو دسته صفات مورد بررسی قرار گیرد و به هر دوی آن ها توجه جدی شود.

افزون بر آن هر یک از اوصاف ثبوتی و سلبی اشیا و مکان ها را نیز می توان به دو دسته تقسیم نمود:

ص: ۱۴۰

۱- ویژگی هایی که یک شیء باید آن را داشته باشد.

۲- خصوصیتی که یک شیء باید آن را نداشته باشد.

الف. اوصاف نظری یا تئوریک. (۱) ب. اوصاف عملی یا عینی. (۲) یکی از موضوعات مهمی که می توان آن را از این طریق مورد بحث و بررسی قرار داد، مسجد است که خانه خداوند، (۳) جایگاه پیام آوران بزرگ الهی (۴) و منزلت تقوایندگان است. (۵) مسجد را می توان از دو بعد مطالعه نمود:

۱. از بعد بنا و ساختمان و ویژگی های معماری.

۲. از بعد معنوی و زیبایی شناسی معنوی.

برای توصیف و شناخت مسجد این مأمن الهی، برترین راه آن است که به کلام صاحب آن یعنی به قرآن کریم گوش جان فرا دهیم و اوصاف و کمالات نظری و عملی آن را از زبان خداوند بشنویم.

در این نوشتار جنبه های جمال شناسی معنوی مساجد، مشخصات ثبوتی و آرمانی یک مسجد نمونه و مورد رضای خداوند، و خصوصیات سلبی آن به عنوان آفات و مضرات از دیدگاه قرآن مورد بررسی قرار گرفته است.

اوصاف و ویژگی های مسجد

در قاموس فرهنگ دینی و قرآنی، همواره نام «مسجد» یاد آور بندگی و کرنش در

ص: ۱۴۱

۱- ویژگی هایی که مربوط به اندیشه و اعتقاد است و به طور مستقیم با عمل ارتباط ندارد.

۲- ویژگی هایی که مربوط به عمل است و ارتباط مستقیم با کردار انسان دارد.

۳- سوره نور، آیه ۳۶.

۴- المساجد مجالس الانبیاء، مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری، ج ۳، ص ۳۶۳، باب نهم از ابواب احکام المساجد، شماره ۱۸.

۵- المساجد بیوت المتقین، همان، ص ۳۶۲.

پیشگاه خداوند متعال است. مسجد به معنای جایگاه سجده و سجده، اوج عبادت و بندگی انسان برای خداست. بدینسان حقیقت معنوی و جمال خدایسندانه مسجد به عنوان خانه بزرگ الهی، همین است. بر اساس آموزه های وحیانی، مسجد متعلق به ذات پاکی است که سرچشمه تمام بزرگی هاست. «وَ أَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» (۱). پروردگاری که خود مسجد را بزرگ داشته، به پاسداری از جمال و کمال معنوی و بزرگداشت آن نیز فرمان داده (۲) و این مکان را مرکز پرستش خالصانه و توحید ناب قرار داده است. (۳). بدین سبب است که مسجد را پایگاه عروج انسان از خاک به افلاک معرفی نموده است: «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى» (۴). بُعد زیباشناسی معنوی مسجد، همان انوار تابناک و بی آرایش پرستش معبود ازلی است که برای عرش نشینان پرتوافکنی می کند، آن سان که ستارگان آسمان برای ما خاک نشینان پرتوافشانی می کنند.

نقش اساسی مسجد در رشد و ارتقاء آرمان های مورد نظر اسلام نیز از این دریچه پر نور سرچشمه می گیرد؛ زیرا مسجد است که فراهم کردن زمینه عبادت پر حضور و خاشعانه برای آدمیان را بر عهده دارد تا آن ها در این مکان مقدس، با پرداختن به نماز، ذکر و دعا، زنگار غفلت از دل و جان بشویند و با خداوند متعال انس بگیرند. بدین جهت است که ساختن، تعمیر کردن و آبادان نگاه داشتن آن جایگاه پر فروغ، افزون بر آن که

ص: ۱۴۲

- ۱- . سوره جن، آیه ۱۸ .
- ۲- . سوره نور، آیه ۳۶ .
- ۳- . سوره جن، آیه ۱۸ .
- ۴- . پاک و منزّه است خدایی که شبی بنده خود را از مسجد الحرام به مسجد الاقصی سیر داد. سوره اسراء، آیه ۱ .

نشان ایمان محسوب می گردد، تنها در قلمرو صلاحیت مؤمنان خداجوی قرار گرفته است (۱) تا ایشان با الهام از جوهر ایمان که خمیر مایه جان های پاکشان گشته، این بنای مقدس را از بنیه، بر پایه استوار تقوا و خشنودی خداوند که مهم ترین جنبه جمال معنوی، ثبوتی و آرمانی مساجد است پی ریزی کنند (۲) و در نتیجه، دستان ناپاکی که با گفتار و کردار بر کفر، شرک و آلودگی خویش گواهی می دهند از عمارت آن کوتاه بمانند (۳) حضور مؤمنان خداجوی در مسجد، حضوری عاشقانه و برخاسته از محبت سرشار آنان نسبت به مسجد است، (۴) که از یک عشق فطری و نیاز طبیعی سرچشمه می گیرد؛ همچون رفت و آمد پرندگان به آشیانه و پناهگاه خویش؛ (۵) آنان به فرمان «یا بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجدا» (۶) خود را به زینت اخلاص و فرمانبرداری از حق که اساس کمالات علمی و عملی و صفات ثبوتی _ آرمانی یک انسان شایسته در مسجدی نمونه است، می آریند و برای سر دادن زمزمه عاشقانه با محبوب، ندای «وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ» (۷) را با جان شنیده و با تمام وجود پاسخ می گویند. در نگاه آن بزرگواران راستین، این محبت از عشق ورزیدن به دیگر مقدسات دینی جدایی ناپذیر است؛ زیرا عشق به مسجد و حضور در آن حلقه ای از یک زنجیر است که از چند عشق ناگسستنی و به هم پیوسته ترکیب یافته است، یعنی عشق به آفریدگار جهان، عشق به کتاب آسمانی، عشق به پیام آور بزرگ او حضرت محمد (صلی الله علیه و آله)، عشق به

ص: ۱۴۳

- ۱- . سوره توبه، آیه ۱۸ .
- ۲- . سوره توبه، آیه ۱۰۹ .
- ۳- . سوره توبه، آیه ۱۷ .
- ۴- . وسائل الشیعه، شیخ حر عاملی، ج ۳، ص ۴۸۲، باب ۳ از ابواب احکام المساجد، روایت ۴ .
- ۵- . مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری، ج ۳، ص ۳۶۱، باب ۳، روایت ۱۴ .
- ۶- . ای فرزندان آدم! زینت های خویش را نزد هر مسجد برگیرید. سوره اعراف، آیه ۳۱ .
- ۷- . و خدا را در حالی که دین خویش را برای او خالص کرده اید، بخوانید. سوره اعراف، آیه ۲۹ .

خاندان پاکش و عشق به مسجد! آری آنان می یابند که «مَنْ أَحَبَّ اللَّهَ فَلْيُحِبَّنِي وَ مَنْ أَحَبَّنِي فَلْيُحِبَّ الْمَسَاجِدَ...» (۱). بدین منظور است که قرآن مجید آنان که دین باوران و حق جویان را از ذکر و یاد خدا در مسجد باز می دارند و یا به هر گونه در راستای آن گام برمی دارند را از ستم پیشه ترین انسان ها معرفی نموده است: «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا سِئَمُهُ وَ سِيعَى فِي خَرَابِهَا...» (۲) آنگاه کیفر این افراد را خذلان و خواری دنیا و عذاب عظیم الهی در سرای جاودانه دانسته است. (۳) پس بر ماست که در زمره پاسداران حقیقی مساجد بوده و با حضور همیشگی در آنها و به پای داشتن فریضه نماز در صفوفی منظم، هم پیوستگی و همبستگی خویش را در برابر همه جهانیان به نمایش گذاریم و از این راه امیدهای واهی دشمنان پیدا و پنهان جامعه اسلامی را به یأس و ناامیدی مبدل سازیم و هم به قدر توان خویش در راستای آبادانی و رونق ظاهری و باطنی، مادی و معنوی این مکان مقدس مجدانه تلاش نماییم تا تمام کمالات و کمالات معنوی و ثبوتی اش آشکار گشته و در سایه سار آن به سربلندی در این جهان و نیل به سعادت ابدی و فیوضات عظیم الهی در جهان آخرت دست یابیم. ان شاء الله .

ص: ۱۴۴

- ۱- هر کس خدا را دوست دارد پس به من نیز محبت می ورزد و هر کس مرا دوست دارد پس باید مساجد را نیز دوست بدارد. مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری، ج ۳، ص ۳۵۵، باب ۱ از ابواب احکام المساجد، روایت ۲ .
- ۲- و چه کسی ستمکارتر از آن که مردم را از ذکر نام خدا در مساجد منع می کند و در خرابی آن تلاش می کند. بقره، ۱۱۴.
- ۳- سوره بقره، آیه ۱۱۴ .

اشاره

ویژگی های ثبوتی یک مسجد نمونه از دیدگاه قرآن، گویای والاترین معنویت حاکم (جمال عظیم معنوی) بر این مکان مقدس می باشد. به عبارت دیگر خصوصیات ثبوتی مساجد، همان ابعاد جمال شناسی معنوی آنهاست که به عنوان اساسی ترین بنیه های این خانه الهی محسوب می گردند و همان طور که ذکر گردید شامل دو دسته کمالات علمی _ نظری و عملی می گردد.

۱. کمالات علمی _ نظری مسجد

اشاره

از دیدگاه قرآن، کمالات علمی _ نظری مسجد به شرح ذیل است:

الف: ایمان به خدا و روز قیامت

مساجد خدا را فقط کسانی آباد می کنند که به مبدأ و معاد ایمان دارند؛ قرآن کریم می فرماید:

«أَنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ...»؛ مساجد الهی را فقط کسی آباد می کند که به خدا و روز قیامت ایمان آورد و نماز را به پا دارد و زکات را بپردازد و از چیزی جز خدا ترسد. (۱)

براساس این آیه همه انسانهایی که با مساجد ارتباط دارند باید به خدا و روز قیامت ایمان داشته باشند؛ زیرا منظور از آباد ساختن مساجد در منظر قرآن، صرفاً آبادی ساختمان نیست، بلکه به معنای اجتماع و شرکت در مسجد نیز می باشد. بنابراین مشرکان نه حق حضور در مساجد را دارند، نه حق تعمیر و بنای ساختمان آن را. پس عمران و آبادی مسجد به هر شکلی که باشد، باید به دست مسلمانان مؤمن انجام گیرد.

ص: ۱۴۵

البته متولیان و پاسداران مساجد باید از بین پاک ترین و بهترین افراد انتخاب شوند و دست های ناپاک را باید از تمام امور این مراکز مقدس کوتاه کرد.

به تعبیر دیگر آبادانی مساجد فقط روی هم گذاشتن سنگ و آجر نیست که این کار را طاغوتیان نیز انجام می دهند، بلکه ساختن با اخلاص، رونق دادن آن با حضور و اجتماع نمازگزاران، زکات دادن و آن را محراب مبارزه با شیطانِ نفس و دشمنان خدا، قرار دادن مراد است. (۱) عرفا نیز گفته اند:

«مساجد = محل های سجده، اعضای بنده است که به وقت سجود بر زمین نهاده، عمارتش آن که، آن را به ادب شرع دارند و به زیور حرمت بیاریند و هرگز پیش مخلوق از بهر دنیا بر زمین ننهند و جز خدای عز و جل را استحقاق به خود ندانند.» (۲)

بنابراین از آنجا که از دیدگاه قرآن و روایات، عمران و آبادی معنوی مساجد از عمران و آبادی ظاهری آن مهم تر است، باید مسجد کانون هر گونه حرکت و جنبش سازنده اسلامی، در زمینه آگاه و بیدار ساختن مردم، پاکسازی محیط و آماده ساختن مسلمانان برای دفاع از میراث اسلام باشد.

پرسشی که در این رابطه مطرح می شود، آن است که خداوند به دو شرط (توحید و معاد) برای عمران مساجد اشاره کرده که از اصول دین مقدس اسلام است! پس چرا قرآن به اصل سوم اعتقادی یعنی به ایمان به نبوت اشاره نکرده است؟ صاحب تفسیر نفیس کبیر، سه پاسخ برای این سؤال ذکر نموده است:

۱. مشرکان مدعی بودند که حضرت رسول «صلی الله علیه و آله» مسأله پیامبری را برای دستیابی به مقام و ریاست مطرح کرده است. در این جا قرآن به نبوت اشاره ننموده تا با این عمل بیان کند که هدف اصلی رسالت، این دو اصل است نه آن چه مشرکان می پنداشتند.

ص: ۱۴۶

۱- رحیم نوبهار، سیمای مسجد، ص ۱۴ _ ۱۸ .

۲- رساله قشیریه، ص ۲۵ _ ۲۴، دانشگاه تهران، شرح دکتر یوسفی، ۱۳۴۴ .

۲. در دنباله آیه به اقامه نماز اشاره شده است. در نماز، اذان، اقامه و تشهد داریم که بیانگر نبوت است.

۳. صلاه در قرآن با «ال» عهد ذکر شده است. یعنی مقصود نماز شناخته شده میان مسلمانان است که پیامبر آن را تعلیم داده است که مؤید نبوت پیامبر گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله» به شمار می رود. (۱)

ب: بنیانگذاری بر اساس تقوا

اساس مسجد از ابتدا، باید بر پایه تقوا و رضوان الهی گذاشته شود. قرآن کریم در این باره می فرماید:

«لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ» (۲) معمولاً در قرآن کریم هر جا سخن از مسجد به میان آمده، جنبه های عبادی آن جلوه بیشتری دارد (۳) و در بین صفات عبادی، تقوای الهی، اصلی ترین پایه و مهم ترین نیرو در رشد و تقویت آن شمرده شده است، زیرا مسجد به مثابه این که جایگاه عبادت و یاد خداوند جل و علا شناخته شده است و ذکر خداوند بدون تقوی و توسعه آن در درون، معنای حقیقی نداشته، بلکه عبودیت آدمی را کمرنگ یا زایل می نماید، باید تقوای مورد رضای الهی در آن حاکمیت داشته باشد.

قابل ذکر است که مکاتب اخلاقی از یک نظر به دو دسته کلی تقسیم می گردند:

۱. مکاتب اخلاقی که به عمل توجه دارند.

۲. مکاتبی که علاوه بر عمل، به نیت و انگیزه نیز توجه دارند.

ص: ۱۴۷

۱- . فخر رازی، تفسیر کبیر، ج ۱۶، ص ۹ .

۲- . همان مسجد قبا که بنیانش از ابتدا بر پایه تقوا تأسیس شده است برای این که در آن اقامه نماز کنی، سزاوارتر است. سوره توبه، آیه ۱۰۸ .

۳- . سوره توبه، آیات ۱۰۹ _ ۱۰۸ .

مکاتب نوع اول، تنها معیار نیکویی و روایی کردارها را حُسن فعلی می دانند؛ برابر پندار آنها تنها کاری با ارزش تر است که ثمره و نتیجه خوبی بر آن مترتب باشد ولی مکاتب الهی علاوه بر حُسن عمل و نیکویی کردار، توجه کاملی به انگیزه فاعل دارند. به نظر آنها جمال و کمال افعال فقط وابسته به زیبایی و نیکویی کردارها نیست، بلکه علاوه بر آن باید در نظر داشت که فاعل با چه انگیزه ای به آن کار مبادرت می ورزد. کردار معنوی و آرمانی، آن کرداری است که هم واجد حسن فعلی بوده و هم از حسن فاعلی برخوردار باشد.^(۱) در مورد مصداق آیه شریفه فوق که اصول کلی مسجد آرمانی را ترسیم نمود، میان مفسران اختلاف نظر وجود دارد. عده ای آن را مسجد قبا و برخی آن را مسجدالنبی دانسته اند. برخی نیز گفته اند که مراد، هر مسجدی است که حاوی این ویژگی بوده و بنیان آن برای اسلام و رضای خدا شناخته شود! اگر مراد قرآن، تفسیر سوم باشد که شیخ طبرسی آن را در مجمع البیان ذکر نموده است، ارتباطش با بحث، بسیار واضح و روشن خواهد بود، اما اگر دو تفسیر پیشین مدنظر قرآن باشد، معنای آن این است که قرآن کریم می خواهد نمونه و مصداق واقعی را به عنوان الگو برای ما معرفی نماید. در واقع حکم منحصر به این دو مصداق نخواهد بود، بلکه هر مسجدی اگر خصوصیات این دو نمونه و الگو را داشته باشد، حکم درباره آنها نیز جریان خواهد داشت.^(۲) قرآن کریم برای تبیین فضیلت یک مسجد آرمانی بر مساجد دیگر، تمثیل بسیار زیبایی را نیز بیان نموده، می فرماید:

«أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ

ص: ۱۴۸

۱- مقاله عین الله خادمی، مسجد آرمانی از منظر قرآن، دو ماهنامه دینی، فرهنگی و اجتماعی مسجد، سال یازدهم، شماره ۶۱، ص ۳۴ - ۳۵.

۲- طبرسی، مجمع البیان عربی، ج ۵، ص ۷۲ - ۷۳.

شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (۱) در این آیه «بنیان» مصدری است که اسم مفعول آن در اینجا مراد می باشد و به معنای بنا و ساختمان است. «شفا» به معنای لبه چیزی و «جرف» به مفهوم حاشیه نهر یا چاه است که آب زیر آن را خالی کرده باشد. «هار» نیز به معنای شخص یا ساختمانی است که در حال سقوط است. (۲) استفهام انکاری آیه نیز در صدد بیان نکته ای جالب است: کسی که بنیان و اساس کار خود را بر تقوا و خشنودی الهی پایه گذاری کند، بهتر است از کسی که اساس کار خویش را بر جایی پایه گذاری نماید که سیل زیر آن را شسته و هر لحظه احتمال فرو ریختن آن است.

به بیان فخر رازی، قرآن در این آیه، حق و باطل را مورد مقایسه قرار داده، می فرماید: کسی که بنیان دینش را بر ستون محکمی که حق است، یعنی تقوی و رضوان الهی، گذاشته بر کسی که بر سست ترین پایه ها یعنی باطل گذاشته است، برتری دارد! (۳) همچنین صاحب نور الثقلین به نقل از امالی شیخ الطائفه، أَفَمَنْ أُسِّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ تَقْوَىٰ رَا بَه كَار دُوسْتَدَارَان اَهْل بَيْتِ «عليهم السلام» و أُسِّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرْفٍ هَارٍ رَا بَه كَار دُشْمَنَان اَهْل بَيْتِ «عليهم السلام» تفسیر نموده است. (۴) بدینسان یکی از اوصاف ثبوتی و ویژگی های معنوی _ آرمانی مساجد آن است که بر اساس تقوی و رضایت الهی ساخته شده باشد و انگیزه های غیر الهی در آن دخالت نداشته باشد.

ص: ۱۴۹

۱- آیا کسی که بنیان مسجدی را بر اساس تقوا و رضای خداوند بر نهاده است بهتر است یا کسی که بنایی بر پایه سستی در کنار سیل بسازد که او را ویران ساخته به آتش دوزخ بیفتد و خدا هرگز ستم کاران را هدایت نخواهد کرد. سوره توبه، آیه ۱۰۹.

۲- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۸، ص ۱۴۱.

۳- فخر رازی، تفسیر کبیر، ج ۱۶، ص ۱۹۷.

۴- هویزی، نورالثقلین، ج ۲، ص ۲۶۸.

قرآن کریم در معرفی اوصاف آرمانی مسجد، طهارت اهل آن را نیز از جمله ضروریات فردی و اجتماعی دانسته، چنین می فرماید:

« لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسِجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ » (۱)

«طهارت» رفع پلیدی ها و زشتی هاست و پلیدی ها به دو دسته برونی و درونی تقسیم می گردد؛ اکنون سؤال این است که مراد قرآن کدام دسته است؟ زمخشری آرای مختلف مفسران درباره تفسیر طهارت را چنین ذکر کرده است:

۱. انصار بعد از تخلی برای پاکیزگی، از احجار سه گانه و سپس آب استفاده می کردند لذا این آیه وصف حال آنان است.
۲. در شب با حالت جنابت نمی خوابیدند.
۳. بعد از بول، از آب برای طهارت استفاده می کنند.
۴. مراد، طهارت از تمام نجاسات ظاهری است.
۵. مراد، طهارت از همه گناهان به وسیله توبه است.
۶. تطهیر، به معنای حالت پرهیز و اجتناب از گناهان (۲) است. (۳) فخر رازی نیز در تفسیر آیه فوق، سه نظریه را بیان می دارد:

۱. تطهیر از گناهان و معاصی.

۲. طهارت به وسیله آب بعد از استعمال سنگ ۳. طهارت با معنای عامی که شامل هر دو قول قبلی می شود. (۴)

ص: ۱۵۰

-
- ۱- . سوره توبه، آیه ۱۰۸ .
 - ۲- . این حالت سبب از بین رفتن گناهان سابق و دوری از گناهان جدید می شود.
 - ۳- . زمخشری، کشاف، ج ۲، ص ۱۱۳ .
 - ۴- . عین الله خادمی، مسجد آرمانی از منظر قرآن، دو ماهنامه دینی، فرهنگی و اجتماعی مسجد، سال یازدهم، شماره ۶۱، ص ۳۷ _ ۳۸ .

به نظر می‌رسد حق با مفسرانی است که طهارت را به معنای عام گرفته‌اند که شامل طهارت از همه پلیدی‌های بیرونی و درونی می‌شود.

نکته مهمی که این آیه به ما می‌آموزد، این است که از نظر اسلام نه تنها در صحنه عمل، طاهر بودن عملی با ارزش و کرداری پسندیده است، بلکه حتی در عرصه نظر و اندیشه نیز، مسجد دستداران طهارت را بر سایر مساجد ترجیح می‌دهد و این مطلب نهایت التفات دین مقدس اسلام را به عرصه‌های نظری نشان می‌دهد. همچنین، هشدار برای تمام روشنفکران مسلمان است که از غوطه‌ور شدن در منجلاب مکاتب عملگرا پرهیزند، زیرا آن مکتب‌ها بر این باورند که انسان فقط باید به جنبه‌های عملی توجه کند و برای زمینه‌های نظری رفتار، ارزشی قایل نیستند. (۱)

۲. کمالات عملی مسجد

اشاره

کمالات عملی مساجد را می‌توان حول چند محور ذیل ارایه نمود:

الف: انجام عبادت خالصانه

در قرآن کریم مسجد به عنوان معبد و پرستشگاه مسلمانان مطرح است؛ از این سخن استفاده می‌شود که مسجد، جایگاه عبادت و پرستش خالصانه حق تعالی است، زیرا خداوند در ابتدا به انسان فرمان می‌دهد که در مسجد حضور یابد، آن‌گاه از او می‌خواهد که دعا و عبادت خویش را با اخلاص کامل انجام دهد:

« وَ أَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ ادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ... » (۲)

ص: ۱۵۱

۱- همان، ص ۳۸ _ ۳۹.

۲- سوره اعراف، آیه ۲۹.

شیخ طبرسی پنج نظر در باره این آیه بدین شرح ذکر نموده است:

۱. در نماز به طور مستقیم به قبله هر مسجد باید توجه شود.

۲. در نماز باید به کعبه توجه نمود و مراد از مسجد، اوقات سجود است. (۱) ۳. موقع نماز به هر مسجدی رسیدیم، باید نماز را خواند.

۴. در وقت نماز، برای اقامه جماعت باید به مسجد رفت.

۵. باید در طاعات، فقط خدا را در نظر گرفت و بت ها را شریک او قرار نداد. (۲) صاحب نورالثقلین اقامه وجه در آیه فوق را به نقل از عیاشی، به ائمه هدی «علیهم السلام» تفسیر نموده است. (۳) علامه بزرگوار و عارف بالله طباطبایی رضوان الله تعالی علیه، در تفسیر این آیه به نکته ای ظریف اشاره می نماید:

«وجه هر چیز، آن قسمتی است که با آن با چیزهای دیگر روبرو می شود؛ اقامه وجه در هنگام عبادات این است که خود را به گونه ای سازد و آن چنان حواس خود را تمرکز دهد که بتواند آن امر را به طور کامل و شایسته و بدون هیچ نقصی، امثال کند.»

پس اقامه وجه در هنگام عبادت، به این است که انسان در زمان ادا و انجام آن، دلش چنان مشغول خدا باشد که از هر چیز جز او منقطع گردد. (۴) به نظر می رسد سخن علامه از دقت بیشتری برخوردار است؛ زیرا اقامه وجه با این مفهوم، تمام مکان ها در عبادت را شامل می شود و مساجد که خانه های خدا در زمین محسوب می گردند به این معنا سزاوارترند. به علاوه اصل عبادت خالصانه نیز به همین مضمون و معناست، زیرا ما موظفیم هر جزئی را که از جنس اخلاص نیست، در عبادات کنار نهاده و اصل یا ناب آن را که رضای خداوند و خشنودی اوست، در نظر گرفته و به کار بندیم.

ص: ۱۵۲

۱- منظور همان اوقات نماز است.

۲- طبرسی، مجمع البیان عربی، ج ۴، ص ۴۱۰ - ۴۱۱.

۳- هویزی، نورالثقلین، ج ۲، ص ۱۷ - ۱۸.

۴- طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان عربی، ج ۸، ص ۱۰۲ با اندکی تلخیص.

قرآن کریم، صریحا مسجد را جایگاه ذکر و یاد خداوند متعال معرفی نموده، می فرماید:

« اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنفُسِهِمْ ظُلْمًا وَأَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصِيهِهِمْ لَعْدِيدٌ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَا دَفْعَ لِلَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهْدِمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصِالُوتٌ وَ مَسَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا...» (۱) در ارتباط با این آیات چند نکته در خور توجه است:

۱. بر پایه سخن مفسران، این آیات اولین فرمانی است که در زمینه تشریح جهاد نازل گشته و اولین پیام آسمانی است که به مسلمانان اجازه می دهد در برابر تجاوز و آزارهای مشرکان قریش و هر متجاوز دیگری به دفاع از خویش برخیزند. (۲) ۲. در فرمانی که از سوی سخنوری حکیم صادر می شود، چنان چه بنا باشد علت و راز صدور آن نیز تبیین می گردد و مهم ترین انگیزه ای که در صدور آن نقش داشته، مطرح خواهد شد.

خداوند متعال در آیات یاد شده، در بیان رمز و راز تشریح جهاد می فرماید: اگر در ادیان الهی جهاد و مبارزه تشریح نمی شد و مؤمنان چیره و دشمنان دین مغلوب نمی شدند، در آن صورت معابد و پرستشگاه ها به ویرانی می گرایید.

۳. آرمان اساسی آنان که برای برپایی حکومت الهی تلاش و جهاد می کنند، آن است که مظاهر پرستش خداوند یعنی ذکر، یاد و تسبیح خدا در زمین یعنی مساجد، بر پا شود و خداوند در تبیین یکی از اوصاف مسجد در این آیه می فرماید:

در این مکان به فراوانی خداوند یاد می شود. (۳)

ص: ۱۵۳

۱- .سوره حج، آیات ۳۹ و ۴۰ .

۲- .طبرسی، مجمع البیان عربی، ج ۷، ص ۸۷ .

۳- .سوره حج، آیه ۴۰ .

این امر صریحا مشخص می نماید که نقش اولیه و بنیادین مسجد در اسلام آن است که جایگاه ذکر و یاد حق تعالی باشد و مؤمنان در آن جا با نامهای نیکوی خداوند، وی را بخوانند و در این جایگاه مقدس است که بشر بر اساس فطرت خود، توحید و یگانگی خداوند را درک می کند و با یاد او خود را از امواج دغدغه ها و اضطراب ها دور می نماید و به ساحل آرامش و اطمینان می رساند.

ج: پرداخت زکات

قرآن کریم در آیه «أَتَمَّا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ» از برپایی نماز و پرداخت زکات به صورت توأمان سخن می گوید و تعبیر پر نغز «أَقَامَ الصَّلَاةَ» را و نه «إِقْرَأَ الصَّلَاةَ» را به کار می برد. شاید معنایش این باشد که ذکر فقط زبانی نیست؛ بلکه باید نماز گزار با همه وجود در حال نماز باشد تا این نماز منشأ آثار مثبت و برکات بسیار در اعمال او شود که یکی از این آثار پر خیر پرداختن زکات است.

د: تعلیم و تعلم در مسجد

پژوهش های تاریخی پیرامون جایگاه مسجد در میان مسلمانان نشان می دهد که مسجد در تاریخ اسلام و به ویژه در زمان پیامبر «صلی الله علیه و آله» و ائمه طاهرین «علیهم السلام»، مهم ترین مرکز آموزش و تعلیم و تعلم بوده است. پس از آن در برهه ای از زمان، مراکز آموزشی ویژه ای در کنار مسجد به وجود آمد که به تعلیم و تعلم افراد می پرداختند. (۱) با استناد به سخنان و سیره عملی پیامبر «صلی الله علیه و آله» و اهل بیت «علیهم السلام» که مسجد کانون آموزش و مرکز فعالیت های تعلیمی و تربیتی بوده است، این عمل اگر خالصانه باشد،

ص: ۱۵۴

۱- احمد چلبی، تاریخ التریبه الاسلامیه، ترجمه محمد حسین ساکت تاریخ آموزش در اسلام، ص ۴۰ _ ۴۵.

از نموده‌های تعلیم و تعلم در مسجد، برگزاری جلسه‌های پرسش و پاسخ دینی و علمی در این مکان مقدس است بدان جهت که در طول دوران اسلام، جلساتی بدین ترتیب که مسلمان بتوانند پرسش‌های خود را با پیامبر «صلی الله علیه و آله» و ائمه «علیهم‌السلام» در میان بگذارند، در مسجد برگزار می‌شد. (۱) صاحب تفسیر روض الجنان بر اساس حدیثی از پیامبر «صلی الله علیه و آله» نقل می‌کند که: تعلیم و تعلیم نیز تسبیح خداوند است. (۲) این امر بیانگر ارزش سترگی است که اسلام به تعلیم و تعلم داده است.

ه: زیباگرایی مسجدیان

براساس آیات قرآن در تفسیر نور الثقلین و صافی، احادیث متعددی در ذیل آیه «یا بنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجدا» (۳) ذکر شده است و مصادیق متعددی برای برداشتن زینت ذکر گردیده است؛ پوشیدن لباس زیبا در نماز عیدین، نماز جمعه و هر نماز به صورت مطلق اعم از واجب و مستحب، همچنین برداشتن زینت به ائمه «علیهم‌السلام» نیز تفسیر شده است. (۴) در هر دو تفسیر ذکر شده است که امام حسن «علیه‌السلام» وقتی می‌خواستند اقامه نماز کنند، زیباترین لباسشان را می‌پوشیدند و می‌فرمودند: خداوند زیباست و زیبایی را دوست دارد. من خودم را برای پروردگارم زینت می‌دهم و چون خدا زیبایی را دوست

ص: ۱۵۵

۱- عمر بن شبه، تاریخ المدینه المنوره، ج ۲، ص ۵۶۷.

۲- خزاعی نیشابوری، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن، ج ۱۴، ص ۱۵۵.

۳- سوره اعراف، آیه ۳۱.

۴- هویزی، نورالثقلین، ج ۲، ص ۱۸ و فیض کاشانی، تفسیر صافی، ج ۲، ص ۱۸۹ - ۱۹۰.

دارد، من هم دوست دارم زیباترین لباس را بپوشم. (۱) بنابراین پوشیدن لباسهای نظیف و زیبا در صورتی که شکل تفاخر به خود نگیرد و از حد اعتدال خارج نشود به هنگام نماز، به ویژه در مساجد امری ستوده است و از اهمیت والایی برخوردار می باشد، زیرا اثر روانی مثبتی بر نمازگزاران می گذارد و مراعات نکردن این نکته ظریف قرآنی از جانب برخی نمازگزاران در مساجد، سبب دور شدن عده ای از این مکان مقدس می شود.

و: حضور قلب

خرید و فروش یکی از ضروری ترین نیازهای اجتماعی است. از آن جا که هر انسانی نمی تواند همه نیازهایش را بر آورده کند، یقیناً نیاز به کار انسان های دیگر دارد.

به این دلیل نیاز به داد و ستد کالاها پیش می آید و به علت جاذبه های مادی فراوان این عمل، فعالان بازاری و شاغلان حرفه ای این امور، بیشتر از دیگران در معرض خطر غفلت از یاد حق هستند.

تأکید قرآن کریم بر این نکته آن است که خرید و فروش، نمازگزارانی که به جنبه های معنوی و آرمانی مسجد توجه دارند را از یاد خدا غافل نمی کند.

این نکته که مسجد جایگاه حضور مؤمنان جهت ذکر و تسبیح خداوند است و خرید و فروش آنها را از این عمل پسندیده غافل نمی سازد، در دو آیه متوالی قرآن کریم ذکر شده است:

« فِی بُیُوتِ اٰذِنِ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَ يُذْكَرَ فِیْهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهٗ فِیْهَا بِالْغُدُوِّ وَ الْاِصَالِ رِجَالٌ لَا تُلْهٰیهِمْ تِجَارَةٌ وَ لَا بَیْعٌ عَنۡ ذِکْرِ اللّٰهِ. » (۲)

ص: ۱۵۶

۱- میزان الحکمه، ج ۲، ص ۷۶، ح ۲۴۶۳.

۲- سوره نور، آیات ۳۶ و ۳۷.

علامه بزرگوار سید محمد حسین طباطبایی در رابطه با تفسیر آیه فوق بیان زیبایی دارد:

۱. مقصود از رفع بالا بردن قدر و منزلت مسجد، در این آیه است.

۲. راز تعظیم مسجد، صفتی است که پس از کلمه مسجد ذکر گردیده و آن بردن نام خداوند در مسجد است.

۳. رسالت اولیه و اساسی مسجد در اسلام کانون عبادت، ذکر و تسبیح خداوند متعال بودن آن است و مؤمنینی که به این نکته توجه دارند هیچ گاه اسباب مادی مانند خرید و فروش و تجارت آنها را از این وظیفه و رسالت مهم غافل نمی کند. (۱)

اوصاف سلبی مساجد

اشاره

صفات سلبی یک مسجد ایده آل الهی و مورد نظر قرآنی نیز همچون صفات ثبوتی آن به دو بخش تقسیم می شود:

۱. صفات سلبی نظری و علمی

تنها صفت سلبی نظری مسجد این است که عامران مساجد نباید کافر یا مشرک باشند؛ زیرا:

اولاً: در همه دوران تاریخ ادیان، به ویژه دین مبین اسلام، مسجد خانه رفیع خداوند بوده و هست.

ثانیاً: مسجد محل عبادت است، لذا بزرگداشت آن واجب است و کافران نباید در ساخت و برنامه ریزی آن چه از لحاظ مادی، چه معنوی دخالت داشته باشند.

ص: ۱۵۷

۱- طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان عربی، ج ۱۵، ص ۱۲۶ و ۱۴۲.

ثالثاً: مشرک به حکم آیه شریفه «إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ»^(۱) نجس است و مسجد باید از هر گونه نجاست و پلیدی پاکیزه نگه داشته شود.

رابعاً: کافر و مشرک از نجاسات پرهیز نمی کند، لذا خود سبب تلویث مسجد و به ناچار منجر به بطلان عبادت مسلمانان می شوند.

خامساً: تعمیر مسجد به وسیله کفار، منتهی بر مسلمانان است، در صورتی که مسلمانان نباید رهین منت کافران باشند.^(۲)

۲. صفات سلبی عملی

اوصاف سلبی عملی مسجد را باید با توجه به آیه شریفه ذیل فهمید:

« وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْوَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ... »^(۳) خداوند متعال در این آیه شریفه، چهار صفت سلبی برای مساجد ذکر نموده است و بسیاری از مفسران نیز بر اساس آن، این صفات را برشمرده اند:

- مسجد نباید مایه اضرار و آسیب دیدن امت اسلامی باشد.

- مسجد نباید پایگاه کفر باشد.

- مسجد نباید مایه تفرقه مسلمانان و کمینگاه علیه خدا و رسول او باشد.

- مسجد نباید جایگاه منافق و منافقان باشد.

ص: ۱۵۸

۱- .سوره توبه، آیه ۲۸ .

۲- .رازی، تفسیر کبیر، ج ۱۶، ص ۷ همچنین مقاله عین الله خادمی، مسجد آرمانی از منظر قرآن، دو ماهنامه دینی، فرهنگی اجتماعی مسجد، سال یازدهم، شماره ۶۱، ص ۴۰ - ۴۱ .

۳- .سوره توبه، آیه ۱۰۷؛ جهت مطالعه شأن نزول رجوع کنید به: طوسی، تبیان، ج ۵، ص ۲۹۷ - ۲۹۸، زمخشری، کشاف، ج ۲، ص ۳۰۹ - ۳۱۰، میدی، کشف الاسرار، ج ۴، ص ۲۱۰ - ۲۱۱، فخر رازی، تفسیر کبیر، ج ۱۶، ص ۱۹۴ - ۱۹۵، فیض کاشانی، صافی، ج ۲، ص ۳۷۴ - ۳۷۸، مکارم شیرازی، ناصر، نمونه، ج ۸، ص ۱۳۴، طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان عربی، ج ۹، ص ۳۸۹ - ۳۹۰ .

براساس مطالب پیشگفته، مسجد نمونه که تمام صفات ثبوتی و آرمانی را دارا و از صفات سلبی دور است، باید خانه توسعه و ترویج فرهنگ اسلام، منبع روشنایی و سراج منیر امت و شریعت اسلامی و جایگاه تبیین اصول ایمانی و فروع دینی باشد. همچنین باید مرکزی برای الفت و اُخوت مسلمین قلمداد شود و از این طریق سنگری محکم برای سد کردن توطئه های دشمنان دین باشد.

آری مسلمانان زیرک و اهل نیکو خصلت آن، نباید فریفته و مسحور سخنان مقدس مآبانه منافقان گردند؛ بلکه گفتار بانیان، متولیان، اعضای سیاستگذار و اهل آن، با کردارشان باید همخوان و سازگار باشد، زیرا چنین افرادی می توانند انسانهای بیشتری را به مسجد جذب نموده، اسباب هدایت و رفعت مقام معنوی ایشان را فراهم کنند و زمینه ای ایجاد نمایند که اهل مسجد فقط از خدا بترسند تا مسجد برای همیشه به عنوان پایگاهی جهت اعتلای حق و حقیقت به شمار آید و مصون از سردمداران باطل که با حفظ ظواهرش، آن را فقط کانونی برای نیل به مطامع نامشروع خود قرار می دهند، باشد.

نتیجه کلی آن که مسجدی صاحب تمام صفات تکاملی و آرمانی است که خود و اهلس از صفات سلبی دوری گزینند و شرایط لازم برای عزت و سربلندی اسلام عزیز را همواره فراهم آورند.

چنین مسجدی فقط اختصاص به دوران پیامبر «صلی الله علیه و آله» نداشته، بلکه در همه زمان ها و مکان ها امکان پذیر است.

ماهیت مسجد به گونه ای است که از یک سو سبب ایجاد ارتباط با خداوند و عالم غیب می شود و از طرف دیگر انسجام اجتماعی گروه های مختلف مردم را تقویت می کند. در نقش محوری مسجد در جوامع اسلامی همواره در این مکان مقدس، کلیه امور فرهنگی و اجتماعی و سیاسی و علمی نیز صورت می گرفته و این امر نشان دهنده تاثیر شگرف مسجد در تداوم حیات اجتماعی جامعه مسلمانان است. از آنجا که مسجد محل امنی برای حفظ ثروت ملی بود، خزانه دولت یا بیت المال در مسجد جامع شهر نگهداری می شد. مسجد محل اجتماع فرماندهان سپاه، حضور مشاوران نظامی، تصمیم گیری های مهم رزمی، صدور فرامین جنگی، بسیج رزمندگان، اعلان نتایج پیکارها، حفظ غنایم و رسیدگی به وضع آوارگان و اسیران بود. در نهضت های صد ساله اخیر ایران، مساجد به عنوان کانون های اصلی مبارزه علیه استبداد مورد توجه بود و نقش عمده ای را در به ثمر رسانیدن این نهضت ها ایفا می کرد. مسجد در جامعه جدید ایران، یعنی در دوران منتهی به تاسیس جمهوری اسلامی، جایگاه و کاربردهای جدیدی یافت که در دو برهه انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی، ظرفیت این نهاد اجتماعی آشکار

گردید. به طور کلی می توان گفت که مسجد در تاریخ ایران در سه مرحله نقش مهمی در تحولات کشور داشته است. مرحله اول کارکرد فرهنگی فکری و هنری آن است که در معماری و ادبیات ایران جلوه گر شده است. در مرحله دوم کارکردهای اجتماعی مسجد بروز کرد و جنبش های اجتماعی در اطراف آن سازمان یافتند و مرحله سوم به کارکردهای سیاسی مسجد اختصاص دارد که این مورد در دوران انقلاب و جنگ تحمیلی ظاهر شد و خود را در مسایل سیاسی مثل مشارکت بسیج سیاسی، اعتراض سیاسی و دیگر وجوه رفتار سیاسی مردم (مثل بحث ها و آموزش های سیاسی، تبادل نظر، مشورت و شورا، تعیین سرنوشت و...) نشان داد. آینده شناسی مسجد برای نظام جمهوری اسلامی ایران و دیگر جوامع اسلامی یکی از ضرورت های مهم است که از منظر نهادمندی و نهاد سازی برای حکومت برجسته تر می شود. نگارنده سپس با تذکر این حقیقت که در عصر اوج ارتباطات هنوز بهترین و سالم ترین و کارآمدترین رسانه، مسجد است. تقویت مساجد از نظر امکانات ظاهری، رسیدگی بیشتر به وضعیت ظاهری مسجد، تشکیل و تقویت کتابخانه مناسب برای مسجد، برگزاری مسابقات متنوع، به کارگیری هیئت امنای صاحب ابتکار و خلاقیت، طولانی نشدن نمازهای جماعت، دقت در انتخاب امام جماعت، انجام تبلیغات مناسب و منطقی، فعالیت های کانون فرهنگی مستقر در مسجد، را جهت احیا و حفظ جایگاه مسجد، پیشنهاد نموده است.

مقدمه

مسجد در تأمین اهداف چند منظوره امت اسلامی نقشی بی بدیل دارد. این اهداف والا با ساختن بنایی هر چند کوچک نیز تحقق یافته است. اهداف چند منظوره اسلامی گر چه به ظاهر با یکدیگر متفاوتند، ولی در مسجد چنان در هم تنیده شده اند که آدمی را به شگفتی و اهمیت و جایگاه بی نظیر مسجد را جلوه گر می سازد. اینک نقش آفرینی مختلف مسجد را با هم مرور می کنیم:

۱. نقش عبادی

مسجد خداپرستان را نامی آشناست که در آن می توان به آرامش قلبی رسید و از محراب عبادت به اوج سپهر کرامت پر کشید. مسجد خواستگاه نور تقوی است که صفای باطن به ارمغان آرد و چراغ معرفت را همواره روشن نگاه دارد.

مسجد تابشگه مهر توحید است که با حضور و فضای نورانی اش آدمی، جان تازه می گیرد و زندگی طراوت می پذیرد. مسجد کانون گرم ایمان است که بندگان را به زیور فضایل اخلاقی آراید و پاکدینان را مهر و محبت و صفا همی افزاید.

مسجد، مدرسه تکامل انسانهاست که با اعتکاف در آن، از دنیای فریبنده چشم پوشند و یکسر در راه قرب و کمال کوشند. مسجد خانه سبز امید است. روشن به نور خداوندِ قادر یکتا و شاداب از نسیم دل انگیز نماز و ذکر و دعا.

مسجد گلزار نوبهار را ماند، با شمیم بهشت که بس روح پرور و دلنواز است و درش به روی دین باوران خداجوی همواره باز است.

۲. نقش اجتماعی

ماهیت مسجد به گونه ای است که از یک سو سبب ایجاد ارتباط با خداوند و عالم غیب می شود و از طرف دیگر انسجام اجتماعی گروه های مختلف مردم را تقویت می کند.

نقش محوری مسجد در جوامع اسلامی به گونه ای بوده است که همواره در کنار این مکان های مقدس امور فرهنگی و اجتماعی و سیاسی و علمی نیز صورت می گرفته و این امر نشان دهنده تأثیر شگرف مسجد در تداوم حیات اجتماعی جامعه مسلمانان است.

بعلاوه دین مقدس اسلام، به مسلمانان، ایجاد اخوت اسلامی را سفارش و در

برجسته شدن دین برادری و اخوت تأکید دارد؛ «أَنَّ مَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ» (۱) در بخشی از آیات تحقق این برادری و استواری را در تمسک به حبل الله بیان نموده، می فرماید: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (۲) بدون شک این قبیل توصیه های قرآنی و حدیثی در فرهنگ دینی و مفاهیم مذهبی توجه به ابزار و اسبابی که بتواند اخوت و اعتصام و مودت را به منصفه بروز و ظهور برساند را مورد تأکید قرار می دهد.

از جمله مهم ترین وسیله ای که می تواند وحدت امت اسلامی را تحقق بخشیده، تأثیر مهمی در استحکام پیوند جامعه اسلامی بر جای بگذارد، مسجد است؛ محلی که می تواند تمامی مسلمانان را زیر یک سقف جمع کرده، مسایل لازم در تأمین مودت و اتحاد مسلمین را به آنان گوشزد و شیوه های علمی و عملی آن را تبیین و تعلیم نماید.

اگر به تاریخ مسجد و فلسفه ایجاد و تأسیس آن بنگریم، خواهیم دید که تبلور فکر اسلامی و اعتقادات صحیح دینی و استواری جامعه مسلمین در سایه حضور در مساجد و شنیدن انواع توضیحات و تعلیمات دینی میسر شده است، یعنی مسجد علاوه بر مرکزیت عبادی، مرکز اجتماع نیز هست. این اجتماع هم برای عبادت است و هم برای یکپارچه ساختن امت و تمسک جمعی آنان به حبل الله.

۳. نقش آموزشی

تاریخ به خوبی نشان می دهد که مسجد از همان صدر اسلام کانون مهم آموزش و مرکز اصلی تربیت بوده و حلقه های درس و بحث در آن بر پا می شده است.

پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» راه آموزش دین و دانش را در زمان خودشان آن چنان فرا روی مسلمانان هموار فرمود که با گذشت زمان، ارتباط مسجد و آموزش به نحو مطلوب

ص: ۱۶۴

۱- .سوره حجرات، آیه ۱۰ .

۲- .سوره آل عمران، آیه ۱۰۳ .

تا به امروز باقی مانده است اگر چه با توسعه علوم، آموزش صورت پیشرفته تری به خود گرفت و مراکز خاص یافت.

پیامبر «صلی الله علیه و آله» به ابوذر می فرماید:

«يَا أَبَا ذَرٍّ كُلِّ جُلُوسٍ فِي الْمَسْجِدِ لَعْنٌ إِلَّا لِثَلَاثَةٍ قِرَائَتُهُ مُصَلِّ أَوْ ذَاكِرِ اللَّهِ تَعَالَى أَوْ سَائِلِ عَنِّ عِلْمٍ»؛ ای ابوذر! در مسجد هر نشستی به جز برای سه چیز بیهوده است:

۱. نماز گزاران.

۲. ذکر خدا گفتن.

۳. بحث علمی کردن. (۱) همان طور که در صدر اسلام یکی از کارکردهای مهم مسجد امر تعلیم و تعلم بود، مسجد توانسته است این جایگاه را از صدر اسلام تا کنون حفظ کند و هم اکنون هم در حوزه های علمیه جلسات با شکوه بعضی از دروس خارج فقه و اصول در مساجد برگزار می شود و در اکثر مساجد آموزش قرآن و احکام و مسایل عقیدتی و سیاسی آموزش داده می شود.

همچنین امروزه نیز یکی از مهمترین عملکرد مسجد، ایراد خطابه و سخنرانی در آن است که گاه همین خطابه تنها جاذبه ای است که به بعضی از مساجد رونق می بخشد. آری هر گاه خطیب توانایی در مسجد یافت نشود، رفته رفته آن مسجد شکوه و رونق خود را از دست می دهد.

۴. نقش قضایی

هر چند مسجد در اصل کانونی توحیدی بود که مسلمانان در آن به عبادت و راز و نیاز می پرداختند و با کسب علم و معرفت، راه سیر و سلوک را پی می گرفتند، اما مرکزی

ص: ۱۶۵

برای حل و فصل دعاوی نیز به شمار می رفت.

همچنین از آنجا که قضاوت یک عمل مقدس به حساب می آمد، مردم در اغلب اوقات از مساجد به عنوان دادگاه قضاوت نیز بهره می جستند.

۵. نقش مشورتی

افزون بر موارد فوق مردمان با گرد آمدن در مسجد برای رتق و فتق امور خود به مشورت می نشستند و جانانه به حق دل می بستند و از دام گرفتاری ها و مشکلات می رستند.

با پیدایش مسجد، مدینه، نخستین مرکز مهم اجتماعی اسلام عینیت یافت و در آن امور دینی و دنیوی به هم در آمیخت و فعالیت های مشاوره اجتماعی به موازات وظایف دینی در آن انجام می پذیرفت.

۶. نقش پشتیبانی

جماعتی از فقرای مهاجر هم که مأوایی نداشتند، در کنار مسجد مدینه، زیر سر پناه کوچکی به نام صُفّه زندگی می کردند. آوارگان جنگ و حوادث طبیعی نیز می توانستند از مسجد به عنوان پناهگاه استفاده کنند.

بعلاوه مردم به هنگام بروز خشکسالی و بیماری های مهلک برای دعا و نیایش، ناگزیر از روی آوردن به مسجد بودند.

۷. نقش نظامی و دفاعی

نمایش رزمی و ارایه خدمات پزشکی و دارویی در مسجد نیز از جمله فعالیت های اجتماعی این پایگاه ایمان و توحید و تعاون به شمار می رفت.

مسجد محل اجتماع فرماندهان سپاه، حضور مشاوران نظامی، تصمیم گیری های

مهم رزمی، صدور فرامین جنگی، بسیج رزمندگان، اعلان نتایج پیکارها، حفظ غنایم و رسیدگی به وضع آوارگان و اسیران بود. آری مسجد مرکزی فعال برای پیشبرد اهداف نظامی و برنامه ریزی های دفاعی بود.

این مکان مقدس خصوصا مساجد جامع شهرها، شبیه مجالس و میدان های عمومی بودند که در آنجا هم قاضیان، بر مسند قضاوت می نشستند و هم عالمان، جلسه درس تشکیل می دادند و هم لشکریان امور نظامی را پی می گرفتند.

۸. نقش اداری

با پیشرفت و گسترش روز افزون اسلام، مسجد اهمیت بیشتری پیدا کرد و به عنوان کانون فعال امت اسلامی و مرکز عبادی – سیاسی جامعه نوین در آمد و بدینسان بسیاری از خدمات اداری، و کشوری نیز در مسجد ارایه می شد و حتی از آنجا که مسجد محل امنی برای حفظ ثروت ملی بود، خزانه دولت یا بیت المال نیز در مسجد جامع شهر نگهداری می شد.

۹. نقش سیاسی

مسجد جز معنا بخشیدن به حیات دینی، نقش چشمگیری در صحنه سیاست ایفا کرده، ایمان و اعتقاد و اخلاص و ایثار را در خدمت به جامعه و توسعه سیاسی اسلام به کار گرفت.

چنین چشم انداز والا به عرصه سیاست، از ژرف بینی، ارزش گذاری و عنایت ویژه این آیین بزرگ آسمانی به زندگی فردی و اجتماعی انسان حکایت دارد.

باید توجه داشت که در جریان نهضت های بزرگ اسلامی نیز مساجد در جهت بیداری و آگاهی بخشیدن به توده های وسیع و قشرهای مختلف مردم نقش بسیار بارزی را بر عهده داشتند.

در نهضت های صد ساله اخیر ایران، مساجد، به عنوان کانون های اصلی مبارزه علیه استبداد مورد توجه بودند و نقش عمده ای را در به ثمر رسانیدن این نهضت ها ایفا کردند؛ چنان که در جنبش تحریم تنباکو که به رهبری میرزای بزرگ شیرازی، طی سال های ۱۳۰۸ _ ۱۳۰۹ هجری و در مخالفت با امتیاز انحصار تنباکو به یک شرکت انگلیسی در ایران روی داد و منجر به شکست استعمار انگلیس گردید، مساجد در مخالفت با استبداد ناصری و در پیروزی نهضت، نقشی سازنده به عهده گرفتند. در نهضت مشروطیت (۱۳۲۳ _ ۱۳۲۵ هجری) نیز که با قیام و رهبری روحانیت در ایران شکل گرفت مساجد کانون های اصلی انقلاب بودند و فعالیت های انقلابیون را در جهت پیروزی این نهضت نیرو و سرعت می بخشیدند.

این شکوه و عظمت و قداست و جاذبیت مساجد در جهت ایجاد وحدت و همبستگی در میان توده های مردمی و بسیج قشرهای مختلف برای مقابله با ظلم و استبداد، بار دیگر در جریان انقلاب شکوهمند اسلامی نیز تجلی کرد.

مسجد رمز جامعیت اسلام

کلمه مسجد و اشباه آن پیش از اسلام نیز رواج داشته و قبل از این که رسول گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله» مسجد مدینه را بنیان نهد، خداوند تعالی در سوره اسراء که مکی است، واژه مسجد را در مورد مسجدالحرام و مسجدالاقصی به کار برده است.

ولی در عین حال مسجد نخستین نهادی است که به هنگام ورود حضرت پیامبر «صلی الله علیه و آله» به مدینه شکل گرفته است. این نکته حکایت از آن دارد که شکل گیری جامعه اسلامی بدون نقش آفرینی مساجد امکان پذیر نبوده است.

مساجد با کارکردهایی که داشت آن چنان در درون جامعه اسلامی نهادینه شد که مؤمنان آن را بر خانه های خودشان ترجیح می دادند؛ در واقع ویژگی اصلی مسجد این بود که همچون اسلام با همه شئون زندگی مردم سر و کار داشت و البته به همه شئون مردم

جهت الهی و دینی می داد و این برخاسته از روح اسلام بود، چرا که اسلام جوهره همه فعالیت های مسلمین در جامعه اسلامی را عبودیت می دانست.

کارکردهای مختلف مساجد در انقلاب اسلامی

به طور کلی می توان گفت که مسجد در طول تاریخ ایران با سه نوع کارکرد در مراحل مختلف، نقش مهمی در تحولات کشور داشته است:

اول؛ کارکرد فرهنگی _ فکری _ هنری: این کارکرد به خوبی در معماری و ادبیات ایران جلوه گر شده است.

دوم؛ کارکردهای اجتماعی مسجد: این کارکرد به گونه ای است که می توان گفت تمام جنبشهای اجتماعی در اطراف مسجد سازمان یافته اند.

سوم؛ کارکردهای سیاسی مسجد: این کارکرد گر چه در گذشته نیز کم و بیش وجود داشته است، ولی در دوران انقلاب و جنگ تحمیلی به اوج خود رسید و اعتراض سیاسی، مشارکت بسیج سیاسی و دیگر وجوه رفتار سیاسی مردم مثل بحثها و آموزش های سیاسی، تبادل نظر، مشورت و شورا، تعیین سرنوشت و... کارکردهای مسجد را در نمودهای فوق جلوه گر ساخت.

آری مسجد در جامعه جدید ایران؛ یعنی در دوران منتهی به تأسیس نظام جمهوری اسلامی، جایگاه و کاربردهای نخستین خود را باز یافت و در دو برهه از انقلاب اسلامی به ویژه در جنگ تحمیلی ظرفیت بی نظیر این نهاد عبادی اجتماعی برای همگان آشکار گردید.

پس از پیروزی انقلاب و تأسیس نظام جمهوری اسلامی و فروکش کردن فضای انقلابی، کارکردهای جدیدتر مسجد در عرصه های دیگری تولد یافت. حتی در مدت یک ساله میان پیروزی انقلاب و آغاز جنگ تحمیلی، این مسجد بود که به ویژه در روستاها، کارکردهای جدید آموزشی، ترویجی، بهداشتی و همکاری و تعاون را تجلی

بخشید؛ جهاد سازندگی، سپاه پاسداران، کمیته های انقلاب، آموزش و پرورش، وزارت بهداشت و درمان و دیگر سازمانها از طریق مسجد و با نمایش فیلم های آموزشی و تشکیل کلاس های آموزشی در سطوح مختلف، بر پایی نمایشگاه و حتی اهداف دولت مثل جامعه پذیری سیاسی، توسعه، خدمات بهداشتی و آموزش، افزایش آگاهی عمومی و تخصصی را محقق ساخت و روح همکاری های جمعی را در میان مردم تقویت کرد.

با آغاز جنگ تحمیلی، رویکرد سیاسی مسجد در مسأله دفاع و امنیت ظاهر شد. اکثریت ارگان ها و نهادها از طریق مسجد با مردم ارتباط برقرار کردند. اصولاً مسجد، منبر، تریبون و رسانه ای بوده است که در جهت تعیین و تبلیغ ارزش ها و احکام اسلامی به کار گرفته شده است.

امروزه نیز مسجد به صورت مرکز خدمات اجتماعی فعال و پویایی در آمده که نتایج سازنده آن در زمینه های گوناگون بر کسی پوشیده نیست.

بررسی تطبیقی نقش آفرینی مساجد

همان گونه که مسجد در صدر اسلام و عصر رسول خدا «صلی الله علیه و آله»، تنها محل عبادت، اعتکاف، اقامه نماز جماعت، تعلیم و تعلم، سخنرانی و خطابه نبود، بلکه علاوه بر این ها، کارهای سیاسی اجتماعی و... نیز در آن انجام می گرفت، امروزه نیز از مسجد به عنوان کانون گرم سیاسی، اجتماعی و... استفاده می شود. بدینسان مسجد همواره محل نشر شریعت مقدس اسلام در همه ابعاد بوده و هست.

در تاریخ معاصر، نهضت های اسلامی بالاخص انقلاب اسلامی در شکل گیری نهضت و تداوم آن، مسجد را به عنوان پایگاه اصلی خود قرار داده و هم اکنون نیز نیاز به مسجد محسوس است. بی جهت نیست که دشمن در سیاستهای استعماری جدید به جای تقویت نیروی نظامی خود، در صدد تضعیف و بی رونق شدن مساجد بر آمده است، امام راحل در بیانات خود می فرماید:

«از فانتوم های امریکا نترسید، از خالی شدن مساجد بترسید».

نکته مهم و قابل توجه آن است که در جامعه دینی، مراکز و سازمان های مختلف باید حول محور مسجد، سامان یابند؛ زیرا در آن صورت می توان در مقابل آسیب های یکسان سازی و نابودی فرهنگ ها در دنیای امروز مصون ماند.

نتیجه گیری و پیشنهاد

از مباحث پیشین روشن شد که مسجد همواره سنگر دفاع از حریم مقدس اسلام و تجلی گاه عشق و عبادت و خضوع و خشوع به درگاه پروردگار عالم بوده است و در طول تاریخ، بزرگانی همچون پیامبر «صلی الله علیه و آله» و اصحاب با وفایش، سربازان مدافع آن بوده اند.

بدون شک یکی از عوامل مهم وجود و تداوم فرهنگ اسلامی در دنیای امروز، مساجد هستند؛ بدینسان بخش عظیمی از فرهنگ درخشان و تمدن والای اسلامی که امروز در دسترس ماست مرهون عملکردهای آموزشی، سیاسی و اجتماعی مساجد در طول تاریخ اسلام است.

با توجه به شئونات مختلف یک جامعه اسلامی، همواره کارکرد مسجد از امور عادی فراتر رفته، ابعاد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را نیز در بر گرفته است. بعلاوه مساجد همیشه به عنوان کانون همگرایی مسلمانان مطرح بوده اند به همین دلیل هم این نهاد دینی اجتماعی با از بین رفتن یا جابجایی حکومت ها، هیچ گاه نقش محوری خود را از دست نداده است.

از آنجا که در اوج عصر ارتباطات نیز هنوز بهترین و سالمترین و کارآمدترین رسانه مسجد است، بدیهی است آینده شناسی مسجد برای نظام جمهوری اسلامی ایران و دیگر جوامع اسلامی یکی از ضرورت های مهمی است که از منظر نهادسازی و نهادمندی برای حکومت الزامی برجسته تر می یابد.

براین اساس باید با انجام تحقیقات گسترده تر در سیر تحولات سیاسی اجتماعی، مبتنی بر روش های علمی و تخصصی به شناخت علمی و مبتنی بر واقعیات تاریخ اسلام از نهاد مسجد نایل گردیم.

از سوی دیگر دولت باید با حمایت از مجامع مردمی، بتواند ضمن حفظ هویت اسلامی مسجد، با توجه به ساختار مناطق و محله ها مثل بازار، روستا و مراکز آموزشی با استفاده از تأسیسات و تجهیزات و ابزارهای جدید، نهاد مسجد را در راستای کارکردهای جدید و احیای توانمندی های قدیم فعال نماید.

در این راستا باید تقویت مشارکت سیاسی مردم، تعمیق و توسعه، جامعه پذیری سیاسی و حل و فصل منازعات و چالشهای اجتماعی و تقویت روح مدنیت، نظم و قانونمندی در پرتو شرایط جدید مسجد متجلی گردد.

لازم به ذکر است احیا و حفظ جایگاه مسجد در جهانی که با دگرگونی های شتابان در زمینه های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی رو بروست، به تلاشی سخت و پیگیر نیازمند است. امروز باید روی مسایل فرهنگی بیش از گذشته کار کرد؛ مساجد آن گاه خواهند توانست نقش تاریخی خود را در تربیت عبادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایفا نمایند که بتوانند مخاطبان خود را جذب و حفظ نمایند.

پیشنهادات ذیل می تواند تا حدودی ما را به هدف فوق نزدیکتر ساخته، در زمینه جذب راهگشا باشد.

۱. تقویت مساجد از نظر امکانات مانند رسیدگی به ساختمان مسجد، نظافت و تجهیز امکانات گرما و سرمازا با همکاری نهادهای مسئول.

۲. توجه بیشتر به وضعیت ظاهری و زیباسازی مسجد، زیرا زیبایی و شکوه مساجد موجب جذب بیشتر قشر جوان و آبادی و ارزش محله ای و منطقه ای آن می گردد.

۳. تشکیل و تقویت کتابخانه مناسب مسجد و در اختیار گذاشتن کتاب های مفید و متنوع به مراجعه کنندگان.

۴. برگزاری مسابقات متنوع از کتاب های مذهبی مناسب.

۵. دقت در انتخاب امام جماعت به خصوص از لحاظ ویژگی های اخلاقی و عملکردی.

۶. توجه بیشتر امامان محترم جماعت به طولانی نشدن نمازهای جماعت به خصوص با حضور نسل جوان.

۷. به کارگیری هیئت امنای صاحب ابتکار و خلاقیت که در این صورت با برنامه ریزی های متنوع، خواهند توانست افراد را به مسجد جذب نمایند.

۸. انجام تبلیغات مناسب و منطقی و پرهیز از برخوردهای تند و خشن با نوجوانان.

۹. فعال ساختن کانون فرهنگی مستقر در مسجد و متنوع نمودن برنامه های آن.

۱۰. تلاش برای احیای کارکردهای مختلف مسجد با برنامه ریزی کلان.

ص: ۱۷۳

انسان در طول دوره زندگانی خود مراحل گوناگونی را با شرایط ویژه و خاص میگذراند که هر کدام به نحوی در مراحل بعد مؤثر است. در این بین جونی از مهمترین دوران زندگی است که در سلامت یا خسارت دوران میانی و نهایی زندگی بشر تأثیر گسترده و عمیقی دارد. چرا که در این دوران پایه ها و اصول شخصیت انسان شکل می گیرد.

در این مقاله به بحث در مورد موانع حضور جوانان در مسجد پرداخته شده و به علت آن به شرح ذیل اشاره است: ۱_ بحران هویت دینی؛ ۲_ تهاجم فرهنگی؛ ۳_ روحیات و خواسته های جوان و فضای مسجد؛ ۴_ ناهنجاریها؛ ۵_ دین گریزی.

در پایان راه های جذب جوانان در مسجد ارائه شده که آن نیز به چند بخش تقسیم می شود: امام جماعت، خانواده و دوستان، امکانات و فعالیت های مسجد، کلاس های آموزشی، بها دادن به جوانان، تبلیغات، شکل ظاهری مسجد، بیان مباحث مورد نیاز جوانان، پیش نیازها، تشویق، تقویت پایگاه های بسیج و...

پژوهش های تاریخی انجام شده پیرامون جایگاه مسجد در میان مسلمانان نشان از آن دارد که مسجد نخستین و مهم ترین مرکز و نهاد در جامعه اسلامی بوده است. در این مقاله به اختصار ابعاد و کارکردهای عبادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و نظامی مسجد در صدر اسلام یاد آوری شده است و نقش آن به صورت تطبیقی در پیروزی انقلاب اسلامی ایران بیان شده است.

کارکردهای مسجد در صدر اسلام

اشاره

مسجد نخستین و مهم ترین مرکز و نهاد جامعه اسلامی و از صدر اسلام تاکنون دارای ابعاد و کارکردهای عبادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و نظامی به شرح ذیل بوده است:

۱. کارکرد عبادی مسجد

براساس آن چه از قرآن کریم استفاده می شود یکی از اهداف آفرینش عالم و موجودات، «عبادت»^(۱) و «تقرب الی اللّٰه» است. در میان عبادات، سجده یکی از والاترین مظاهر عبادت و بندگی خداوند متعال است؛ زیرا سجده کننده، نهایت خضوع و خشوع و تسلیم در برابر ذات احدیت را اظهار می نماید. شاید به همین جهت است که همه آفرینش و تمامی موجودات در پیشگاه خداوند متعالی سجده می کنند.^(۲) عبادت و پرستش در مورد انسان _ این گل سر سبد هستی _ دارای دو معنای عام

ص: ۱۷۶

۱- .سوره ذاریات، آیه ۵۶.

۲- . وَ لِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً وَ ظَلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ، تمام آنچه در آسمان و زمین هستند _ از روی اطاعت یا اکراه _ و همچنین سایه هایشان هر صبح و عصر برای خدا سجده می کنند؛ سوره رعد، آیه ۱۵ .

و خاص است؛ عبادت در معنای عام شامل هر گونه رفتار و کرداری می شود که رضایت و خشنودی خداوند در آن باشد و در معنای خاص؛ راز و نیاز با خداوند، ذکر و یاد خدا و نجوا و سخن گفتن با اوست که شامل عباداتی همچون دعا، ذکر، تلاوت قرآن و برپایی نماز می شود.

روشن است که هدف از عبادت، خسته کردن جسم و انجام حرکت های خاص و لقلقه زبان نیست؛ بلکه روح و جان عبادت، «توجه قلبی» به معبود حقیقی یعنی خداوند است.

بدون شک در پیدایش توجه قلبی، شرایط و عوامل فراوانی نقش دارند که از آن جمله «مکان عبادت» است.

مسجد با ویژگی ها و شرایط مخصوص به خود، بهترین و مناسب ترین مکان برای حضور در درگاه الهی و سپاس و شکرگذاری از اوست.

نخستین مسجد در نظام آفرینش، کعبه و مسجدالحرام است. (۱) پیامبر گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله» از نخستین روزهایی که دعوت به دین و آیین اسلام را به صورت آشکار در مکه شروع کرد، از مسجدالحرام به عنوان یک پایگاه اساسی بهره گرفتند. در این باره فقط به یک نمونه تاریخی که مورد اتفاق فریقین است، اشاره می شود:

ابن اثیر در «اسد الغابه» و ابن حجر در «الاصابه» در بیان شرح حال «عقیف کندی» نقل می کنند که گفت:

«در روزگار جاهلیت وارد مکه شدم و میزبانم عباس بن عبدالمطلب بود. ما دو نفر در اطراف کعبه بودیم که ناگهان مردی آمد، در برابر کعبه ایستاد و سپس پسری را دیدم که آمد و در طرف راست او ایستاد. چیزی نگذشت زنی را دیدم که آمد و پشت سر آنها قرار گرفت و من مشاهده کردم که این دو نفر به پیروی از آن مرد رکوع و سجود می کنند.

این منظره بی سابقه حس کنجکاوی مرا تحریک کرد که جریان را از عباس پرسیم.

ص: ۱۷۷

او گفت: آن مرد، محمد بن عبدالله «صلی الله علیه و آله» است و آن پسر، برادر زاده او و زنی که پشت سر آنهاست، همسر محمد «صلی الله علیه و آله» است...» (۱). شواهد تاریخی گواه است که پیامبر گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله» علاوه بر حضور در مسجد و اقامه عبادت در آن مکان مقدس، دیگر مسلمانان را ترغیب و تشویق می فرمودند تا به مسجد رفت و آمد کنند و از برگزاری نمازهای پنج گانه واجب در مساجد، بدون عذر تخلف نوزند. در آیات و روایات پیامبر و ائمه معصومین «علیهم السلام»، بر اقامه نماز و به ویژه نماز جماعت در مسجد، به فراوانی تأکید شده و برای آن فضایل بسیاری نقل شده است. این تأکیدات تا به آن حد است که خودداری از حضور در مساجد از روی بی اعتنایی در روایات، روی گردانی از سنت پیامبر «صلی الله علیه و آله» به شمار آمده و باعث می شود نمازهای انسان مقبول در گاه الهی قرار نگیرد. (۲) از سوی دیگر قرآن کریم از هر کسی که به نقش بنیادین مسجد یعنی «عبادت و پرستش» آسیب برساند، به عنوان ظالم یاد نموده، می فرماید:

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَ سَعَى فِي خَرَابِهَا» کیست ستم کارتر از آن کسی که از بردن نام خدا در مساجد او جلوگیری کرده و سعی در ویرانی آن می نماید. (۳) در صدر اسلام، برپایی نمازهای جماعت که مظهر بندگی، شکوه، حیات و وحدت امت اسلامی بود، بیش از امروز مورد توجه و اهتمام مسلمین بوده است. اما باید اذعان کرد که در طول تاریخ هزار و چهار صد ساله اسلام، کارکرد مساجد اگر چه

ص: ۱۷۸

-
- ۱- اسدالغابه، ج ۳، ص ۴۱۴، الاصابه، ج ۲، ص ۴۸۰، فروغ ابدیت، ج ۱، ص ۲۴۳، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۰.
 - ۲- اصول کافی، ج ۳، ص ۳۷۳، باب فضل الصلاه فی الجماعه، ج ۶ تهران، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۳۶۵ هـ_ ش.
 - ۳- سوره بقره، آیه ۱۱۴.

در زمینه های دیگر با فراز و نشیب بسیار همراه بوده است، اما در بعد عبادی، هرگز دچار افول و خاموشی کامل و مطلق نشده یا مثل برخی دیگر از کارکردها به فراموشی سپرده نشده است.

ویل دورانت مؤرخ تمدن نگار مشهور غربی در گزارشی از جوامع اسلامی چنین می نویسد:

«پیش از آفتاب و نیمه روز و پیشگاه و نزدیک غروب مؤذن بر گلدسته بالا می رود و به وسیله اذان، مسلمانان را به نماز می خواند! به راستی چه نیرومند است و شریف این دعوت که مردم را پیش از طلوع آفتاب، به بیداری دعوت می کند، چه خوب است که انسان به هنگام نیم روز از کار باز ایستد و چه بزرگ و با شکوه است که ضمیر انسان در سکوت شب به جانب خداوند جل جلاله توجه کند»^(۱) کارکرد عبادی مسجد، گاه همانند اقامه نماز جمعه، جنبه سیاسی به خود گرفته، روند دیگری پیدا می کرد؛ زیرا از جمله کارکردهای عبادی مساجد، در صدر اسلام برگزاری نماز جمعه بود؛ پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» هنگام هجرت و قبل از رسیدن به مدینه در فاصله پانصدمتری مسجد قبا، در محلی که اکنون مسجدی به نام مسجد جمعه بنا شده است، اولین نماز جمعه تاریخ اسلام و پس از ورود به مدینه، نماز جمعه را به صورت مرتب اقامه نمود، بدین ترتیب اقامه نماز عبادی و در عین حال سیاسی اجتماعی جمعه از مسجد جمعه در نزدیکی قبا آغاز و در مسجدالنبی تداوم یافت. روایات زیادی از حضور انبوه مردم و خطبه های رسول گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله» در نماز جمعه در منابع دینی فریقین نقل شده است. این سنت حسنه در زمان خلفای ثلاثه و امام علی «علیه السلام» و طبق برخی نقل ها در زمان امام حسن مجتبی «علیه السلام» رواج داشت و در مساجد جامع و مرکزی شهرها و بلاد اسلامی نیز توسعه یافت. ولی پس از آن دوران به تدریج با انحراف از جایگاه

ص: ۱۷۹

۱- . تاریخ تمدن، ویل دورانت، ج ۴، ص ۲۷۳ تهران، آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۱.

واقعی اش روز به روز کم‌رنگ‌تر شد.

در ایران هم تا قبل از انقلاب اسلامی هیچ‌گاه نماز جمعه در همه جا و به صورت عمومی و مرتب برگزار نشده است. ظاهراً اولین کسی که در دوران رژیم منحوس پهلوی، خواهان احیای نماز جمعه شده، شهید نواب صفوی در کتاب «رهنمای حقیقت» است. اما با ظهور انقلاب اسلامی این فریضه الهی با همان عظمت و شکوه و خصوصیتی که در صدر اسلام داشت، مجدداً احیا گردید.

پروفسور حامد الگار در مقاله‌ای تحت عنوان «امام خمینی و احیای نماز جمعه» می‌نویسد:

«احیای واقعی نماز جمعه در ایران یکی از دست‌آوردهای عظیم انقلاب اسلامی ایران است و ما آن را مانند بسیاری از برکات، مدیون حضرت امام هستیم»^(۱). امام خمینی قدس سره همانند عده‌ای از فقها، جایگاه ویژه‌ای برای اقامه نماز جمعه در عصر غیبت، قایل است. ایشان در تحریر الوسیله ضمن تبیین احکام نماز جمعه می‌فرماید:

«نماز جمعه و دو خطبه آن از جایگاه عظیم سیاسی مثل حج و عید قربان و فطر برای مسلمانان برخوردار است، ولی متأسفانه مسلمانان از این گونه وظایف سیاسی غفلت کرده‌اند.

اسلام در تمام شئونش دین سیاست است و کسی که کمترین تفکر و تأملی در احکام حکومتی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اسلام داشته باشد، این را می‌فهمد. و هر کس توهم کند که دین از سیاست جداست، نادانی است که نه اسلام را فهمیده

ص: ۱۸۰

۱- امام خمینی و احیای نماز جمعه، حامدالگار، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی امام خمینی و احیای تفکر دینی، ج ۲، ص ۴۳۳.

و نه سیاست را» (۱) امام خمینی در تبیین اهمیت نماز جمعه در یکی از بیاناتشان می فرماید:

«یکی از مهم ترین چیزهایی که در این انقلاب حاصل شد، قضیه نماز جمعه است... بحمدالله در این نهضت، نماز جمعه با محتوای حقیقی آن تحقق یافت... مردم و نسل های آینده به این مسئله، اهمیت بدهند که نماز جمعه در رأس همه امور است» (۲) ایشان در سخنان دیگری در باره محتوای خطبه ها فرموده اند:

«در خطبه نماز جمعه، مقدرات مملکت بیان بشود، مسایل سیاسی که در مملکت جریان پیدا می کند، مسایل اجتماعی که در مملکت باید جریان پیدا می کند، گرفتاری های مسلمان ها، اختلافات مسلمان ها در آن خطبه ها باید طرح بشود و رفع بشود» (۳) یکی دیگر از کارکردهای عبادی مسجد، سنت اعتکاف است. اعتکاف اقامت در مسجد به قصد عبادت و تقرب جستن به خداوند متعال است.

انبیای الهی در مراحل مختلف زندگی، اوقاتی را به گسستن از مردم و ایجاد ارتباط ویژه با خداوند اختصاص می دادند. پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» با وجود آن همه عظمت روحی و کمالات انسانی، اهتمام خاصی نسبت به اعتکاف داشتند؛ در روایتی از امام صادق «علیه السلام» می خوانیم:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ إِذَا كَانَ الْعَشْرُ الْأَوَّلُ اعْتَكَفَ فِي الْمَسْجِدِ وَضُرِبَتْ لَهُ

ص: ۱۸۱

۱- . وَ بِالْجُمْلَةِ الْجُمُعِيَّةُ وَ خُطْبَتَاهَا مِنَ الْمَوَاقِفِ الْعَظِيمَةِ لِلْمُسْلِمِينَ كَسَائِرِ الْمَوَاقِفِ الْعَظِيمَةِ مِثْلَ الْحَجِّ وَ الْمَوَاقِفِ الَّتِي فِيهِ وَ الْعِيدِينَ وَ غَيْرِهَا وَ مَعَ الْأَسْفِ أَغْفَلَ الْمُسْلِمُونَ عَنِ الْوُظَائِفِ الْمُهَمَّةِ السِّيَاسِيَّةِ فِيهَا وَ فِي غَيْرِهَا مِنَ الْمَوَاقِفِ السِّيَاسِيَّةِ الْإِسْلَامِيَّةِ؛ فَالْإِسْلَامُ دِينٌ سِيَاسِيٌّ بِشُورُونَهَا يَظْهَرُ لِمَنْ أَدْنَى تَدَبُّرٍ فِي أَحْكَامِهِ الْحُكُومِيَّةِ وَ السِّيَاسِيَّةِ وَ الْإِجْتِمَاعِيَّةِ وَ الْإِقْتِسَادِيَّةِ فَمَنْ تَوَهَّمَ أَنَّ الدِّينَ مُنْفَكٌّ عَنِ السِّيَاسَةِ فَهُوَ جَاهِلٌ لَمْ يَعْرِفِ الْإِسْلَامَ وَ لَآلِئِيَّاسَهُ؛ تحرير الوسيلة، امام خمینی، ج ۱، ص ۲۳۴، مسأله ۹ قم، اسماعیلیان، ۱۴۰۸ ه ق .

۲- . صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۹۵ .

۳- . صحیفه نور، ج ۴، ص ۴۴۷ .

قُبَّهُ مِنْ شَعْرٍ وَ شَمَّرَ الْمُنْزَرَ وَ حَلَوَى فِرَاشَهُ؛ رسول خدا «صلی الله علیه و آله» در دهه آخر (ماه رمضان) در مسجد معتکف می شد. برای آن حضرت خیمه ای موین در مسجد بر پا می شد. حضرت برای اعتکاف مهیا می شد و بستر خویش را جمع می کرد. (۱) سنت اعتکاف پس از رسول گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله» تا حدود زیادی به فراموشی سپرده شد و بحمدالله پس از پیروزی انقلاب اسلامی خصوصا در سال های اخیر، رونق فوق العاده ای پیدا کرده، به صورتی که در اکثر شهرها به دلیل کثرت استقبال، مشکل مکان به وجود می آید.

۲. کارکرد فرهنگی، آموزشی و تبلیغی مسجد

یکی از کارکردهای مسجد در صدر اسلام، استفاده های فرهنگی، آموزشی و تبلیغی از مسجد است. دینی که با امر به خواندن و آموزش و قلم و مبارزه با جهل و نادانی آغاز شود، (۲) طبیعی است که برای رسیدن به این اهداف نیازمند به مرکز آموزش و تبلیغ است و چه جایگاهی مخصوصا با امکانات آن زمان، از مسجد والاتر و بهتر؟! شواهد و قراین تاریخی حاکی از آن است که پیامبر و یارانش، قبل و بعد از هجرت، از مسجد برای آموزش و تبلیغ استفاده می نمودند. آن حضرت پس از اعلان عمومی و تبلیغ رسمی دین اسلام، قبل از هجرت به مدینه تا آنجا که امکان داشت، از مسجد الحرام در راستای تبلیغ و ترویج دین و آموزه های اسلام بهره می گرفتند؛ از آنجا که کعبه و مسجد الحرام قبل از ظهور اسلام، جایگاه گرد هم آیی مردم بوده، مشرکان برای پرستش بت ها و طواف کعبه در آنجا گرد هم می آمدند، پیامبر و یارانش از

ص: ۱۸۲

-
- ۱- . کافی، ج ۴، ص ۱۷۵، باب الاعتکاف، ح ۱ .
 - ۲- . اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ... الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ، بخوان به نام پروردگارت که جهان را آفرید... همان که بوسیله قلم تعلیم نمود و به انسان آنچه را نمی دانست یاد داد؛ سوره علق، ۱، ۴ و ۵ .

این فرصت، نهایت استفاده را می کردند.

گرویدن شماری از یاران پیامبر «صلی الله علیه و آله» به اسلام در مکه، ثمره چنین تبلیغاتی بوده است. به عنوان نمونه می توان از طفیل بن عمرو نام برد؛ طفیل شاعر خردمندی بود که در میان قبیله اش نفوذ کلمه داشت. وی وارد مکه شد. سران قریش و بازیگران عرصه سیاست از ترس اسلام آوردنش با جو سازی او را از حضور در نزد پیامبر «صلی الله علیه و آله» و صحبت کردن با او و گوش کردن به سخنان آن حضرت بر حذر داشتند. طفیل می گوید:

«سخنان آنان به قدری در من مؤثر افتاد که مقداری پنبه در گوشهایم کردم، صبح وارد مسجدالحرام شدم و ناخودآگاه کلامی بسیار شیرین و لذت بخش به گوشم رسید! احساس مسرت کردم. با خود گفتم: تو مرد سخن سرای خردمندی هستی، چه مانع دارد سخن این مرد را بشنوی؟ اگر نیک بود آن را بپذیری و اگر زشت بود آن را رد کنی! برای ملاقات پنهانی با آن حضرت، اندکی صبر کردم. حضرت به سوی منزل به راه افتاد. وقتی وارد خانه شد، اجازه ورود خواستم و جریان را برای حضرت توضیح دادم و خواستم آیین اسلام را برایم تشریح کند.

آن حضرت، آئین خود را عرضه داشت و مقداری قرآن برایم تلاوت کرد. به خدا سوگند کلامی زیباتر از آن نشنیده و آیینی معتدل تر از آن ندیده بودم!! آن را پذیرفتم! سپس به حضرت گفتم: در میان قبیله خود برای نشر آیین شما فعالیت خواهم نمود!».

ابن هشام می نویسد: «طفیل تا روز حادثه خیبر در میان قبیله خود بود و به نشر آیین اسلام اشتغال داشت و در همان حادثه با هفتاد یا هشتاد خانواده مسلمان به پیامبر «صلی الله علیه و آله» پیوست و در اسلام خود پایدار بود تا این که پس از درگذشت پیامبر «صلی الله علیه و آله» در عصر خلفا در جنگ یمامه شربت شهادت نوشید».^(۱) آیت الله سبحانی می نویسد: «تا آنجا که تاریخ نشان می دهد، ابوذر از یاران

ص: ۱۸۳

۱- . فروغ ابدیت ، ج ۱ ، ص ۳۳۶ _ ۳۳۷ به نقل از سیره ابن هشام .

پیامبر «صلی الله علیه و آله» اولین کسی بوده است که در میان قریش و در مسجد الحرام، ندای اسلام را به گوش دگران رسانیده است و برای این کار، شکنجه بسیاری را تحمل کرده است» (۱). بر پایه برخی از شواهد تاریخی، پیامبر «صلی الله علیه و آله» در دورانی، یاران خویش را در مسجد الحرام گرد می آورد و برای آنان قرآن می خواند و واجبات و محرمات الهی را به آنان آموزش می داد. چنین جلساتی در مسجد، گاه به مناظره و گفتگوهای طولانی و علمی با سران قریش نیز می انجامید و پیامبر (۹) با استناد به آیات نورانی قرآن، به شبهه های گوناگونی که از سوی آنان مطرح می شد، پاسخ می گفتند.

نقش مسجد در فعالیت های فرهنگی، آموزشی و تبلیغی، پس از ورود پیامبر «صلی الله علیه و آله» به مدینه، هرگز با قبل از آن قابل مقایسه نیست. با بنای مسجد النبی، در واقع نه تنها معبد و پرستش گاه خداوند متعال، ساخته شد بلکه دانشگاهی فعال و سرشار از شور و نشاط علمی نیز پی ریزی شد.

حضور منظم و پیوسته مسلمانان در این مسجد به منظور بر پا داشتن نماز، بهترین فرصت را برای کارهای تبلیغی پیامبر «صلی الله علیه و آله» فراهم می آورد؛ آن حضرت با توجه به اوضاع و احوال و رعایت حال حاضران در مسجد، از این فرصت ها به خوبی بهره برداری می کردند (۲). بدین رو می توان گفت مسجد در صدر اسلام شاخص ترین ساحت فرهنگی و تربیت اسلامی را به خود اختصاص داده بود. در متون اسلامی، روایات بسیاری در خصوص نقش علمی و آموزشی مسجد در صدر اسلام وارد شده است؛ به عنوان نمونه به سه روایت اشاره می شود:

۱. شهید ثانی در منیه المرید نقل می کنند:

«پیامبر خدا «صلی الله علیه و آله» روزی خانه را به قصد مسجد ترک کرد؛ در مسجد با دو گروه

ص: ۱۸۴

۱- فروغ ابدیت، ج ۱، ص ۲۸۱.

۲- سیمای مسجد، ج ۲، فصل ششم رحیم نوبهار، قم، نشر مؤلف، ۱۳۷۶.

روبرو شد. گروهی به مباحثات علمی و معارف اسلامی مشغول بودند و گروهی به دعا و نیایش! حضرت فرمود: هر دو گروه در مسیر خیر و صلاح هستند، یک گروه خدا را می خوانند و گروه دیگر به آموزش علم و آگاهی می پردازند! این گروه علمی از فضیلت بیشتری، برخوردار است زیرا که من برای تعلیم فرستاده شده ام!! آنگاه در میان گروه علمی نشستند». (۱) ۲. امام صادق «علیه السلام» در روایتی می فرماید:

«و هیچ گروهی در مسجد خداوند متعال، به منظور تلاوت قرآن و مباحثه علمی پیرامون آن نشستند، مگر این که آرامش قلبی آنان را فرا گرفت و فرشتگان الهی آنان را (با بال و پر خویش) در بر گرفتند». (۲) ۳. ابن عباس نقل می کند که از پیامبر «صلی الله علیه و آله» شنیدم:

«هیچ گروهی در خانه ای از خانه های من برای آموزش قرآن و بحث در باره آن اجتماع نکردند، مگر آن که به مهمانی خداوند تعالی در آمده، تا زمانی که در مسجد، به مباحثات علمی پیرامون قرآن مشغول هستند، ملائکه آنان را در بر خواهند گرفت. (آنان را مورد حمایت و حفاظت خود قرار می دهند)». (۳) اختصاص روند آموزش و علمی منحصر به صدر اسلام نیست، بلکه در

ص: ۱۸۵

۱- . خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ «صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله» فَإِذَا فِي الْمَسْجِدِ مَجْلِسَانِ مَجْلِسٌ يَتَفَقَّهُونَ وَ مَجْلِسٌ يَدْعُونَ اللَّهَ وَ يَسْأَلُونَهُ فَقَالَ: كَلَّا الْمَجْلِسَيْنِ إِلَى خَيْرٍ، أَمَا هَؤُلَاءِ فَيَدْعُونَ اللَّهَ وَ هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ وَ يَتَفَقَّهُونَ الْجَاهِلَ، هَؤُلَاءِ أَفْضَلُ بِالْتَّعْلِيمِ أُرْسِلْتُ ثُمَّ قَعَدَ مَعَهُمْ، مِنْهُ الْمَرِيدُ، ص ۱۰۷ شهید ثانی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۹ ه ق .

۲- . وَ مَا جَلَسَ قَوْمٌ فِي مَسْجِدٍ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَ يَتِدَارِسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَ حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ؛ عَوَالِي اللَّالِي، ج ۱، ص ۳۷۵ (ابن ابی الجمهور احسائی، قم، سید الشهداء، ۱۴۰۵ ه ق) .

۳- . مَا جَلَسَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَدْرُسُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَ يَتَعَامَلُونَ بَيْنَهُمْ إِلَّا كَانُوا أَضْيَافَ اللَّهِ تَعَالَى وَ أَظَلَّتْ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا مَا دَامُوا فِيهِ؛ مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۳ - ۳۶۴ محدث نوری، قم، آل البيت، ۱۴۰۸ ه ق.

دوره های بعد هم اندیشمندان، متخصصان و دانش پژوهان علوم و معارف اسلامی، جلسات بحث و درس خود را در مساجد بر پا می کردند؛ مجالس تفسیر و قرائت قرآن، مباحث کلامی، فقهی و حدیثی در عصرنامه «علیهم السلام» در مساجد جهان اسلام و پس از آن نیز تا آنجا که تضادی با منافع حکومت های وقت نداشته، در مساجد برگزار می شده است.

در دوران انقلاب اسلامی، مساجدی که از مدیریت قوی و ائمه جماعات فعال و انقلابی برخوردار بودند، کلاسهای مختلف در جهت آگاهی دادن به مردم در ابعاد و زمینه های مختلف برگزار می کردند. این گونه مساجد در بازگشت به خویش، خودشناسی و ارزیابی هویت فراموش شده ملت ایران بسیار مؤثر بودند.

آری مردم از طریق مساجد هویت فراموش شده خویش را به خاطر آوردند و به فرهنگ اصیل، آرمان های والا و ارزش های انسانی و معارف اسلامی بازگشتند.^(۱) رئیس مرکز اسناد انقلاب اسلامی در مصاحبه ای در ارتباط با نقش فرهنگی مساجد می گوید:

«به طور کلی فرهنگ مردم یک فرهنگ دینی بوده است، حتی قبل از ظهور و ورود اسلام به ایران، جامعه ایرانی، جامعه ای با فرهنگ دینی بوده است. مثل مکتب زرتشت و ... به ویژه فرهنگ شیعی در ایران، فرهنگ مهمی بوده است، چرا که تشیع، پیوسته اعتراض به حکومت ها بوده است و مکتب شیعه روحانیت معترض را تربیت کرده و روحانیت که خانه او مساجد بوده است...»^(۲) بدینسان بر اساس پژوهش ها روشن می شود که مساجد در صدر اسلام، کانون و دانشگاه تبیین اسلام و مرکزی برای نشر و اشاعه معارف ناب آن بوده است و در انقلاب اسلامی ایران نیز مساجد، مردم را به هویت و فرهنگ اصیل و فراموش شده خود بازگردانده است؛ این بازگشت به گونه ای بود که برای احیای مجدد آن هویت، جانفشانی های بسیار کردند تا به نتیجه مطلوب دست پیدا کردند.

ص: ۱۸۶

۱- . مسجد و انقلاب اسلامی، رضا شریف پور، ص ۱۲۴، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰ .

۲- . همان پیشین، ص ۱۲۳ - ۱۲۴ .

یکی دیگر از کارکردهای مسجد در صدر اسلام، کارکرد سیاسی، اجتماعی مسجد بوده است. به جرأت و صراحت می توان ادعا کرد که در کنار بُعد عبادی مسجد، وسیع ترین و مهم ترین کارکرد مسجد، کارکرد سیاسی و اجتماعی بوده است.

مسجد پایگاه و مرکز تمامی فعالیت های سیاسی جامعه اسلامی، بلکه دارالحکومه آن بوده است. کلیه ملاقات های عمومی در زمان پیامبر «صلی الله علیه و آله» و پس از او در زمان خلفای نخستین و امام علی «علیه السلام» در مسجد انجام می شده است و حتی نمایندگان خارجی نیز در مسجد به حضور پذیرفته می شدند.

مسجد محل بیعت و اعلام برنامه های حکومتی نیز بوده است. ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه می نویسد:

«وقتی مردم هجوم آوردند تا با امام علی «علیه السلام» بیعت کنند، آن حضرت امتناع ورزید ولی اصرارها در حدی بود که حضرت چاره ای نداشت. در این مرحله که مشروعیت الهی با مقبولیت عمومی همراه گشته و حجت بر آن حضرت تمام شد، امام حاکمیت را پذیرفت، ولی برای انجام بیعت، فرمودند:

اگر به ناچار قرار است با من بیعت کنید، پس در مسجد! زیرا بیعت با من نباید به طور مخفی و پنهان باشد، بلکه باید با خواست مسلمانان و در ملأ عام و محل اجتماع مسلمین انجام گیرد. پس حضرت بلند شدند در حالی که مردم در اطرافش حرکت می کردند تا داخل مسجد شدند، مردم از هر طرف بر سر حضرت ریختند و با ایشان بیعت کردند»^(۱). روشن است که امروزه بیعت به انتخابات تغییر نام یافته است و جالب این است که

ص: ۱۸۷

۱- . إِنْ كَانَ لَا بُدَّ مِنْ ذَلِكَ فَفِي الْمَسْجِدِ فَإِنَّ بَيْعَتِي لَا تَكُونُ مَخْفِيًّا وَلَا تَكُونُ إِلَّا عَنْ رِضَا الْمُسْلِمِينَ وَ فِي مَلَأٍ وَ جَمَاعَةٍ فَقَامَ وَ النَّاسُ حَوْلَهُ فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ وَ انْتَالَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ فَبَايَعُوهُ، شرح نهج البلاغه، ج ۱۱، ص ۹ عبد الحمید بن ابی الحدید معتزلی، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی، ۱۴۰۴ ه ق.

این کارکرد سیاسی با پیروزی غرور آفرین انقلاب اسلامی، در طول ۲۵ سال گذشته، در مساجد احیا شده است، به گونه ای که در تمامی انتخابات گذشته، (که در واقع هر انتخاب، بیعتی جدید با نظام اسلامی است)، در مجامع عمومی و مساجد صورت گرفته است.

مسجد در صدر اسلام همواره مجلس مشورتی مسلمین در رویدادها نیز بوده است. پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» بر اساس دستور قرآن کریم (۱) در امور مختلف با کسانی که صلاحیت های لازم راداشتند به مشاوره می پرداختند. مهم ترین این مشورتها در حوزه نظامی و غزوات و تنظیم سیاست های دفاعی صورت گرفته است که به ذکر یک نمونه از مشورت های نبی مکرم اسلام بسنده می شود:

در جنگ احد وقتی مسلمانان از تهدید قریش آگاه شدند، پیامبر در انجمن بزرگی که افسران ارتش اسلام در آنجا حضور داشتند فرمودند:

أَشِيرُوا إِلَيَّ: افسران و سربازان! نظرات خود را در چگونگی دفاع از آیین یکتا پرستی بیان کنید! دو نظر مطرح شد. نظر اول دفاع در شهر و جنگ تن به تن بود و نظر دوم خروج از شهر و دفاع در بیرون شهر.

نظر دوم از اکثریت بیشتری برخوردار بود. پیامبر گرامی هم نظر اکثریت را قاطع دانست و برای خروج از شهر، خود و سربازان را آماده حرکت کرد. (۲) در واقع پررنگ ترین نقش مساجد در دوران های انقلاب اسلامی محور سیاست بوده است. اگر چه در دوران رژیم پهلوی، مردم از هر صنف و طبقه بر حسب زندگی روزمره خویش، کم و بیش نابسامانی وضع فرهنگی را احساس می کردند و هر کس متناسب با آگاهی و دانسته های خویش، تحلیلی از وضعیت آن دوران داشت، ولی با فراگیر شدن انقلاب اسلامی، مسجدها، جایگاهی بسیار مؤثرتر در این زمینه یافتند.

ص: ۱۸۸

۱- . وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ، در کارها با آنان مشورت نما؛ سوره آل عمران، آیه ۱۵۹ .

۲- . فروغ ابدیت، ج ۲، ص ۳۴ _ ۳۷ .

سخنرانی های روحانیون و دانشگاہیان در مساجد، حسینیه ها و دیگر اماکن مذهبی، مردم را بیش از پیش با ابعاد فساد، ظلم، تبعیض و بی عدالتی ساختار سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشور آشنا کرد.

مسجد به همان اندازه که در طرد رژیم طاغوت از سوی مردم اثر داشت، پس از تبعید امام خمینی قدس سره در سال ۱۳۴۳، که مبارزه فعال سیاسی تقریباً فروکش کرد و مساجد رویکردی دیگر یافتند امام خمینی قدس سره معمار انقلاب اسلامی ایران در ارتباط با این نقش می فرمایند:

مسجد در اسلام و در صدر اسلام همیشه مرکز جنبش و حرکت های اسلامی بوده و از مسجد تبلیغات اسلامی شروع می شده است و از مسجد حرکت قوای اسلامی برای سرکوبی کفار و وارد کردن آنها در زیر بیرق اسلام بوده است. (۱) «این مساجد است که این بساط را درست کرد. این مساجد است که نهضت را درست کرد. در عهد رسول الله «صلی الله علیه و آله» هم و بعد از آن هم تا مدت ها مسجد مرکز اجتماع سیاسی بود، مرکز تجیش جیوش بود». (۲) این گونه سخنان امام خمینی در واقع توجه دادن به سوی فرهنگ اصیل اسلامی و ساماندهی حرکت های اسلامی از مساجد است. مساجد به مثابه پایگاه های انقلاب به صورت سنگرهای مستحکم برای مبارزه انقلابیون در آمدند و بر این اساس است که ایشان با ژرف نگری خاص خود می فرماید:

«مساجد و محافل دینیه را که سنگرهای اسلامی در مقابل شیاطین است، هر چه بیشتر گرم و مجهز نگه دارید». (۳) «مسجد یک سنگر اسلامی است و محراب محل جنگ است، محل حرب است،

ص: ۱۸۹

۱- صحیفه نور امام خمینی قدس سره، ج ۷، ص ۶۵.

۲- همان، ج ۸، ص ۶۰.

۳- همان، ج ۲، ص ۴۸۵.

این را می خواهند از دست شما بگیرند» (۱). «محراب یعنی مکان حرب، مکان جنگ، هم جنگ با شیطان و هم جنگ با طاغوت، از محرابها باید جنگ پیدا شود، چنانچه بیشتر از محراب ها پیدا می شد، از مسجدها پیدا می شد، ای ملت! مسجدهایتان را حفظ کنید... تا این نهضت به ثمر برسد!» (۲). در پی تأکیدات رهبر کبیر انقلاب بر استفاده هر چه بستر از مساجد و بازگشت آنها به نقشی که در صدر اسلام داشتند، یاران و شاگردان امام با افشاگری در مساجد، آتش مبارزات را روز به روز شدیدتر و رژیم منحوس پهلوی را ناکارآمدتر کردند:

پایه های اصلی و اولیه انقلاب را شاگردان و نزدیکان و معتمدین امام بنا کردند؛ همچون شهید عراقی و طرخانی، امام ۴۰۰ شاگرد مخصوص تربیت کرده بودند و شما همه جا از آنها اثر می دیدید.

شرق تهران آیت الله امامی کاشانی، جنوب تهران با خدمات آقای ایروانی، جنوب شرقی آیت الله غیوری، شمیرانات، آیت الله ملکی در مسجد همت، مرکز تهران کانون توحید و مسجد پرچم، خدمات آیت الله شهید مطهری، در شمال تهران امام جمارانی و بالاخره در این مسجد شهید بزرگوار دکتر مفتاح، شاگردان امام در تمامی نقاط تهران و شهرستان ها به کار تبلیغی و سیاسی مشغول بودند» (۳). «اصولاً در محور سیاسی، مساجد و نهادهای دینی، به واسطه عملکردشان و عملکرد مبارزاتیشان بر علیه حکومت ها، مورد توجه خاص کارگزاران دولت بود. چه این که می دیدم مسئولین بلند مرتبه رژیم شاه، چه عکس العمل های تندی در مقابل مسجد و مسجدی ها ابراز می داشتند و اعمال می کردند. بی خود نبود که سپهبد رزم آرا

ص: ۱۹۰

۱- صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۳۶۲.

۲- همان، ج ۸، ص ۶۰.

۳- مسجد و انقلاب اسلامی، ص ۸۸ - ۸۹.

مهره حلقه به گوش شاه می گفت: مسجد را بر سر کاشانی و مجلس را بر سر مصدق خراب می کنیم، در اینجا اهمیت و حساسیت سیاسی بودن مساجد را بهتر درک می کنیم»^(۱). «در دوران انقلاب هم به طور طبیعی و بر اساس سابق تاریخی، مساجد ایران نقش خود را باز یافته و مرکز مبارزات ضد رژیم شاه بود. حمله به مسجد گوهرشاد در زمان رضا شاه و کشتار مردم، به توپ بستن حرم امام رضا «علیه السلام» توسط روس ها و همچنین حمله و به آتش کشیدن مسجد جامع کرمان و کشتار مردم، نشانگر اهمیت مسجد در مبارزات مزبور و استفاده از آن به عنوان سنگر مبارزه، نشان عنادی است که قدرت سیاسی نسبت به این مکان مقدس داشته است»^(۲). برگزاری مجالس ختم برای شهداء، همچنین تحصن در مساجد از دیگر کارکردهای سیاسی مسجد بود که در اوایل شکل گیری انقلاب می توان به آن اشاره کرد. به گزارش ذیل توجه فرمایید:

«در ساعت ۱۹، ۱/۱۰/۱۳۵۷ حدود هفت صد نفر از طبقات مختلف و قشریون مذهبی به منظور اعتراض به حادثه روز ۲۴/۹/۱۳۵۷ کرمان که منجر به کشته شدن چهار نفر گردید و هم چنین آزادی چهار نفر از فرهنگیان این شهر که در زندان به سر می بردند و در حوادث و تظاهرات کرمان دستگیر شده بودند، در مسجد تحصن و قصد دارند تا عصر روز ۲/۱۰/۵۷ به تحصن خود ادامه دهند»^(۳). مساجد در اوایل ظهور انقلاب، پایگاه ترغیب و تحریک مردم برای همکاری و همیاری در زمینه های مختلف بوده است. در مساجد بسیاری از مشکلات اجتماعی

ص: ۱۹۱

-
- ۱- مسجد و انقلاب اسلامی، ص ۸۵.
 - ۲- تحلیلی در انقلاب اسلامی، ص ۹۱ دکتر منوچهر محمدی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۳.
 - ۳- مسجد و انقلاب اسلامی، ص ۷۳، از سازمان عقیدتی _ سیاسی ارتش، گزارش زمستان ۵۷، گزارشات اداره سوم ستاد بزرگ ارتشتاران، ۱۳۷۲، ص ۱۹۴.

جامعه با همکاری مردم حل می شد!! از کارهایی که صرفاً جنبه اجتماعی داشتند، می توان به کمک های مردم در جریان زلزله طبس، کمک به خانواده هایی که سرپرست آنها در زندان یا بازداشت بودند، اشاره کرد؛ خاطرات یاران انقلاب در این خصوص بسیار است که به دو نمونه در ذیل اشاره می کنیم:

« ۱ _ در جریان زلزله طبس در استان خراسان در سال ۵۷، مساجد تبریز و ائمه جماعات بسیار فعال بودند و پس از جمع آوری کمک های مردم مستقیماً آنها را به منطقه زلزله زده حمل می کردند. نکته ای که قابل تأمل است، مخالفت رژیم با این امر مردمی بود، چرا که باعث تعاون، همکاری، همبستگی مردم می گردید که این هم خوشایند رژیم نبود. (۱) ۲ _ در محور اجتماعی، کارکرد حقوقی و قضایی مساجد، یکی دیگر از عمده اموری بود که مردم بنا به اعتمادی که به ائمه جماعات مساجد داشتند، بسیار مؤثر و کارساز بود... .

مساجد و ائمه جماعات نه تنها اختلافات مالی مردم را حل و فصل می کردند، بلکه اختلافات خانوادگی و حتی قومی و محلی افراد را فیصله می دادند، چرا که متدینین و مؤمنین مجاز به مراجعه به دادگستری و محاکم قضایی نبودند... در مورد طلاق هم وضع به همین صورت بود. چون مراجع، شرط صحت طلاق را وجود دو شاهد عادل برای جاری کردن صیغه طلاق می دانستند و دادگاه های زمان قبل از انقلاب، مصداق این شرط نبودند، لذا بسیاری از طلاق ها و صیغه آن در سر نماز جماعت و با شاهد گرفتن از متدینین انجام می شد. (۲) حجه الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی در باره نقش مساجد در پیروزی

ص: ۱۹۲

۱- . همان، ص ۷۱ .

۲- . همان، ص ۷۴ .

«پس از تصویب کاپیتولاسیون و... ایشان (امام) تصمیم به مبارزه گرفتند و ما هم ستادی برای اداره مسایل مبارزه در این مقطع جدید ایجاد کردیم. امام هم اعلامیه دادند و هم آن سخنرانی معروف (در فیضیه) را کردند و هم به علمای سراسر کشور پیام هایی فرستادند.

مسجد امام (شاه) هم پایگاهی مهم شده بود که در این مقطع هر شب یکی از چهره های مشهور آنجا سخنرانی می کرد، گروه ها در اداره قضایا فعالیت خوبی پیدا کرده بودند... (بنا شد) چندین هیئت، تشکل جدید ایجاد کنند. امام هم موافقت کردند و چند روحانی مورد اعتمادشان را هم چون آقایان مطهری، بهشتی و انواری برای پاسخ گویی سؤالات و تغذیه فکری شان انتخاب کردند... افرادی هم بودند که می خواستند کارهای تندتری انجام دهند.

اوج تلاش های مبارزین آن ماه، ترور منصور و بازداشت شاخه نظامی هیئت مؤتلفه بود. بعد از ترور منصور، مجلس مسجد جامع با تهاجم پلیس به هم خورد و ادامه پیدا نکرد»^(۱) همان گونه که ملاحظه فرمودید، سخنان فوق در واقع به احیا کارکرد نظامی مسجد در انقلاب اسلامی همچون دوران صدر اسلام اشاره می کند.

از دیگر کارکرد اجتماعی مسجد در صدر اسلام انجام امور درمانی در مواقع حساس بوده است:

«در مسجد پیامبر»صلی الله علیه و آله« جایگاهی برای معالجه بیماران و مجروحین معین شده بود و پیامبر و یارانش در آنجا از بیماران عیادت می کردند»^(۲)

ص: ۱۹۳

۱- همان، ص ۱۱۲.

۲- وَقَدْ كَانَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ مَوْضِعٌ يُعَالَجُ فِيهِ الْمَرْضَى وَالْجُرْحَى وَكَانَ الرَّسُولُ وَالصَّحَابَةُ يَتَفَقَّدُونَ الْمَرْضَى النَّازِلِينَ، الآداب الطَّيِّبَةُ فِي الْإِسْلَامِ، ص ۶۹ جعفر مرتضی عاملی، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲.

واقعی می نویسد: «در ماجرای جنگ احد مردم در مسجد چراغ و آتش بر افروخته بودند و خستگان و مجروحان را مداوا می کردند» (۱). همچنین به دنبال زخمی شدن سعد بن معاذ می نویسد: «پیامبر صلی الله علیه و آله» او را در خیمه کعبیه دختر سعد بن عتبّه در مسجد پیامبر جای داد. این زن مجروحین را معالجه می کرد» (۲). روشن است که انجام این امور در مساجد مربوط به صورت اضطرار و ناچاری است، همان گونه که در صدر اسلام طبق این شواهد تاریخی به دلیل نداشتن جا و مکان مناسب، از مساجد چنین استفاده ای می شده است؛ زیرا معمولاً درمان جراحی و جراحی ها با خون ریزی همراه است و این با مسجد سازگاری ندارد.

در انقلاب اسلامی هم معمولاً افرادی که دارای جراحتهای مختصر بودند طبق گفته برخی از اصحاب انقلاب در برخی از مساجد مداوا می شدند، ولی نقش مساجد در انقلاب، در واقع ساماندهی درمان مجروحین و تشکیل تیم های پزشکی برای مداوا در مکان های دیگر غیر از مسجد بوده است (۳). به عنوان نمونه مسجد باب الحوائج و مسجد امام صادق «علیه السلام» از جمله مساجد فعالی بودند که در تبریز فعالیت های بهداشتی و درمانی نموده، برخی بیمارستان های خیریه را اداره می کردند. حتی آسایشگاه جذامیان و هزینه های مربوط به آن را مسجدها، مسجدی ها و افراد مؤمن و متمول تقبل می کردند و حتی قبوضی تهیه شده بود که اعانات مردم را برای این منظور جمع آوری می کردند (۴).

ص: ۱۹۴

-
- ۱- . مغازی، ج ۱، ص ۱۸۰، از سیمای مسجد، ج ۲، ص ۲۰۷.
 - ۲- . همان، ص ۳۸۶، از سیمای مسجد، ج ۲، ص ۲۰۸.
 - ۳- . مصاحبه نگارنده با حاج عبدالکریم احمدی، از مبارزان دوران انقلاب و دفاع مقدس، ۲۵/۳/۱۳۸۲.
 - ۴- . مسجد و انقلاب اسلامی، ص ۷۵.

برخی از این نقش مساجد به عنوان عاملی برای جذب افراد به این مکان مقدس نام می برند:

«برخی از اوقات این مراکز و افراد خیر پا را از این فراتر گذاشته و علاوه بر ویزیت، نسخه پیچی و تزریقات رایگان، بیمار را با اعزام به مراکز دولتی و یا خصوصی، حق العلاج آنها را هم تقبل کرده و کار را به انجام می رسانند. طبیعی بود که مساجد با چنین کارکردی به طور عملی بهترین نهاد جذب افراد به دین و باعث ترویج ارزش ها و هنجارهای دینی شده و کارکردهای پنهان را عیان و آنها را توسعه می دادند»^(۱). بنابراین نقش مساجد در فعالیت های خدماتی و بهداشتی و درمانی به صورت عمده، پشتیبانی و حمایت های مالی در شرایط انقلاب از مجروحین و مداوای آنان بوده است.

۴. کارکرد اقتصادی مسجد

حضور در نمازهای جمعه و جماعت به طور طبیعی مؤمنین را از حال و روز یکدیگر آگاه نموده، همیاری و همبستگی آنان را به دنبال دارد. در مساجد و جلسات مذهبی مؤمنین به رفع مشکلات یکدیگر و دیگر مؤمنین می پردازند.

اگر چه در بررسی ها و تحقیقات نه چندان کاملی که انجام شد، شواهد و قرائن تاریخی که حاکی از انجام فعالیت های اقتصادی مساجد در صدر اسلام باشد، صرف نظر از کمک کردن به سائلین و مستمندان در مسجد، مستند دیگری در دست نیست، ولی بدون شک از اقدامات بسیار مؤثر و کارآمد مساجد و جلسات مذهبی در قبل از انقلاب اسلامی، پشتیبانی های مالی و اقتصادی از انقلاب و مبارزان بوده است.

ص: ۱۹۵

«در قبل از انقلاب بسیاری از مساجد، چنین تشکیلاتی اقتصادی داشتند ولی با توجه به حساسیت رژیم که این نهادها را در مقابل بانک می دانست، اکثرا مخفی بود و افراد معتمد و نیکوکار که اکثرا از قشر بازاری بودند، به صورت نهادینه امّا غیر محسوس، این کارها را انجام می دادند و اتفاقا بسیار هم مؤثر بود». (۱) از نهادهای اقتصادی مؤثر قبل از انقلاب که رژیم هم نسبت به آن عکس العمل نشان می داد، مؤسسه کاریابی رفاه یا بنیاد رفاه و تعاون اسلامی بود که به وسیله جمعی از دوستان وی یاران امام تأسیس شد:

«این بنیاد که در سال ۱۳۴۶ کار خود را آغاز کرد، هدفش بیشتر این بود که در پوشش خاص خود، مشکلات کسانی را که در جریان مبارزه آسیب می دیدند، حل کند... صندوق های قرض الحسنه را هم تشویق کردیم که هم پوشش خوبی بود برای همان کارهای امدادی و سیاسی و هم راهی برای حضور بیشتر در مساجد (به این بهانه) و بهره گیری بیشتر از آنها به عنوان پایگاه مبارزه». (۲)

نتیجه گیری و جمع بندی

اگر بخواهیم نقش، جایگاه و کارکردهای مساجد از صدر اسلام تا انقلاب اسلامی را جمع بندی کنیم، باید همان سخن یار انقلاب را باز گو کنیم وقتی که از او پرسیده شد: اگر می توانید در یک جمله کوتاه نقش مسجد را در پیروزی انقلاب اسلامی بیان کنید؟ در پاسخ گفت: اگر مسجد نبود، انقلاب هم نبود. (۳) و به راستی چه زیبا فرمود!! نقش مسجد در پیروزی انقلاب اسلامی در حدی بود که نویسندگان مغرب زمین

ص: ۱۹۶

۱- . همان، ص ۷۷ .

۲- . همان، ص ۷۸ _ ۷۹ .

۳- . مصاحبه نگارنده با حاج عبدالکریم احمدی .

نیز آن را از جمله عناصر بسیار مهم و اساسی به شمار آوردند. حامد الگار اندیشمند امریکایی می نویسد:

«مسجد هسته اساسی تشکیلات انقلاب ایران بود. شاید این هم یکی از دیگر نکاتی است که در مجموعه نتیجه گیری های خود باید به آن می پرداختیم.

یکی از عناصر مهم در پیروزی انقلاب، احیای مجدد مسجد و تمام ابعاد عملکردی آن بود. نقش مسجد دیگر نه گوشه عزلت نشینی و گریزگاهی از جامعه بود که مردم برای دوری جستن از دنیا، گرفتن وضو، انجام عبادات یا گوش دادن به صوت قرآن به آن پناه می بردند؛ بلکه بر عکس مسجد به یک کانون مبارزه و مرکز فرماندهی بدل گردید و به طور خلاصه مسجد تماماً آن چیزی شد که در عصر پیامبر «صلی الله علیه و آله» بود.^(۱) حضرت امام خمینی قدس سره در سخنان خود از مسجد به عنوان رمز پیروزی ملت ایران یاد کردند:

«رژیم اسلام این طور است که افرادش از مسجدند، از مسجد نهضت شروع می شد و از مسجد می رفتند به میدان، به میدان جنگ ها. در جمعه ها که خطابه می خواندند یا غیر جمعه که می رفت آن سردارشان منبر وصیت می کرد، از آنجا راهشان می انداخت برای این که بروند مبارزه کنند و یک همچین روحیه که از مسجد تحقیق پیدا می کند، این دیگر نمی ترسد از این که حالا من بروم شاید چه بشود این مسجدی است. این الهی است. آدم الهی نمی ترسد...»^(۲) بدینسان همان گونه که مسجد در صدر اسلام نقش و جایگاه خاص خود در پیشرفت اسلام را ایفا نمود، در انقلاب اسلامی نیز نقش و تأثیر اساسی داشت.

متأسفانه علی رغم تمام برنامه های خوبی که در برخی مساجد کشور جاری است، در سالیان اخیر به مساجد توجه لازم نمی شود و برخی از کارکردهای آن که در پیروزی

ص: ۱۹۷

۱- دین و دولت در ایران، ص ۱۵۴ (حامد الگار، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران، طوس، ۱۳۶۵).

۲- صحیفه نور امام خمینی قدس سره، ج ۹، ص ۸۹.

انقلاب اسلامی نقش داشته و به یقین در دوام و ثبات آن نیز نقش خواهد داشت، به دلیل پیدایش و تأسیس نهادها و مراکز دیگر کمرنگ و یا به فراموشی سپرده شده است. امری که امام خمینی قدس سره بنیانگذار کبیر انقلاب اسلامی نیز از آن نگران بود، خالی شدن مساجد و سلب کارکردهای مختلف آن بود:

«مساجد را خالی نگذارید، اینهایی که صحبت این را می کنند که حالا ما انقلاب کرده ایم، برویم سراغ کارهای دیگر، خیر! انقلاب از مساجد پیدا می شود... مساجد را آباد کنید با مسجد رفتن خودتان».^(۱) «من امروز باید بگویم که تکلیف است برای مسلمانها، حفظ مساجد؛ امروز جزء اموری است که اسلام به او وابسته است... مساجد را پر کنید، اگر این مسجد و مرکز ستاد اسلام قوی باشد ترس از فائومها نداشته باشید، ترس از امریکا و شوروی و اینها نداشته باشید، آن روز باید ترسید که شما پشت بکنید به اسلام، پشت بکنید به مساجد».^(۲) «ما امیدواریم حالا هم مساجد ما برگردد به آن وقتی که مسجد محل حل و عقد امور باشد و مسجد محل نقشه های جنگ باشد، همه چیز باشد و مسجدی ها باشند که بتوانند کارها را به خوبی انجام دهند».^(۳) امید است که خداوند متعال به دست اندرکاران همایش بزرگداشت هفته جهانی مساجد توفیق دهد تا بتوانند در جهت نیل به این هدف مقدس و افزایش روز افزون کارکردهای مسجد، جایگاه واقعی مساجد را به جامعه باز گردانند، ان شاء الله .

ص: ۱۹۸

۱- همان، ج ۱۲، ص ۵۰۰ - ۵۰۱.

۲- همان، ج ۱۳، ص ۱۹ - ۲۱.

۳- همان، ج ۱۷، ص ۲۳۳.

مسجد النبی در واقع کهن ترین دانشگاه اسلامی و پایگاه اساسی ترین تعلیمات در تاریخ آموزش اسلامی بوده است. نشر دعوت اسلامی بزرگ ترین نقش و مهمترین تأثیر را در ایجاد نهضت علمی و آموزشی در جامعه عرب داشت مسجد تا پایان سده اول هجری کار کردهای فراوانی داشت و در آغاز قرن دوم هجری با افزایش چشمگیر دامنه فتوحات، آموزش زبان عربی برای درک معانی آیات قرآن در سرزمین های فتح شده در مساجد نو بنیاد صورت می پذیرفت در عصر خلفای نخستین و پس از آن در دوره حکومت امویان در مساجد بزرگ که عنوان جامع داشت علاوه بر مسائل دینی، مسائل علمی نیز مطرح می شد. بدینسان مسجد الحرام مسجد النبی، جامع بصره و کوفه و... از مراکز مشهور آموزش در آن دوره بودند فاصله زمانی سده دوم تا پایان شده سوم را می توان از درخشان ترین دوره تعلیماتی مسجد یا به عبارت دیگر عصر فعالیت آموزشی این دانشگاه های عمومی دانست. خلفای نخست عباسی نیز به امر آموزش در مساجد توجه خاص نشان داده به عنوان نمونه منصور عباسی جامع منصور را در بغداد

بنیان نهاد همچنین جامع اموی دمشق به دستور ولید بن عبدالملک بنا گردید در مصر جامع ابن طولون در شهر قسطنطنیه و جامع الازهر یکی از مراکز مهم آموزشی جهان اسلام گردید با آن که مدرسه در قرن چهارم هجری پا به عرصه وجود گذاشت و آموزش به مدارس منتقل شد، اما همچنان مساجد نقش آموزشی خود را در طول قرن های پس از آن نیز حفظ نموده اند.

مقدمه

مسجد به عنوان نخستین مکانی که مسلمانان در آنجا به پرستش و نیایش و راز و نیاز با پروردگار خویش می پرداختند، شناخته می شود ولی از همان نخستین سال های ظهور اسلام در این مکان مقدّس، امور زیادی از جمله مسایل علمی و آموزشی مطرح می شد و تشکیل حلقه های درس در آنجا امری طبیعی بود که از زمان رسول خدا «صلی الله علیه و آله» آغاز شده بود.

در طی تاریخ اسلام، مساجد و جوامع علمی بسیاری تأسیس شد که هر یک سرگذشتی جداگانه دارد، امّا برخی از آنها شهرت بسیار یافت و مهم ترین شاخصه اشتها آنها جنبه های علمی و آموزشی بود.

با وجود آن که پس از ظهور مدارس و دارالعلم ها، بیشتر مساجد، نقش آموزشی و تعلیمی خود را از دست دادند، امّا برخی از آنها این وظیفه خطیر را تا قرن حاضر همچنان حفظ کرده اند و این بدان جهت است که مسجد همواره در تاریخ اسلامی، جایگاه اصلی آموزش بود.

برخی از این مساجد عبارتند از: مسجدالحرام، مسجدالنبی، جوامع بصره و کوفه، جامع دمشق، جامع ابن طولون، جامع الازهر، جامع زیتونه و جامع قرویین.

پیامبر «صلی الله علیه و آله» با بنای مسجد قبا در سر راه خویش به مدینه (۱) و ساخت مسجدالنبی هنگامی که به مدینه رسید و خود برای ایجاد آن با مهاجران و انصار همکاری کرد، اهمیت مسجد را روشن ساخت.

مسجدالنبی در واقع کهن ترین دانشگاه اسلامی و پایگاه اساسی ترین تعلیمات در تاریخ آموزش اسلامی بوده است. در آغاز هجرت، پیامبر «صلی الله علیه و آله» به مسلمانان سواد خواندن و نوشتن را آموخت؛ بدین طریق که آن حضرت فرمان داد اسیران با سواد جنگ بدر، آنان که توانایی پرداخت سیر بها را ندارند به شرطی آزاد شوند که هر یک، ده تن را خواندن و نوشتن بیاموزند. (۲) نشر دعوت اسلامی، بزرگترین نقش و مهم ترین تأثیر را در ایجاد نهضت علمی و آموزشی در جامعه عرب داشته است، زیرا که اسلام مردم را به شناخت عظمت دانش و فریضه دانش اندوزی برانگیخته است.

آیات قرآنی در این زمینه فراوان و همگی بر بلندی جایگاه دانش و برتری مقام علما و بزرگداشت مرتبه خرد و معرفت و بی ارزشی نادانی و نادانان دلالت می نمایند.

قرآن نادانی را با ناینایی یکی دانسته (۳) و آن را به گمراهی و تاریکی محض تشبیه کرده است و تعلیم را از جمله وظایف پیامبر «صلی الله علیه و آله» دانسته، می فرماید:

«رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ»؛ پروردگارا در میان آنها (فرزندان ما) پیامبری از ایشان برگزین که آیات تو را بر آنان بخواند و به آنها دانش کتاب و حکمت

ص: ۲۰۱

۱- .سوره توبه، آیه ۱۰۸ .

۲- . آیتی، محمد ابراهیم، تاریخ پیامبر اسلام، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۹، چاپ پنجم، ص ۲۸۲ .

۳- .سوره غافر، آیه ۵۸ .

آموزد و وجودشان را از هر زشتی پاک و منزه دارد که تو بسیار توانا و دانایی. (۱) اعراب در روزگار جاهلی خویش با این گونه اجتماعات که هدف آن دانش اندوزی بود، آشنایی نداشتند و تنها در بازارهای موسمی برای انشاد و استماع اشعار خود گرد می آمدند. پیامبر «صلی الله علیه و آله» نخستین کسی بود که نومسلمانان عرب را برای کسب دانش در یک حلقه گرد آورد. بدین رو باید آن حضرت را نخستین آموزگار و مربی امت مسلمان و بنیانگذار واقعی دانش اندوزی و دانش آموزی در اسلام دانست.

مسجد تا پایان سده اول هجری به منزله مکانی برای وعظ و ارشاد و ادای فرائض دینی چون نماز و رسیدگی به نیازمندیها و حل و فصل امور قضایی مسلمین (۲) به هنگام بروز مشکلات بود.

مسجد به عنوان زندان (۳)، بیت المال و دارالضرب (۴) نیز مورد استفاده مسلمانان قرار می گرفت و تا زمان خلیفه دوم که مرزهای اسلامی از حدود جزیره العرب فراتر نرفته بود، مراکز فعال تعلیمات اسلامی، مسجد النبی در مدینه و مسجد الحرام در مکه و گاه خانه اصحاب در آن سرزمین بود.

در آغاز قرن دوم هجری با افزایش چشمگیر دامنه فتوحات مسلمین، مرزهای اسلام از سوی شرق و غرب گسترش یافت و جمع کثیری به آیین اسلام گراییدند که در زبان و نژاد با اعراب مسلمان مغایرت داشتند. از این زمان آموزش زبان عربی برای درک معانی آیات قرآن و تعالیم اسلامی در سرزمین های فتح شده آغاز گردید و بدین گونه بود که برخی اصحاب پیامبر «صلی الله علیه و آله» و تابعین ایشان در مساجد نو بنیاد نیز به آموزش نومسلمانان پرداختند. به همین دلیل مسلمانان هر کجا را که فتح می کردند، نخستین بنایی

ص: ۲۰۲

۱- .سوره بقره، آیه ۱۲۸ .

۲- . ابراهیم حسن، تاریخ الاسلام، دارالجمیل، بیروت، ۱۴۱۴ ق / ۱۹۹۱ م، ج ۱، ص ۴۰۰ .

۳- . الولی، طه، المساجد فی الاسلام، دار العلم للملایین، ۱۴۰۹ ق / ۱۹۸۸ م، ص ۷۹ .

۴- . یاقوت حموی، شهاب الدین، معجم البلدان، دارصادر، بیروت، ج ۴، ص ۴۲۱ .

که در آنجا می ساختند مسجد بود.

در بصره و کوفه نخستین مساجد سرزمین های فتح شده بنا شد (۱) و پس از آن در سوریه و مصر، مساجدی بنیان نهاده شد. گذشته از آن هر قبیله، موظف بود تا برای خود مسجدی بنا نماید.

در عصر خلفای اولیه و پس از آن در دوره حکومت امویان، مساجد بزرگ که عنوان «مسجد جامع» داشت در مراکز بلاد اسلامی ساخته شد. در این مساجد علاوه بر مسایل دینی و سیاسی، مسایل علمی نیز مطرح می شد و هر جوینده علم و دانش می توانست در این حلقه های درسی که در این مساجد تشکیل می شد شرکت کند و همان طور که پیشتر اشاره شد بسیاری از صحابه پیامبر «صلی الله علیه و آله» و تابعین ایشان و نیز پیشوایان مذاهب اسلامی در این دانشگاه های عمومی اسلامی به تعلیم مبانی دین و نشر مذهب خود می پرداختند.

مسجد الحرام در مکه، مسجد النبی در مدینه، دو جامع بصره و کوفه، جامع عمرو در فسطاط، مسجد الاقصی و قبه الصخره در بیت المقدس و جامع اُموی در دمشق از مراکز مشهور آموزش اسلامی در این دوره بوده اند.

بدین ترتیب در آغاز قرن دوم هجری، تحوّل جدیدی، در حیات مسجد پدید آمد. تحوّل مزبور، متضمّن کوشش و گسترشی بود که در زمینه امور علمی و آموزشی مسجد به وجود آمد.

فاصله زمانی سده دوم تا پایان سده سوم هجری را به تقریب می توان از درخشان ترین دوره تعلیماتی مسجد یا به عبارت دیگر عصر فعالیت آموزشی این دانشگاه های عمومی دانست، زیرا دستاوردهای مسلمانان در مسایل مختلف علمی و پیشرفت های فکری در این دوره از تاریخ اسلام و نیز آن قسمت از پیشرفت های اقتصادی، اجتماعی، عمرانی که پس از استیلای عباسیان به وجود آمد، موجب تأثیر قابل

ص: ۲۰۳

ملاحظه ای در ایجاد هوشیاری و جنبش علما در مساجد گردید.

توجه دقیق به اجتماعات و تشکیل جلسات علمی در مساجد بزرگ و مشهور آن زمان و مجامع ممتاز و مناسبی که با شرکت علما و دانشمندان در آن مراکز به وجود آمد، همه دلایل کافی و آشکاری بر میزان پویایی و جنبش و باروری فکری و علمی قابل ملاحظه ای در آن دوره از تاریخ اسلامی است.

شایان ذکر است که بسیاری از این مساجد، دارای کتابخانه های غنی بوده و چه بسیار علما و دانشمندانی که کتب خویش را وقف این مساجد کرده اند.^(۱) خلفای نخست عباسی به امر آموزش در مساجد، توجه خاص نشان دادند. به طور مثال منصور عباسی (۱۳۷ - ۱۵۹ هـ)، جامع منصور را در سال ۱۴۷ هـ در بغداد بنیان نهاد که هزینه بنای آن ۱۸ میلیون دینار برآورد شده است.^(۲) این مسجد در روزگار هارون الرشید (حک ۱۷۰ - ۱۹۳ هـ) بازسازی شد و در زمان معتضد (حک ۲۷۹ - ۲۸۹ هـ) گسترش یافت تا افراد بیشتری از مسلمانان را در خود جای دهد.^(۳) در این دوره شمار مساجد به ویژه در شهرهای بزرگ رو به افزایش نهاد به طوری که یعقوبی تعداد آنها را سی هزار مسجد گزارش کرده است.^(۴) پس از مسجدالنبی که حتی الامکان از سوی اهل بیت «علیهم السلام» مورد استفاده آموزشی قرار می گرفت، جامع منصور برجسته ترین مدرسه آرمانی و آرزویی بیشتر دانشوران آن عصر بود، به طوری که خطیب بغدادی از خداوند خواسته بود تا در آن

ص: ۲۰۴

-
- ۱- ابن خلکان، شمس الدین، احمد بن محمد، وفيات الاعیان، به کوشش احسان عباس، دارصادر، بیروت، ج ۶، ص ۱۳۹؛ متر، آدام، تمدن اسلامی در قرن ۴ ق، ترجمه علیرضا ذکاوتی قراگزلو، مؤسسه امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۴، ج ۱، ص ۲۰۱.
 - ۲- یاقوت، معجم البلدان، ج ۲، ص ۲۳۵.
 - ۳- خطیب بغدادی، تاریخ بغداد، قاهره، ۱۳۴۹، ج ۱، ص ۱۰۳.
 - ۴- یعقوبی، احمد بن واضح، البلدان، لیدن، ۱۸۶۰م، ص ۲۵۰.

مسجد، تدریس کند و به آرزوی خود نیز رسید. (۱) کسایی؛ نحوی معرف در این مسجد درس می داد و کسانی چون فزاء، احمد بن سعدان، احمر و اخفش در این مسجد از درس او استفاده می کردند. (۲) جامع اموی دمشق، به دستور ولید بن عبدالملک (۸۶ _ ۹۶ هق) بنا شد. این مسجد نیز یکی از مراکز آموزشی مشهور بود. به گفته ابن جبیر حلقه های تدریس بسیاری در این مسجد وجود داشتند و استادان آن نیز دارای حقوق خوبی بودند. (۳) در مصر در سال ۲۵۶ هق احمد بن طولون، جامع خود را در شهر قطنع بنا نهاد. در این جامع، علوم تفسیر، حدیث، فقه و ستاره شناسی تدریس می شد. (۴) جامع الازهر نیز در سال ۳۶۰ هق توسط جوهر صقلی بنا شد و به تدریج به یکی از مراکز مهم آموزشی جهان اسلام بدل گردید. این جامع در زمان عزیرفاطمی (۳۶۵ _ ۳۸۶ هق) به صورت یک دانشگاه واقعی در آمد و برای آن برنامه آموزشی جامعی تنظیم گردید. (۵) ابن جبیر (م ۶۱۴ هق) شمار مساجد اسکندریه را ۱۲ هزار ذکر کرده است. (۶) مقریزی می گوید: در جامع عمرو چهل و اندی حلقه درسی و آموزشی تشکیل می شد که هیچ گاه از کار نایستادند. (۷) پس از این دوران، آموزش علوم در مساجد به تدریج جای خود را به آموزش در

ص: ۲۰۵

- ۱- . یاقوت، ج ۱، ص ۲۴۶ .
- ۲- . همان، ج ۱، ص ۲۴۳ .
- ۳- . ابن جبیر، محمد بن احمد، الرحله، لیدن، ۱۹۰۷ م، ص ۲۷۲ .
- ۴- . زکی محمد حسن، الفن الاسلامی فی مصر، دارالرائد العربی، بیروت، ۱۴۰۱ ه ق / ۱۹۸۱ م، ص ۲۷ .
- ۵- . مقریزی، الخطط، ج ۴، ص ۴۹ .
- ۶- . ابن جبیر، ص ۴۳ .
- ۷- . مقریزی، الخطط، ج ۲، ص ۲۴۶ .

مدارس داد. عامل و علت اصلی این انتقال را از یک سو افزایش دانش پژوهان و تشکیل حلقه های درسی بی شمار در مساجد که سبب اختلال انجام نیایش و پرستش و عبادت در این مکان های مقدس شد، و از سوی دیگر ظهور موضوعات جدید در عرصه دانش و گسترش آموزش علوم و پدید آمدن مناظره ها و مجادلات تازه ای دانسته اند که انجام آنها در مساجد که محل آرامش و عبادت بودند، غیر ممکن گردید.

در چنین شرایطی انتقال آموزش از مسجد به مدرسه، امری کاملاً طبیعی به نظر می رسد. علاوه بر آن مدارس نوین، دارای ویژگی های خاصی از جمله محل اسکان طلبه ها و دانشجویان بود که در مسجد وجود نداشت.

با آن که مدرسه در قرن چهارم هجری پا به عرصه وجود نهاد، اما این مرکز علمی و آموزشی در حقیقت محصول فعالیت های ی بوده که پیش از آن در مساجد انجام شده بود که برخی از ویژگی های آن در مدرسه ظهور یافت. آری مدارس نتیجه کوشش های بی شماری بود که برای ایجاد فعالیت های آموزشی خارج از مساجد به دلایلی که پیشتر اشاره شد به عمل آمد و برخی از نواقصی که در مراکز پیش از مدرسه وجود داشت را تکمیل و به صورت مؤسساتی مخصوص نشر دانش و توجه به حال دانشجویان در زمینه تامین مسکن برای ایشان و گسترش دامنه علم و رسیدگی به طلاب ایجاد گردید.

بدین ترتیب اگر چه آموزش به مدارس منتقل شد ولی این بدین معنا نبود که مساجد این نقش مهم را کاملاً از دست داده اند؛ بلکه به طور مثال در مسجد الازهر مشاهده می شود که آنجا تقریباً به تدریس اختصاص یافت و جز نماز جمعه، نماز دیگری در آنجا برگزار نمی شد.

جامع زیتونه در تونس و جامع قرویین در فارس از مراکز مشهور آموزش اسلامی است که این نقش را قرن های بعد نیز همچنان حفظ کرده است.

معماری اسلامی در قلمرو گسترده اسلام اگر چه سبک های متفاوتی را دنبال کرده، ولی روح مشترکی دارد که از وحدت دیدگاه های فلسفی و عرفانی و ایمان خاص هنرمندان سرچشمه می گیرد. این معماری بر فیض و برکت صادر شده از کلام وحی متکی است و هنرمندان مسلمان با بهره گیری از عرفان عمیق اسلامی توانسته اند با شکوه ترین آثار هنری را با الهام از معنویت دینی و بر اساس توحید و یگانگی ذات اقدس پروردگار بیافرینند. هنرمند مسلمان به خاطر نتایج مادی کار یا ارضای حس زیباشناسی اثر هنری را خلق نمی کند، بلکه همواره می کوشد تا با راز رمز و کنایه متعالی ترین حقایق خلقت را در قالبهای مادی به نمایش بگذارد. گر چه وحدت خود یک حقیقت کاملاً عینی است، به نظر انسان یک مفهوم ذهنی و انتزاعی جلوه می کند. دین اسلام مبتنی بر توحید است و وحدت را نمی توان با هیچ تصویری نمودار ساخت و بیان کرد. اما هنر اسلامی در تمام جنبه های خود مبتنی بر حکمت اسلامی است و این یعنی درک این حقیقت که هر اثر هنری باید طبق قوانینی آشکار ساخته و پرداخته شود

و اینکه این حقایق کتمان نشود و در حجاب مستور نماند. بنابراین اصل توحید که پایه نظرگاه اسلامی است در تمام وجوه هنری و از جمله معماری مساجد عیان و مشهود است و هنر معنوی اسلامی که با تکیه بر اصل توحید، در پی وحدت بخشیدن بر پیکر عناصر گوناگون هنری است در معماری مساجد نیز تجلی کرده و روح وحدت را در معماری مساجد مختلف در سراسر جهان پهناور اسلامی به منصفه ظهور می‌رساند. بنابراین مساجد اگر چه کثیرند، لیکن واحدند و اگر چه واحدند، لیکن کثیرند.

درآمد

«ساختمان زیبا، جمال باطن سازنده آن را هویدا می‌سازد، و نماینده تقوا و معرفت حق است.»^(۱) معماری هنگامی به وجود می‌آید که انسان با ایجاد حجمها و سطوح و پرداختن روابط آن با محیط، و نیز با انتخاب صورت ظاهر سازه، چیزی فراتر از کاربرد اولیه آن بیان می‌کند.

معماری هنری است که معمار یا معماران در فرایند شکل دادن به فضا، به مقتضای سنت‌ها و ارزش‌ها و فرهنگ مردمی به دست می‌دهند؛ پس معماری هر قوم و نژاد و فرهنگ و تمدنی در درجه اول به جهان بینی آن تمدن، متکی است. بنابراین معماری هنر، فن، دانش و خلاقیتی است که انسان بواسطه آن و با استفاده از مصالح در دسترسش (نظیر سنگ و خاک و چوب و غیره)، همزمان با رفع نیازهای مادی خود، به مفهوم سازی نیز می‌پردازد.

از آنجا که معماری علوم و فنون و عناصر فراوان دیگر را به کار می‌گیرد و از آنجا که در ساختن یک سازه، مهارت‌ها و تخصص‌های بی‌شماری دست دارند، از پیچیده‌ترین هنرهاست. از این روست که در هر رهیافت معمارانه زمینه‌های فرهنگی

ص: ۲۰۸

و پیوند میان بنای ساخته شده با اعتقادات سازندگان آن جدا نشدنی است.^(۱) یک معمار به ناچار همواره سفارش گیرنده‌ی است که برای سفارش دهندگان خود و مطابق با خواسته‌های آن‌ها فعالیت می‌کند، پس ناگزیر ذهن و مهارت خود را با توجه به نیازها، سلیقه‌ها و اعتقادات سفارش دهندگان تربیت می‌کند، اما از آنجا که سفارش دهنده واقعی، مجموعه افراد یک جامعه و اعتقادات آنهاست، لذا به نظر می‌رسد در میان هنرها، معماری غیر شخصی‌ترین و اجتماعی‌ترین هنر باشد؛ زیرا بیش از هر هنر دیگری، نماینده هویت یک تمدن است.

معماری اسلامی یک ویژگی واحد دارد که آن را از معماری فرهنگ‌های دیگر متمایز می‌کند. این ویژگی در درجه اول هماهنگی با طبیعت، تواضع و درون‌نگری و از همه مهم‌تر وحدت است.^(۲) به وضوح بیشترین جلوه این وحدت، در معماری مساجد اسلامی، تجلی یافته است. الگ گرابار در باب سنت معماری مساجد در صدر اسلام می‌گوید:

«اصلاحات معماری یا تزئینی مورد استفاده در ساختن مسجد، هیچگاه ابداعات تازه نبود و حتی وقتی که اصلاحات صوری یا ساختمانی رخ داد، این عمدتاً مندرج برصورت‌های پیش از اسلام بوده، با این همه، تقریباً محال است که مسجد اسلامی را با بنای پیش از اسلام اشتباه کنیم، زیرا آنچه تغییر یافت، عناصر واجی یا تکواژی نبود، بلکه ساختار نحوی آن بود.»^(۳) گرچه حکمت نخستین، در دوران شکل‌گیری هنر اسلام، وامدار میراث زرتشتی ایرانی و مسیحی روم شرقی بود، اما هنر اسلامی پس از تکوین، هویت کاملاً مستقل خود را پیدا کرد.

ص: ۲۰۹

-
- ۱- آزادی ور، بدیهه‌سازی شیوه بیان هنری در فرهنگ سنتی و اسلامی، ص ۱۱۱.
 - ۲- آزادی ور، همانجا، ص ۱۱۱ و ۱۱۲.
 - ۳- گرابار، مسجد نمونه هنر دینی در اسلام، شماره ۲، ص ۶۷.

از مهم ترین خصیصه های هنر مسلمانان، این بود که ضمن برخورداری از وحدت و یکپارچگی، تنوع و گوناگونی نیز داشت. به بیان بهتر می توان گفت:

«وحدت محتوا، تنوع شکل را که از گوناگونی سنن فرهنگی و هنری مردمان مختلف ناشی می شد، تحت الشعاع خود قرار می داد».^(۱) هنرمند مسلمان از یک منبع گرانقدر الهام می گیرد و آن قرآن کریم است. یکی از مفاهیم بسیار اساسی و پایه ای قرآن، اصل توحید است که فطرت و عقل انسانی به آن گواهی می دهد. پس با توجه به جهان بینی واحد و منبع الهام مشترک هنرمندان مسلمان، همبستگی هنر اسلامی مسأله ای دور از انتظار نیست، چرا که منشأ فعالیت مسلمانان و مایه ربط هنرمند مسلمان با هنرش، توحید است.

در این پژوهش سعی بر آن است تا چگونگی و اهمیت تأثیر جهان بینی اسلامی بر شکل و ماهیت معماری اسلامی و تجلی یکی از اصلی ترین مبانی فرهنگ غنی اسلامی یعنی وحدت در عین کثرت و کثرت در عین وحدت در سازمان معماری مساجد صدر اسلام بررسی شود.

اصل وحدت و کثرت از دیدگاه فلاسفه اسلامی

توحید در لغت به معنای یکی بودن، یگانه بودن و یگانگی است. این واژه در فرهنگ اسلامی از دیدگاه های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است، و در هر اصطلاحی، معنای ویژه ای دارد. به عنوان مثال، فلاسفه، وحدت را در مقابل کثرت دانسته اند براین اساس وحدت از اموری است در مقابله با کثرت، بهتر قابل تحدید و تعریف است.

حکیمان الهی، وحدت را از وجود جدایی ناپذیر می دانند، به این صورت که هر

ص: ۲۱۰

۱- حاتم، مسجد جلوه گاه هنر اسلامی، ص ۵۲.

امری تا تشخیص نیابد، موجود نمی‌شود؛ بدینسان در هر موجود و امری که از ابهام به در می‌آید، وحدت هم شکل می‌گیرد و به این ترتیب هر چه وجود کامل تر باشد، وحدت او نیز کامل تر است و چون ذات مقدس باری تعالی، کاملترین وجود است، وحدت خداوند، تنها وحدت واقعی و حقیقی است و بالاترین مرتبه وحدت به او تعلق دارد. (۱) حکما در تعریف لفظی «واحد» آورده اند که: «الواحد لا ینقسم». انقسام به معنی کثرت است پس در تعریف وحدت از مفهوم کثرت استفاده می‌کنیم. همچنین در تعریف کثرت نیز متقابلاً از مفهوم وحدت استفاده می‌کنیم زیرا که وحدت مبدأ کثرت است و وجود کثرت و ماهیت آن برگرفته از وحدت است. تعریف کثرت این است که «الکثره هو المجتمع من الواحدات». (۲) علامه حسن زاده آملی در کتاب وحدت از دیدگاه عارف و حکیم در باب توحید ذات حق تعالی می‌فرماید:

یکی: که واحد است، مبدأ و منشأ جمیع اعداد است و ظهور این مبدأ که یک است به صورت اعداد متکثره و مخصوص شدن آن مبدأ که واحد است در هر مرتبه از این مراتب، به اسمی و صفتی و خصوصیتی است، چنان چه در مرتبه اولی که به صورت دیگر تجلی می‌نماید.

دو: می‌خوانند و در مرتبه دیگر، سه می‌نامند.

این نموداری بر اسرار وجود مطلق و ظهور او در مراتب کثرات و تعینات مع بقائه علی الوحده الحقیقه است. واحد عدد نیست، بلکه منشأ جمیع اعداد است و همه از او حاصل شده اند و اوست که عین همه اعداد است و عدد به حقیقت اعتبار تکرار تجلی واحد است و اگر فی المثل یکی از هزار برداری، هزار نماند». (۳)

ص: ۲۱۱

۱- بنگرید حسن زاده آملی، وحدت از دیدگاه عارف و حکیم، بحث وحدت و کثرت.

۲- همان .

۳- حسن زاده آملی، رساله وحدت از دیدگاه عارف و حکیم، ص ۳۰.

وحدت چو بود قاهر و کثرت مقهور در هر چه نظر کنی بود حق منظور در مظهر کثرت است وحدت قاهر در مجمع وحدتست
کثرت مقهور

کیفیت الهی هنر اسلامی

هنگامی که اسلام، جهان متمدن قرن هفتم میلادی را فرا گرفت، ساختار فرهنگی بسیاری از کشورها دگرگون شد و با مسلمان شدن تدریجی این کشورها، نژادهای گوناگون، در ساختن تمدن تازه ای که تمدن اسلام، نام دارد، سهیم گشتند. علت آن که چنین تمدن و فرهنگی را فرهنگ اسلامی می نامیم، این است که در طول بیش از ۶۰۰ سال، وحدتی سیاسی _ به استقلال یا به تبعیت _ بر این قلمرو وسیع حکم فرما بود. ملت هایی که در این قلمرو با هم همکاری فکری داشتند، نه از نژاد خاصی بوده اند و نه در اقلیمی محدود می زیسته اند. مرز فعالیت این فرهنگ از یک سو چین تا اسپانیا و از سوی دیگر جنوب آفریقا تا ورای قفقاز بوده است. پیداست که در این میان سهم همه ملت ها یکسان نیست و تمدن هایی که دارای پیشینه غنی فرهنگی بوده اند، در ساختن شالوده فرهنگی تمدن تازه پا، اثر بخش تر بودند. (۱) آنچه در این کشورها باعث گسترش سریع فرهنگ می شد، بی تردید وحدت دینی یا به عبارت دیگر خدای واحد، رسول واحد، خط و زبان واحد، قبله واحد و آرمانهای واحد بود.

اشتراک در مذهب، باعث شد تا علایق معنوی و آداب و رسوم مردم کشورهای مختلف، با نژادهای متفاوت و میراث فرهنگی گوناگون، در مسیر واحدی قرار گیرد.

قرآن کریم بیش از سایر عوامل در این روند در جهت ایجاد وحدت تأثیرگذار بود. کتاب آسمانی قرآن و خط و زبان عربی، به عنوان مهمترین عامل پیوند

ص: ۲۱۲

امت اسلامی، نقشی مهم در آفرینش انواع آثار هنری بر عهده گرفت. زبان و خط عربی قبل از اسلام منحصر به شبه جزیره عربستان بود و توسعه آن با انتشار دین اسلام انجام گرفت و به واسطه آن که زبان رسول اکرم «صلی الله علیه و آله» و قرآن شریف بود، مسلمانان صدر اسلام آن را مقدس شمرده و به رواج آن همت گماشتند. خط عربی به تبعیت دین اسلام در ممالک دور و نزدیک نفوذ کرد، تا جایی که ناحیه وسیعی از جهان، یعنی آن قسمت که میان رود فرات از مشرق و سواحل اقیانوس اطلس از مغرب و سواحل شمالی مدیترانه از شمال و خط استوا از جنوب واقع است، با این زبان تکلم کرده و به آن خط کتابت کردند.^(۱) مسأله منشأ هنر اسلامی و سرشت نیروها و اصولی را که ایجادکننده این هنر بوده اند، را می توان با جهان بینی اسلام مرتبط دانست. یکی از جلوه های آن، بی واسطه، هنر قدسی اسلام و با واسطه، هنر اسلامی در کلیت خویش است.

افزون بر آن، ارتباط ارگانیک میان هنر و پرستش اسلامی، میان تفکر و تعمق در باره خداوند به صورتی که در قرآن توصیه شده و سرشت تفکرآمیز این هنر، بین «ذکر الله» که هدف غایی تمام اعمال و شعائر مذهبی در اسلام است و نقشی که هنرهای تجسمی و شنیداری در زندگی هر مسلمان به طور خاص و امت اسلامی به طور عام ایفا می کنند، مؤید رابطه علی میان وحی و هنر اسلامی است.^(۲) در باره شکل گیری هنر اسلامی و تأثیرپذیری آن از عناصر پیشین بیزانسی، ایرانی، هند و مغولی، مطالب بسیار نوشته اند، اما به ماهیت نیرویی که این عناصر مختلف را در ترکیبی بی نظیر، متشکل می ساخت، کمتر اشاره شده است.

یگانگی هنر اسلامی را در زمان و مکان نمی توان نفی نمود. چه این یگانگی بیش از اندازه آشکار و بدیهی می نماید. اثر هنری مورد نظر چه مسجد قرطبه باشد،

ص: ۲۱۳

۱- فضائل، اطلس خط، ص ۱۱۸.

۲- نصر، هنر و معنویت اسلامی، ص ۱۰۰.

که در غربی ترین محدوده قلمرو اسلامی واقع است، چه مدرسه بزرگ سمرقند، که در شرق این قلمرو وسیع جای دارد، گویی نوری واحد از آن متجلی می شود. حقیقت این یگانگی را در چه باید جستجو کرد؟ «شریعت اسلام، فرم هنری خاصی را توصیه نمی کند؛ تنها محدوده بیانی فرم ها را تعیین و تحدید می سازد و این محدودیت فی نفسه به خلاقیت منجر نمی شود. از سویی بس خطاست، اگر این یگانگی را، چنان که غالباً ادعا می شود، فقط به احساس مذهبی نسبت دهیم. احساس هر قدر هم شدید باشد نمی تواند جهانی از آشکال را به هماهنگی و وحدتی رهنمون سازد که در عین غنا، ساده باشند و در عین فراگیری، دقیق!! تصادفی نیست که وحدت و نظم هنر اسلامی، قانونی حاکم بر بلورها را تداعی می کند. در این جا چیزی فراتر از نیروی احساس محض وجود دارد؛ چیزی که ذاتا مبهم و همواره در حال دگرگونی است.

ما آنچه را که در ذات هنر اسلامی نهفته است، «شهود عقلی» می نامیم و مرادمان از عقل، معنای اصلی آن یعنی قوه ای است که از تعقل و استدلال بس فراگیرتر و متمن تر شهود حقایق ازلی و جاودانه است. این همان معنای عقل در سنت اسلامی است که ایمان جز در پرتو اشراق آن به کمال نمی رسد و تنها اوست که می تواند آثار و نتایج توحید، یعنی اصل یگانگی خداوند را دریابد و بس! هنر اسلامی نیز به نحوی مشابه، زیبایی خود را از حکمت اخذ می کند.^(۱) گروهی از هنرشناسان معتقدند که هنر اسلامی بر مبنای اصولی استوار گردیده این مبانی عبارتند از: توحید الهی، وحدت، کثرت، علم، زیبایی و نظم و در مجموعه این اصول، وحدت جایگاه خاصی دارد تا مبین توحید الهی در اسلام باشد. به عنوان مثل بورکهارت در این باره می گوید:

ص: ۲۱۴

۱- . بورکهارت، همانجا، ص ۱۳ .

«از نظر اسلام، هنر الهی (۱) پیش از هر چیز، تجلی وحدت الهی در جمال و نظم عالم است. وحدت در هماهنگی و انسجام عالم کثرت، در نظم و توازن، انعکاس می یابد، جمال بالنفسه حاوی همه این جهات است و استنتاج وحدت از جمال عالم، عین حکمت است. بدین جهت تفکر اسلامی میان هنر و حکمت، ضرورتاً پیوندی می بیند. از دیدگاه اسلام، هنر اساساً بر حکمت یا علم مبتنی است و علم چیزی جز ودیعه صورت بسته و بیان شده حکمت نیست» (۲) او همچنین معتقد است که هنر اسلامی تجربه ای زیباشناختی و غیر شخصی از وحدت و کثرت های جهان است که در این تجربه کلیه کثرت ها در حوزه نظم بدیع به وحدت تبدیل می شوند. در این تعریف، هنر اسلامی به نحوی است که می تواند جهان را روشنایی و صفا بخشد و به انسانها یاری رساند که از تشویش کثرت ها بگریزند و بگذرند و به آرامش روشن و مصفای وحدت بی کران باز گردند.

هنر اسلامی، نتیجه تجلی وحدت در ساحت کثرت است. این هنر به شیوه ای خیره کننده، وحدت اصلی الهی، وابستگی همه چیز به خدای یگانه، فناپذیری جهان و کیفیات مثبت وجود عالم هستی یا آفرینش را نشان می دهد. خلقتی که قرآن در باره آن می فرماید:

«رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا» پروردگارا این دستگاه با عظمت را بیهوده نیافریدی» (۳) این هنر حقایق و اکنش های مثالی را در قالب نظام مادی، که حواس انسان بی واسطه قادر به درک آن است، آشکار می کند و لذا نردبانی است برای سفر روح از عرصه جهان دیدنی و شنیدنی به عالم غیب که خاموشی و رای تمام اصوات نیز هست.

ص: ۲۱۵

۱- . در قرآن خداوند هنرمند مصور است.

۲- . بوركهارت، مدخلی بر اصول و روش هنر، دینی، ص ۸۶.

۳- . سوره آل عمران، آیه ۱۹۱ .

هنر اسلامی مبتنی بر معرفتی است که خود سرشت روحانی دارد؛ معرفتی که استادان سنتی هنر اسلامی، آن را «حکمت» نام نهاده اند؛ زیرا در سنت اسلامی، با صبغه عرفانی و روحانی آن، خردمندی و روحانیت از هم جدایی ناپذیرند و وجوه مختلف یک حقیقت به حساب می آیند. حکمتی که هنر اسلامی بر آن استوار است، چیزی جز جنبه خردمندانه خود روحانیت اسلامی نیست. این قول مشهور توماس قدیس که «هنر بدون حکمت هیچ است»، بی تردید و به عیان ترین وجه در مورد هنر اسلامی صدق می کند. (۱) معماری در هنر اسلامی، جایگاه بلندی دارد، به جرأت می توان گفت که معماری اسلامی، استفاده از رموز و نشانه های سمبولیک در چگونگی ساختمان و تزینات بناها را از ملل گوناگون مسلمان اقتباس کرده است. معماری اسلامی، حکم آمیزه و ملقمه ای را دارد که از عناصر گوناگون سازمان یافته است. (۲) معماران مسلمان کوشیده اند تا با نیت قرب به حضرت حق، روح معنویت اسلامی را در آثار خود به ویژه مساجد جاری سازند و لطیف ترین حقایق الهی را در قالب های مادی تجسم بخشند. فضا در معماری اسلامی هرگز مستقل از فرم فرض نمی شود. این فضا، فضای انتزاعی اقلیدسی نیست که صورت خارجی پذیرفته و چهارچوبی برای استقرار فرم ها آورده باشد. فضا به واسطه فرمهای درون خود جنبه کیفی پیدا می کند. به عنوان مثال کعبه یک مکان مقدس و قطبی است که فضای اطراف را گرد خود متمرکز می سازد. (۳)

ص: ۲۱۶

- ۱- نصر، هنر و معنویت اسلامی، ص ۱۴ .
- ۲- هوگ، سبک شناسی هنر معماری، ص ۱۴ .
- ۳- نصر، سنت اسلامی در معماری ایرانی، ص ۶۱ .

قرآن همه مسلمانان را به امری مکلف ساخته که در احداث معماری مسجد، حایز اهمیت اساسی است و آن تکلیف به ادای نماز به صورت جمعی است. اگر چه ادای نماز، کاری شخصی و خصوصی است، و در روایات اسلامی تمام روی زمین، مسجد و سجده گاه انسان است، چنان که رسول اکرم «صلی الله علیه و آله» فرمودند: «جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَ طَهُورًا»؛ زمین برای من سجده گاه و پاک کننده قرار داده شده است (۱)، ولی نماز، عمل دسته جمعی تمام امت نیز هست. گزاردن نماز با حرکات منطقی و در ردیفهای یکسان، می بایست در مکان معینی و با تقسیم بندی مشخص انجام شود.

مسجد قبا و مسجد النبی نقاط آغازین معماری اسلامی هستند و منزل پیامبر به عنوان یکی از مراکز تجمع مسلمانان در کنار مسجد ساخته شد. در قسمت شمال و جنوب سرپناه بسیار ساده ای ساخته بودند که در آن تنه درختان خرما را برای نگهداشتن سقف که از برگهای خرما و پوشش گل ساخته شده بود، به عنوان ستون استفاده کرده بودند. (۲) اندکی بعد (به سال ۲۱ هـ.ق) در کوفه از سبک ستوندار مسجد مدینه، تقلید شد. سعد بن ابی وقاص، ساختمان مسجد کوفه را با پلان مستطیل شکل، در مجاورت دارالاماره قرار داد و در ساخت آن از ستونهای سنگی استوانه ای شکل و قطور بهره برد. (۳) ستون های صحن جانب قبله (شبستان) این مسجد، دارای تراکم بیشتر بودند، در حالی که رواقهای جانبی فقط دو ردیف ستون داشتند. حیاط مرکزی، وسیع و فاقد

ص: ۲۱۷

۱- . موسوعه اطراف الحدیث النبوی الشریف ۴۹۷، فتح ۱ .

۲- . (Creswell ۱۹۸۹ :۴).

۳- . هوگ، سبک شناسی هنر معماری در سرزمین های اسلامی، ص ۲۴ .

هرگونه پوششی بود. (۱) پس از آن، خلیفه اموی، جامع دمشق را در فاصله سالهای ۸۷ تا ۹۶ هجری بنا کرد. در این مسجد محراب، منبر، مناره و مقصوره نیز به عنوان اجزایی از مسجد شناخته شده، بعدها در دیگر مساجد به کار رفتند. (۲) عبدالملک اموی (۸۹ - ۹۲ ه. ق) از این سبک به شیوه ای التقاطی با معماری بیزانسی در ساخت قبه الصخره بهره جست (۳) و در زمان جانشین او ولید بن عبد الملک، مسجد الاقصی نیز با سبک ستون دار در نزدیکی قبه الصخره بنا گردید.

عبدالرحمن، مؤسس سلسله امویان اسپانیا در سال ۱۵۷ ه. ق مسجد قرطبه را با همان سبک ستون دار بنا کرد. این مسجد تاریخی پیچیده دارد (۴) و هر کدام از فرمانروایان اموی، تغییراتی در آن به وجود آوردند. مسجد قرطبه امروز نیز همچنان باقی است و اضافات متعدد مسیحی، هویت اسلامی آن را از بین نبرده است.

با روی کار آمدن عباسیان و انتقال مقر حکومت به بغداد، نفوذ چشمگیر هنر ایرانی در آثار جدید هویدا شد، اما مساجد همچنان به سبک ستون دار ساخته می شدند. از جمله این مساجد، مسجدی بود که در کنار قصر منصور (۵) در بغداد احداث گشت و نیز مسجد بزرگ متوکل (۶) در سامرا.

ص: ۲۱۸

-
- ۱- کریمیان، اقدامات عملی فرمانروایان سلجوقی در دگرگونی سبک معماری مساجد، ص ۴۵.
 - ۲- بوکهارت، هنر اسلامی، زبان و بیان، ص ۳۴ و ۳۵.
 - ۳- بوکهارت، هنر اسلامی زبان و بیان، ص ۲۶.
 - ۴- عبدالرحمن دوم ۸ فرس انداز به طرف جنوب ایجاد کرد، عبد الرحمن سوم صحن را بزرگتر و مناره ها را بنا کرد و منصور با توسعه شبستان در جهت شرق، ساخت آن را به کمال رسانید.
 - ۵- قصر منصور به گنبد سبز و دروازه طلایی شهرت داشت و منصور آن را مانند دارالاماره کوفه در کنار مسجد شهر بنا کرد.
 - ۶- این مسجد بزرگترین مسجد ساخته شده در سرزمین های اسلامی است که در ابعاد ۱۵۳×۲۵۳ با استفاده از آجر ساخته شده و امروزه نیز بقایایی از آن و مناره مارپیچ آن در شهر سامراء عراق باقی است.

احمد بن طولون(۱) نیز، در فاصله سالهای ۲۶۳ تا ۲۶۶ هجری قمری با تقلید درست از اسلوب ساخت مسجد متوکل در سامراء، نمونه ای زیبا و ارزشمند، از مساجد سبک ستون دار در قاهره به اجرا در آورد.(۲) همچنین فاطمیان مصر(۳) با ساخت جامع الازهر به سال ۳۵۶ هجری قمری و کاربرد انبوهی از ستونهای دو قلو در شبستان و رواقهای جانبی حیاط مرکزی، نمونه شایان توجه دیگری از سبک مساجد ستون دار به اجرا در آوردند.

سبک ستون دار مسجد مدینه که در مدت سه قرن و نیم در تمام شبه جزیره عربستان، بین النهرین، شامات، مصر، و اسپانیا به صورتی کاملاً واحد به اجرا در آمد، با ساخت مسجد بزرگ قیروان در سال ۲۲۲ هجری قمری به دیگر سرزمین های آفریقایی نیز راه یافت. مسجد جامع قیروان بر جای مسجدی که عقبه بن نافع ساخته بود، احداث گردید. اگر چه این مسجد، بارها بازسازی و مرمت شد، ولی طرح ستون دار خود را حفظ کرد.(۴) در قرون اولیه اسلامی تا قرن سوم هجری قمری در ایران نیز در شهرهای اصفهان، شوشتر، شیراز، دامغان، اردستان، دماوند، ناین، فهرج یزد و قزوین، مساجدی مرگب از یک شبستان ستون دار با حیاطی که گرداگرد آن، رواقی وجود داشت، ساخته شد. در واقع تمام این مساجد، متأثر از سبک ستون دار مسجد کوفه اند که این مسجد نیز به نوبه خود ترکیب شبستان ستون دار و صحن مرکزی را از مسجد مدینه اخذ

ص: ۲۱۹

-
- ۱- . پسر یکی از غلامان ترک خلیفه مامون عباسی که بر مصر فرمانروایی می کرد.
 - ۲- . مارتن، سبک شناسی هنر معماری، ۳۹ .
 - ۳- . این سلسله که خود را از اعقاب حضرت علی «علیه السلام» می دانستند از ۶۹۶ تا ۱۱۷۱ هجری قمری بر مصر فرمانروایی کردند و در رقابت با خلفای عباسی بناهای ارزشمندی را در مدینه و قاهره احداث کردند.
 - ۴- . کریمیان، اقدامات عملی فرمانروایان سلجوقی در دگرگونی سبک معماری مساجد، ص ۴۶ .

بررسی مساجد ساخته شده قرون اولیه اسلامی، در سرزمینهای خاوری قلمرو اسلامی، همانند مسجد قوت الاسلام در دهلی و مسجد اجمر (عجمر) در ایالت راجستان، نشان می دهد که سبک ستون دار، در شرقی ترین محدوده های قلمرو اسلامی نیز به اجرا در آمده است. (۱) نخستین مسجدی که به دست پیامبر بزرگوار «صلی الله علیه و آله»، با همکاری یارانش در مدینه ساخته شد، همواره الگوی مسجدهای بی شمار و گوناگونی بوده است که به دست هنرمندان تردست ما در سراسر ایران زمین بنیاد شده است. (۲) بدینسان علی رغم بهره گیری از سبک ها، تکنیک ها و مصالح متفاوت در ساخت مساجد، که باعث بروز تفاوت هایی ده است، اسلام بر مبنای مبادی معنوی واحد، در سرزمین های متفاوت، از اشکال و عناصر موجود آن سرزمین ها در راستای بیان ارزش های خود سود برده است.

از آنجایی که تمام مساجد براساس تفکر توحیدی اسلام بنا شده اند، در احداث آنها از اصول واحدی پیروی گردیده، آنچه تفاوت های اندک ظاهری را به وجود آورده، عوامل اقلیمی، قومی، آداب و سنن ملی و غیره بوده است، اما این تفاوت ها هرگز موجب اختلال در اصول وحدت بخش مساجد از غربی ترین سرزمین های اسلامی تا شرقی ترین آنها نشده است.

مساجد اسلامی به نوعی تجلی معمارانه نماز هستند. نماز، راز و نیاز بنده با خدا و دارای مفاهیم عمیق ولی عبادتی ساده است. بنابراین معماری مسجد، باید صورتی بیافریند در خور معنای آن و روح معنوی دمیده در کالبد مادی! مسلمانان هر جا که باشند، به هنگام نماز رو به سوی کعبه می کنند. تمام مساجد نیز در جهت همان سیر و شعاع رو

ص: ۲۲۰

۱- . کریمیان، همانجا، ص ۴۶ .

۲- . پیرنیا، معماری اسلامی ایران، ص ۳۷ .

به سمت قبله واحد دارند و همین مسأله، موجب وحدتی جهان شمول بین همه مساجد دنیای اسلام و عبادتگراں آن می شود.

در معماری اسلامی، تقدّس بخشی بیش از هر چیز به مدد قطبی کردن فضا براساس حضور خانه کعبه شکل می گیرد. خانه کعبه توسط خداوند به عنوان سمت و سوی نماز یا قبله مسلمانان برگزیده شده است. چون جهتها را معین داشته و قطبی می کند و مجموعه ای نامرئی از خطوط متمرکز پدید می آورد که تمام نقاط پیرامونی را به سوی مرکز فرا می خواند، حضوری همه جایی و فراگیر دارد.^(۱) در سراسر جهان، عموم مسلمانان، همچنان که ذرات آهن، به سوی آهن ربا جذب می گردد، به سوی این مرکز مقدّس روی می نمایند.^(۲) از دیدگاه روایات اسلامی، مرکز عالم خاکی نقطه ای است که «محور» آسمان آن را قطع می کند. خصوصیات «محوری» کعبه در یکی از روایات معروف اسلامی تأیید شده است که بر طبق آن کعبه در منتهی الیه تحتانی محوری که همه افلاک را قطع می کند، قرار گرفته و در مقطع هر عالم سماوی، مکان مقدّس دیگری که محل آمد و شد فرشتگان است، همان محور را قطع می کند.^(۳) حقیقت توّجه به نقطه ای یگانه در نماز که فی نفسه درک ناشدنی است، ولی آن نقطه یگانه، بر روی زمین قرار دارد و در یگانگی خویش، همانند مرکز یکی از عوالم است، این نکته، مبین وحدت اراده انسان با اراده کلی عالم است، این وحدت در قرآن، بدین گونه بیان شده است:

«وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ»؛ بازگشت همه چیز به سوی خداست.^{(۴)(۵)}

ص: ۲۲۱

- ۱- نصر، اصل وحدت در معماری قدسی، ص ۴۷.
- ۲- هوگ، سبک شناسی، معماری، ص ۱۲.
- ۳- بورکهارت، نظری بر اصول و فلسفه هنر اسلامی، ص ۳۸.
- ۴- سوره آل عمران، آیه ۱۰۸.
- ۵- بورکهارت، همانجا، ص ۳۹.

همان طور که می دانیم، تمام مساجد، مکان ذکرِ الفاظ واحد، از جمله اذان و نماز و نیز انجام حرکات واحد و عبادات مشترک و دسته جمعی مسلمانان مانند وضو و نماز است.

به دلیل کاربری یکسان مساجد، شباهت زیادی بین پلان و نیز اجزای ساختمانی همه آنها وجود دارد. تقریباً تمام مساجد (با وجود داشتن تفاوت‌های ظاهری)، در تقسیم فضاها به دو فضای بدون سقف (صحن) و مسقف (شبستان یا رواق)، همانند یکدیگر هستند. پلان مستطیل شکل شبستان‌ها معمولاً در جهت عرضی، فرم یافته اند و این یادگاری است از شبستان ابتدایی مسجد مدینه و پاسخی عملی به رسم مسلمانان که در ردیفهای دراز و شانه به شانه یکدیگر رو به قبله عبادت می کنند.

عامل دیگری که بر جهت شبستان تأکید می کند، نحوه قرار گرفتن قوس‌ها است. شبستان مسجد مدینه بدون قوس بود و مسجد کوفه نیز در ابتدا چنین وضعی داشت، اما بعد از چندی، سقف مساجد به وسیله قوس‌هایی بر روی چند ستون یا پایه حمل شد. معمولاً جهت این قوس‌ها به موازات دیوارهای طویل مستطیل و دیوار موازی با قبله است. (۱) صحن یا حیاط مساجد نیز، که یادگاری از حیاط مسجد النبی در مدینه هستند، از عناصر اصلی معماری و وحدت بخش مساجد است که غالباً در میان آن حوضی به صورت نمادین یا با کاربرد مشخص جهت تطهیر پیش از ورود به مسجد قرار دارد.

یکی از عناصر جدا نشدنی تمام مساجد، محراب است. مسجد دارای یک مرکز برای مراسم آیینی نیست، بلکه سازمان فضایی آن چنان است که حضور خداوند را در جمیع جهات و محیط بر انسان خاطر نشان می سازد. (۲) محراب نشان دهنده جهت قبله

ص: ۲۲۲

۱- پایا دو پولو، معماری اسلامی، ص ۲۴.

۲- بورکهارت، ارزش‌های جاویدان هنر اسلامی، ص ۷۰.

است و نیز مطابق نخستین نمونه که به سال ۷۰۶ میلادی در مسجد مدینه ساخته شد، به نمادی تبدیل گشته که نشانگر حضور شخص پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» در مسجد است.

نمادی که معنای تزینات کاملاً استثنایی محراب را در تمام مساجد بیان می کند. (۱) یکی از نوآوری‌هایی که در همین زمان در مسجد النبی انجام گرفت ساختن چهار برج در چهار گوشه مسجد بود. صاحب نظران تاریخ معماری را اعتقاد بر آن است که احداث این برجها تقلیدی از مسجد جامع دمشق بود که بر جای معبد باستانی ژوپیتر و کلیسای «یحیی تعمید دهنده» ساخته و برجهای چهار گانه معبد رومی آن توسط مسیحیان و بعد مسلمانان حفظ شده بود. برجهایی که به این ترتیب وارد مدینه شد، اندک اندک به صورت مناره و یکی از اجزای مهم مسجد در آمده و با وجود تفاوت های فراوانی که در نوع معماری آنان در نقاط مختلف جهان اسلام وجود دارد، همگی از ساختاری یگانه برخوردارند و اصل وحدت در کثرت را به منصفه ظهور می رسانند. (۲) گنبدها نیز، که بعدها به عنصری اساسی در معماری مساجد تبدیل شدند، از مظاهر وحدت بخش مساجد اسلامی است. گنبدها که معمولاً بر فراز محراب قرار می گیرند _ مانند گنبد نخستین سقف چوبی مسجد مدینه _ تأکید بیشتری بر قداست این مکان هستند. (۳) زیرا دایره نمایانگر فلک آسمان و ابدیت است. با افزایش تعداد مربع ها در دایره، فرم عمومی مربع ها به دایره، یعنی زمین به آسمان متمایل می شود. (۴) در این سبک، تمام ابعاد یک بنا از دایره به دست می آید که رمز واضح وحدت وجود است که تمام امکانات هستی را در بر دارد. (۵)

ص: ۲۲۳

- ۱- . پایا دوپولو، معماری اسلامی، ص ۱۹ .
- ۲- . پایادوپولو، همانجا، ص ۴۶۰ .
- ۳- . پایا دوپولو، همانجا، ص ۲۳ .
- ۴- . پایادوپولو، همانجا، ص ۴۷ .
- ۵- . بورکهارت، ارزش های جاودان در هنر اسلامی، ص ۷۵ .

در واقع مساجد اسلامی علی‌رغم تنوعشان، همگی در روحی واحد (پرستش خدای یکتا) به جہتی واحد (قبله) و با سبکی یکسان (ستون دار) نمایان شده‌اند و نمود زیبایی از اصل وحدت در کثرت و کثرت در وحدت اسلامی را به ظهور رسانده‌اند. (۱) در حقیقت باید، همانند مثال حکما در باب اصل وحدت در کثرت، مسجد مدینه را عدد یک، که مبدأ و منشأ همه اعداد دیگر است، به حساب آورد و بقیه مساجد اسلام را همچون اعداد تکثیر شده از این مبدأ واحد دانست.

گذشته از وحدت و یگانگی کلی مساجد، هر مسجد خود دارای اجزای گوناگون معماری و تزیینی است که همگی از اصول واحد و هماهنگی یگانه‌ای برخوردارند. تناوب بیکران قوسها و ستونها، فضای پیوسته را چنان به تکه‌های همسان، بخش می‌کند که ایجاد حالت معنوی خاصی را تسهیل می‌نماید.

در تزیینات نیز این خصیصه هست که بیننده را به جنب و جوش و عمل و انمی دارد و بر عکس در ذهن وی زمینه‌ای برای کشف و شهود و درون بینی مهیا می‌سازد. سیر و سیاحت در جهان پر نقش و نگار تزیینات مسجد و کتیبه‌ها که بیشتر به منظور ایجاد و تلقین نوعی محیط معنوی نوشته شده‌اند، بیننده را در عوامل روحانی غرق می‌نماید و ایمان به وحدت خداوند را در دل وی راسخ می‌سازد. (۲) سید حسین نصر در مقاله خود تحت عنوان «سنت اسلامی در معماری ایرانی» می‌گوید:

«حضور الهی در معماری اسلامی یا به صورت مساجد یک دست سپیده و ساده نخستین که فقر و سادگیشان یاد آور غنای مطلق است، جلوه‌گر می‌شود یا در قالب نماها، طاقها و گنبدهایی که ماهرانه رنگ آمیزی شده‌اند و در توازن و هماهنگی خود،

ص: ۲۲۴

۱- کریمیان، اقدامات عملی و فرمانروایان سلجوقی در دگرگونی سبک معماری مساجد، ص ۴۷.

۲- هوگ، سبک شناسی، هنر معماری، ص ۱۳.

گویی تجلی وحدت در کثرت و بازگشت کثرت به وحدت را بازگو می کنند» (۱). هنرمند مسلمان با مبنا قرار دادن اصل توحید در هنر خود، می کوشد تا این حقیقت بزرگ را در آثار خود متجلی سازد. چنان که در معماری، به ویژه در معماری مساجد، با هماهنگی تمام اجرای وحدت در کثرت و کثرت در وحدت به عنوان مهمترین عامل در اصول هنر اسلامی در نظر گرفته می شود. در نتیجه، معماری اسلامی علاوه بر داشتن استحکام و زیبایی، جلوه گاه یک تفکر فلسفی _ الهی عمیق نیز هست.

به کارگیری فضاهای هندسی کاملاً مشخص، نسبت های ریاضی بسیار دقیق، خطوط و احجام معین مرتبط با اصول دقیق ریاضی، ابزاری است که به واسطه آن فضای معماری اسلامی و نیز سطوح خارجی آن شکل گرفته و انسجام پیدا می کند. به این ترتیب اصل وحدت در معماری عیان تر می شود. (۲) همچنین در تزیینات مساجد نیز توحید و تلقی توحیدی باعث می شود تا هنرمند مسلمان از کثرت بگذرد تا به وحدت نایل آید، انتخاب نقوش هندسی و اسلیمی و خطایی و وحدت این نقوش در یک نقطه و کم ترین استفاده از نقوش انسانی تأکیدی بر همین مبنا است.

شریعت اسلام، قرار دادن مجسمه یا طرح و یا هرگونه تصویری که در آن صورت طبیعی موجودات جاندار اعم از حیوانات و گیاهان آورده شده باشد، را در مسجد جایز نمی شمارد. (۳) وجود نداشتن تصاویر در مساجد در مرتبه اول به معنای از میان برداشتن هرگونه «حضور» است که ممکن است در مقابل «حضور نامرئی» خداوند جلوه کند و باعث اشتباه و خطا شود و در مرتبه دوم تأکید بر جنبه تنزیه باری تعالی است. به این معنی که

ص: ۲۲۵

۱- نصر، سنت اسلامی در معماری ایرانی، ص ۶۸.

۲- نصر، اصل وحدت در معماری قدسی، ص ۵۰.

۳- مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۶، ص ۳۲۸ و امام خمینی، رساله عملیه، مسأله ۸۹۸.

ذات مقدس او را نمی توان با هیچ چیز سنجید. (۱) طرح های هندسی، که به نحو بارزی، وحدت در کثرت و کثرت در وحدت را نشان می دهند، همراه با نقوش اسلیمی، که ظاهری گیاهی دارند، ولی آن قدر از طبیعت دور شده اند که ثبات را در تغییر نشان می دهند، فضای معنوی خاصی را به وجود می آورند که سفر انسان فانی را به عالم توحید و بقا ممکن می سازند. (۲) مرکز یک طرح اسلیمی همه جا هست و هیچ جا نیست. در پی هر اثباتی، سلبی است و به دنبال هر سلبی، اثباتی، دو نوع خاص طرح اسلیمی وجود دارد: اولی از به هم بافتن و درهم پیچیدن تعداد کثیری ستاره هندسی تشکیل شده که شعاع هایشان به هم می پیوندد و نقش بغرنج و بی انتها را پدید می آورد. این طرح نماد شگفت انگیزی از مرتبه ای از تفکر و مراقبه است که طی آن آدمی اصل وحدت را در می یابد. در واقع هیچ تمثیل و رمزی در جهان مشهودات برای پیچیدگی درونی وحدت و انتقال از وحدت تقسیم و تکثیرناپذیر به «وحدت در کثرت» و یا «کثرت در وحدت» بهتر از سلسله طرح های هندسی در یک دایره یا کثیر السطوح ها در یک کره نیست. (۳) نوع دیگر که عموماً عنوان طرح اسلیمی به آن اطلاق می شود، از موتیف های گیاهی که کمتر به شکل طبیعی خود هستند، تشکیل شده و از نظر تاریخی، اسلیمی به صورت گیاه گویا از تصویر تاک یا درخت زندگی در پیش از اسلام سرچشمه گرفته و به همین دلیل، اسلیمی یاد آور درخت زندگی است. نقش و سمبل نشان وار رویش نباتات که به عنوان «درخت زندگی» در سنت ایران باستان و درخت ذات انواط» در میان اعراب جاهلیت وجود داشته است، در دوره اسلامی به جایش درختی پر بارتر و پر ثمرتر چون «سدره المنتهی» نقش گردیده که مفهوم سمبلیک «درخت پر ثمر علم و دانش»

ص: ۲۲۶

- ۱- . بورکهارت، روح هنر اسلامی، ص ۵۴ .
- ۲- . احمدی، فرم ها و نقش های نمادین در مساجد ایران، ص ۱۶ .
- ۳- . بورکهارت، روح هنر اسلامی، ص ۵۷ .

است که در بهشت عدن آن را می توان یافت و تجسم کمال مطلق انسانی است.^(۱) نقش اسلیمی گر چه مطابقتی با گیاه ندارد، ولی جلوه ای است کامل از هماهنگی و تعادل؛ حتی می توان گفت: پیچاپیچی اسلیمی اشاره آشکاری است به اندیشه یگانگی خداوند و وحدت و یگانگی زمینه و پایه گوناگونی های بی کران جهان است، وحدت الوهیت در ورای همه مظاهر است، که همه افراد را در بر می گیرد.

از زوایه ای دیگر می توان گفت که از طریق هماهنگی تابیده بر جهان است که وحدت الوهیت در جهان نمودار می شود و هماهنگی چیزی نیست جز وحدت در کثرت یا کثرت در وحدت، یعنی آن که جهان از عامل واحدی پی ریزی شده است.^(۲) علاوه بر اسلیمی ها به عنوان نمادی برای انتقال مفهوم وحدت، خوشنویسی یکی دیگر از زمینه هایی است که هنرمند مسلمان می کوشد تا از طریق آن معانی و مفاهیم الهی را در مقابل دیدگان انسانها قرار دهد. در واقع در اسلام، خطاطی که گویی تجسم مرئی کلمه الهی است، جای شمایل نگاری را گرفته است.^(۳) خط عربی با ظهور اسلام قداست یافت؛ زیرا خطی بود که خداوند آن را برگزید تا پیام خویش را با آن به تمامی انسانها ابلاغ کند. نیاز به ثبت قرآن و عرضه وسیله ای گرانبها برای پیام رسانی، نقش اساسی در تکامل این خط ایفا کرد و موجب شد این خط به صورتی روشن و خوانا و در عین حال، زیبا در آید. از این نظر، آن خط صرفاً برای نوشتن نبود، بلکه به وسیله کاتبان هنرمند و ورزیده، جنبه خوشنویسی نیز پیدا کرد.^(۴) کتیبه نگاری با جنبه بیانیه ای، اخباری و آگاهانندگی، وسیله ویژه ای برای انتقال

ص: ۲۲۷

-
- ۱- . بیانیه، باستان شناسی و هنر صدر اسلام، ص ۱۲ .
 - ۲- . بورکهارت، هنر اسلامی زبان و بیان، ص ۷۴ .
 - ۳- . بورکهارت، نظری بر اصول و فلسفه هنر اسلامی، ص ۴۱ .
 - ۴- . ویلسون، طرح های اسلامی، ص ۱۴ .

مفاهیم و کاربردهای معماری بود. (۱) در حقیقت استفاده از اسلیمیها و کتیبه ها یکی از بارزترین ویژگی های تزئینی مشترک در همه مساجد است.

جمع بندی و نتیجه گیری

معماری اسلامی که در قلمرو گسترده اسلام، سبک های متفاوتی را دنبال کرده، روح مشترکی دارد که از وحدت دیدگاه های فلسفی و عرفانی، و ایمان خاص هنرمندان مسلمان سرچشمه می گیرد. این معماری بر فیض و برکت صادر شده از کلام وحی متکی است و هنرمند مسلمان با بهره گیری از عرفان عمیق اسلامی، توانسته با شکوهترین آثار هنری را با الهام از معنویت دینی و بر اساس توحید و یگانگی ذات اقدس پروردگار بیافریند.

هنرمند مسلمان به خاطر نتایج مادی کار یا ارضای حس زیباشناسی، اثر هنری را خلق نمی کند، بلکه همواره می کوشد تا با راز و رمز و کنایه، متعالی ترین حقایق خلقت را در قالب های مادی به نمایش بگذارد.

گرچه وحدت خود یک حقیقت کاملاً عینی است، به نظر انسان یک مفهوم ذهنی و انتزاعی جلوه می کند. دین اسلام مبتنی بر توحید است و وحدت را نمی توان با هیچ تصویری نمودار ساخت و بیان کرد. (۲) اما هنر اسلامی در تمام جنبه های خود مبتنی بر حکمت اسلامی است و این یعنی درک این حقیقت که هر اثر هنری باید طبق قوانینی آشکار ساخته و پرداخته شود و این که این حقایق کتمان نشود و در حجاب مستور نماند. (۳) بنابراین اصل توحید که پایه نظرگاه اسلامی است در تمام وجوه هنری و از جمله

ص: ۲۲۸

- ۱- اتینگهاوزن و گرابار، هنر و معماری اسلامی، ص ۴۰۱.
- ۲- بورکهارت، روح هنر اسلامی، ص ۵۳.
- ۳- بورکهارت، روح هنر اسلامی، ص ۵۴.

معماری مساجد، عیان و مشهود است و هنر معنوی اسلامی، که با تکیه بر اصل توحید، در پی وحدت بخشیدن بر پیکر عناصر گوناگون هنری است، در معماری مساجد نیز تجلی کرده و روح وحدت را در معماری مساجد مختلف در سراسر جهان پهناور اسلام به منصفه ظهور رسانده است. بنابراین مساجد اگر چه کثیرند، واحدند و اگر چه واحدند، کثیرند.

منابع و مأخذ

- ۱_ آزادی ور، هوشنگ، بدیهه سازی شیوه بیان هنری در فرهنگ سنتی ایرانی و اسلامی، تهران، موسسه فرهنگی انتشاراتی تبیان، ۱۳۷۹.
- ۲_ ابو هاجر، محمد السعيد بن بسيوني زعلول، موسوعه اطراف الحديث النبوي الشريف، دارالفكر، بيروت ۱۴۱۰هـ. ق.
- ۳_ احمدی، ملکی، رحمان فرم ها و نقش های نمادین در مساجد ایران، مجموعه مقالات همایش معماری مسجد، دانشگاه هنر، ۱۳۷۸.
- ۴_ بورکهارت، تیتوس، ارزشهای جاودان در هنر اسلامی، مجموعه مقالات جاودانگی و هنر، ترجمه محمد آوینی، تهران، انتشارات برگ، ۱۳۷۰.
- ۵_ بورکهارت، تیتوس، روح هنر اسلامی، ترجمه دکتر سید حسین نصر، مبانی هنر معنوی، مجموعه مقالات به کوشش دفتر مطالعات دینی هنر، زیر نظر علی تاج الدینی، تهران، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.
- ۶_ بورکهارت، تیتوس مدخلی بر اصول و روش هنر دینی، ترجمه جلال ستاری، مبانی هنر معنوی، مجموعه مقالات به کوشش دفتر مطالعات دینی هنر، زیر نظر علی تاج الدینی، تهران، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.
- ۷_ بورکهارت، تیتوس، نظری به اصول و فلسفه هنر اسلامی، ترجمه غلامرضا اعوانی، مبانی هنر معنوی مجموعه مقالات به کوشش دفتر مطالعات دینی هنر، زیر نظر علی تاج الدینی، تهران حوزه هنری تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲.
- ۸_ بورکهارت، تیتوس، هنر اسلامی زبان و بیان، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران،

- ۹ _ بیانی، سوسن، باستان شناسی و هنر صدر اسلام، جزوه کلاسی، چاپ نشده، ۱۳۸۰.
- ۱۰ _ پاپادوپولو، الکساندر، معماری اسلامی، ترجمه دکتر حشمت جزنی، تهران، مرکز نشر فرهنگی رجاء، ۱۳۶۸.
- ۱۱ _ پیرنیا، محمد کریم، معماری اسلامی ایران به کوشش غلام حسین معاریان، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، چاپ سوم، ۱۳۷۴.
- ۱۲ _ حاتم، غلامعلی، مسجد جلوه گاه هنر اسلامی، مجله مسجد، سال هفتم، شماره ۴۲، بهمن و اسفند ۱۳۷۷، صص ۴۹ تا ۵۵.
- ۱۳ _ حسن زاده آملی، حسن، رساله وحدت از دیدگاه عارف و حکیم، تهران، انتشارات فجر، ۱۳۶۲.
- ۱۴ _ خمینی، روح الله الموسوی، رساله توضیح المسائل، قم، موسسه مکتب امیرالمومنین، چاپ دوم، ۱۴۱۵ هـ. ق.
- ۱۵ _ رهنورد، زهرا، حکمت هنر اسلامی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۸.
- ۱۶ _ فضائی، حبیب الله، اطلس خط، اصفهان، چاپ شهریار اصفهان ۱۳۵۰.
- ۱۷ _ کریمیان، حسن، اقدامات عملی فرمانروایان سلجوقی در دگرگونی سبک معماری مساجد، مجله مسجد، شماره ۵۰، سال نهم، خرداد و تیر ۱۳۷۹، صص ۴۴ تا ۵۱.
- ۱۸ _ کیانی، محمد یوسف، معماری اسلامی ایران، انتشارات سمت، ۱۳۷۹.
- ۱۹ _ گرابار، الگ، مسجد نمونه هنر دینی در اسلام، مجله مسجد، شماره ۲۹، سال چهارم، خرداد و تیر ۱۳۷۴، صص ۴۴ تا ۵۴ و شماره ۲۰، سال چهارم مرداد و شهریور، ۱۳۷۴، صص ۵۸ تا ۶۷.
- ۲۰ _ گرابار، الگ، واتینگهازن، ریچارد، هنر و معماری اسلامی، ترجمه یعقوب آژند، انتشارات سمت، ۱۳۷۸.
- ۲۱ _ مارتن هنری، سبک شناسی هنر معماری، ترجمه پرویز و رجاوند، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۵.
- ۲۲ _ مجلسی دوم، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، تهران، چاپ آخوندی اسلامیه، بی تاریخ.

۲۳ _ میشل، جرج، معماری جهان اسلام ترجمه یعقوب آژند، انتشارات مولی، ۱۳۸۰.

۲۴ _ نصر، سید حسین، اصل وحدت در معماری قدسی، مجموعه مقالات هنر و معنویت اسلامی ترجمه رحیم قاسمیان، تهران، دفتر مطالعات دینی هنر، ۱۳۷۵.

۲۵ _ نصر، سید حسین، سنت اسلامی در معماری ایرانی، مجموعه مقالات جاودانگی و هنر، ترجمه محمد آوینی، تهران، انتشارات برگ، ۱۳۷۰.

۲۶ _ ویلسون، اوا، طرح های اسلامی، ترجمه محمد رضا ریاضی، انتشارات سمت، ۱۳۷۷.

۲۷ _ هوگ، ج، سبک شناسی هنرمعماری در سرزمین های اسلامی، ترجمه پرویز ورجاوند، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۶.

Creswell, K.A.G, Early Muslim Architecture , Penguin Books, ۱۹۵۸ – ۲۸

ص: ۲۳۱

عزت الله واعظی

چکیده

در این مقاله با ذکر مقدمه ای به کارآمدی اسلام به عنوان مکتب پویا و پر تحرک در همه عرصه های زندگی، اشاره و با تأکید بر مستدل و منطقی بودن آن در جنبه های نظری و عملی به گرایش نسل معاصر به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و رویکرد به معنویت و مکتب برتر از یکسو و حساسیت و سخنان اسلام و حجم وسیع توطئه ها علیه انقلاب و ناکارآمدی نظام اسلامی از سوی دیگر و ورود اندیشه های بیگانه در حوزه فرهنگ و اندیشه مسلمین و دامن زدن به شبهات توسط غربزدگان بی اطلاع از اسلام، دشمنان را به تلاش برای کاستن جاذبه اسلام و سوق دادن اذهان اندیشه ها به سمت اهداف مورد نظرشان واداشت.

پیروزی انقلاب اسلامی نیز از ابعاد مختلف، نگرانی هایی را برای قدرت ها و مکتب ها به وجود آورد و به برخوردهای خصمانه واداشت که هجوم اندیشه های وارداتی لیبرالیستی و سکولاریسم و پلورالیسم و... نمادی از آن است.

مقوله دین دولتی و دولت دینی یکی از شبهات است که مقاله به بررسی و پاسخ

آن همت گماشته و پیرامون دین و دولت و ضرورت و رابطه آن دو و زمینه های رشد جامعه در پرتو تعامل بین آن دو نهاد، به بحث پرداخته و در ادامه با توجه به جایگاه مسجد و کارکردهای آن در فرهنگ اسلام به وظیفه دولت در قبال مساجد و مراکز دینی و نقش مساجد در پیروزی و تداوم انقلاب و رشد فکری و فرهنگی جامعه و مقاله با هجده دشمنان اشاره نموده است.

مقدمه

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، کارآمدی اسلام به عنوان مکتب پویا و پر تحرک در همه عرصه های زندگی و مستدل و منطقی بودن معارف آن در جنبه های نظری و عملی را برای همه جهانیان آشکار ساخت و طلیعه تحقق *الْإِسْلَامُ يَغْلُوا وَ لَا يُغْلَى عَلَيْهِ (۱)* را به نمایش گذاشت.

حق آن است که اسلام، دین دنیا و آخرت و محیط بر مسایل مختلف انسان و مُشْرِف بر همه حوایج و نیازها و خواسته های معقول و ناظر به همه جنبه ها و استعدادهای مختلف آدمیان است.

آری در دوران معاصر نه تنها به اثبات مستدلانه ایدئولوژیک های اسلامی؛ بلکه به اعتراف بسیاری از مستشرقین (۲)، اسلام برترین دین و قرآن بهترین، کامل ترین و جامع ترین کتاب آسمانی و حاوی زیباترین دستور العمل های سعادت آفرینی است که می تواند در دو بعد اندیشه و عمل، راهنمای انسان ها قرار گیرد.

گرایش و رویکرد مشتاقانه به اسلام و معنویت و گسترش روز افزون مطالعات

ص: ۲۳۴

۱- بحارالانوار، ج ۳۹، ص ۳۷.

۲- شرق شناسایی که عمدتاً به دلیل اغراض سیاسی و... پیرامون اسلام و پیشوایان دین و احوال مسلمین و جغرافیای جهان اسلام، تحقیقات و پژوهش هایی به عمل آوردند و در این رابطه کتاب هایی هم نوشته اند نظیر: گوستاولوون، جان دیون پورت، جرجی زیدان، جرج جرداق، کورت فریشلر و... .

پژوهشگرانه نسبت به اسلام از سوی تشنگان حقیقت و جویندگان مکبت برتر، حساسیت دشمنان اسلام را بر انگیخت و حجم وسیع توطئه‌ها علیه اسلام و انقلاب را رقم زد و سردمداران معاند و عوامل فرهنگی استکبار را بر آن داشت تا در قالب‌های گوناگون و در اشکال مختلف و با ترفندهای متنوع و در عین حال جذاب! سعی در دستکاری دانایی و باورها و طرز تفکر و تلقی مردم، به ویژه جهان اسلام داشته باشند و از این رهگذر از جاذبه و مقبولیت اسلام ناب بکاهند و افکار و اذهان جستجوگران را به سمتی که خود می‌پسندند، سوق دهند. چنان که این شیوه‌ها، شگرد همه تاریک اندیشان باطل‌گرا در طول تاریخ از صدر اسلام تا به امروز بوده است! القاء ناکارآمدی نظام اسلامی، ورود اندیشه‌های بیگانه در حوزه فرهنگ و اندیشه مسلمان، دامن زدن به شبهات و افکار الحادی توسط صاحبان اندیشه‌های علیل و بی‌اطلاع، یا لاقلم کم‌اطلاع از حقیقت اسلام و معارف ناب آن، نمادی از تلاش گسترده دستگاه‌های متخصص فرهنگ‌سازی و شکل‌دهی اندیشه‌های مخالف است ولی باید به آنان گفت: «يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» (۱).

پیروزی انقلاب اسلامی و نگرانی دشمنان

اشاره

تردید نیست که پیروزی انقلاب در ایران بر اساس تفکر اسلامی، از ابعاد و زوایای مختلف، نگرانی‌ها و دل‌مشغولی‌هایی را برای مخالفین و معاندین اسلام پدید آورد.

با یک نگاه کلی به روشنی در می‌یابیم که پیروزی انقلاب و تأسیس حکومت اسلامی، از ابعاد مختلفی، دشمنان داخلی و خارجی را به وحشت انداخته است.

۱. از نظراعتقادی مکاتب و ادیان را تحت الشعاع قرار داد و جاذبه کاذب مکاتب‌ها

ص: ۲۳۵

۱- .سوره صف، آیه ۸.

و ادیان تحریف شده را علی رغم شعارهای فریبنده و تبلیغات گسترده آنها از افکار و اذهان سطحی اندیشان خوش باور، زدود و ذهن های جستجوگر و حقیقت طلب را به سمت خویش معطوف ساخت. بدین جهت متولیان آنها را به واکنش واداشت. در این راستا اندیشه جدایی دین از حکومت و سیاست، ناکارآمدی نظام اسلامی در عصر مدرنیته، (۱) و پست مدرنیسم، (۲) تضاد و تقابل دین و دموکراسی، (۳) ناسازگاری قضای اسلامی با اصول و مبانی حقوق بشر، کفایت عقل و علم و بی نیازی از دین، ترویج تفکر لیبرالیسم، (۴) سکولاریسم، (۵) پلورالیسم دینی، الحاد و التقاط، قرائت های گوناگون از دین، تبلیغ فرهنگ اباحیگری وابتدال، (۶) نمادی روشن از آن واکنش های عاجزانه است.

۲. از نقطه نظر سیاسی قدرت ها را مضطرب ساخت و احساس شکست و رعب و وحشت در دل آنها پدید آورد و دکترین سیاسی ابرقدرت ها را زیر سؤال برد و پیروزی خون بر شمشیر و غلبه ایمان بر سلاح های مدرن و پیشرفته نظامی را به نمایش گذارد و بذر خودباوری و ایمان و اعتماد به نفس و توکل به خدا را دل ها کاشت و به رویش واداشت.

۳. از نقطه نظر تدبیر امور جامعه و تشکیلات اداری کشور، احزاب و گروه های مختلف و قدرت طلبان و سودجویان منحرف و وابستگان به بیگانگان خارجی را مأیوس ساخت! همان ها که به تعبیر امیرالمؤمنین «علیه السلام»: «زَرَعُوا الْفُجُورَ وَ سَيَّ قَوْهُ الْغُرُورَ وَ حَصَدُوا الثُّبُورَ»؛ بذر گناه و فسق و فجور افشانند و با آب غرور و فریب، آبیاری

ص: ۲۳۶

۱- .Modernity

۲- .Post Modernism

۳- .Democracy

۴- .Liberalism

۵- .Secularism

۶- .Dissoluteness

و بالنده اش کردند و محصول آن را که نکبت و بدبختی برای جامعه و خود آن ها بود، درو نمودند!^(۱)

الف: برخوردهای خصمانه

از این روی، از همان آغاز پیروزی انقلاب اسلامی به ویژه در دهه دوم انقلاب تا به امروز، پیوسته با موضع گیری های خصمانه و ترفندها و توطئه ها و شگردهای مختلف خصوصا در جبهه اعتقادی و فکری و فرهنگی، مورد خشم و قهر دشمنان خشمگین و عنود بود و در طول سالهای گذشته، پیوسته کوشیدند نظام اسلامی را سرنگون یا لااقل دچار انحراف سازند و از جاذبه دین و ایمان و معنویت، به ویژه اسلام ناب بکاهند و با شبهه افکنی و دامن زدن به تفکرات سکولاریستی، نسلی مسخ شده و منحرف، دارای اندیشه التقاطی و رفتاری مبتذل، بیورند تا آن ها همسو با فرهنگ غرب و منافع قدرتهای استعماری، وارثان انقلاب و مدیران آینده کشور گردند.

از جمله شبیهاتی که مؤلّمان اندیشه های بیمار و بدخواه، ایجاد کرده و در اذهان ساده لوحان و سطحی اندیشانی که هنوز شاکله فکری آنها شکل نیافته، با القاء و تلقین وارد ساختند، طرح پرسش تأمل برانگیز دین دولتی یا دولت دینی است که حقیقت و واقعیت کنونی انقلاب و نظام اسلامی چیست؟ دین دولتی یا دولت دینی؟

ب: خرسندی امریکا از پیدایش انحراف

گفتنی است شورای روابط خارجی امریکا در گزارش خود از رویکرد ایران در سالهای اخیر به سکولاریسم ابراز خرسندی می کند! و آن را دارای چهار ویژگی به شرح ذیل می داند:

ص: ۲۳۷

۱- نهج البلاغه، خ ۲.

۱. تفکر جدایی دین از سیاست که به تدریج در جامعه اسلامی ایران رواج یافته و قوت می گیرد! ۲. بسیاری از افراد، تعارض احکام اسلام با دموکراسی و حقوق بشر را پذیرفته اند! ۳. با ترویج اندیشه سکولاریستی، جایگاه ولایت فقیه متزلزل و نفوذ و موقعیت روحانیت تضعیف می شود و از قداست می افتند و همچنان به عنوان تنها «مفسر و ایدئولوگ اسلامی» مطرح نخواهند بود، بلکه حوزه های فکری دیگری نیز در کنار روحانیت به عنوان اسلام شناس و مفسر دین مطرح می شوند! ۴. ترویج و قبول و پذیرش اندیشه ی سکولاریسم، تدریجا سبب عادی سازی رابطه با غرب و امریکا می گردد.

وی با تأکید بر ادامه و گسترش این رویکرد جدید، اظهار می دارد:

«این حرکت در مجموع به نفع امریکاست و باید از جانب امریکا قویا مورد حمایت و پشتیبانی قرار گیرد!!» (۱) این قبیل گزارشات، وظیفه عالمان دین را سنگین تر می کند که بی تفاوت و ساکت ننشسته و به دفاع از مبانی دین و تبیین اندیشه هایی که در تقابل و تعارض با دین هستند، پردازند و با تکیه بر منطق و استدلال، با سخنان حکیمانه و موعظه خیرخواهانه و جدال احسن (۲) به نقد و بررسی اندیشه ها و پاسخ به شبهات، همت گمارند و عرصه را برای جولان سراب اندیشان یکسو نگر خالی نگذارند تا متاع فکری سراپگون و بی ارج خویش را به ساده لوحان جاهل و غافل و نامتمیزان سطحی اندیش به قیمتی گزاف نفروشد و اندیشه های پاک و زلال و حقیقت ناب را در مسلخ مطامع غیر انسانی خویش ذبح نسازند.

ص: ۲۳۸

۱- . بررسی اندیشه ها، سیدمحمد امین، ص ۵ .

۲- . اُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ، سوره نحل، آیه ۱۲۵ .

لازم است در این رابطه به اختصار با دین، تفکر سکولاریستی، خاستگاه و برآیند آن، همچنین ارتباط دین و دولت آشنا شویم:

دین چیست؟

برای دین تعاریف متنوعی ذکر شده که ارایه و بررسی آنها خود نیازمند یک مقاله جداگانه است. بدین رو به ذکر سه تعریف برگزیده بسنده می‌کنیم:

«دین، مجموعه‌ای از گزاره‌های حقیقی و واقع‌نما در باره انسان و جهان و نیز مجموعه‌ای از آموزه‌های دستوری و ارزشی که جهت تنظیم مناسبات انسان با جهان و انسان‌های دیگر، از طریق پیامبران از سوی خدا تنزیل یا به تنفیذ وحی توسط عقل سلیم آدمی دریافت می‌شود».^(۱) به بیانی دیگر:

«دین مجموعه‌ای است مشتمل بر قوانین اجتماعی و احکام حقوقی که با در نظر گرفتن نیازهای مادی و معنوی، برای سعادت و بهروزی انسانها از سوی خدا آمده و توسط پیامبر به انسان‌ها ابلاغ شده است».

بنابراین دین و به ویژه اسلام که آخرین و کاملترین آن است در زمینه‌های مختلف فردی، خانوادگی، اجتماعی، بین‌المللی و حقوقی دارای قوانین، دستور العمل و احکام و مقررات خاص است.

در بینش اسلامی بالاترین ارزش این است که انسان تابع اراده خدا و بنده خالص او باشد و او را صاحب اختیار مطلق بداند.

به عبارت روشن‌تر:

«دین مجموعه‌ای از باورهای قلبی و ارزش‌های اخلاقی و رفتارهای عملی متناسب با آن

ص: ۲۳۹

مراد از باورها، اعتقاد به یگانگی خدا و صفات جلال و جمال او و اعتقاد به نبوت و معاد است که از آن به اصول دین یا اصول عقاید تعبیر می شود. مراد از ارزش های اخلاقی، اخلاقیات و مراد از رفتارها نیز کلیه رفتارهای متناسب با آن باورهاست که بر حسب اوامر و نواهی الهی و به منظور پرستش و بندگی خدای متعال انجام می گیرد که از آن به فروع دین یاد می شود. (۱) در تعریف اسلام به عنوان یگانه دین حق و تنها نسخه کامل دین الهی معتبر و مقبول در دوران معاصر می توان گفت:

«اسلام عبارت است از مجموعه ای از باورهای قلبی که بر آمده از امور فطری و استدلال های عقلی و نقلی است».

و نیز مجموعه تکالیف دینی که از سوی خداوند بر پیامبر «صلی الله علیه و آله» به منظور تأمین سعادت دنیوی و اخروی بشر نازل شده است.

این تکالیف تمامی اموری که به نحوی در سعادت دنیا و آخرت انسان نقش دارد را در بر می گیرد. (۲)

سکولاریسم

واژه سکولاریسم از ریشه لاتینی سکولام (۳) به معنی این جهانی و امور دنیایی گرفته شده است. این مکتب معتقد است که دنیا، سیاست و اداره امور اجتماعی بشر از دین و آخرت جداست.

ص: ۲۴۰

۱- پرسش ها و پاسخ ها، مصباح یزدی، ج ۳، ص ۱۰.

۲- پرسش ها پاسخ ها، ج ۳، ص ۱۰ و ۱۱.

۳- Secolom.

خاستگاه سکولاریسم، مغرب زمین است و می توان گفت سکولاریسم بازتاب طبیعی حوادث قبل از رنسانس یعنی عکس العمل دوران قرون وسطی است که در آن مذهب کاتولیک با همه نواقصش در سایه اقتدار و تبلیغات، در جوامع اروپایی، از جانب متولیان مکتب مسیحیت، نمونه یک دین کامل معرفی شد و عملکرد سوء اربابان کلیسا، نمونه پای بندی کامل به دین تلقی گردید!! مخالفت شدید کلیسا با هر گونه نوآوری و اظهار نظرهای علمی مخالف با تعالیم انجیل آن هم بدون هیچ استدلال معقول و منطقی، تعارض میان دین و علم را برانگیخت و یافته های جدید علمی، شجره ممنوعه تلقی شد که ابراز و پافشاری بر آن، مکافات مرگ را در پی داشت! برخوردهای سخت و خشونت آمیز اربابان کلیسا سبب بدبینی رویگردانی در جوامع مسیحی، به ویژه از سوی قشر تحصیل کرده شد و به تدریج به استناد انجیل تحریف شده، نوعی تقسیم کار بین کلیسا و قیصر مقبول افتاد که کار مسیح و کلیسا را به کلیسا و کار قیصر را به قیصر باید سپرد. (۱) بدینسان زمینه اصلی بروز و رشد سکولاریسم، آموزه های غیر عقلانی و عملکرد خشن پیروان مکتب مسیحیت است. آری اندیشه سکولاریسم که در حقیقت واکنشی به عقاید و سوء رفتار و عملکرد کلیسا بود در قرن ۱۹ میلادی توسط رابرت اون (۲) فیلسوف انگلیسی به صورت مکتب شکل مدون و منسجمی یافت. بدین روی اساس سکولاریسم بر دین گریزی نهاده شد و این باور که با پیشرفت علم و در اختیار داشتن عقل، در اداره جامعه نیازی به دین نیست، ترویج گردید.

گفتنی است سکولاریسم با دیگر اندیشه های فلسفی، سیاسی و اجتماعی:

ص: ۲۴۱

۱- کتاب نقد، ج ۲ و ۳، ص ۱۳ .

۲- Robert Owen .

۱. راسیونالیسم (۱) یا عقل گرایی و خردمداری محض.

۲. پوزیتویسم (۲) یا اثبات گرایی، تحقق گرایی، اعتقاد به اصالت حس و نسبیت.

۳. لیبرالیسم (۳) یا اصالت دادن به آزادی های مطلق فردی در کلیه شئون.

۴. مدرنیسم (۴) یا تجدد گرایی.

۵. اومانیسم (۵) یا بشر گرایی و اعتقاد به اصالت انسان.

۶. آتئیسم (۶) یا انکار قدرت های مافوق طبیعی و تقدس ستیزی.

۷. سیانتیسم (۷) یا علم گرایی محض و علم محوری به معنی اخص، از نظر مبانی، خاستگاه، دیدگاه و برآیند، نقاط اشتراک بسیار؛ بلکه در پاره ای از امور با آنها وحدت دارد.

برآیند پدیده سکولاریسم

بررسی جوامع بشری نشان می دهد، پدیده سکولاریسم در جوامع مختلف، پیامدهای ذیل را در پی داشته است:

الف: الیناسیون (۸) یا از خود بیگانگی و بی هویتی.

ص: ۲۴۲

۱- Rationalism .

۲- Positivism، مکتبی است فلسفی که تجربه های حسی و روش منطقی را یگانه منبع تمامی اطلاعات و یافته های معتبر بشری می داند.

۳- Liberalism .

۴- Modernism .

۵- Humanism .

۶- Atieis .

۷- Scientism .

۸- Altheonation .

ب: تزلزل عقاید دینی و ترویج هرهری مذهبی.

ج: نهلیسم یا پوچ گرایی.

د: ابتدال و تسلیم.

بدهت این ادعا و آشکار بودن آن ما را از ذکر نمونه های فراوان عملی در کشورهای جهان سوم، به ویژه دنیای غرب بی نیاز می سازد.

دولت چیست؟

مفهوم دولت (۱) از واژه های پر مناقشه در مباحث سیاسی است که تعاریف مختلفی برای آن ارایه شده است و همین خود گویای چندگانگی نظریاتی است که آن تعریف ها از آنها برخاسته اند.

تعریف عمومی دولت، عبارت است از:

«تشکیلات حکومتی یا مجموعه قوای سه گانه مقننه و قضاییه و مجریه».

برخی از اندیشمندان عرصه سیاست، دولت را این گونه تعریف می کنند:

«دولت، اجتماع انسانهای کم و بیش زیادی است که سرزمینی را در تصرف دائمی خود داشته و حکومت سازمان یافته دارند و بیشتر ساکنان آن سرزمین به طور عادت و یا مشروعیتی که برای آن قایلند، از آن حمایت می کنند» (۲). رابرت دال هم گفته است:

«به نظام سیاسی متشکل از ساکنان یک سرزمین و حکومت آن سرزمین دولت گفته می شود» (۳).

ص: ۲۴۳

۱- State .

۲- بنیادهای علم سیاست، عبدالرحمن عالم، نشر نی، ۱۳۷۶ .

۳- همان .

در نهایت می توان گفت:

«دولت آن واحدی است که ویژگی های زیر را دارد: جمعیت، حکومت، سرزمین، حاکمیت (انحصار قدرت)».

در هر سرزمینی که مردم آن بنای همزیستی (۱) و مدنیت داشته باشند، به ناچار باید به حکومت و امارت تن در دهند. این ضرورت و احساس نیاز اصلی عقلانی و مورد قبول عموم انسانهاست. بر این اساس با توجه به خصوصیات انسان و ضرورت زندگی جمعی، لزوم دولت و قانون آنچنان بدیهی و مبرهن است که مستغنی از هر گونه استدلال می باشد؛ زیرا حکومت، زعامت و ولایت از اساسی ترین اصول تشکل هر جامعه و نیاز جمعی است و با نبود آن، اجتماع و مدنیت شکل نمی گیرد. اگر انسان موجودی مدنی بالطبع است، بلاشک نیاز به حکومت و قبول زعامت و ولایت نیز در طبع او نهفته است؛ زیرا التزام به یک امر، التزام به لوازم آن نیز خواهد بود. بنابراین همزیستی و التزام به مدنیت، مستلزم پذیرش حکومت و ولایت است.

کلام نورانی امیرالمؤمنین «علیه السلام» ناظر به همین حقیقت است که می فرماید:

«لَا بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ أَمِيرٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ»؛ بی تردید مردم به زمامداری نیک یا بد نیازمندند. (۲)

سکولاریسم و جدایی دین و دولت!

جدایی دین از دولت، یکی از مشخصه های نگره سکولاریسم است که همواره برجذایی قلمرو دین از سیاست تأکید دارد.

در اندیشه سکولاریستی، دین امری فردی قلمداد شده و رسالت آن تنها ایجاد

ص: ۲۴۴

۱- . Symbiosis .

۲- . نهج البلاغه، خ ۴۰ .

رابطه میان فرد و خداوند است که در آن سیاست هیچ دخالتی ندارد و دین هم نمی تواند در رقم زدن سرنوشت اجتماعی بشر و اداره امور جامعه نقشی داشته باشد.

تفکیک دین از دنیا، جدایی دین از حکومت و سیاست که هم اکنون مورد اتفاق کلیسا و اربابان اندیشه سکولاریسم است، محصول القائات و آموزه های توافقی متولیان مکتب مسیحیت تحریف شده در قرون وسطی و روشنفکران است که امروز به وسیله پیشرفت ارتباطات و به دلیل اغراض و اهداف خاصی، دامنه یافته و به صورت ابزاری در خدمت نئوکلنیالیسم (۱) یا استعمار جدید قرار گرفته و به منظور دستیابی به اهداف خاصی بدان دامن زده می شود و متأسفانه، باورها و ارزشها و حقایق مهمی را در جهان اسلام با واژگان و تعابیر مذهبی مصطلح، دستکاری بلکه مثله نموده است.

دین و رابطه متقابل مذهب و دولت

اشاره

در اندیشه توحیدی، مالکیت و حاکمیت حقیقی همه منظومه هستی از آن خداست؛ «لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ» (۲). بر این اساس همچنان که ربوبیت تکوینی برای او ثابت است، ربوبیت تشریحی و حق امر و نهی و حکومت بر انسان نیز اولاً و بالذات از آن خداست؛ «إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ» (۳). به راستی اگر خدا آفریدگار و رب و رازق انسانهاست، چرا حق امر و نهی، دستور دادن و حکم کردن نداشته باشد؟ به ویژه آن که معتقدین به خدا، بر این باورند که احکام الهی به سود خدا نیست! بلکه در جهت مصالح مردم است و احکام عادلانه، مطابق با ارزش های اخلاقی است، چنان که امیرالمؤمنین می فرماید:

ص: ۲۴۵

۱- Neo Colownialism، به معنی استعمار جدید.

۲- سوره آل عمران، آیه ۱۰۹.

۳- سوره یوسف، آیه ۴۰.

«إِنَّ اللَّهَ إِذَا خَلَقَ الْخَلْقَ غَيَّباً عَنِ طَاعَتِهِمْ وَآمِناً مِنْ مَعْصِيَتِهِمْ لِأَنَّهُ لَا تَضُرُّهُ مَعْصِيَةُ مَنْ عَصَاهُ وَلَا تَنْفَعُهُ طَاعَةُ مَنْ أَطَاعَهُ؛ خدایوند هنگامی که مخلوقات را آفرید، از اطاعت آنان بی نیاز بود و از معصیت آنان در امان زیرا گناه هر کس که او را گناه کرد، ضرری به او نرساند و اطاعت کسی که او را اطاعت می کند، نفعی برای او ندارد. (۱) بنابراین اگر خدا حکم کند اطاعت آن به حکم عقل، نه تنها بی اشکال بلکه لازم و ضروری است.

بدینسان ثنیا و بالعرض افراد خاصی از انسانها حق حکومت و امر و نهی دارند که از جانب خداوند مأذون باشند، در غیر این صورت هیچ انسانی حق ندارد بر دیگر انسان ها حکم براند و هیچ کس مجاز نیست، عبودیت غیر خدا را بپذیرد چنان که امیر المؤمنین «علیه السلام» فرمود:

«وَلَا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ وَقَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرّاً» (۲). براساس اندیشه توحیدی انسان نه خودی در برابر خدا می بیند و نه به داشته ها و یافته های خود (عقل و علم) بسنده و تکیه می کند. به ویژه آن که هم چراغ عقل آدمی کم سواست و هم انسان مبتلا به فقر علمی است و هم دانش و معرفت بشری مصون از خطا و خرافه و اوهام نخواهد بود! اما این که رابطه دین و دولت چگونه است؟ در پاسخ باید گفت:

الف: دین دولتی

در جامعه ای که تفکر سکولاریستی حاکم است، پیداست که دولتمردان تفاهم و آشتی ای بین خود و دین احساس نمی کنند. در جوامع اسلامی هم اگر دولتمردان دارای

ص: ۲۴۶

۱- نهج البلاغه، خ ۱۹۳ .

۲- نهج البلاغه، کلام ۳۱ .

روحیه دین باوری نباشند یا روشنفکران بیمار و غربزدگان متأثر از اندیشه سکولار، زمام امور را در دست داشته باشند، دولت اصل و محور قرار خواهد گرفت و دین ابزاری برای توجیه عملکرد دولتمردان و وسیله ای برای فریب و جلب اعتماد و حمایت مردم خواهد شد که در خدمت دولت قرار می گیرد! نظیر آنچه در عربستان سعودی و ترکیه و برخی کشورهای اسلامی مستعمره و لائیک، شاهد آن هستیم.

ترویج و تبلیغ تفکر جبرگرایانه توسط بنی امیه در صدر اسلام و در ادامه توسط بنی عباس... تفسیر آیه اُولی الْأَمْرِ وَجُوبِ اطاعت از امیر حاکم (هر کس که باشد)... باوراندن شعار الْحَقُّ لِمَنْ غَلَبَ! تفسیر انحرافی و دلخواه از مفاهیم بلند اسلامی همچون زهد، صبر، بی اعتنایی به زخارف دنیا، توجه به آخرت، تقوا، انتظار، قداست و معنویت و... به منظور ایجاد روحیه بی تفاوتی و بی مسؤولیتی و سکوت و تسلیم و... در مردم!! همه و همه در راستای اهداف حکومت های نامشروع و مقاصد پلید دولت های مستبد و حکومت های انحرافی است.

چنان که در صدر اسلام تفسیر کعب الاحبار یهودی از آیه کنز(۱)، تأویل و تطبیق آیه شریفه «وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ اِثْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ...»(۲) توسط سمره بن جندب به درخواست معاویه و مطابق میل او!، جعل و تقطیع حدیث توسط ابو هریره و... همه و همه ناظر به همین حقیقت است که آنان می پنداشتند دین باید در خدمت حکومت و سیاست حاکم باشد و الا باید با آن به مقابله برخاست!!! چنین دینی، دین دولتی است که امام خمینی قدس سره از آن به اسلام امریکایی تعبیر فرمودند.(۳)

ص: ۲۴۷

۱- وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ، سوره توبه، آیه ۳۴.

۲- سوره بقره، آیه ۲۰۷.

۳- صحیفه، ج ۱۷، ص ۵۳۳.

در جامعه ای که ارزشهای دینی حاکم و مردم برآستی پیرو دین اند و دین نزد آنان عزیز و به عنوان یک حقیقت در متن زندگی آنها جاری است و حضور دارد و دولت برخاسته از میان مردم است و دولتمردان به نوبه خود و به معنای واقعی کلمه متدین اند، دین اصل و محور است و دولت مبلّغ و مروج و مُجری احکام دین است و پیگیری اهداف والای دین و تحقق آرمانهای بلند دینی را وظیفه خود می داند.

در دولت دینی، سیاست گذاری دولت، تدبیر امور جامعه، برنامه ریزی و جهت گیری های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، تنظیم روابط با سایر دول همه و همه بر محور دین و بر اساس ارزشهای دینی خواهد بود.

دولتمردان خود را متدین به دین، بندگان خدا، مطیع اوامر و دستورات الهی و موظف به اجرای فرامین الهی و احکام دینی می دانند.

سیمای دولت دینی را در آئینه منشور حکومتی امیرالمؤمنین «علیه السلام» (عهدنامه علی «علیه السلام» به مالک اشتر) می توان به تماشا نشست و در نامه های امیرالمؤمنین «علیه السلام» به ولات و کارگزاران حکومتش به خوبی می توان نظاره کرد، چنان که در سیره عملی و رفتار حکومتی آن بزرگوار نیز به خوبی مشهود است.

امیرالمؤمنین «علیه السلام» در نامه هایش به والیان و کارگزاران، به ویژه در عهدنامه اش به مالک اشتر! نظم، امنیت، رفاه و رونق اقتصادی، آزادی، ایجاد مهر و الفت در جامعه، رعایت حقوق اقلیت ها، اجرای قانون و حدود الهی، فراگیری علوم و فنون، زمینه سازی رشد و ارتقاء معنوی مردم و ... را از وظایف دولت دینی بر می شمارد و قویا بر اجرا و رعایت آن تأکید و اصرار می ورزد.^(۱)

ص: ۲۴۸

یکی از اهداف مهم دولت دینی رشد و ارتقای جامعه است؛ رشد مادی و معنوی و ارتقای فراگیر جامعه، مرهون مقدمات و زمینه سازی هایی است که بدون فراهم آوردن آنها، حصول رشد ناممکن است.

در ذیل به برخی از آنها اشاره می شود:

۱. آموزش و تربیت

یکی از بسترهای مناسب رشد جامعه، دادن آموزش های صحیح و به موقع و تربیت جامعه بر پایه ارزشهای الهی و انسانی است. امیرالمؤمنین «علیه السلام» می فرماید:

«أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ لِي عَلَيْكُمْ حَقًّا وَ لَكُمْ عَلَيَّ حَقٌّ فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَيَّ النَّصِيحَةُ لَكُمْ وَ تَوْفِيرُ فَيْئِكُمْ وَ تَعْلِيمُكُمْ كَيْلًا تَجْهَلُوا وَ تَأْدِيبُكُمْ كَيْمًا تَعْلَمُوا»؛ ای مردم! مرا بر شما و شما را بر من حقوقی واجب است، حق شما بر من این است که از نصیحت خیرخواهانه به شما دریغ نورزم و به توزیع عادلانه ثروت کشور در میان شما پردازم و در امر آموزش شما همت گمارم تا نادان و در ظلمت جهل نمانید و شما را تربیت کنم تا شیوه صحیح زندگی را فرا گیرید. (۱) امام علی «علیه السلام» در خطبه ۲۳۸ نهج البلاغه، ضمن نکوهش و سرزنش شامیان که آنان را به دلیل سیاست خشن و مزورانه و استثمارگرانه معاویه و حزب او، درشت خویانی پست و بردگانی فرومایه، توصیف می کند، می فرماید:

«مِمَّنْ يَتَّبِعِي أَنْ يُفَقَّهُ وَ يُؤَدَّبَ وَ يُعَلَّمَ وَ يُدْرَبَ وَ يُؤَلَّى عَلَيْهِ وَ يُؤَخَذَ عَلَى يَدَيْهِ...»؛ شامیان، مردمی که سزاوار بودند اسلام و احکام دین را به خوبی بیاموزند و تربیت صحیح شوند و دانش را فراگیرند و کار آزموده گردند و الگو داشته باشند و

ص: ۲۴۹

رهبری خیر خواه و دلسوز، دستشان را بگیرد و آنها را به کار مفید وا دارد... (۱) حضرت در این فراز نورانی در حقیقت با اندوه به وظایف و رسالت دولت دینی و دولتمردان متعهد و خیرخواه اشاره می کند، اما وضع و سرنوشت شامیان آن چنان که در نگاه علی «علیه السلام» توصیف شده اند، محصول حاکمیت دولتی بود که از دین، استفاده ابزاری می کرد و برای فریب و اغفال و استحمار و استثمار توده ها، دین را به استخدام خویش در آورده بود!!

۲. ترویج فرهنگ قسط

در نگاه اندیشه دینی، در جامعه، باید اختلاف طبقاتی و تبعیض و بی عدالتی رخت بر بندد و در همه سطوح، عدالت اجرا شود، پس باید دولت قیام به قسط کند، تا مردم در سایه آموزش و تربیت صحیح، قائم به قسط شوند و در اقامه و بسط آن بکوشند و فرمان خدا (قیام مردم به قسط) تحقق یابد و مطلوب همگان (عدالت اجتماعی)، چنان که دستور خدا و رسالت پیام آوران الهی و ایده آل همه انسانهای آزاده و حق طلب بوده و هست، حاصل شود.

بر اساس آیه شریفه: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيُقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ»؛ همانا ما پیامبران خود را با ادله و معجزات فرستادیم و برایشان کتاب و میزان عدل نازل کردیم تا مردم را به راستی و عدالت برانگیزانند و آهن را که در آن هم سختی کار و زار و هم منافع بسیار برای مردم است، آفریدیم تا معلوم شود چه کسی خدا و رسولش را در پنهان (با ایمان قلبی) یاری خواهد کرد همانا خدا بسیار قوی و مقتدر است. (۲) باید دولت دینی برای تحقق عدالت

ص: ۲۵۰

۱- نهج البلاغه، خ ۲۳۸.

۲- سوره حدید، آیه ۲۵.

تلاش کند، در آن صورت مردم با آغوش باز پذیرای حکومت عدل خواهند بود و حکومت دینی را بر هر سیستم سیاسی و اداری ترجیح خواهند داد و حقوق متقابل دولت اسلامی را رعایت خواهند کرد و در تقویت و نگهداری آن خواهند کوشید و برای حفظ و بقای آن تا سر حد جان، فداکاری خواهد نمود و تحت تأثیر تبلیغات بدخواهان قرار نگرفته و به خدعه معاویه های هر عصری، تن در نخواهند داد و آمال و آرزوها و آرمان های انسانی و الهی خویش را در سایه تلاش و خدمات صادقانه دولت کریمه، تدریجاً محقق خواهند یافت.

امیر المؤمنین «علیه السلام» در فرازی از خطبه ۲۱۶ نهج البلاغه می فرماید:

«فَإِذَا آدَّتِ الرَّعِيَّةُ إِلَى الْوَالِي حَقَّهُ وَ آذَى الْوَالِي إِلَيْهَا حَقَّهَا عَزَّ الْحَقُّ بَيْنَهُمْ وَ قَامَتْ مَنَاهِجُ الدِّينِ وَ اغْتَدَلَتْ مَعَالِمُ الْعَدْلِ وَ جَزَتْ عَلَى إِذْلَالِهَا السُّنَنُ فَصَيَّرَ لِمَحِّ بِذَلِكَ الزَّمَانِ وَ طَمَعَ فِي بَقَاءِ الدُّوَلِهِ وَ يَسْتُ مَطَامِعِ الْأَعْيَادِ»؛ پس آن گاه که مردم حقوق دولت و حکومت را رعایت کنند و دولت نیز متقابلاً حقوق مردم را مراعات نماید، حق در میانشان قوی و نیرومند خواهد شد و جاده های دین صاف و بی دست انداز می گردد! علائم و نشانه های عدالت اعتدال می پذیرد و راه و رسم ها، درست در مجرای خویش به کار می افتد. بدین ترتیب جامعه اصلاح می شود و امور مردم سامان می پذیرد و مردم در حفظ و بقای دولت خواهند کوشید و دشمنان مأیوس می گردند. (۱)

۳. اطلاع رسانی؛ ارتقای بینش و افزونی توان تحلیل

سومین بستر مناسب رشد همه جانبه، بالا بردن سطح افکار عمومی جامعه و وسعت افق دید و ایجاد بینش عمیق و ارتقای فکری جامعه است که مردم با مسایل و قضایا، لب نگرانه و ژرف اندیشانه برخورد کنند و واقع بینانه به تحلیل حوادث و رخدادها بپردازند و

ص: ۲۵۱

بدانند که بر خلاف شعارهای فریبنده سیاست بازان کاسبکار، انسان برای خداست، چنان که خداوند، جهان هستی را برای انسان آفریده و آن را مسخر او قرار داده است، انسان باید در خدمت دین خدا باشد، چنان که دین نیز برای هدایت و تنظیم امور مادی و معنوی انسان تشریح شده است. نه آن که به صورت یک طرفه، خدا و دین برای انسان و ایزاری در خدمت ارضای غرایز او باشند. چنان که امیرالمومنین «علیه السلام» به برخی از اصحاب خود فرمود:

«من خود و شما را برای خدا می خواهم ولی شما مرا برای خود می خواهید».(۱) امام خمینی قدس سره نیز می فرماید:

«مقصد را مقصد الهی کنید، برای خدا قدم بردارید».(۲) «در اسلام معیار، رضایت خداست و نه شخصیت ها... ما معیارها را باید معیارهای الهی قرار بدهیم».(۳) «ما باید بنده خدا باشیم و همه چیز را از خدا بدانیم... و باید در راه خدمت به او باشیم».(۴)

۴. آماده سازی نیروهای کارآمد

مهره های واجد شرایط و نیروهای کارآمد و مفید برای اشغال مناصب و پست ها و قبول مسئولیت، شناسایی و تربیت شوند که دارای دو خصیصه برجسته ذوالآیدی و الابصار باشند. بر این اساس، کارگزاران دولت دینی باید دارای دو ویژگی بصیرت و قدرت باشند.

ص: ۲۵۲

۱- نهج البلاغه، خطبه ۱۳۶.

۲- کلمات قصار امام خمینی قدس سره، ص ۱۹.

۳- همان، ص ۱۹.

۴- همان، ص ۲۱.

اول) بصیرت: مدیران و کارگزاران لایق باید بصیر و واقع بین و موقعیت شناس بوده و تنگ نظر و ظاهر بین نباشند تا در مقام عمل و اجرا به افراط یا تفریط کشیده نشوند.

ضرورت تفقه در دین و مطالعه در تاریخ معاصر و گذشته و اطلاع از سرنوشت گذشتگان، بررسی اوضاع جهان معاصر و... برای پیدایش اکسیر بصیرت در فرد است.

شاید بتوان ادعا کرد مهم ترین ویژگی امام خمینی و رمز اصلی موفقیت او همین تفقه در دین بود، نه اجتهاد و تفقه در احکام فرعی فقط.

دوم) دارا بودن قدرت، شهامت و جرأت: تا بتوانند تصمیمات مهم اتخاذ کرده و کارهای بزرگ را به انجام رسانند، چنان که قرآن مجید حضرت یوسف را با همین ویژگی ها ستوده، می فرماید:

«وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسِيءْتُخَلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَمَدِيْنًا مَّكِيْنٌ اَمِيْنٌ قَالَ اَجْعَلْنِي عَلٰى خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنِّي حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ»؛ پادشاه گفت: یوسف را نزد من آورید تا او را از خاصان خود گردانم، چون او را ملاقات کرد به او گفت: تو امروز نزد ما امین و قدرتمند خواهی بود. یوسف گفت: مرا به خزانه داری منصوب کن که من قادر بر حفظ آن و دانا و بصیرم. [\(۱\)](#)

دولت دینی و مساجد

از آن جا که مراکز دینی به ویژه مساجد از همان آغاز یعنی از زمان پیامبر اکرم «صلی الله علیه و آله» و تأسیس اولین مسجد تا به امروز، بهترین و مناسب ترین مدرسه تربیت انسان ها و مستحکم ترین سنگر گسترش دین و انقلاب اسلامی بوده و هست، بر دولت دینی فرض است که در حفظ و تقویت و رونق مساجد بکوشد و از هرگونه مساعدت و معاضدت نسبت به ساماندهی امور مختلف آن دریغ نرزد.

ص: ۲۵۳

۱- . سوره یوسف، آیات ۵۴ و ۵۵ .

پیامبر گرامی اسلام «صلی الله علیه و آله» وقتی از مکه به مدینه هجرت فرمود، در اولین اقدام دست به تأسیس مسجد زد و بنیانگذاری اولین حکومت اسلامی را با پی نهادن مسجد آغاز کرد و مسجد را معبد، مرکز حکومت، مجلس شور و مشورت، مرکز سازماندهی نیروها، محل ملاقات ها، کانون تعلیم و تربیت، مصلاهی جمعه، مرکز قضاوت و رفق و فتق امور مردم و دفتر کار خود قرار داد و از آن بهره برداری چند منظوره نمود.

در طول تاریخ نیز علی رغم حاکمیت حکام غاصب در بلاد اسلامی، مساجد، مرکز ثقل اجتماع جوانان و کانون نشر فرهنگ و معارف اسلام و محل تعلیم و تربیت و وعظ و خطابه و اندرز بوده است.

انقلاب بی بدیل اسلامی ما نیز از مساجد شروع و در مساجد بالنده شد و تکامل یافت و با پشتیبانی مساجد پیروز گردید و به حیاشش ادامه داد.

تمام انتخابات در طول سالیان گذشته پس از پیروزی انقلاب و تعیین سرنوشت کشور با انتخاب نمایندگان مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان، ریاست جمهور و شوراهای اسلامی و ... در مساجد بوده است.

در هشت سال دفاع مقدس که ویرانگرترین جنگ ها توسط حزب کافر بعث عراق و صدام سفاک، با حمایت مستقیم و غیر مستقیم ۳۳ کشور به سرکردگی شیطان بزرگ، امریکای جنایتکار به جمهوری اسلامی نو پای ما تحمیل شده بود، اصلی ترین نقش در اداره جنگ و تأمین امکانات و سازماندهی نیروها و پشتیبانی همه جانبه از رزمندگان جان بر کف را مراکز دینی و مصلاهای جمعه، به ویژه مساجد ایفا می کردند.

مردم فداکار و ایثارگر ما کمکهای نقدی، غذا، لباس و دیگر اقلام کمکی خود را به تناسب ایام سال و با در نظر گرفتن ۱۲۰۰ کیلومتر خطوط جنگی، برای ارسال به جبهه ها به مساجد تحویل می دادند. خواهران پر شور و حماسه آفرین و زینب گون ما با حضور در مساجد، به صورت گروهی در طول روز، به بسته بندی خشکبار و بافتن پوشاک گرم و دوختن لباس رزم و البسه مورد نیاز رزمندگان همت می گماردند و زحمت می کشیدند.

بی سبب نیست که یکی از تئوریسن های برجسته امریکایی در نطقش، خطاب به سردمداران امریکا با تلخی، زبان به اعتراف می گشاید و اظهار می دارد:

«امریکا علی رغم تجارب جاسوسی و اطلاعاتی سازمان دویت ساله CIA در شناخت انقلاب اسلامی ایران، اشتباه کرده و از دو اهرم نیرومند محراب و منبر غفلت نموده است!!».

و این دو در پایگاهی عظیمی به نام مسجد قرار دارد که در شبانه روز به تناسب ایام، اقشار مختلف مدرم و خیل جستجوگران حقیقت و تشنگان معارف قرآن و شیفتگان ره آورد وحی و دانش اهل بیت «علیهم السلام» را صف اندر صف، پشت سر امام جماعت در مسجد فرا می خواند و پای منبر وعظ و خطابه گرد می آورد.

پیدایش مراکز موازی مساجد و وظیفه دولت اسلامی

گر چه امروز با تأسیس فرهنگ سراها و مراکز متعدد فرهنگی و تعدد کانال های مختلف تلویزیونی و ماهواره و اینترنت و اینترانت و... و تعدد و تنوع برنامه های آموزشی و پرورشی، سرگرمی های متنوع و برنامه های ورزشی و تفریحی با سرمایه گذاری های کلان و جذب امکانات فرهنگی به منظور اجرای طرح های گوناگون، بسیاری از جوانان، جذب آن مراکز و امکانات شده اند.

و همین خود یکی از عوامل خلوت شدن برخی از مساجد از حضور جوانان است که در آسیب شناسی مساجد و مراکز دینی می توان از آن نام برد، به ویژه اگر نسل جوان ما از نقطه نظر علوم و معارف اسلامی، دیانت و معنویت در آن قبیل مراکز اشباع نشوند و از آموزه های صحیح تأثیر نپذیرند ولی در عین حال اگر بخواهیم نسل نوحاسته و جوانان عزیز، این سرمایه های عظیم و ثمین که آینده سازان جامعه و وارثان خون و حماسه و ایثارند، در عصر انفجار تبلیغات و اطلاعات و سهل الوصول بودن شبکه های ارتباطی کامپیوتر، ماهواره، اینترنت و هجوم بی رحمانه، بلکه به تعبیر رساتر رهبر معظم انقلاب

شیخون فرهنگی و اعتیاد و انحرافات اخلاقی و ابتذال فرهنگی و ناهنجاری های رفتاری بیمه کنیم، باید زمینه های سلامت روانی و بستر رشد اخلاقی و معنوی آنها را هموار و مهیا سازیم که یکی از بهترین زمینه ها و سالم ترین بسترهای تأمین سلامت نسل جوان و نوجوان کشور و بستر مناسب رشد دینی آنها، مساجد و سایر مراکز دینی است.

از این روی بر دولت کریمه فرض است که در سیاستگذاری بودجه فرهنگی کشور تجدید نظر کرده و با فراهم آوردن امکانات و حل مشکلات و معضلات و ارایه خدمات، در تقویت و رونق این نهاد عظیم فرهنگی و این پایگاه مهم سیاسی - اجتماعی، دلسوزانه همت گمارد و از هیچ تلاشی فرو گذار نکند. و این به معنی دخالت دولت در سیاست گذاریها و برنامه ریزی های مساجد نیست؛ در آن صورت، مساجد به سمت دولتی شدن پیش نمی روند، بلکه همچنان که مساجد نقطه شروع انقلاب و ضامن بقای آن تا کنون بوده و خود را موظف به حفظ و صیانت از خون بهای شهیدان و دستاوردهای انقلاب و حاصل زحمات معمار بزرگ انقلاب دانسته و می دانند و حفظ نظام اسلامی را بر خود، اوجب واجبات و اعظم فرائض تلقی می کنند، بر دولت خدمتگزار و متولیان نظام اسلامی نیز فرض است که در حفظ و تقویت و رشد و گسترش کمی و کیفی این مهم ترین مرکز عبادی و معنوی و مستحکم ترین سنگر نگاهبانی از انقلاب و بهترین پایگاه های سیاسی - اجتماعی و برترین نهاد فرهنگی کشور بکوشند و در تقویت و رشد و اعتلای آن از هیچ گونه حمایت و همکاری دریغ نورزند.

اشاره

مهدی روحانی

چکیده

از آنجا که مسجد الاقصی، قبله اول مسلمانان بوده است، پرداختن به آن از اهمیت خاصی برخوردار است. در این مقاله عنوان؛ مسجد الاقصی و ادیان آسمانی، اهمیت و ویژگی های سرزمین فلسطین، بنای مسجد الاقصی در گذر تاریخ، جایگاه مسجد الاقصی از دیدگاه قرآن و روایات، حوادث و اتفاقات ناگوار در مسجد الاقصی، اهداف و اغراض شوم دشمنان در مسجد الاقصی مورد بحث قرار گرفته است و در پایان چند راهکار عملی به عنوان نتیجه گیری بیان شده است.

مقدمه

مسجد الاقصی قبله اول مسلمانان جهان و مرکز توجه خاص عالم اسلام، از ابعاد گوناگونی حائز اهمیت و ارزش است، زیرا از یک سو بررسی تاریخ پر فراز و نشیب این مکان مقدس که افتخار پذیرایی قدوم مبارک انبیای عظام را داشته است، و محل صعود بزرگترین برگزیده خداوند حضرت محمد «صلی الله علیه و آله» به معراج است، توجه خاص و ویژه ای را به این مسجد و مکان مقدس می طلبد و از سوی دیگر این مکان مقدس هم از نظر

ص: ۲۵۷

پیشینه تاریخی، مهم و هم اکنون از جنبه سیاسی و اجتماعی نیز به دلیل تعرض ناهلان و دشمنان، اهمیت بیشتری یافته، باید مورد بررسی عمیق تر قرار گیرد.

پرداختن به مسأله مسجدالاقصی، طرح دوباره اولین مسأله جهان اسلام و بیان ظلم ها و ستم هایی است که بر این سرزمین رنج کشیده رفته است و هم اکنون نیز متأسفانه در زیر چکمه های آغشته به خون جوانان آزاده آن مرز و بوم لگد مال می گردد و آن فضای متبرک از عطر وجود مقدس پیغمبر «صلی الله علیه و آله»، اکنون با سفیر گلوله ها و انفجار بمب ها آلوده گشته است و اینها همه جزیی از آن رنجها و ستمهایی است که این سرزمین به خود دیده و می بیند. شهود این فجایع، برای تک تک مسلمین مسئولیت می آفریند که به هر راه و روش که می توانند باید دین خود را به این پاره تن اسلام ادا نمایند، زیرا سکوت و یا کم توجهی مسلمین به خطر صهیونیسم که تمام جهان اسلام را تهدید می کند، می تواند اثرات جبران ناپذیری در پی داشته باشد که نسلهای آینده باید بهای سنگین آن را پردازند. همان طوری که نسل امروز فلسطین در دفاع از قدس شریف باید بهای بی توجهی های گذشتگان خود را با خون بهترین جوانان خود پردازند.

از این رو نمی توان از مسأله فلسطین و حوادث و تاریخ مسجدالاقصی به آسانی گذشت، زیرا یکی از مقدس ترین اماکن عالم اسلام، اکنون به دست کثیف ترین و وحشی ترین و معاندترین دشمنان اسلام در طول تاریخ افتاده است. یهود بیشترین آزار و اذیت را به پیامبر «صلی الله علیه و آله»، و یاران آن حضرت رسانده، به گونه ای که خداوند در قرآن می فرماید:

«لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عِدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ...» (۱) اکنون که این دشمن دیرین، در قلب جهان اسلام لانه کرده است و سعی در فرو کردن هرچه بیشتر چنگال های خون آشام خود در پیکره مسلمین را دارد، مسئولیت مسلمین جهان، صد چندان شده است! بدینسان نباید لحظه ای از فکر رهایی قدس شریف و آزاد کردن مسجدالاقصی از دست اشغالگران غاصب غافل باشیم.

ص: ۲۵۸

در متونی که پیرامون مسجدالاقصى و قدس شریف نگاشته شده است می توان سه نام رسمی برای قدس یافت: در عربی به «القدس» و در عبری به آن «یروشالایم» و در لاتین «اورشلیم» گفته می شود. یهودی ها به این شهر بیت همیقداش نیز می گویند که همان بیت المقدس است. در وجه نام گذاری آن به مسجدالاقصى در کتاب «فتح الباری»، سه نکته بیان شده است:

۱. بعد مسافت بین مسجدالاقصى و کعبه.

۲. به دلیل آن که پس از او موضعی برای عبادت وجود ندارد.

۳. به دلیل پاکی، تقدس و دوری آن از نجاست ها و ناپاکی ها: «قِيلَ لَهُ الْأَقْصَى لِبُعْدِ الْمَسَافَةِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ وَقِيلَ لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ وَرَاءَهُ مَوْضِعُ عِبَادَةٍ وَقِيلَ لِبُعْدِهِ عَنِ الْأَقْدَارِ وَالْخَبَائِثِ وَالْمُقَدَّسِ الْمُطَهَّرِ عَنْ ذَلِكَ»^(۱). این شهر در طول تاریخ ده هزار ساله خود، دست کم بیست بار تحت محاصره شدید واقع شده، دو بار مهاجمان آن را به کلی ویران و شخم زده اند، هیجده بار تجدید ساختمان شده و سه بار بعد از آن، بازسازی و مرمت گردیده است. مردمش شش بار وادار به تغییر دین و مذهب خود شده اند و سی و هفت بار، رژیمهای حاکم بر این شهر تغییر پیدا کرده است.

در داخل محوطه حرم شریف آن، مسجد صخره و سایر بناهای متبرکه قرار گرفته است. گفته می شود، صخره مقدس یا قبه الصخره، همان جایی است که حضرت ابراهیم «علیه السلام»، پسرش را برای قربانی به آن جا برد و نیز معروف است که حضرت محمد «صلی الله علیه و آله» از این صخره به معراج رفت.

قدس از دیدگاه مسیحیان، محلی است که در آن مسیح به صلیب کشیده شد و از

ص: ۲۵۹

آنجا نیز به معراج رفت. در مورد پیشینه دینی این شهر باید گفت مردم این شهر در سال ۱۵ هجری به اسلام گرویدند.

تاریخ بیت المقدس را در دو دوره می توان مورد بررسی قرار داد:

۱. از سال ۱۹۱۷ م تا ۱۲۹۶ م تا تأسیس دولت اسرائیل در سال ۱۹۴۸ م.

۲. پس از تأسیس رژیم صهیونیستی تا زمان کنونی.

از اقدامات رژیم صهیونیستی در تغییر ساختار سیاسی بیت المقدس در این دوران می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

— تغییر پایتخت از تل آویو به قدس.

— تشکیل گروه های افراطی.

— افزایش فعالیت شهرک سازی.

مسجدالاقصی و سرزمین فلسطین

قبل از بررسی تاریخچه مسجدالاقصی لازم است به بیان مطالبی پیرامون سرزمین فلسطین بپردازیم. سرزمین فلسطین که در قدیم کنعان نام داشت، دارای ۲۵۰۰۰ کیلومتر مربع مساحت و در ساحل شرقی دریای مدیترانه و در مجاورت کشورهای مصر، سوریه، اردن و لبنان قرار داد. این منطقه، محل ظهور پیامبران بزرگی چون حضرت عیسی، حضرت موسی و محل عبور و زندگی حضرت ابراهیم «علیه السلام» بوده است.

شهر بیت المقدس یا اورشلیم بر فراز تپه هایی بنا گردیده که با معبد یهوه بر بالای کوه مورییا قرار دارند. با ورود بنی اسرائیل و قوم یهود به فلسطین در ۴۸۰ سال قبل از بنای قدس، تقریباً ۱۳۰۰ (ق.م) به رهبری یوشع بن نون، این سرزمین روی خوش ندید.

در زمان خسرو دوم پادشاه ساسانی، جنگ میان امپراطوری ایران و روم از ۶۰۳ م تا ۶۰۴ م به وقوع پیوست که سپاهیان ایران، روم را شکست داده و با راهنمایی یهودیانی که با ایران همکاری می کردند، فلسطین یا اورشلیم را فتح کردند. اما پس از مرگ

خسرو پرویز، این سرزمین دوباره به دست مسیحیان افتاد.

بعد از بعثت پیامبر «صلی الله علیه و آله» در ۱۳ سال اول که آن حضرت در مکه زندگی می کردند، مسجدالاقصی، قبله اول مسلمانان بود که پس از مهاجرت به مدینه در سال دوم در مسجد بنی سلمه در شهر مدینه به دستور خداوند تبارک و تعالی، حضرت در بین نماز قبله را به سوی کعبه تغییر داد.

موضوع انتظار مسیح در طول تاریخ چندین هزار ساله یهودیان همواره مطرح بوده است، اما چنین انتظاری پس از رانده شدن آنان از بیت المقدس در سال ۷۰ م از سوی رومیان شدت گرفت. در آن سال رومیان معبد حضرت سلیمان را برای بار دوم تخریب کردند که امروزه از آن فقط دیواری باقی مانده که به پاس گرامی داشت آن به دیوار ندبه مشهور است.

منتظران مسیح بر این عقیده اند که با ظهور مسیح، این معبد بار دیگر بازسازی و احیا گردیده، مسیح از آنجا بر جهان حکم خواهد راند. این نظریه تا قرن ۱۹ م یک نظریه آرمانی و خیالی بیش نبود، اما همزمان با پیدایش صهیونیسم سیاسی، به تعبیر کوک رهبر صهیونیست های متدین: «روندی که با تلاش انسانی (صهیونیسم سیاسی) آغاز شده است با یک رویکرد الهی، یعنی ظهور مسیح ادامه خواهد یافت!!».

به گفته وی در این راستا باید یهودیان به سه رسالت عمده گردن نهند:

۱. اسکان عده کثیری از یهودیان در اراضی مقدس.

۲. فتح بیت المقدس.

۳. احیای مجدد معبد.

اصل اول از آغاز قرن بیستم به طور کامل در حال اجراست و اصل دوم نیز در سال ۱۹۶۷ م پس از فتح بیت المقدس در جنگ شش روزه اعراب و اسرائیل محقق شد که در سال ۱۹۸۰ م بیت المقدس پایتخت ابدی اسرائیل غاصب اعلام گردید.

اما اصل سوم، آرمان بزرگ پنهانی جناح راست اسرائیل به سرکردگی افرادی

ص: ۲۶۱

چون بگین، شامیر و شارون بود که برای نیل به این هدف باید مسجدالاقصی و قبه الصخره ویران می گشت. طرحی تهیه گردید و ساختار فیزیکی معماری مسجد، مورد مطالعه قرار گرفت سپس از یک قرارگاه نظامی در تپه های جولان مقدار متنابهی مواد منفجره به سرقت رفت که قرار بود در ۲۸ نقطه مسجد مواد منفجره کار گذاشته شود، اما این عملیات به وسیله کانونهای قدرت اسرائیل متوقف گردید که می توان از علل توقف آن، ترس از اثرات انعکاس پیش بینی نشده این عمل در جهان اسلام بر ضد صهیونیسم نام برد.

در سال ۱۹۸۵ م درست یک سال پس از ظهور سازمان «ماختریت یهودیت» دولت اسرائیل به فعالیتهای حفاری خود در زیر مسجدالاقصی شتاب بیشتری بخشید تا با خالی کردن زیر مسجد، این بنا با یک لرزش و لوجزیبی خود به خود در هم بریزد. (۱)

بنای مسجدالاقصی در گذر تاریخ

مسجدالاقصی با داشتن یک پیشینه پر فراز و نشیب در طول تاریخ بارها مورد ترمیم و دستکاری واقع شده است و متأسفانه از وضعیت اولیه مسجد آثار کمی باقی مانده است.

در مورد ساخت مسجدالاقصی می توان به استناد شواهد تاریخی، آن را به قبل از سال ۹۶ (ه ق) نسبت داد که در این مورد ابتدا به متنی از «المقدسی» اشاره می شود:

«راجع به مسجدالاقصی... پایه ریزی آن توسط داود«علیه السلام» انجام گرفته است... روی این پایه ریزی هاست که عبدالملک دستور داد، مسجد را با سنگ های زیبا با ابعاد کوچک و کنگره دار بسازند» (۲) مسجدالاقصی در سال ۱۳۰ هق در اثر یک زلزله شدید، تقریباً ویران شد.

ص: ۲۶۲

۱- دیدگاه ها و تحلیل ها، مهر ۸۰، شماره ۱۵۲ .

۲- المقدسی، ترجمه میکل، ص ۱۹۰ .

«المقدسی» در مورد این زمین لرزه می نویسد:

«تالار سرپوشیده مسجد به جز قسمت‌های اطراف محراب فرو ریخت».

وی اضافه می کند: «هنگامی که خلیفه، این خبر را شنید و وقتی از عمق فاجعه با خبر شد گفت: خزانه دولت اسلامی جوابگوی آن نخواهد بود که همه چیز را به حالت اول برگرداند»^(۱). قسمت های قدیمی مسجد در بنا باقی مانده است. این بخش تا ردیف ستون های مرمری ادامه دارد و بقیه ستون هایی که با گچ بر روی آن کار شده است، مربوط به بازسازی بعد از زلزله می باشد.

المقدسی مسجد الاقصی را پس از بازسازی چنین توصیف می کند:

«تالار سرپوشیده دارای ۲۶ در است دری که رو به روی محراب است در بزرگ می نام دارد، در سمت راست هفت در بزرگ مشاهده می شود همین ترتیب را در سمت چپ نیز می توان مشاهده نمود و در سمت شرق یازده در وجود دارد که تزئینی ندارد».

بیشتر مؤرخان جدید، تاریخ بازسازی و ترمیم مسجد را سال ۱۶۳ هجری اعلام می کنند و آن را به «المهدی» منسوب می نمایند ولی جای تعجب است که عملیات بازسازی مسجدی با این شهرت، بیش از سی سال متوقف بماند تا نوبت به خلفای عباسی برسد. البته اگر منظور از الخلیفه را در متن المقدسی المنصور بدانیم نه المهدی، تنها شش سال فاصله می باشد و یا این که منظور از زلزله، زلزله ای باشد که در سال ۱۶۰ هجری زمان خلافت المهدی اتفاق افتاد.

به هر حال مسجد جدید مجدداً با زلزله سال ۴۰۷ هجری متحمل خسارات زیادی شد^(۲). کارهای عملیات بازسازی در عهد خلیفه عباسی فاطمی الظاهر در سال ۴۲۶ هجری

ص: ۲۶۳

۱- المقدسی، ترجمه میکس، ص ۱۹۱.

۲- ابن اثیر در مرجمی، ص ۸۴.

از سر گرفته شد، چگونگی عملیات فوق در کتیبه خاتم کاری شده ای بر روی گنبد ذکر شده است. گرچه در سالهای قبل، این کتیبه از بین رفته، اما توسط هروندی خوانده شده است.^(۱) نویسنده ای به نام وان برشام به تفصیل در مورد متن ذکر شده توسط هروی صحبت کرده است. وی اشاره می کند که محقق عرب دیگری نیز به نام ابن شداد این متن را تأیید کرده است.^(۲) در تاریخ ۹۰۱ ه ق مجیرالدین توصیف نسبتاً مفصل خود از مسجدالاقصی را چنین ارایه می کند:

«مسجد جامع که در انتهای حرم نزدیک قبله محل برگزاری نماز جمعه قرار گرفته، عمارت بزرگی دارد که دارای گنبد زیبایی با نگین های رنگین است، زیر گنبد منبر و محراب قرار گرفته است. طبق اندازه رسمی به جز قسمت تورفتگی محراب و رواق هایی که در خارج از درهای شمالی واقع شده اند، دقیقاً صد ذراع است و عرض آن طبق اندازه رسمی ۷۲ ذراع است.»^(۳) مطلب فوق این فرض را تقویت می کند که از قرن ۱۵ م به بعد عملاً مسجد تغییری نکرده است و تنها تعدادی عملیات استحکامی بر روی آن انجام گرفته است که مهمترین آنها:

۱. عملیات سال ۱۱۱۴ ه ق در عهد خلافت مصطفی.

۲. عملیات سال ۱۲۳۳ ه ق در عهد خلافت محمد دوم می باشد.

از مطالعه و بررسی متون پیرامون ساختمان مسجدالاقصی می توان به مطالب ذیل نیز اشاره کرد:

ص: ۲۶۴

۱- . هروی در زیاره، ص ۲۵ _ ۲۶ .

۲- . وان برشام در مصالح، قسمت دوم ۷ ج ۲، بیت المقدس، ص ۳۸۱ _ ۳۹۲ شماره ۲۷۵ .

۳- . مرمجی، ص ۲۷۴ .

۱. ساخت مسجد توسط عمر با تخته و تیرک در محل تقریباً مشخص.

۲. ساخت مسجد توسط ولید فرزند عبدالملک در محل فعلی مسجد.

۳. بازسازی و ترمیم در دوره عباسی در عهد خلافت المهدی سال ۱۶۳ هـ.ق.

۴. اصلاحات و تغییرات بسیار مهم در دوران اشغال صلیبی ها.

۵. ترمیم و بازسازی توسط ایوبیان.

جایگاه مسجد الاقصی در قرآن و روایات

نخست باید به اولین آیه سوره اسراء که در آن، نام مسجد الاقصی ذکر گردیده است، اشاره کرد:

«سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مَنَّا إِنَّا لَنَنظُرُهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ» (۱). براساس این آیه شریفه، مسجد الاقصی موضوع بحث و بررسی مفصل مفسرین قرآن قرار گرفته است؛ چون یکی از بزرگترین و مهمترین حوادث طول تاریخ از این مکان مقدس آغاز شده است، سفری که تنها برای یک مسافر در طول تاریخ رخ داده است، مسافری که به یمن وجود او عالم آفریده شد. به همین جهت این مکان از ویژگی و خصوصیت خاصی در جهان برخوردار است که برای هیچ نقطه دیگر از عالم این افتخار وجود ندارد.

اما از نظر روایات به جهت رعایت اختصار به تعداد معدودی اشاره می شود:

۱. رسول خدا «صلی الله علیه و آله» فرمود: «...إِنَّ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صِيَالَةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَ الْمَسْجِدَ الْأَقْصَى» (۲).

ص: ۲۶۵

۱- سوره اسراء، آیه ۱.

۲- همانا نماز در مسجد من مسجد نبوی برتر از هزار نماز در مساجد دیگر است مگر مسجد الحرام و مسجد الاقصی؛ تفسیر الامام العسگری «علیه السلام»، ص ۶۶۳.

۲. أم سلمه می گوید: از پیامبر «صلی الله علیه و آله» شنیدم: «مَنْ أَهْلٌ بِحَجَّهِ أَوْ عُمْرِهِ مِنَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ». (۱) ۳. رسول خدا «صلی الله علیه و آله» فرمود: «لَا تُشَدُّ الرَّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدٍ مَسْجِدِ الْأَقْصَى وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى وَ مَسْجِدِي هَذَا». (۲) ۴. امام باقر «علیه السلام» می فرماید: «ثُمَّ الْمَسَاجِدُ مَعَ إِشْتِرَاكِهَا فِي مُطْلَقِ الْفَضِيلَةِ تَخْتَلِفُ بِحَسَبِ مِقْدَارِهَا فَبَعْضُهَا أَفْضَلُ مِنْ بَعْضٍ فَمَسْجِدُ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ غَيْرِهِ ... ثُمَّ مَسْجِدُ النَّبِيِّ ثُمَّ مَسْجِدُ الْأَقْصَى ...». (۳) ۵. ابوالمعالي مشرف روایت می کند: «مَنْ حَجَّ وَ صَلَّى فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ وَ مَسْجِدِ الْأَقْصَى فِي عَامٍ وَاحِدٍ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ». (۴) از جمع بندی آیات و روایات و بررسی منابع روایی و تفسیری این مطلب ثابت می شود که اهمیت و منزلت این مسجد به گونه ای است که در برخی از موارد معادل مسجدالحرام ذکر گردیده و از همان درجه و اعتبار برخوردار شده است! علاوه بر این که

ص: ۲۶۶

- ۱- هر کس از مسجدالاقصی برای انجام حج یا عمره به سوی مسجدالحرام حرکت کند، تمام گناهان گذشته اش بخشیده خواهد شد؛ تاریخ کبیر، ج ۱، ص ۱۶۱.
- ۲- بار سفر جز به سوی سه مسجد نبندند، مسجدالحرام و مسجدالاقصی و مسجد نبوی؛ مسند احمد، ج ۳، ص ۳۴.
- ۳- مساجد با آن که در مطلق فضیلت با هم مشترک اند اما در میزان فضیلت با یکدیگر اختلاف دارند، برخی از آنان از بعضی دیگر با فضیلت ترند، بر این اساس مسجدالحرام از دیگر مساجد برتر است سپس مسجدالنبی و سپس مسجدالاقصی...؛ ذخیره المعاد، ج ۲، ص ۲۴۶.
- ۴- کسی که حج بگذارد و در مسجد مدینه و مسجدالاقصی در یک سال نماز بخواند از همه گناهانش بیرون خواهد رفت همانند روزی که مادر او را زاده است؛ سبل الهدی و الرشاد، ج ۳، ص ۱۱۱.

مسجدالاقصی در دوران صدر اسلام، عنوان قبله اول مسلمین را داشته است از این رو از قداست و معنویت ویژه ای برخوردار است.

نگاهی به حوادث ناگوار مسجدالاقصی

متأسفانه این مکان مقدس با این ارزش و منزلت در طول تاریخ دچار حوادث و کینه جویی های دشمنان اسلام گردیده است، گر چه حوادث طبیعی نیز کم نبوده است.

مهمترین حادثه ای که مسجد دچار آن گردید، آتش زدن مسجد الاقصی در ۳۰ مرداد ۱۳۴۸ توسط یک یهودی متعصب استرالیایی تبار به نام دنیس روهان است که در همان روز آتش سوزی شهرداری رژیم صهیونیستی دستور قطع آب مسجد الاقصی را صادر کرده بود و ماشینهای آتش نشانی رژیم صهیونیستی هم پس از خاموش شدن آتش آمدند. در این حادثه به قبه الصخره واقع در قسمت دو ستون اصلی به همراه طاق سنگی بزرگ که در زیر گنبد مسجد قرار داشت و نیز گنبد چوبی داخل محراب با کاشی های رنگی دیواره جنوبی و تمام مرمرهای رنگی نصب شده بر روی آن و همچنین ۴۸ پنجره آسیب جدی وارد گردید. به علاوه منبر و محراب صلاح الدین ایوبی نیز به آتش کشیده شد.

حادثه ناگوار بعد، در جریان جنگ اول اعراب و اسرائیل و نیز جنگ شش روزه رژیم صهیونیستی علیه کشورهای اسلامی رخ داد که طی آن چندین بار شهر بیت المقدس توسط هواپیماهای آن رژیم بمباران شد و در یکی از حملات هوایی، دروازه مرکزی مسجد الاقصی و سقف مسجد و یکی از مناره های آن خسارت فراوان دید.

از دیگر جنایات صهیونیستها، گشودن درهای مسجد بر روی جهانگردان پس از اشغال این شهر است که با سگها و لباسهای خلاف عفت عمومی داخل اماکن مقدسه شده و باعث هتک حرمت این اماکن مقدس می شوند.

اهداف شوم دشمنان ادیان الهی در مسجدالاقصی

از مطالب ذکر شده و بررسی وضع موجود در مسجدالاقصی، این گونه برمی آید که یکی از اهداف فعلی رژیم صهیونیستی که به طور جدی آن را دنبال می کند، تخریب مسجد الاقصی است و آثار آن کم کم آشکار گردیده است. در این رابطه می توان به حادثه ای که در بامداد روز یکشنبه ۲۶ بهمن ۸۲ رخ داد اشاره نمود:

«در آن روز جاده منتهی به یکی از اصلی ترین دروازه های مسجد الاقصی موسوم به «باب المغاربه» به سبب حفاری های مقامات اشغالگر و ممانعت صهیونیست ها از ترمیم قسمت های سست مسجد الاقصی، فرو ریخت.»

در ماه سپتامبر گذشته نیز بخشی از دیوار غربی ساختمان موزه اسلامی که در نزدیکی منطقه باب المغاربه قرار دارد تخریب شد.

تخریب خائنانه ترین نقشه ای است که تا کنون اشغالگران قدس طراحی و به اجرا گذاشته اند؛ زیرا بعد از پی بردن به حساسیت مسلمانان نسبت به مسجد الاقصی، حفاری های غیرمجاز در پوشش جستجوی آثار تاریخی را با هدف شوم سست کردن پایه ها و ستون های مسجد، شروع کردند تا با لرزش ساختگی، خود به خود مسجد درهم فرو ریزد.

مؤسسه الاقصی در بیانیه ای متذکر می شود که خطرات بزرگی مسجد الاقصی را تهدید می کند و تجاوزات مکرری به آن صورت گرفته است.

همچنین شیخ تیسیر تمیمی قاضی القضاة فلسطین و رییس شورای عالی قضاة فلسطین، رژیم صهیونیستی را مسئول مستقیم فرو ریختن جاده منتهی به باب المغاربه دانست.

از بررسی تاریخ مسجدالاقصی و حوادث پیرامون آن و نظر به اهمیتی که این مکان مقدس برای مسلمین جهان، بالاخص مردم مظلوم فلسطین دارد، اهتمام به موارد ذیل از اهمیت حیاتی نسبت به وجود و ادامه بقای این مکان مقدس برخوردار است:

۱. ضرورت اتحاد و یک پارچگی تمام مسلمین در نجات مسجدالاقصی و قدس شریف از چنگال صهیونیسم خوش آشام که این اولین دغدغه امام راحل‌مان بود. همان گونه که به مناسبت‌های گوناگون در سخنرانی های خود خطر وجود اسراییل را متذکر می شدند و همیشه به اتحاد جهان اسلام در مقابل این غده سرطانی سفارش می کردند.

۲. جلوگیری از گسترش اسراییل به دیگر کشورهای اسلامی چرا که آن رژیم، نفوذ در دیگر ممالک اسلامی را جز سیاست‌های اصلی خود قرار داده است.

۳. آگاه بودن کلیه مسلمین جهان نسبت به توطئه شوم رژیم غاصب در ارتباط با حفاری های غیر مجاز در زیر ستونها و پایه های اصلی مسجدالاقصی به منظور تخریب آن به صورت تدریجی و غیر محسوس.

۴. قرار دادن مسئله فلسطین در دستور کار اجلاس کنفرانس اسلامی.

به امید روزی که با بیداری تمام مسلمانان جهان و اتحاد آن ها در مقابل متجاوزان به حریم دین و کشورشان پرچم اسلام را در اقصی نقاط عالم به اهتزاز در آورند و قبله اول مسلمین جهان را از لوٹ وجود اشغالگران پاک نمایند. ان شاء الله .

محمد علی موظف رستمی

چکیده

این نوشتار پس از استقبال از نامگذاری و همایش هفته جهانی مساجد، مهمترین گام اولیه را بازشناسی و باز آفرینی نقش و کارکرد مساجد در کشور و تبیین جایگاه واقعی آن دانسته، آنگاه چالش های مساجد را در حوزه های مدیریت و منابع نیروی انسانی، حوزه نرم افزاری و سخت افزاری، کم و کیف و چگونگی انجام فعالیت ها و اجرای برنامه ها و نیز مشخص نبودن حدود و ثغور فعالان و نهادهای ذیربط امر مسجد و چگونگی دخالت یا عدم دخالت دولت در مساجد، مطرح و در ادامه عدم برنامه ریزی مناسب جهت نهایت استفاده مطلوب و بهینه از مساجد کشور، چگونگی و نحوه (دخالت) دولت در مساجد، عدم ساماندهی مناسب منابع نیروی انسانی مساجد، تعدد مراکز دخیل در امر مسجد (نهادهای و سازمان های دولتی و غیر دولتی) عدم اجرای برنامه های تبلیغی و فرهنگی مناسب جهت فرهنگ سازی و اطلاع رسانی صحیح در خصوص خدمت به مساجد، اجرای نامناسب و غیر کاربردی پروژه های تحقیقاتی و پژوهشی، عدم استفاده از تجهیزات فرهنگی و هنری رایانه ای و نرم افزاری روز، عدم تقویت و غنی سازی کتابخانه های مساجد کشور نبود امکانات مناسب فرهنگی

ص: ۲۷۱

و رفاهی تاسیساتی و... در سطح مساجد کشور، ساخت مراکز متعدد فرهنگی هنری به جای تقویت و گسترش فضای فرهنگی و هنری مساجد، عدم استفاده از ابزار و زبان هنر در برنامه های اجرایی در سطح مساجد، عدم وجود گروه کارشناسی قوی و کاردان جهت باز آفرینی نقش ها و کارکردهای مساجد و به روز کردن آن، عدم وجود یک مرکز قوی پژوهشی و تحقیقاتی، مختص مسجد، نبود اطلاعات جامع از وضعیت مساجد کشور، عدم تشکیل و راه اندازی یک نهاد غیر دولتی و مدنی منسجم و کار آمد و فراگیر از نیروهای مساجد عدم تغذیه فکری منابع نیروی انسانی را مهمترین چالش های فرا روی مساجد در کشور نام برده است.

مقدمه

یکی از پیشنهادهای ارزنده ای که توسط جمهوری اسلامی ایران به سازمان کنفرانس اسلامی ارائه شده، نام گزاری هفته جهانی مسجد از ۳۰ مرداد تا ۵ شهریور (۲۱ تا ۲۸ آگوست) و اختصاص اولین روز این هفته به نام روز جهانی مسجد است که مصادف با به آتش کشیده شدن مسجد الاقصی توسط صهیونیست های افراطی می باشد.

تصویب این پیشنهاد در اجلاس سی ام وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی در تهران، نشان از اهمیت و توجه جدی تر به مقوله مسجد با نگاه فراکشوری و جهان اسلامی می باشد.

در قطعنامه ای که به این مناسبت از سوی سازمان کنفرانس اسلامی صادر شد، از کشورهای عضو خواسته شده است تا در راستای تحکیم مساجد، در توسعه فرهنگ و ارزشهای اسلامی در جهت تکریم و بزرگداشت هفته مذکور تلاش نمایند. آنچه که در این میان وظیفه جمهوری اسلامی را بیش از پیش سنگین تر می کند، لزوم پرداختن عمیق تر و اهتمام ویژه به این امر بنا به دلایل زیر می باشد:

۱. این پیشنهاد توسط ایران ارائه شده است با عنایت به جایگاه کشورمان به عنوان

ریاست اجلاس سی ام وزرای امور خارجه کشورهای اسلامی.

۲. داعیه داری رهبری جهان اسلام و ام القرای کشورهای اسلامی توسط کشورمان.

۳. نقش محوری مساجد در تشکیل نظام اسلامی.

۴. وجود صدها اماکن مقدس بی بدیل و بی نظیر در گستره کشور که هر یک به تنهایی نمادی از هنر و معماری و نیز تاریخ گویای فرهنگ و تمدن اسلامی می باشند.

با ملاحظه و عنایت به مطالب مطروحه فوق، قبل از هر چیز لازم است در کنار پیشنهاد نام گزاری هفته جهانی مسجد راهکارهای عملی و طرح های هدفمند جهت تقویت و پشتیبانی از این ایده از طریق کاوشهای علمی و پژوهشی و تحقیقاتی در نظر گرفته شود، تا جنبه کاربردی و اجرایی گرفته و در نهایت پایداری و استمرار داشته باشد.

مهم ترین گام اولیه در این مسیر بازشناسی و باز آفرینی نقش و کارکرد مساجد در کشور و تبیین جایگاه واقعی آن می باشد. قبل از پرداختن به مقوله جهانی مسجد، ضروری است رویکردی به وضعیت مساجد کشور و سیر تطور آن در ادوار گذشته به خصوص پس از پیروزی انقلاب اسلامی داشته باشیم؛ زیرا تا جایگاه و شأن مساجد، آن چنان که باید باشد (نه آن گونه که در حال حاضر است) به طور دقیق و کارشناسانه در داخل کشور تبیین و روشن نگردد، امید بستن به کسب موفقیت در این راه بسیار بعید و دور از ذهن و عقل به نظر می رسد.

به علاوه به دنبال هر پیشنهاد، جهت دستیابی به اهداف عالیه آن، ارایه راهکارهای عملی و پروسه های اجرایی با ملاحظه جمیع شرایط و امکانات و بسترهای موجود لازم می باشد.

از سوی دیگر امروزه کشورهای اسلامی منتظر اقدام بعدی ما به دنبال این پیشنهاد مبارک هستند، ولی با کمال تأسف تا کنون نتوانسته ایم این انتظار به حق را بر آورده سازیم. شاید مهم ترین دلیل آن عدم وجود سیاست مستقل، مدون، جامع الاطراف و در

برگیرنده تمامی مسایل مبتلا به مساجد در داخل کشور بوده است، آری تا در داخل کشور نتوانیم در خصوص مسجد به اتفاق نظر برسیم و تمامی شرایط و ابزار لازم جهت اعتلاء جایگاه مساجد را فراهم سازیم، نقصان و کاستی ها را چه در حوزه سخت افزاری مساجد و چه در حوزه نرم افزاری آن رفع نماییم و روز به روز به ارتقای سطح کمی و کیفی این پایگاه مقدس پردازیم، نمی توانیم برای استفاده مناسب از مسجد، الگوسازی نموده، به دیگر کشورها الگو ارایه کنیم.

مهم ترین چالش های فرا روی مساجد

اشاره

در حال حاضر چالش های زیادی در فرآروی مساجد وجود دارد و همین امر موجب شده است تا مساجد از جایگاه واقعی خود فاصله داشته باشند.

مهم ترین چالش ها در بحث مدیریت و منابع نیروی انسانی و حوزه نرم افزاری و سخت افزاری و نیز کم و کیف و چگونگی انجام فعالیت ها و اجرای برنامه ها و نیز مشخص نبودن حدود و ثغور فعالان و نهادهای ذیربط امر مسجد و چگونگی دخالت یا عدم دخالت دولت در مساجد می باشد. در این نوشتار به طور مختصر به مهم ترین چالش های موجود پرداخته شود.

۱. عدم برنامه ریزی مناسب برای استفاده کامل، مطلوب و بهینه از مساجد

طبق آمار رسمی موجود، مساجد با دارا بودن زیر بنایی حدود ۱۷ میلیون متر مربع و زمینی حدود ۳۶ میلیون متر مربع که با احتساب قیمت زمین، حداقل سرمایه ای به ارزش تقریبی چهل هزار میلیارد تومان (بر اساس آمار سال ۱۳۷۵) بر آورد می شود و با حدود ۷۰ هزار مسجد یعنی تقریباً برای هر ۱۰۰۰ نفر یک مسجد، بزرگترین و گسترده ترین پایگاه تبلیغی و فرهنگی در سطح کشور می باشد.

آمایش و نحوه استقرار آن در سراسر کشور به گونه ای است که هر جا جمعیت

سکونت و تجمع پیدا کرده اند، این پایگاه نیز در آنجا استقرار یافته است. با وجود این متأسفانه در حال حاضر تنها کمتر از ۵۰٪ از این مراکز دینی به طور نسبی استفاده می شود.

حدود نیمی از این مساجد به صورت نیمه فعال و یا بدون فعالیت هستند و اگر فعالیتی هم در آنها انجام می پذیرد، در مواقع خاص و در مناسبت های مذهبی می باشد، در صورتی که بر اساس آموزه های دینی، مساجد باید در پنج نوبت جهت برپایی نماز مهیا گردد.

دلایل و عوامل مختلفی در عدم استفاده مطلوب از مساجد دخیل می باشند که هر یک نیاز به کاوش و بررسی مستقل و جداگانه دارد و در این مقال نیز فرصت پرداختن عمیق تر و دقیق تر آن وجود ندارد.

۲. فقدان استراتژی مصوب در مورد چگونگی حضور و دخالت دولت در مساجد

در ارتباط با چگونگی حضور یا عدم حضور دولت در مساجد دو نظریه کاملاً متفاوت وجود دارد:

۱. عده ای معتقد بر عدم دخالت دولت در امر مسجد می باشند و این حضور را زمینه روگردانی و کاهش استقبال مردم در مدیریت و مشارکت فعال در مساجد می دانند.

دلایلی را که این گروه برای صحت و تأیید نظرات خویش می آورند، به طور خلاصه می توان چنین برشمرد:

مسجد یک نهاد مدنی و غیر دولتی است و غالب مساجد کشور از صدر اسلام تا کنون توسط مردم با شکل دهی کمک های نقدی و جنسی و جاری ساختن سنت حسنه وقف بنا شده است.

به علاوه در ادوار گذشته، این همه مساجد در نهایت زیبایی و ظرافت ساخت شده است. مردم تمامی ذوق و سلیقه های خود را در مساجد به کار برده اند و دولت ها نقشی در ایجاد یا کمک به آن نداشته اند و این ناشی از اهمیت و جایگاهی بود که مسجد در بین مردم دارا بود. (اگر چه مساجدی که در قالب مساجد سلطانیه یا ارگ و... مشهور

بوده اند و توسط دولت ها ساخته شده اند و شاهان خواستند از طریق ساخت مساجد وانمود به تدین و دینداری و استفاده از احساسات عام مردم نمایند).

وقتی مردم خودشان هزینه ساخت و نگهداشت مساجد را می پردازند تمایلی ندارند که در زمان بهره برداری، نهادهای دولتی و ... در مدیریت و اداره آن و چگونگی انتخاب ائمه جماعات و فعالیت و اجرای برنامه هایش دخالت نمایند، زیرا دخالت دولت موجب کم میلی و عدم رغبت در ساخت و تجهیز مساجد می شود.

۲. عده ای که موافق حضور دولت هستند، اعتقاد دارند مساجد با توجه به گستردگی و وسعتی که در سطح کشور دارند، با توجه به شرایط معیشتی و وضع اقتصادی موجود، در توان مردم نیست که بتوانند این حجم عظیم را ساخت و تجهیز و بازسازی نمایند؛ به همین خاطر ضروری است دولت به کمک مساجد بشتابد.

به اعتقاد این گروه، مردمی اداره شدن مساجد، یعنی همه چیز مساجد یله و رها باشد، که در آن صورت، دولت نباید هیچ گونه کمکی به این پایگاه های معنویت و انسان سازی بنماید.

به نظر می رسد این دیدگاه اخیر نگرشی درست و عمیق به مقوله مسجد نیست. مگر دفاع مقدس ما مردمی نبود، آیا دولت نقشی در آن نداشت؟ مگر کشاورزی ما که مورد حمایت دولت است، مردمی نیست؟ همین دیدگاه سبب شده تا برخی شرکت های دولتی با مساجد، معامله تجارتي کرده و پول آب و برق آن را هم به قیمت تجاری محاسبه کنند. شاید جمع آوری کمک های نقدی روزانه در مساجد، آنها را به یاد تجارتخانه انداخته است؟!؟! با عنایت به دو نظریه فوق، آن چه که در این میان بیش از همه لازم و ضروری به نظر می رسد، تعیین حدود و ثغور دخالت دولت در مساجد است. دولت نباید در حوزه مدیریت مسجد وارد شود و مدیریت و اداره مسجد باید به عهده خود مردم و از طریق مدیریت نمایندگان آنها که در هیئت امنای مسجد، تجلی پیدا می کنند، باشد.

دولت باید از طریق پشتیبانی غیر مستقیم در این حوزه وارد شود؛ دولت به جای کمک مستقیم که بحث دخالت را تداعی می کند، می تواند از طریق تقبیل بعضی از هزینه های جاری مسجد، به طور غیر مستقیم، کمک و پشتیبانی لازم را از مساجد به عمل آورد، مثلاً در خصوص دریافت پول آب، برق، گاز و ... با پرداخت وجه به شرکت های خدماتی مورد نظر، امکان فراغ بیشتر برای پرداختن به دیگر امور مسجد توسط هیئت امنا و مدیران آن را فراهم سازد یا طی یک بخشنامه رسمی با بخشودگی کامل، این معضل را حل کند یا از طریق شهرداری ها که بخشی از بودجه آنها توسط دولت تأمین می گردد، مساجد را همانند مکان های دیگر عمومی مثل بوستان ها، فرهنگسراها، ترمینالها و ... در نظر گرفته، با گماردن افرادی خدماتی نسبت به نظافت و بهداشت آنها حداقل برای مساجد خیلی فعال همت گمارد.

با توجه به این که یکی از معضلات کنونی مساجد، عدم رسیدگی جدی به بهداشت و نظافت آن می باشد، این اقدام می تواند گامی مهم در راستای افزایش انگیزه حضور اقشار جامعه در مساجد باشد.

از دیگر زمینه های دخالت غیر مستقیم دولت، ساماندهی و تفکیک وظایف نهادها و دستگاه های درگیر در امر مساجد می باشد که از این راه ها می توان ضمن تعیین کانال مشخص کمک های بلاعوض، از تعدد ورودی ها به مساجد جلوگیری به عمل آورد.

از وظایف مسلم دولت است که اعتبارهایی خاص جهت برنامه های زیربنایی و ساخت و ساز آموزش نیروی انسانی و امکانات و تسهیلات لازم برای شهروندان متدین و دین باور فراهم آورد؛ این امر و نیز چگونگی انجام این امر نیاز به ساز و کار مناسب و مدون شده دارد که فرصت پرداختن به آن در این بحث نیست.

تذکر این نکته لازم است که نوع کمک به مساجد باید از طریق نمایندگان واقعی مسجد باشد، به طوری که شائبه دولتی بودن را در اذهان به وجود نیاورد.

۳. تعدد مراکز دخیل در امر مسجد

وجود بیش از ده نهاد و سازمان دینی که به صورت پراکنده و منفک از هم و بدون هیچ هماهنگی در امر مسجد فعال می باشند و این سازمانها متأسفانه بدون داشتن منابع مالی غنی و نیز پشتوانه های پژوهشی و تحقیقی کاملاً علمی و شیوه های اجرایی کارآمد که قدرت جذب جوانان و نوجوانان را در حد انتظار داشته باشند، موجب شده است که نه تنها قدمهایی اساسی و مثبت در جهت ارتقاء جایگاه مسجد برداشته نشود، بلکه کاملاً با تداخل برنامه های غیر هماهنگ و تشابه فعالیتها، اسباب دل زدگی مردم را به وجود آورده اند.

۴. عدم ساماندهی مناسب منابع نیروی انسانی مساجد

امام جماعت به عنوان نفر اول مسجد، از جایگاه ویژه ای برخوردار است و حضور او موجب روشنایی محفل مسجد و گرما بخشیدن به حضور دیگر اقشار جامعه می شود.

متأسفانه در حال حاضر بیش از نیمی از مساجد کشور، فاقد امام جماعت می باشند. این معضل موجب شده است که با عدم حضور یک نفر روحانی، مسجد کم رونق و از جمعیت خالی شود؛ زیرا یکی از مهم ترین دلایل حضور مردم در مسجد، اقامه نماز جماعت می باشد. وقتی امامی نیست، جماعتی نیز نخواهد بود، تا مردم به وی اقتدا کنند! عدم توزیع و آمایش صحیح ائمه جماعات از دیگر معضلات در این زمینه می باشد. در یک مسجد، امام جماعت با تعداد حداکثر ۵ تا ۱۰ نفر نماز اقامه می کند، در حالی که در محله های پر جمعیت دیگر در صورت حضور آن امام جماعت در آن جا

تعداد مأمومین، بر ۱۰۰ نفر نیز بالغ خواهد شد. (۱) مهم ترین بحث در ساماندهی منابع نیروی انسانی توجّه به وضعیت شغلی و معیشتی نیروی انسانی مساجد بویژه ائمه جماعات و خادمان مساجد، به خصوص وضعیت بیمه آنان است زیرا نسبت به دیگر افراد، در مسجد، حضور بیشتری دارند.

نمود شرح وظایف مشخص و تعیین حدود و مسئولیت منابع انسانی از دیگر مسایل و مشکلات در این زمینه می باشد.

یکی دیگر از موضوعات ساماندهی مساجد، توجّه جدی به بحث آموزش نیروهای انسانی؛ ائمه جماعات، خادمان، مدیران، و هیئت امنای می باشد. در این راستا باید ضمن به روز کردن اطلاعات و دانش این افراد، زمینه بهره وری و استفاده مطلوب تر از آنان را در سطح مساجد فراهم نماییم.

بحث ساماندهی منابع نیروی انسانی از مهم ترین مباحثی است که ضروری است مورد عنایت جدی قرار گیرد. هدف ساماندهی، نظم بخشیدن به امور و استفاده مطلوب از امکانات موجود با نظارت مستمر و دائم به نحوه عملکرد و وظایف می باشد. عدم ساماندهی موجب تشتت در آرا و تصمیم گیری نادرست در خصوص فعالیت های مسجد و استقرار نامناسب نیروها در جایگاه های اصلی می باشد.

با ساماندهی مساجد می توانیم استفاده لازم را از نیروهای مسجدی ببریم. با ترغیب و تشویق، زمینه لازم را فراهم نماییم تا این عزیزان با تلاش مضاعف و دلگرمی بیشتر، امور محوله را به نحو احسن به انجام رسانند. مهم ترین منابع نیروی انسانی در مساجد که به ترتیب اولویت باید ساماندهی شوند عبارتند از:

الف) امامان جماعت مسجد: شکل دهی به وضعیت شغلی و معیشتی، بیمه،

ص: ۲۷۹

۱- . بعضی از مساجد به دلیل دارا بودن متولیان خاص و نیز سرمایه غیر منقول و وقف با وجود این که از فضای نسبتاً مناسبی برخوردارند و ائمه جماعات خوبی را نیز جذب نموده اند، به دلایل شرایط جغرافیایی و محیطی، کمتر شاهد حضور پر شور مردم هستند.

ارتقای سطح آگاهی ها از طریق آموزش مستقیم و غیر مستقیم و... .

ب) خادمان مسجد: نحوه استقرار آنان در مساجد، بیمه، حق الزحمه، آموزش، بهداشت، کارت سلامتی و... .

ج) هیئت امنای مسجد: نحوه انتخاب، مدت مسئولیت، وظایف و... .

د) مدیریت مسجد: چگونگی انتخاب، حدود و توانایی انجام کارها، تعیین جایگاه آن در مسجد و... .

ه) ساماندهی رابطین فعال فرهنگی مساجد.

مهم ترین کارهایی که می توان در ساماندهی مساجد انجام داد، به قرار زیر می باشند:

۱. ساماندهی ائمه جماعات مسجد.

الف: با عنایت به آن که وظیفه امام جماعت، تنها اقامه نماز جماعت نیست، بلکه رسیدگی به امور نمازگزاران، برگزاری جلسات، کلاسهای آموزشی و دیگر امور مربوط به مساجد نیز می باشد، مشکل روحانیونی که به دلیل کهولت سن و ناراحتی، قادر به انجام وظیفه سنگین هدایت مسجد نیستند، را با گماردن یک طلبه جوان در کنار ایشان که کارهای فرهنگی و برنامه ریزی و ... را انجام دهد، می توان حل نمود.

ب: برنامه ریزی جهت انتخاب امام جماعت برای کلیه مساجد غیر فعال یا نیمه فعال کشور.

۲. به کارگیری خادمان تمام وقت برای کلیه مساجد فعال و تأمین حداقل هزینه های زندگی این عزیزان و جذب خادمان افتخاری برای خدمت گذاری در مساجد؛ سعی گردد خادمانی به کار گرفته شوند که از حسن برخورد و معاشرت نیکو با مراجعان به ویژه جوانان و نوجوانان برخوردار باشند.

استفاده از افراد پیر و عصبی از مشکلاتی است که بعضی از مساجد با آنان مواجه می باشند. در صورت تهیه ساز و کار مناسب در زمینه معیشت خادمان، جوانان علاقمند

زیادی وجود دارند که می توان آنها را جهت این امر جذب نمود.

۳. تعیین شرح وظایف یکسان برای کلیه نیروهای فعال مساجد همچون هیئت امنا، مدیر، خادمان و... در کشور.

این امر ضمن تقسیم نمودن کارها، موجب خواهد شد حدود و شرح دقیق وظایف هر یک به روشنی تعیین که با عمل نمودن به آن، بهره وری و راندمان کار افزایش یابد.

۴. تعیین مدیر مسجد که وظیفه اجرایی کلیه امور مسجد را به عهده داشته، در کنار هیئت امنا و امام جماعت مسجد که نقش مشورتی و راهگشایی دارند، و تبیین جایگاه آن لازم و ضروری است.

۵. اتخاذ ساز و کار مناسب جهت چگونگی انتخاب و نوع مسئولیت و نحوه فعالیت هیئت امنای مساجد کشور.

انجام این مهم می تواند بخشی از خلا موجود را که هیئت امنا مسجد با آن درگیر می باشند، را رفع نماید.

۵. عدم اجرای برنامه های تبلیغی و فرهنگی مناسب و عدم فرهنگ سازی و اطلاع رسانی صحیح در مورد مساجد

یکی از افتخارات مسلمانان در ادوار گذشته، توجه جدی به ساخت، تعمیر، مرمت و تجهیز و زیبایی و ظرافت مساجد بوده است. این امر بدون هیچ تحکم و اجبار، بلکه با عشق و علاقه از روی اعتقادات و آموزه های دینی صورت می گرفته است.

امروزه متأسفانه علی رغم کمک های فراوان مردمی و مشارکت آنان در انجام این مهم، باز آن چنان که انتظار می رود و شایسته و بایسته است توجه و اهتمام جدی به مساجد صورت نمی گیرد.

اگر زمینه سازی لازم در افکار و اذهان جامعه، به ویژه برای قشر متمولین و خیرین

صورت پذیرد و کمک مستمر و دایمی به مساجد چه قبل از ساخت و چه بعد از ساخت و در اجرای برنامه ها و فعالیت های روزانه نهادینه شود و ثواب و اجر و پاداشی که در این خصوص از سوی خدای متعالی در نظر گرفته شده برای آبادکنندگان مساجد تبیین شود، البته با استناد به آیات و روایات به خصوص آیه شریفه «أَنْمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ...» شاهد افزایش کمکهای مردمی خواهیم بود.

۶. اجرای نامناسب و غیرکاربردی پروژه های تحقیقاتی و پژوهشی

هر چند اعتباراتی که در زمینه مطالعات و پژوهشها در راستای اعتلای مساجد در نظر گرفته شده، بسیار اندک و جزیی می باشد، ولی استفاده از همین مبالغ اندک پژوهشی نیز به صورت مناسب و اصولی نمی باشد و این امر موجب شده است تا ده ها پروژه انجام شده در سطح کشور به دلیل عدم جوابگویی به مطالبات و نیازهای واقعی، در کنج قفسه ها و اتاقهای بایگانی، خاک اندود شود.

مهم ترین دلایل در این خصوص عبارتند از:

۱. عدم استفاده از محققان و کارشناسان برجسته در حوزه دین.

۲. عدم استفاده از پژوهشگران و مصاحبه گران کار آمد و کاردان که حداقل صلاحیت ها و تجارب لازم را در این زمینه داشته باشند، و استفاده از دانشجویان و افراد کم اطلاع به جهت کاهش هزینه در اجرای پروژه و افزایش در آمد حاصله.

۳. نفوذ انگیزه های مادی در طراحی و اجرای پروژه های کلان.

۴. عدم تعمق بخشی و عمیق نگری به پژوهشها و تحقیقات اجرایی در حوزه دین.

۵. غالب بودن نگاه سطحی و آنی در هر چه سریعتر تمام کردن پروژه ها برای دستیابی به منابع مالی قرار دادها.

۶. عدم برخورداری از نگاه آسیب شناسانه در برخورد با معضلات و مشکلات موجود.

۷. غیر علمی و کاربردی بودن غالب پروژه های انجام شده.

۷. عدم استفاده از تجهیزات فرهنگی، هنری، رایانه ای و نرم افزاری روز

با وجود گسترش روزافزون تکنولوژی اطلاعات در جامعه جهانی و بسط و گسترش این پدیده، ما نتوانسته ایم یکی از کارکردهای مهم مساجد را از گذشته های دور که اطلاع رسانی بوده است، (۱) بازسازی و بازیابی کنیم.

ایجاد سازگاری مناسب جهت احیای این کارکرد مهم می تواند زمینه ساز اطلاع سانی دقیق از برنامه ها و فعالیت های دینی در ارتباط و تعامل بین مساجد کشور باشد.

اگرچه در حال حاضر طرح تجهیز هزار مسجد از مساجد کشور به رایانه و اینترنت، در حال انجام است، ولی با توجه به گستردگی مساجد تسریع و بسط طرح های مشابه و حتی کامل تر از آن لازم می باشد.

با توجه به این که یکی از وظایف مساجد، تبلیغ و اطلاع رسانی امور دینی می باشد، استفاده از تجهیزات نوین و فن آوری روز جهت کاربردی کردن این مهم ضروری به نظر می رسد.

۸. عدم تقویت و غنی سازی کتابخانه های مساجد کشور

یکی از راه های جذب اقبال تحصیل کرده و با سواد جامعه به سمت مساجد، غنی سازی کتابخانه های مساجد با کتب تازه نشر یافته و متنوع می باشد.

تنوع در انتخاب کتاب، زمینه ساز جذب افراد با تنوع آرا و نظرات می شود. متأسفانه در حال حاضر تنها زیر ۵ درصد از مساجد کشور، دارای کتابخانه می باشند و حدود ۹۵ درصد مساجد فاقد آن می باشند و همین تعداد اندک ۵ درصد نیز از داشتن کتابهای جدید و متنوع خالی می باشند.

اکثر کتاب های موجود در مساجد، قدیمی، مستعمل و پاره و غیر جذاب و غیرجوان پسند هستند، در حالی که اگر به صدر اسلام توجه نماییم، درمی یابیم که

ص: ۲۸۳

۱- وجود مناره و مؤذن و گلدسته، مؤید این ادعاست.

کتابخانه‌ها، ابتدا در مسجد شکل یافت و اولین کتابی که به کتابخانه مساجد وارد شد، قرآن کریم بوده است.

تهیه جزوات کنکور دانشگاهی که از تنوع خاصی نیز برخوردار است، موجب حضور جوانان داوطلب کنکور و دبیرستانی می‌شود که در واقع این کتابخانه نقش ارتباطی بین جامعه و مسجد را ایفا خواهد نمود.

۹. نبود امکانات مناسب فرهنگی، رفاهی، تاسیساتی و...

از تعداد قریب به هفتاد هزار مسجد کشور تنها تعداد اندکی و تقریباً ۳٪ دارای امکانات فوق می‌باشند. اکثریت قریب به اتفاق مساجد تنها دارای یک شبستان کوچک و سیستم نظافت و آبدارخانه می‌باشند.

اگر نگاهی به آمار مراجعان به مساجدی که دارای امکانات فرهنگی، کتابخانه، سالن مطالعه، کانون فرهنگی و پارکینگ و سالن جلسات و کلاسهای آموزشی و ...

و دیگر مساجدی که فاقد آن باشند بیاندازیم، در خواهیم یافت که به طور قطع و یقین، مساجد فاقد امکانات، از استقبال کمتری برخوردار می‌باشند و به همین دلیل شایسته است در طراحی جدید برای ساخت مساجد، امکانات جنبی مد نظر قرار گیرد.

۱۰. ساخت مراکز متعدد فرهنگی هنری به جای تقویت و گسترش فضای فرهنگی و هنری مساجد

اگر نگاهی به عملکرد مسجد در صدر اسلام بیاندازیم، درمی‌یابیم که پیامبر گرامی اسلامی «صلی الله علیه و آله»، مسجد را محور بسیاری از کارهای تبلیغی، فرهنگی، آموزشی، قضایی و... قرار داده بود. این اقدام به دلیل بیان اهمیت و نشان دادن جایگاه مسجد در بین مسلمانان بوده است. پیامبر «صلی الله علیه و آله»، مسجد را تنها به عنوان پدیده جغرافیایی و مکانی نمی‌نگریست، بلکه اندیشه‌ای بسیار فراتر و بالاتر به آن داشت.

در حال حاضر توسط نهادها و دستگاه‌های اجرایی، مراکز متعددی از پایگاه‌های

فرهنگی و دینی در سطح کشور راه اندازی شده است که توجه بسیاری از جوانان را به خود جلب نموده است. نمونه بارز آن فرهنگسراها، مجتمع های فرهنگی و هنری و... است.

این مراکز به جای آن که در حواشی و فضای جنبی مساجد خلاصه شوند و وابسته به آن باشند یا در دل مساجد تعبیه و ساخته شوند، مساجد در داخل این اماکن، تعبیه و استقرار یافته است. بدین جهت این مراکز را رقیبی برای مسجد نموده است!!! این مراکز با توجه به امکانات و اعتبارات و نیروهای انسانی آموزش دیده ای که دارند به راحتی جای مساجد را گرفته اند.

در گذشته مراکز فرهنگی و آموزشی مثل کتابخانه، مدرسه، مکتب خانه، دانشگاه و... اول در مسجد شکل گرفته و ساماندهی می شد. به محض این که مسجد بنا به دلایلی چون افزایش جمعیت و بیشتر شدن متقاضیان گنجایش آن را نیافت، در کنار مسجد به طور مستقل این مراکز فرهنگی و آموزشی ایجاد شد. در واقع مسجد پیش قراول و پیشتاز در تأسیس و راه اندازی مراکز فرهنگی و هنری جدید بوده است و تمامی این مراکز مکمل و اجزا و عناصر وابسته به مسجد محسوب می شدند، نه این که مثل مراکز فرهنگی فعلی، مساجد وابسته به آن باشد.

۱۱. عدم استفاده از ابزار و زبان هنر در برنامه های اجرایی

اگر نگاهی به سیر تطور و شکل گیری مساجد بیاندازیم، مشاهده خواهیم کرد، هنر با مسجد توأم و عجین بوده است.

بسیاری از قالب های هنری همچون خط، خوشنویسی، تذهیب، نقاشی، معماری و... در مسجد شکل و نمو یافته است و مهم ترین آثار هنری ادوار گذشته که بیانگر تاریخ و تمدن و فرهنگ اقوام و ملل گذشته است، در مسجد به وجود آمده است.

استفاده از هنر باعث لطیف تر و جذاب تر شدن آموزه های دینی خواهد شد و عمق بخشی به مبانی دینی و اعتقادی از طریق هنر امکان پذیر می باشد.

علی رغم اذعان و اعتقاد به این مهم در حال حاضر کمتر از مقوله هنر در برنامه ها و فعالیت های تدارک دیده شده، برای مساجد استفاده می شود و یکی از عوامل گریز از فعالیت ها و برنامه های مساجد را در بین قشر جوان و نوجوان، عدم استفاده از فن هنر، چه در خطابه و وعظ، طراحی، نقاشی، خوشنویسی و می توان دانست.

به فرمایش مقام معظم رهبری: «هیچ تفکری در تاریخ ثبت نخواهد شد مگر آن که با هنر آمیخته شود».

بر این اساس تنها راه پایانی آموزه های دینی و تعمیق افکار و اندیشه های معرفتی، در هم آمیختن آن با فعالیت های هنری می باشد.

۱۲. عدم وجود یک مرکز قوی پژوهشی و تحقیقاتی ویژه مساجد

بزرگترین و گسترده ترین پایگاه فرهنگی و دینی در گستره کشور اسلامی ما مساجد می باشند و هر روزه شاهد برگزاری هزاران همایش معنوی و روحانی با حضور نماز گزاران در این اماکن مقدس می باشیم.

از طرف دیگر بستر و زیر بنای انجام فعالیت های دینی و تبلیغی نیز همین مساجد می باشند. حضور میلیون ها نفر از اقشار جامعه جهت اعمال عبادی، سیاسی و... که دارای آرا و افکار و اندیشه های متفاوت و متنوع می باشند (ولی در کلمه توحید و یگانگی خداوند اشتراک نظر دارند)، چنین اقتضا می کند که یک مرکز غنی و قوی از اندیشمندان و فرهیختگان و پژوهشگران گرد هم آیند تا ضمن ملحوظ داشتن آرا و افکار مختلف و توجه به اقشار مختلف صنفی و شغلی و نیز در نظر گرفتن تحصیلات و... برنامه های هدفمند و فراگیر و جامع الاطراف برای مساجد طراحی و برنامه ریزی نمایند.

این پژوهشکده وظیفه تولید، ارزیابی فعالیت ها و آرایه راه کارهای عملی و اجرایی جهت هر چه با شکوه تر کردن برنامه های مساجد را بر عهده خواهد داشت.

۱۳. عدم وجود گروه کارشناسی قوی و کاردان جهت بازآفرینی نقش ها و کارکردهای مساجد و به روز کردن آن

همچنان که ذکر شد، مسجد در ادوار گذشته به خصوص عصر حضرت رسول اکرم «صلی الله علیه و آله» علی رغم عدم گستردگی دانش و تکنولوژی و عدم پیوستگی ارتباطات و محدود بودن رفت و آمدهای بین المللی به دلیل نبود وسایل نقلیه ماشینی و استفاده از حیوانات، دامنه فعالیت و کارکرد و نقشی که داشته، بسیار فراگیرتر و بیشتر از عصر حاضر بوده است. (کارکردهای عبادی، تبلیغی، فرهنگی و هنری، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، اخلاقی، ارزشی، تربیتی، علمی، آموزشی، گفتمان و مشاوره، قضایی، بهداشتی، درمانی، نظامی، حکومتی و...).

با مطالعه در سیر نقش آفرینی مسجد در گذشته روشن می شود، در هر دوره ای که به مساجد توجه و عنایت ویژه ای شده، نقش ها و کارکردهای آن ضمن به روز شدن ارتقا یافته و هر دوره ای که توجه کمتری به آن صورت گرفته است، شاهد کاهش نقش ها بوده ایم.

در حال حاضر با وجود هم سویی اعتقادات دینی عامه مردم با نظام و نیز گستردگی و پیشرفت روز افزون در تمام زمینه های حیات بشری در بسیاری از این کارکردها از توان مساجد استفاده نمی شود.

بنا براین، بسیار ضروری است که گروهی از کارشناسان قوی و مجرب جهت بازشناسی و بازآفرینی کارکردهای مساجد و به روز کردن آنها اقدام نمایند.

اگر ما بتوانیم دوباره بسیاری از این کارکردها را در مساجد احیا کنیم می توانیم شاهد افزایش روز افزون و گسترده توجه اقشار جامعه به مساجد و فراگیرتر شدن برنامه های مساجد در کشور خود باشیم.

یکی از لوازم ضروری در برنامه ریزی زیربنایی و اصولی جهت شناخت دقیق وضعیت نیروی انسانی و امکانات مساجد کشور، داشتن اطلاعات جامع و کامل از آن می باشد.

از این رو باید ضمن تهیه شناسنامه کامل از کل مساجد کشور، تمامی محورهایی را که در هر برنامه ریزی در اولویت قرار دارد، شناسایی کنیم. قبل از انجام هر نیازسنجی، باید به امکان سنجی پرداخت. آن گاه در صورت کمی و کاستی در امکانات موجود، بر اساس نیازهای ضروری به تهیه امکانات و طرح ها پرداخت.

تشکیل بانک اطلاعات مساجد، این امکان را به ما می دهد تا امکان سنجی دقیقی از مساجد کشور داشته باشیم.

اگر اطلاعات جامعی از پراکندگی مساجد در تمامی شهرها و روستاهای کشور وجود داشت، امروز ما شاهد عدم استقرار حتی یک مسجد در منطقه وسیعی در شهرهای بزرگ مثل تهران و... و در یک منطقه دیگر مسجد به تعداد بیشتر از نیاز نبودیم.

شناسایی، جمع آوری و تنظیم آمار دقیق و اطلاعات مربوط به مساجد موجب خواهد شد ضمن بهره گیری از تکنولوژی و ابزار نوین روز جهت برنامه ریزی فعالیت های هدفمند، بسترهای لازم را جهت توسعه و بسط مساجد فراهم آوریم.

ضروری ترین و بدیهی ترین کار در این ارتباط، جمع آوری و پردازش داده های مربوط به وضعیت کنونی مساجد کشور می باشد. متأسفانه در حال حاضر به دلیل فقدان چنین بانکی، تصمیم گیری و برنامه ریزی با هدف استفاده بهینه از امکانات مربوطه در مساجد در تمامی حوزه های فرهنگی و هنری، تبلیغی، مذهبی، هنری، اجتماعی و... دچار مشکل شده است و این امر موجب کاهش بهره گیری از این مکان مقدس شده است.

۱۵. عدم تشکیل و راه اندازی یک نهاد مدنی کارآمد و فراگیر از نیروهای مساجد

می دانیم که مسجد یک نهاد غیر دولتی است و توسط مردم مدیریت و اداره می شود. با این وجود، نهاد مساجد به این گستردگی، فاقد انسجام و تشکل خاص مرکزی جهت سازماندهی و ساماندهی مساجد می باشد تا از طریق آن نظم و انضباط بر فعالیت ها و برنامه های مساجد سراسر کشور حاکم شود.

با کمال تأسف امروز ما شاهد پراکندگی و تشتت آرا و عدم انسجام در اجرای برنامه های متنوع مساجد می باشیم.

تأسیس نهاد مرکزی مساجد می تواند کانال ورودی دیگر نهادهای ذریبط دولتی و غیر دولتی بوده و از طریق این تشکل، ارتباط لازم صورت پذیرد. در صورت راه اندازی و تشکیل نهاد مرکزی مردمی مساجد انتظار می رود که کارها از نظم و عمق نگرانی بیشتری برخوردار گردد. حضرت علی «علیه السلام» می فرماید:

«أَوْصِيكُمْ وَ جَمِيعَ وَلَدِي بِتَقْوَى اللَّهِ وَ نَظْمِ أَمْرِكُمْ...» (۱) می بینیم که حضرت در کنار توصیه به تقوی الهی که پیش درآمد و از ضروریات کار افراد مسجد می باشد، نظم بخشیدن به امور را سفارش می کند.

۱۶. عدم تغذیه فکری منابع نیروی انسانی

یکی از چالش های جدی که مساجد با آن مواجه می باشند، عدم توجه جدی و نپرداختن به مقوله تغذیه و تقویت فکری نیروهای انسانی مساجد می باشد.

این کم توجهی موجب شده است تا بسیاری از ائمه جماعات مساجد که در درجه اول منابع نیروی انسانی مساجد محسوب می شوند، کاملاً در جریان مسایل روز جامعه نبوده و اطلاعات و اخبار و دانش ایشان بروز نباشد. همین مشکل در خصوص دیگر

ص: ۲۸۹

نیروهای انسانی مساجد نیز کاملاً مشهود است.

به هر میزان ارتقای سطح آگاهی های منابع انسانی مساجد را فراهم نماییم، مساجد از توان پاسخگویی بالاتری نسبت به سؤالات مطروحه اقشار مختلف جامعه به خصوص نسل جوان برخوردار خواهند بود. این امر زمینه ساز حضور گسترده تر و استقبال بیشتر جامعه به سمت مساجد خواهد شد.

مهم ترین جنبه های آموزشی جهت منابع نیروی انسانی مساجد که مورد نیاز و لازم می باشد را می توان در موارد مشروحه ذیل بر شمرد:

۱. ائمه جماعات:

الف) غیر مستقیم: ارسال جزوات آموزشی، دروس حوزوی، گزیده اخبار و رویدادهای سیاسی روز همراه با تحلیل و تجزیه جامع، مجلات تخصصی فرهنگی دینی، و... کتاب های مؤثر و مفید تازه نشر یافته، آموزش روش های علمی استنباط احکام و فقه، متون و کتاب های روانشناسی و رفتارشناسی و تربیتی.

ب) مستقیم: برگزاری دوره های آموزشی کوتاه مدت و بلندمدت تخصصی با حضور اساتید و مدرسان مجرب حوزه و دانشگاه.

۲. هیئت امنا:

ارسال جزوات و متون آموزشی و تخصصی ویژه هیئت امنا با هدف جهت دهی و ارایه راه کارهای عملی و برنامه های نوین قابل اجرا با هدف بهبودبخشی مناسبات و تعاملات موجود در بین آنها.

۳. مدیر مسجد:

الف) آموزش غیر مستقیم: ارسال مجلات و متون و کتاب ویژه مدیریت فرهنگی و تبلیغی و ارایه برنامه ها و راه کارهای جدید قابل بهره برداری و اجرا در مساجد. (سعی گردد جزوه آموزشی بیشتر در مباحث مدیریت و تبلیغ و فرهنگ باشد).

ب) آموزش مستقیم: برگزاری دوره های آموزشی کوتاه مدت و بلندمدت

با هدف ارتقای سطح دانش مدیریتی و فرهنگی و تبلیغی با حضور اساتید مجرب و کاردان دانشگاه و حوزه.

۴. خدام:

با عنایت به این که بیشتر خدام مساجد از سطح سواد پایینی برخوردار می باشند، برگزاری آموزش های حضوری و عملی به ویژه در زمینه بهداشت، برگزاری کلاس های اخلاق، رفتارشناسی و تربیتی از سوی مدرسان روانشناسی و اخلاق ضروری است، زیرا خادمان نسبت به همه نیروهای انسانی مساجد، بیشترین حضور را در مساجد دارند و به همین لحاظ بیشترین تماس با مردم از سوی آنها انجام می گیرد. به همین دلیل برگزاری کلاس مردم داری و برخورد صحیح و جذاب با جوانان و نوجوانان لازم به نظر می رسد.

بر طبق یافته ها و تحقیقات به عمل آمده در خصوص علت عدم استقبال نوجوانان از مساجد، در صدی از این رویگردانی به برخورد نامناسب خدام بر می گردد، به همین جهت لازم است با آموزش های ویژه و کاربردی این معضل نیز رفع گردد.

ص: ۲۹۱

چکیده

به نظر می‌رسد مهمترین عامل قوت مساجد، گستردگی فعالیت‌های آنهاست مساجدی موفق هستند و می‌توانند تعالیم و فرهنگ دینی و انقلابی را ترویج دهند که در زمینه‌های مختلف فعالیت کنند و هر کدام از افراد جامعه را در رده‌های سنی و شخصیتی مختلف به نحوی به مسجد مربوط کنند و به این ترتیب زمینه رونق و شکوفایی مسجد ایجاد می‌شود و افراد مسجدی افزایش پیدا می‌کنند.

نگارنده در ادامه مقاله انواع فعالیت‌های مسجد را در زمینه‌های مختلف بررسی کرده است.

مقدمه

مسجدیکی از مهم‌ترین پایگاه‌های دینی است که در عرصه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نقش دارد؛ لذا ضعف و قوت مسجد بر مسایل مختلف جامعه اثر می‌گذارد.

به ویژه در شرایط فعلی که دشمنان انقلاب اسلامی می‌کوشند تا ماهیت

و ارزش های انقلاب را تضعیف کنند، مساجد به عنوان پایگاه ترویج و تعمیق تفکر اسلامی و انقلابی از اهمیت ویژه ای برخوردارند و ضعف و قوت آنها در آینده انقلاب مؤثر است.

مقاله ای که پیش رو دارید معیارها و مولفه های ضعف یا قوت مساجد را با توجه به شرایط و نیازهای فعلی جامعه بررسی می کند و در انتها به ویژگی های مسجد نمونه اشارت می نماید. البته با توجه به گوناگونی فرهنگ ها و موقعیت اجتماعی و اقتصادی، وضعیت مساجد در تمام نقاط کشور یکسان نیست. مثلاً بررسی ها نشان می دهد که اقامه نماز جماعت در مساجد در شهرستان ها به مراتب بیش از تهران رواج دارد. (۱)

نقاط قوت مساجد

اشاره

عوامل و مولفه های قوت مساجد به شرح ذیل است:

۱. وسعت و گستردگی فعالیت ها

به نظر می رسد مهم ترین عامل قوت مساجد، گستردگی فعالیت های آنهاست. مساجدی موفق هستند و می توانند تعالیم و فرهنگ دینی و انقلابی را ترویج دهند که در زمینه های مختلف فعالیت کنند و هر کدام از افراد جامعه را در رده های سنی و شخصیتی مختلف به نحوی به مسجد مربوط کنند. به این ترتیب زمینه رونق و شکوفایی مسجد فراهم شده، افراد مسجیدی افزایش پیدا می کنند.

ص: ۲۹۴

۱- در تهران در پاسخ به این پرسش که تا چه حد برای انجام نماز جماعت به مسجد می روید؟ ۱۶٪ اظهار کردند که زیاد می روند، ۶/۲۳٪ گاهی، ۸/۲۴٪ به ندرت، ۶/۳۴٪ اظهار داشته اند که هرگز به مسجد نمی روند. جهت مطالعه بیشتر مراجعه کنید به بررسی آگاهی ها، نگرشها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در تهران، دکتر منوچهر محسنی، ص ۶۳۳.

مسجد ابعاد گوناگونی دارد که بعد عبادی آن مهم ترین است. مسجد به عنوان مکانی برای عبادت در تقویت جنبه های عبادی جامعه اسلام مؤثر است. از این رو یکی از مهم ترین فعالیت های مسجد که در تقویت مسجد بسیار کار آمد است، فعالیت های عبادی به شرح ذیل است:

الف) نماز جماعت:

نماز از مهم ترین عبادات است که قبول شدن سایر اعمال به قبول آن بستگی دارد و با ارزش ترین آن در شکل نماز جماعت ظهور دارد.

برگزاری نماز جماعت و پخش اذان، حداقل در دو نوبت ظهر و عصر و مغرب و عشاء از بارزترین فعالیت های مسجد است که در تقویت آن و افزایش افراد مسجدی بسیار مؤثر است. به این ترتیب بر پویایی مسجد افزوده می شود.

ب) نیایش:

نیایش و نجوای با خداوند یکی از مهم ترین جنبه های شخصیتی انسان مومن است و مسجد به عنوان مکانی برای عبادت می بایست در مورد نیایش نیز فعالیت داشته باشد. برگزاری مراسم دعای توسل، کمیل، ندبه و سمات در طول هفته و زیارت عاشورا در محرم و دعای عرفه در روز عرفه، علاوه بر این که روحیه نیایش را در افراد مسجدی افزایش می دهد، سبب رونق مسجد و جلب افراد به مسجد می شود.

البته در برگزاری مراسم نیایش، باید مسایلی از قبیل طولانی نشدن مجلس، عدم مزاحمت صوتی برای همسایگان مسجد و برگزاری نیایش با حال و هوای معنوی، مورد توجه قرار گیرد، تا اثرات منفی ایجاد نگردد و برگزاری مراسم دعا و نیایش به نقطه ضعف مسجد تبدیل نگردد.

ج) گرامی داشتن مناسبات مذهبی:

تقویم عبادی، روزهایی را در بر دارد که گرامی داشتن آنها سبب گسترش فضایل

اخلاقی و تربیت دینی می شود. مسجد نیز به عنوان مکانی جهت تربیت دینی و اخلاقی، می بایست مناسبت های دینی را گرامی داشته و با تعظیم شعائر الهی، از این فرصت برای بیان مفاهیم و معارف دینی استفاده نماید.

این امر نیز سبب قوت و شکوفایی مسجد شده و در جلب افراد مختلف به مسجد مؤثر است.

تولد و شهادت ائمه «علیهم السلام»، ماه مبارک رمضان، مبعث و اعیاد اسلامی مثل اعیاد فطر، قربان و غدیر از مناسبت های مذهبی هستند که مسجد باید با اجرای برنامه های مناسب و متعدد، آنها را گرامی بدارد.

سخنرانی دینی، بیان احکام فقهی، مدیحه سرایی، برگزاری جلسه قرآن نیز از فعالیت های عبادی مسجد محسوب می شوند که انجام آنها در مناسبت های مذهبی در گرایش افراد جامعه به مسجد مؤثرند.

۲ / ۱ _ اقتصادی:

مسجد پایگاه اجتماع مسلمانان است که ابعاد اقتصادی نیز دارد، ولی بسیاری از افراد جامعه با دیدی صرفاً عبادی به مسجد می نگرند و فکر می کنند مسجد فقط برای نماز، نیاش و اعتکاف است و تنها افراد خشک مقدس و زاهد مسلکی در مسجد رفت و آمد می کنند که با دنیای روز فاصله زیادی دارند، لذا فعالیت های اقتصادی مسجد علاوه بر این که می تواند این نگرش غلط و منفی را از بین ببرد، در جلب افراد مختلف جامعه به مسجد بسیار مؤثر است.

باید این حقیقت را پذیرفت که دینداری همه افراد جامعه یکسان نیست و انگیزه های معنوی برخی از افراد جامعه در حدی عمیق و قوی نیست که به تمامی اعمال و شعائر دینی به طور کامل احترام بگذارند. از این جهت فعالیت های اقتصادی مسجد بسیار قابل توجه است.

یکی از جنبه های اقتصادی مسجد، امکانات مادی و رفاهی آن است. مساجدی

ص: ۲۹۶

که از لحاظ اقتصادی قوی هستند و امکانات متعددی را تهیه می کنند که بعضا برخی از آنها را در اختیار مردم نیز می توانند قرار دهند، مساجدی موفق و قوی تر هستند و در جذب و تربیت دینی مردم مؤثر و موفق هستند.

امکاناتی از قبیل فرش، جانماز (سجاده)، عبا، پستی، آب سردکن، گلدان، تابلوی نقاشی طبیعت، ظروف آشپزی، امکانات ورزشی، کولر، بخاری و امکانات صوتی از نقاط قوت مساجد محسوب می شوند.

ایجاد صندوق قرض الحسنه و اعطای وام به نیازمندان، جمع آوری کمک های نقدی و جنسی جهت کمک به نیازمندان و محرومان، ایجاد فروشگاه و شرکت تعاونی مصرف در مسجد از سایر فعالیت های اقتصادی است که از نقاط قوت مساجد در جامعه امروز محسوب می شود.

مسجد در صورتی می تواند در تمامی ابعاد اثر گذار باشد که در صحنه زندگی باشد و جزیی از زندگی مردم به حساب آید و مشخص است که مسائل اقتصادی از مهم ترین مسائل زندگی است. (۱) البته نباید فعالیت های اقتصادی مسجد به سمتی سوق پیدا کند که افراد جامعه فقط با انگیزه های اقتصادی به مسجد بیایند و جنبه های عبادی مسجد تضعیف گردد، بلکه برعکس باید انگیزه های اقتصادی، زمینه ای را فراهم آورد که افراد به تدریج در سایه تعالیم عبادی مسجد، انگیزه های الهی برای حضور آنان در مسجد افزایش یابد.

در صورتی که فعالیت های اقتصادی مسجد به خوبی هدایت شود، می توان از بهره و سود آن، سایر جنبه های مسجد را تقویت نمود، به شکلی که این فعالیت ها، منبع درآمدی برای مسجد باشد که با سرمایه اولیه مردم ایجاد شده اند.

ص: ۲۹۷

۱- . البته لازم نیست همه این موارد در مسجد انجام شود، بلکه می توان برنامه ریزی و هماهنگی لازم را در مسجد انجام داد و در مکان دیگر اقدام به تشکیل فروشگاه و صندوق نمود.

مسجد علاوه بر جنبه های عبادی، از لحاظ فرهنگی نیز قابل توجه است. با توجه به نظام ارزشی جامعه امروز و فرهنگ نوین اجتماعی، فعالیت های فرهنگی در افکار عمومی از وجهه مناسبی برخوردار است. این فعالیت ها می تواند به خوبی نگرش قشر تحصیل کرده و جوان جامعه را در مورد مسجد تغییر داده و آنها را به مسجد جذب کند.

ایجاد کانون فرهنگی، تهیه و تنظیم مجله محلی، برگزاری مراسم شبی با شهداء یا شبی با قرآن، برگزاری مسابقات ورزشی و مذهبی و فرهنگی، سفرهای زیارتی و سیاحتی، تبلیغات دینی هدفمند و جهت دار، تهیه پلاکارت با محتوای دینی به روش هنری و نصب آن در مکان های مختلف و برگزاری کلاس هایی از قبیل نویسندگی، قصه نویسی، فیلم نامه نویسی و هنرهای دستی، برخی از فعالیت های فرهنگی مسجد هستند که از نقاط مثبت آن محسوب می شود.

از ابتدای ایجاد مسجد، جنبه های آموزشی آن چهره ای برجسته تر داشته است. در جهان امروز نیز آموزش یکی از مهم ترین مراتب فرایند توسعه و رشد اجتماعی است. با توجه به دیدگاه ها و رویکرد افکار عمومی، می توان گفت، یکی از نقاط قوت مساجد که در افزایش افراد مسجدی مؤثر است، گسترش فعالیت های آموزشی مسجد در کنار فعالیت های عبادی آن است. ایجاد سالن مطالعه و کتابخانه ای که کتب کمک آموزشی نیز ارائه می کند، برگزاری کلاس های کمک درسی (۱) برگزاری دوره های

۱- . مثلاً امام جماعت می تواند کلاس های کمک آموزشی عربی، معارف اسلامی و قرآن برگزار کند. این کلاس ها علاوه بر تقویت جنبه آموزشی مسجد در ایجاد ارتباط امام جماعت با جوانان و اهالی محل بسیار مؤثر است و با توجه به نقش مؤثر و منحصر به فرد امام جماعت در تقویت مسجد، برگزاری کلاس ها در پویایی مسجد بسیار مؤثرند. هم چنین در صورتی که برخی از نمازگزاران معلم باشند، می توان کلاس های متعدد کمک آموزشی را در رده های سنی و تحصیلی مختلف برگزار کرد.

آموزشی و ورزشی، برگزاری کلاسهای آموزش کامپیوتر و زبان خارجی، کلاس آموزش مداحی و هنرهای سنتی مثل خطاطی از جمله فعالیت های آموزشی مسجد است که در جلب جوانان مؤثر است.

لازم به ذکر است که نیاز نیست، تمامی این کلاس ها در مسجد برگزار شود، بلکه می توان کلاس هایی را که به امکانات کمتری نیاز دارد، مثل آموزش خطاطی در مسجد برگزار کرد و سایر کلاسها که به امکانات بیشتری نیاز دارند، مثل آموزش کامپیوتر، در خارج از مسجد برگزار شود، ولی برنامه ریزی و ثبت نام آن از طرف مسجد باشد.

در مورد فعالیت های آموزشی، ارتباط مسجد و مدرسه قابل توجه است. معلمان و مدیران می توانند برخی کلاسهای جبرانی را که خارج از وقت آموزشی است، در مسجد محل برگزار کنند.

۱ / ۵ _ فعالیت های سیاسی:

مسجد پایگاهی دینی است که در جنبه های سیاسی نیز فعالیت دارد. در صدر اسلام نیز فعالیت های مسجد در ابعاد عبادی و حتی آموزشی محدود نبود و فعالیت های سیاسی از قبیل سخنرانی، تبلیغات، اعزام مبلغ، گفتگو با گروه های گوناگون و تجهیز و آماده سازی نیرو جهت جنگ و جهاد با کفار در کارکرد مسجد وجود داشت.

امروزه اقدامات سیاسی دولت های استعمارگر جهت مبارزه با دین و مظاهر آن بسیار گسترده است به طوری که دفاع از ماهیت دین و تلاش در راه گسترش آن، بدون توجه به فضای سیاسی حاکم در فرهنگ ها و ملل گوناگون بسیار مشکل است؛ به گونه ای که سیاست، به شکل واضحی در حوزه دین وارد شده است و اکنون بسیاری از جریانات سیاسی، دینی است و مسجد نیز در این میان نقش خاصی بر عهده گرفته است؛ برخی از نهضت های انقلابی در سایه عدالت خواهی و روشنگری مسجد علیه حکومت های ضد دینی رخ داده است.

در جامعه کنونی ما، با توجه به طرز تفکر و افزایش سطح درک و شعور سیاسی افکار عمومی، فعالیت های سیاسی مسجد، سبب می شود مردم مسجد را پایگاه دینی کارآمد و مطابق روز در نظر بگیرند و از بسیاری از شبهاتی که به سنت ها و مظاهر دینی اشکال می گیرند، صرف نظر نمایند. به این ترتیب فعالیت های سیاسی در افزایش افراد مسجدی مؤثر است و از نقاط مثبت مسجد محسوب می شود.

برخی از فعالیت های سیاسی مسجد عبارتند از: سخنرانی شخصیت های سیاسی در مسجد، تبلیغات سیاسی و دینی، سازمان دهی نیروها برای شرکت در فعالیت های سیاسی مثل نماز جمعه و راه پیمایی روز قدس و قرار دادن روزنامه در تابلو اعلانات.

۲. مسایل مدیریتی

یکی از مهم ترین مؤلفه ها در تعیین نقاط ضعف و قوت مساجد، مسایل مدیریتی است. هیئت امنا و امام جماعت دو عنصر حساس و مؤثری هستند که در مدیریت فعالیت های مسجد و ایجاد و چگونگی نگرش اهل محل نسبت به آن، نقش ویژه ای ایفا می کنند.

امام جماعت آگاه و مدبر که در برقراری ارتباط با نمازگزاران و اهالی محل مهارت دارد و با مخاطب شناسی دقیق، به وسیله عمل، مردم را به مسجد فرا می خواند، در افزایش افراد مسجدی مؤثر است.

هیئت امنا نیز با برنامه ریزی فعالیت های عبادی، سیاسی، آموزشی و فرهنگی و اقتصادی در جذب مردم به مسجد بسیار مؤثر است.

۳. حضور جوانان

جوانان مهم ترین قشر اثرگذار در آینده جامعه هستند که گرایش آنها به مسجد در تقویت هویت دینی و تربیت مذهبی نسل آینده انقلاب بسیار مؤثر است.

به عبارت دیگر، مسجد در مورد استقرار و گسترش دین و معنویت، رسالت ویژه ای بر دوش دارد که با جذب جوانان به خوبی می تواند آن را انجام دهد. متأسفانه در حال حاضر، مسجد، در اجرای این رسالت عظیم با موانعی رو به روست که سبب شده در برخی موارد به جز چند پیرمرد، فردی در مسجد حضور نداشته باشد: جو خاص فرهنگی، بینش ارتجاع گونه افکار عمومی به مقدسات و نمادهای دینی، روحیات خاص جوانی و وضعیت نامناسب مساجد، برخی از علل عدم حضور جوانان در مسجد هستند.

با این بیان مشخص شد که حضور جوانان در مسجد یکی از مهم ترین نقاط قوت مساجد است که در تحقق رسالت عظیم دینی این پایگاه مذهبی بسیار مؤثر است.

۰۴. زیبایی ظاهر و نما (معماری)

یکی از نقاط قوت مساجد که نوعی تبلیغات محسوب می شود و در افزایش تعداد نمازگزاران بسیار مؤثر است، معماری و طرز ساخت مساجد است. شکوه و وقار معماری مساجد در برانگیختن شوق مذهبی بسیار مؤثر است.

موقعیت جغرافیایی مسجد، فضای سبز، رنگ و پاکیزگی از شاخصه های مهم در معماری مسجد هستند که به کارگیری آنها در تقویت ابعاد گوناگون مسجد نقش به سزایی دارد.

در جامعه کنونی ما بینش بسیاری از افکار عمومی در مورد دینداری تغییر کرده و علاقه به نمادهای فرهنگی افزایش یافته است. با توجه به این نکته بهتر مشخص می شود که چگونه معماری مسجد از نقاط قوت آن محسوب می شود.

۰۵. رعایت مسایل بهداشتی

یکی از نقاط قوت مساجد، رعایت مسایل بهداشتی است که در استقبال مردم به مسجد بی تأثیر نیست.

وضوخانه، حیاط و فضای داخلی مسجد، باید کاملاً تمیز باشد تا فضایی آرام و مناسب جهت عبادت فراهم آید و زمینه آرامش روح فراهم گردد.

متأسفانه در برخی مساجد، مسایل بهداشتی به طور کامل رعایت نمی شود که یکی از علل آن مشکلات اقتصادی است.

در اسلام به بهداشت و نظافت توجه خاصی شده و مسجد به عنوان خانه خدا به پاکیزگی و طهارت از هر مکان دیگر شایسته تر است، لذا در روایات ثواب زیادی برای نظافت مسجد بیان شده است.

پیامبر «صلی الله علیه و آله» در این باره می فرماید: «کسی که مسجدی را جاروب کند خداوند برای او پاداش آزاد کردن بنده ای را منظور می کند»^(۱). با توجه به ارتقای فرهنگ عمومی و سطح بهداشت در جامعه، در تمام فعالیت ها و ابعاد مسجد باید بهداشت رعایت شود.

در توالی و وضوخانه، صحن و شبستان، آبدارخانه و سفره پذیرایی باید بهداشت رعایت گردد و نمازگزاران نیز باید نسبت به بهداشت شخصی و رعایت آداب حضور در مسجد توجه نمایند. چنان که در روایات توصیه شده مومنین هنگام ورود به مسجد، مراقبت لازم را به عمل آورند تا به هیچ عنوان آلودگی های محیط خارج مسجد را به داخل مسجد منتقل ننمایند.^(۲) در این راستا جهت تحقق هر چه بیشتر بهداشت، خوشبو کردن مساجد در هنگام نماز پیشنهاد می شود.

ص: ۳۰۲

۱- وسایل الشیعه، ج ۳، باب استحباب کنس المسجد و اخراج الکناسه.

۲- همان، باب استحباب تعاهد النعلین عند باب المسجد و تحریم ادخال النجاسه المتعدیه الیه.

نقاط ضعف مساجد

با ذکر نقاط قوت، فقدان هر یک از موارد فوق، نقطه ضعف می باشد، بدینسان عدم گستردگی فعالیت ها، فقدان مدیریت کارآمد، عدم حضور جوانان، فقدان زیبایی ظاهر و نما و عدم رعایت مسایل بهداشتی از نقاط ضعف مساجد محسوب می شوند.

ویژگی های مسجد نمونه

پس از بیان شاخصه ها و نقاط ضعف و قوت مساجد، ویژگی های مسجد نمونه را در ابعاد گوناگون روشن می شود:

در بعد عبادی: مسجدی نمونه است که زمینه را برای عبادت پر حضور و خالصانه آماده نماید تا مؤمنان در آنجا با پرداختن به نماز و ذکر دعا، زنگار غفلت از دل و جان بشویند و با خداوند متعال به معنای واقعی کلمه انس بگیرند.

در بعد تربیتی: مسجدی نمونه است که با ایجاد فضای معنوی و تقویت ارتباط با خدا، به آرامش روح و روان انسان کمک کند و مکانی جهت تمرین توجه به خدا گردد و با ایجاد ارتباط و دوستی بین نمازگزاران، نقش دوست خوب را در شکل دهی شخصیت انسان تقویت نماید.

ایجاد و تقویت تعهد و دردمندی، پرورش روح جمع گرایی و تواضع و فروتنی، از دیگر ویژگی های مسجد نمونه در بعد تربیتی است.

در بعد فرهنگی و آموزشی: برگزاری جلسات پرسش و پاسخ، ایجاد کتابخانه و سالن مطالعه، طرح دانش های گوناگون به خصوص علوم قرآنی، ایجاد پایگاه فرهنگی، مسابقات و سرگرمی های مختلف مذهبی، برگزاری کلاسهای آموزشی، برقراری نمایشگاه در مناسبت های گوناگون، مسافرت های زیارتی و تفریحی و دعوت از شخصیت های علمی و فرهنگی از ویژگی های مسجد نمونه و ایده آل است.

در بعد اجتماعی: تقویت فرهنگ مشورت و رایزنی، ایجاد روحیه تعاون

اجتماعی، احیای ارزشها، استقرار وحدت اجتماعی، ظلم ستیزی و عدالت پروری، تقویت حکومت اسلامی و امر به معروف و نهی از منکر از کارکردهای مسجد نمونه است.

در پایان لازم به ذکر است که جهت نمونه شدن مسجد عوامل گوناگونی مؤثرند که اجتماع، همکاری و هماهنگی آنها با هم، به ایجاد مسجد نمونه منجر می گردد و به طور اجمال می توان گفت:

بنیانگزاران مسجد، امام جماعت، اداره کنندگان آن، هیئت امنا، خدمتگزاران و نماز گزاران نقش مهمی در شایستگی، اصلاح و نمونه شدن مسجد دارند.

ص: ۳۰۴

سید ابوالفضل جعفری نژاد

چکیده

تحقیقات امروز وجود ارتباط تنگاتنگ بین اعتقادات مذهبی و بهداشت روانی را در افراد گزارش می دهد. اگر جوانان بدانند که دین چگونه به نیازهای آنان پاسخ می دهد، با دل‌بستگی بیشتری به آن پایبند می گردند. جوان، در پی دست یافتن به بینشی پویا متحول و جدید نسبت به زندگی بوده و برای دستیابی بدان هر تلاشی را پذیرا می شود، لذا اگر در مسیر زندگی اش با رویکردی این چنین مواجه شود، به طور منطقی آن را می پذیرد و درونی می سازد. از آن جا که محیطی که بتواند جوان احساسات معنوی خود را در آن بروز دهد همانا مسجد می باشد، پیوند خانه، مسجد و مدرسه، تأمین نمازخانه در مدرسه به شرط استمرار و پیوند با مسجد تشویق خانواده در شرکت جوانان در مساجد البته توأم با همدلی و درک ذهن و ضمیر جوان انعطاف و صبوری استفاده از ائمه جماعت جوان، جلوگیری از طولانی شدن نماز، اهمیت به زیبایی و جوان پسند بودن و آراستگی مساجد از همان سر درب تا درون مسجد (صحن، محراب، فضای دیوارها و...) باشد و استفاده از جاذبه های هنری، تابلوها و نوشته های زیبا و جذاب در مساجد، پاکیزگی، طراوت و زیبایی مسجد و تنوع بخشیدن به فعالیت های مسجد چون امکانات هنری، ورزشی، نمایشی، کتابخانه با شیوه های نو نقش مهمی در جذب جوانان دارد.

پژوهش های روانشناختی، ارتباط تنگاتنگ بین اعتقادات مذهبی و بهداشت روانی در افراد را ثابت نموده است.

از طرف دیگر سرگردانی، تزلزل روحی و انحطاط اخلاقی به عنوان ویژگی بارز جوامع انسانی، خصوصاً جوامع صنعتی، درد و بیماری شناخته شده ای است که سال ها ذهن اندیشمندان و مصلحان جوامع انسانی را به خود مشغول ساخته است.

اما دردناکتر از آن مشاهده مسایل و مشکلاتی است که در جوامع معتقد به ادیان و مکاتب الهی در زمینه گرایش نسل نو به اماکن مقدس مذهبی مانند کلیساها، مساجد و...

وجود دارد.

دو مؤلفه احساس همنوایی با جهان (در تسییح پروردگار) و احساس عبودیت در پیشگاه خداوند، همچون داربست محکمی است که تعادل آدمی را در برابر دنیای پر تلاطم حفظ و برقرار می کند.

جوان، در پی دست یافتن به بینشی پویا، متحول و جدید نسبت به زندگی بوده و برای دستیابی بدان هر تلاشی را پذیرا می شود، لذا اگر در مسیر زندگی اش با رویکردی اینچنین مواجه شود به طور منطقی آن را می پذیرد و درونی می سازد.

آری اگر جوانان بدانند که دین چگونه به نیازهای آنان پاسخ می دهد، با دل بستگی بیشتری به آن پایبند می گردند؛ زیرا انسان علاقمند است نسبت خویش و جهان هستی را بداند و آن را تعریف و تبیین کند که به تبع آن الفت و انس با مجموعه هستی برایش حاصل می شود. احساس همدلی، همدلی و هم صحبتی با جهان بیرون از وجود آدمی، جوان را ارضا می کند. در غیر این صورت احساس غربت، گم گشتگی و تنهایی، درونش را می فشارد و او را می آزارد.

جوان در محیطی که قرار می گیرد بر حسب خواست فطری خود، الگوهایی می بیند و با توجه به شرایط و عامل یا جو غالب، الگویی را انتخاب می نماید و از آن تأثیر

می پذیرد. به همین جهت، درک مکتب و آشنایی با تأثیرات آن بیش از سایر دوره ها در زندگی انسان، برای وی ضرورت دارد و او که به عنوان یک کار شخصی اعلام وجود می کند و یا به گفته بهتر به عنوان یک نیاز اساسی خود را وارد صحنه ایمان و عقیده می کند، نیازمند عرصه ای مهیا در این زمینه است. برترین و بهترین محیطی که بتواند جوان احساسات معنوی خود را در آن بروز دهد، همانا مسجد می باشد. مقاله ای که پیش رو دارید می کوشد عوامل و راههای جذب جوانان به مساجد و اهمیت آن در تربیت دینی نسل جوان را مورد بررسی قرار دهد.

مسجد، حلقه ارتباط خانه و مدرسه

با توجه به این که خانه و مدرسه، دو مکانی هستند که دانش آموزان اکثر اوقات جوانی شان را در آن می گذرانند، ولی چون شرایط مدرسه و خانه برای دانش آموز هم از لحاظ سنی و هم مکانی دستخوش تغییر است، لذا باید حلقه ای بین این دو مکان باشد که بتواند برای عزیزان و آینده سازان مملکت اسلامی، روحیه ای قوی و با ثبات ایجاد کند، به گونه ای که آنان بتوانند در شرایط مختلف، استوار و بر هدایت باقی بمانند.

در حقیقت مکانی که متضمن پیوند خانه و مدرسه است و در تمامی دوران و شرایط زایل کننده انحرافات و موجب هدایت و سعادت می شود، مسجد است.

پیوند مبارک خانه، مسجد و مدرسه در واقع پیوند استوانه های منطقی تربیت صحیح است که باید در جوامع اسلامی بدان توجهی در خور مبذول شود. در آن صورت همه فضاها شکل سالم به خود می گیرند.

امروزه همان اندازه که رابطه خانه با مسجد ضرورت دارد، پیوند مدرسه با مسجد نیز ضروری است. نه خانه بدون مسجد الگوی سالم ارایه می دهد و نه مدرسه بدون ارتباط با مسجد! مسجد محل سجده گاه و مرکز عبادت و نماز، سازنده و نگه دارنده روح سالم

است؛ بدین رو ارتباط خانه و مدرسه با مسجد در واقع ارتباط با نماز، قرآن، انسانیت و تمام ارزش های انسانی است. با این ارتباط شعاع انوار دین و معنویت و اخلاص و فهم و شعور از مسجد به خانه و مدرسه منتقل می شود.

بدون تردید تأسیس نمازخانه در مدرسه که در راستای این ارتباط به انجام می رسد، بخشی از فعالیت های لازم در انتقال ارزش های مقدس و انسان ساز مسجد است ولی کافی نیست، بلکه باید مدرسه، علاقه حقیقی و باطنی را در دانش آموزان با حضور مستمر در درون مساجد دنبال نماید. نمازخانه ها هیچگاه جای مسجد را نمی گیرند و اگر ملاک قرار گیرند و همه چیز به آنها ختم شود، تأثیر مطلوبی بر جای نمی گذارند و هیچ گاه به هدف پیوند مسجد با مدرسه نخواهیم رسید.

البته نمازخانه های مدرسه ها گام بلند و ارزشمندی در جهت رسیدن به مسجد و مقدسات والای آن هستند، ولی تلاش مدیران کل و جزء دستگاه تعلیم و تربیت باید این باشد تا پیوند حقیقی _ نه ظاهری _ بین مسجد و مدرسه برقرار شود.

بنابراین اگر پیوند خانه و مدرسه و مسجد، در خانه با مدیریت والدین و در مدرسه با تدبیر و اندیشه مدیران و مربیان حاصل گردد، پیوند خانه و مدرسه نیز در بعد تربیتی محقق خواهد شد و وقتی خانه و مدرسه با حلقه مسجد به هم پیوست و مستحکم شد، هم خانه از فضای اسلام و ارزش های معنوی آکنده می گردد و هم مدرسه از نتیجه الگو یا بی سالم و سازنده و هدایت گر برخوردار خواهد شد و چون فضای معنوی حاکم و اصول ارزشهای موجود در مدرسه و خانه، یکسان و مشترک می گردد، در آن صورت با کاهش اصطکاک الگوها مواجه خواهیم بود!

نقش مسجد در هدایت نسل جوان

اشاره

امروز افراد بسیاری در سخنرانی های خود از فاصله و گسست بین نسل جدید و قدیم سخن می گویند! این نگرانی ها بی جا نیست، اما بیان نگرانی و اضطراب صرف

و احیانا ایجاد یأس و ناامیدی کافی نیست؛ بلکه بیان این سخنان، باید حساسیت ها را بیشتر از گذشته کند و اهتمام و جدیت در برنامه ریزی و چاره اندیشی ها را افزایش دهد و عزم راسخ و جدی به ویژه در مسئولان هدایت و راهبری نسل جوان ایجاد کند.

اکنون این پرسش مهم مطرح می شود که چه افرادی باید برنامه ریزی و چاره اندیشی کنند؟ وقتی از دین گریزی نسل جوان سخن گفته می شود، آیا کسی جز معلمان، مربیان، مسئولان و علمای دینی که کار هدایتگری نسل جوان را بر عهده دارند، باید برنامه ریزی نمایند؟ بایستی فضاهای مساعد برای پرورش حس دینی جوانان را مورد تحلیل قرار داد تا از این مسیر، موقعیتی فراهم آید که متربیان، تحت بالا-ترین تأثیرات محیط، برای پرورش دین باوری و تقیّد به احکام قرار گیرند و زمینه مطلوب برای هدایت آنان فراهم آید. از مهم ترین این فضاها مسجد است.

۱. پرورش حس دینی

مسجد از آن جهت که مکان پرورش فطرت و روح مذهبی جوانان است، به عنوان محیطی مناسب برای پرورش حس دینی جوانان، حائز اهمیت است. اهمیت ویژه این مکان از آن جهت است که در موقعیت تفکر عینی جوان، به تقویت احساس و تمایلات و گرایش های مذهبی آنها توجه می شود و گرایش های مذهبی مناسبی را در آنان متجلی می سازد.

برابر سنت و توصیه های الهی و پیشوایان دینی ما، تعلیم دین و مذهب در همه مراحل سنی صورت خواهد گرفت و در هیچ زمانی، تعطیل و متوقف نخواهد شد، لذا باید به بهترین وجه ممکن، علاقه آدمی را به دین، الگو و شخصیت های دینی ترغیب نمود. اینجاست که نقش مسجد، برجسته می شود؛ زیرا در چنین محفلی است که صحنه های حقیقی دین آشکار شده، وابستگی و گرایش انسانها به مرزهای عقیدتی

تذکر داده می شود. حلقه بندگی دوست، آگاهانه به دست می آید و در این مسیر پر از رنج و دشوار حرمان، مقاومت، ایثار و پایداری شناخته می شود و نمودهای عالی انسانی که در ورای شخصیت مذهبی الگوها وجود دارد در اندیشه و باور آدمیان تجلی می یابد.

پس مسجد از آن جهت فضای مساعد برای پرورش حس دینی است که:

۱. روح تواضع را جلا می دهد، کبر و غرور را می زداید و برابری و برادری را در عین توانمندی و تمکن برجسته می سازد.
۲. انس و علاقه مسلمین نسبت به یکدیگر را برانگیخته و زمینه بازدید روزانه مؤمنین را از یکدیگر فراهم می کند.
۳. جدیدترین اطلاعات علمی، مذهبی و سیاسی و اجتماعی با محوریت اتحاد حاضرین در مساجد به ظهور می رسد.
۴. انسان کفور و فراموشکار را به لزوم عبودیت و بندگی تذکر داده و او را تحت ضابطه ای قرار می دهد که تحت رهبری فردی آگاه و توانمند در مسیر کمال حرکت نماید.
۵. اسوه های دین، دیانت و دین باوری در چنین محیط هایی، نمایان و برجسته خواهند شد و الگوی رفتاری مناسبی برای مؤمنین فراهم خواهد آمد.
۶. در آن موقعیت معنوی، توانمندی ها، علم، اخلاص و قدرت عمل انسان ها مشخص شده و جایگاه رفیع چنین خصایصی مورد توجه قرار خواهد گرفت.
۷. محل تمرین عمل مؤمنین است تا بتوانند در آزمایشگاه دین، عمل خود را بر پایه اخلاص بسنجند و مرزهای ایثار و فداکاری خود را مشخص نمایند.

۲. تربیت و سازندگی اخلاقی

مساجد، سنگرهای درمان و گلستان روح افزای عاشقان الله هستند که اطمینان و آرامش قلب را برای انسان به ارمغان می آورند، زیرا عابد در حلقه حضور دوست،

اتکا به پشتوانه ای قوی و توانمند را باور می کند و از طرفی انعکاس واقعیت های هستی، می تواند انسان را به رهرویی در مسیر خوبی، دوستی، نجات از پستی و علاج نادرستی ترغیب نماید و درمان را از این مسیر امکان پذیر نماید.

مساجد علاوه بر آن که پرورش دهنده حس دینی انسانها هستند، از قداست لازم و کافی نیز برخوردارند، زیرا در چنین مکان هایی موقعیت های هدایتی زیر به وجود می آید:

۱. حضور قلب و تمرکز فکر و توجه عمیق انسان به خدا و فراموش نمودن آن چه غیر خداست.

۲. دریافت لطایف الهی و افزایش قدرت انسان برای حرکت تکاملی.

۳. عبرت و آگاهی، تنبیه و بیداری، با شناخت دقیق ائمه از جهت هدف قیام و شهادت، چنین شناختی الهام بخش معنویت و حرکت در مسیر تکامل روحی انسان خواهد بود.

۴. اعتقاد به مسأله معاد و عالم پس از مرگ در مسجد تقویت خواهد شد و توجه به حیات واقعی و جاوید زمینه ساز فهم و ایجاد آمادگی برای این سفر عظیم خواهد شد.

۵. کاسته شدن از حلاوت و شیرینی کالاهای دنیوی در این مکانها میسر خواهد شد.

۶. فرهنگ ارزشمند دینی در مسجد، گسترش یافته و تربیت جوانان عزیز را به دنبال خواهد داشت.

۷. امیدواری به کرم و لطف خداوند، به واسطه شفاعت شهدا، با اعتقاد به نظارت ویژه خداوند نسبت به اعمال انسان عجین خواهد شد و چنین زمینه ای، سبب کنترل رفتارهای آدمی می گردد.

شایان ذکر است اگر چه وضعیت دینداری از جمله مفاهیم نگران کننده جهانی بوده ولی در چند دهه اخیر دستخوش تغییر و تحول جدی گردیده است، به نحوی که هم

اکنون گرایش به مسایل دینی محسوس می باشد و بسیاری، این تحولات را به پیروزی انقلاب اسلامی منتسب می کنند.

خوشبختانه تمام تلاش ها و برنامه های آموزشی متولیان و سرپرستان نظام تربیتی، برای این است که نسل جوان امروز کشور را به سوی امور مذهبی هدایت نمایند تا به بروز و ظهور رفتاری منطبق با ارزشها و هنجارهای پذیرفته شده در اجتماع منجر گردد و در نهایت وصول به کمال مطلوب و سعادت و رستگاری را برای افراد محقق سازد.

اگر در برنامه های پرورشی و تربیتی خواهان اصلاح رفتار و مشاهده عمل صالح و منطبق با ارزش های پذیرفته شده جامعه دینی از جوانان هستیم، باید از یک سو به اصلاح منشأ رفتار آنان و از سوی دیگر به عوامل تأثیرگذار و سازنده هویت و افکار و اندیشه قشر جوان پردازیم.

باید همواره به یاد داشته باشیم که جوانان آن گونه عمل می کنند که از طریق مختلف آموخته اند.

آن چه امروز به صورت های گوناگون، از بی اعتنایی به سنت ها، آداب و ارزش های خودی، بی هویتی، گرایش به ابتذال، الگوپذیری از الگوهای بیگانه و... مشاهده می کنیم، در واقع عملی است که بر اساس یک سلسله افکار و اندیشه های پوچ بیگانه و مادی غرب و با استفاده از شرایط سنی و روحی نسل جوان عینیت یافته و اصلاح این نمودهای عینی و ذهنی، تنها با هدایت آنان به مساجد که در آن فطرت های حق گرا و کمال طلب به یک باور درونی می رسند، امکان پذیر است و هر گونه تلاش برای از بین بردن ناهنجاری ها و سنت شکنی ها بدون توجه به نقش اساسی مساجد، تنها یک اصلاح ظاهری و غفلت از پاک نمودن سرچشمه جوشان آدمی است.

با دقت در منشأ و خواستگاه رفتار انسانی و به ویژه غریزه و فطرت به خوبی می توان دریافت که دریچه و روزنه های رخنه و نفوذ استکبار و شیخون فرهنگی در شخصیت و درون نسل جوان بیش از هر چیز غریزه جنسی و بعد نفسانی و شهوانی از

یک سو و خاموش نمودن فطرت خداجوی آنان با گناه و هرزگی از سوی دیگر می باشد.

استعمار و استکبار با توسل به شیوه های گوناگون براندازی انقلابها نظیر: جنگ، فشارهای اقتصادی، اختلافات قومی، نژادی و منطقه ای و حرکت های خزننده دیگر، آزمون ناموفق و بی ثمری را در طول حیات پربار انقلاب اسلامی پشت سر گذاشت و سرانجام با رویکردی نوین، تجربه های موفق و مؤثر در استعمار الجزایر و سقوط اندلس را در مورد ایران اسلامی و نسل سوم انقلاب، به عنوان پشتوانه های نیرومند انقلاب، در قالب تهاجم فرهنگی در رأس برنامه ها و سیاست های شوم خویش قرار داد.

آن چه بیش از هر چیز دیگر در جنگ و هجوم فرهنگی دشمن خودنمایی می کند، سوق دادن جوانان به سوی ابتذال، هرزگی و بی هویتی است؛ تحریک غرایز حیوانی و شهوانی، آن هم در حساس ترین دوران جوانی (دوره بلوغ و رشد) و خشکانیدن ریشه های کمال جویی و خداپرستی (فطرت)، تنها نقطه امیدی است که دشمنان برای انحراف و در نهایت سقوط انقلاب ارزشی اسلام بدان چشم امید دوخته اند.

برای مقابله با جنگ فرهنگی غرب و نجات نسل سوم انقلاب از آفات و اثرات ویرانگر تمدن غرب، راهکارها و نظرات گوناگونی از سوی نویسندگان، روشنفکران و دلسوزان انقلاب همچون پر کردن اوقات فراغت جوانان، آشنایی نسل جوان با فرهنگ و تمدن اسلامی ایرانی و بازگشت به خویشتن خویش، برنامه ریزی و ایجاد تنوع و جذابیت در برنامه های فرهنگی و هنری، استفاده از ابزارهای هنری، تربیت سیاسی نسل جوان و... ارایه و پیشنهاد شده است.

اگرچه به طور قطع، نمی توان تأثیرگذاری راهکارهای پیشنهاد شده را به کلی انکار کرد و آنها را نادیده گرفت، ولی با دقت و امعان نظر در تجربه های حاصله از امور یاد شده و مقایسه آن با وضعیت کنونی نسل جوان و گرایش روزافزون دختران و پسران به فرهنگ مبتذل غرب و بی اعتنایی به فرهنگ خودی، علی رغم تلاشهای برنامه ریزان و مبلغان امور دینی، در می یابیم که اینها تنها مُسکَنی بوده اند که به دردها، آرامش موقت

و زودگذر بخشیده و هرگز ریشه دردها را نخشکانیده اند.

ساختن انسان هایی خدا ترس، متقی و تسلیم در برابر رضای حق و معبود واقعی (خدا) در سایه تربیت دینی و مذهبی که هم مقتضای فطرت است و هم کنترل کننده غریزه و هوای نفسانی، از مؤثرترین روشهایی است که تنها در مسجد می تواند در مقابل سیل بنیان کن و ویرانگر فرهنگ فاسد غرب بایستد و مقابله کند؛ زیرا مقابله با تحریک غرایز و هوای نفسانی که از طرق مختلف همانند فیلم ها، نوارهای مبتذل، تصاویر مستهجن، بدحجابی و... به آن دامن زده می شود و نجات نسل جوان از خطر سقوط در منجلا ب گناه و آلودگی های ناشی از تحریک غریزه جنسی، تنها با حاکم کردن نیروی بازدارنده و کنترل کننده ای چون مسجد امکان پذیر است.

آری تنها این مسجد است که می تواند عفت و پاکدامنی را برای جامعه به ارمغان بیاورد در صورتی که از آن به خوبی بهره برداری شود.

۳. تحکیم پیوندهای اجتماعی

مسجد، محل انس و مؤانست مسلمین، جایگاه بازدید روزانه آنان، موقعیت مناسبی برای اطلاع گیری و اطلاع رسانی به عموم و زمینه ای برای پند و اندرز، وعظ و خطابه و نهایتاً محل دل سپاری به خداوند و دل کردن از اغیار است.

مسجد، محلی است که روح را متواضع می سازد، کبر و غرور را فرو می ریزد و همه را از هر طبقه و مکانی در صفوفی مساوی و متحد تحت رهبری امامی قرار می دهد که ردای دین و دیانت به تن نموده و اسوه تعبد، تقوا و بندگی به شمار می آید.

چه مکان با صفا و ارزشمندی که به اکثر نیازهای آدمی توجه می شود و موقعیتی را به وجود می آورد که روح و حس مذهبی مؤمنین و متدینین را سر لوحه اجتماع و پیوند با دیگران قرار می دهد و در یک کلام، مسجد، اجتماعی است با هدف مقدس؛ برای سالم بودن، بهتر شدن و بندگی حق نمودن؛ مسیری است برای رهپویی در راه خیر؛

مکانی است برای احترام گذاری به کسانی که از نظر علمی و عملی بزرگتر انسان ها به شمار می روند.

از مهم ترین آثار اجتماعی حضور در مسجد توجه به موقعیت های زندگی یکدیگر در محیطی مأنوس و سالم است. بدینسان به محض عدم حضور، علت غیبت و مشکلات احتمالی هر فرد فوراً مشخص شده، دل‌های مشتاقی برای حل مشکل برادر و همکیش خود بسیج خواهند شد تا در آن موقعیت و مشکل، فرد تنها و بدون پشتوانه نماند.

براین اساس جایگاه مسجد به حدی ارزشمند است که توصیه اکید پیشوایان دین به حضور حتمی مؤمنین در مساجد و تکایا می باشد. (۱) و عدم حضور مؤمنین در مساجد را باعث انزوا و شکایت این مکان مقدس از آنان معرفی نموده اند. (۲)

ضرورت احیای مساجد و جذب جوانان

عدم آشنایی به وظایف خود در عرصه های فردی و اجتماعی که معمولاً در سنین جوانی به دلیل شرایط سنی خاص این دوران بیشتر از سایر دوره هاست و بر هم زدن نظم اجتماعی و قانون شکنی به شیوه های مختلف توسط جوانان، از اموری است که همواره دل مشغولی و نگرانی متولیان نظام سیاسی و تعلیم و تربیت را فراهم می نماید.

بدون تردید مهم ترین و بهترین چاره و درمان آن، اهمیت دادن به مساجد است؛ تبلیغ و زمینه سازی برای جذب افراد جامعه، به خصوص قشر جوان به مساجد و تداوم بخشیدن به حضور و تقویت جنبه های فطری و معنوی آنان، در دورن مسجد گرچه همواره مهم و ضروری بوده، ولی در دوران معاصر و برای نسل حاضر، ضروری تر و از اهمیت بیشتری برخوردار است زیرا:

ص: ۳۱۵

۱- . وسایل الشیعه، ج ۳، کتاب الصلوه، باب استحباب الاختلاف الی المسجد و...، حدیث ۱ .

۲- . وسایل الشیعه، کتاب الصلوه، باب استحباب الصلاه فی المسجد الذی لایصلی فیه اهله، حدیث ۱ .

۱. جرایم در جهان طبق آمار رسمی تنها در کشور آمریکا در پنجاه سال اخیر، ۱۷۶۰ برابر شده است و در کشورهای دیگر نیز وضع از آن بهتر نیست، همچنان در حال توسعه و گسترش است.
۲. اعتیاد به صور مختلف همچون استعمال هرویین، مورفین، حشیش و... که برخلاف این همه مراقبت ها و کنترل در کشورها و حتی در مملکت ما، خطری همچنان رو به گسترش است.
۳. تبلیغات وسیع دشمن در عرصه جهانی برای فاسد کردن نسل جوان در تلاش دشمن برای بی ریشه کردن جوانان از طریق سرکوبی اسلام و به ویژه تشیع به صورت روز افزون با استفاده از ابزار هنری همچنان رو به تصاعد است.
۴. سوء استفاده از مذهب پذیري مردم و القائات وارونه از طریق مکتب ها و فلسفه های خطر آفرین ساختگی گسترش یافته است.
۵. وجود دو راهی ها و شک و تردید در زمینه مذهب که از خصایص دوران جوانی است، زمینه مناسبی را برای انحراف پدید می آورد.
۶. وجود زمینه برای دستیابی به بی قیدی ها و احساس رهایی در جوان که می تواند وسیله ای برای سوء استفاده دشمنان باشد.
۷. تعدیل خودپرستی ها، خودمداری ها و خودمحوری ها که در سنین پایان کودکی و نوجوانی بروز نموده اند، ایجاد قید و بند و کنترل برای اعمال هوای نفس، شرور و مطامع در همه مراحل حیات به ویژه در دوران جوانی که از اشتغال بیشتری برخوردار است، یک نیاز و ضرورت اساسی است.
۸. سادگی، زود باوری و بی تجربگی نسل جوان در مواردی موجب افتادن در گرداب شرارت را فراهم می سازد.
۹. توجه اساسی به این نکته که شعله غرایز، چونان آتش است اگر در جای خود قرار گیرد، گرم می کند ولی اگر در محل نامناسب قرار گیرد، آتش بر پا می کند و خرمن

هستی فردی و اجتماعی را در کام خود می سوزاند.

۱۰. نسل جوان به پناهگاهی امن و مطمئن که در تنگناها و تصادمات روانی، عاطفی و حتی اجتماعی بدان تمسک جوید و در آن قرار گیرد، نیازمند است.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که هنوز خانواده نقش بسیار مهمی در تشویق جوانان به مساجد دارد و می تواند نقش بسیار مؤثری قبل از هر چیز نسبت به فرزندان به خصوص در تبلیغ ارزش های اسلامی داشته باشد. با فرزندان باید طوری در خانواده برخورد شود که قوانین و هنجارهای خانوادگی و دینی را از آن خود بدانند و در رفتن به مسجد، تلاش فراوان داشته باشند.

باید والدین بکوشند تا به جای تحکم و مجبور ساختن جوانان به پذیرش ارزش های دینی و جامعه اسلامی، آنها را با مسجد آشنا سازند. البته خانواده با وقوف بر این نقش حساس خود و با اطلاع از برنامه های مساجد، باید به صورتی عمل کند که بین فعالیت های اجتماعی و تربیت دینی و معنایی جوان، هماهنگی دقیق برقرار شود.

جمع بندی و پیشنهاد

اشاره

ما معمولاً در هدایت کردن، نصیحت کردن و گشودن باب موعظه های کش دار و طولانی قهرمانیم، اما در همدلی نه؛ و به همین دلیل خیلی زود پل های ارتباطی را تخریب و توان تأثیرگذاری را به حداقل می رسانیم. وقتی جوان احساس کند در موضع موعظه نشسته ایم و تنها از او «گوش» انتظار داریم، چیزی به نام «پذیرش و تسلیم» اتفاق نمی افتد.

برای توفیق در ارتباط باید به «همدلی» رسید و همدلی نیازمند چند مسأله است:

۱. درک ذهن و ضمیر جوان همراه با انعطاف و صبوری

درک موقعیت روحی و روانی جوان و شرایطی که جوان در آن به سر می برد،

ص: ۳۱۷

به همراه انعطاف یا به بیان قرآنی «تنزل» از دنیای خویش به دنیای جوان و صبوری در مقابل رفتار و گفتار او، شرایطی فراهم خواهد ساخت که جوان قلبش را به ما بسپارد و در پی آن ذهن و اندیشه وی نیز کاملاً تسلیم ما می شود.

همه این نکات را در این تذکار قرآنی می توان خلاصه کرد که خداوند به پیامبرش فرمود: «اگر تند و خشن بودی همه از دور و برت پراکنده می شدند»^(۱) جوان از جوان بهتر و زودتر می پذیرد. با لحن جوان، هیئت جوان، برخورد جوان و مهم تر از هر چیز به دلیل نزدیک بودن جهان احساسی، عاطفی، و رویه دو جوان، تفهیم و تفاهم سریع تر اتفاق می افتد. ائمه جماعت بسیاری از مساجد پیرند و با دنیای جوان بیگانه. هر چند در این میان، پیران خوش اندیش و خوشرو و توانایی می توان یافت، اما اگر به نوعی جوان گرایی دست بزنیم، کارا و گره گشا خواهد بود؛ مثلاً تفاوت نسل ها، کندی رفتار و طولانی کردن نماز، طرح مسایلی بیگانه با فضای امروز، میان مخاطب و گوینده فاصله می افکند.

برخی جوانان، طولانی شدن نماز و عدم امکان ارتباط با ائمه جماعات سالمند را دلیل اجتناب از نماز جماعت دانسته اند. زیبایی ظاهری و آراستگی نیز در این میانه بی تأثیر نیست.

همین جا طرح و تذکر این نکته لازم است که ائمه جماعات باید با مسایل تربیتی و روانی نسل جوان آشنا شوند.

۲. فرصت شناسی، استفاده از فرصت ها، بلکه فرصت سازی

بهره گیری از زمان هایی خاص برای ارتباط عاطفی میان مدرسه و مسجد از یک سو و ارتباط خانه و مسجد از سویی دیگر در جذب و جلب خانواده ها و به ویژه

ص: ۳۱۸

۱- .سوره آل عمران، آیه ۱۵۹ .

جوانان مؤثر است.

از این گذشته مساجد جدید را باید به گونه ای ساخت که بتواند کانون همه فعالیت ها باشد. انحصار مسجد به نماز، خلاف سنت و سیره اسلامی است. مطالعه عصر پیامبر «صلی الله علیه و آله» نشان می دهد که مسجد مرکز همه چیز است؛ عبادت، فرهنگ، سیاست و پایگاه تصمیم گیری امور اجتماعی، نظامی و... باید هر مسجد یک مجتمع باشد؛ امکانات هنری، ورزشی، نمایشی، کتابخانه با شیوه های نو باید در کنار مسجد به عنوان جزئی از پیکره مسجد محسوب شود.

پاکیزگی، طراوت و زیبایی مسجد نیز مسأله مهمی است؛ مساجد از همان سر در تا درون مسجد؛ صحن، محراب، فضای دیوارها و... باید آراسته، پیراسته و جوان پسند باشد.

ازجاذبه های هنری، تابلوها و نوشته های زیبا و جذاب نیز در مساجد استفاده شود.

تذکر این نکته لازم است که جوانان حساس و زود شکن هستند. رؤیت فاصله میان گفتن و بودن در جامعه، زمینه رمیدن جوانان است. آنها کمتر می توانند به تحلیل عمیق پردازند و مرز میان رهروان حقیقی و منتسبان به «راه» را در یابند. بر این اساس خیانت هیچ کس به اندازه آنان نیست که منتسب به دین و انقلابند ولی با کج روی و عملکرد بد، جوانان را بدبین می کنند.

اسلام در پی آن گونه دینداری است که مدافع مکتب بسازد و به تعبیر آن روایت مشهور، انسان را «زینت» دین و رهبران آن کند، نه موجب «شین و سرافکنندگی» دین و رهبران. (۱)

ص: ۳۱۹

۱- قال الصادق «علیه السلام»: «كونوا لنا زينا ولا تكونوا علينا شينا»؛ بحار، ج ۸۶، ص ۱۵۱.

— جزوه درسی انسان شناسی در اسلام، دکتر سیدعلی اکبر حسینی، نشر بعثت، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۰.

— تعلیم و تربیت اسلامی، علی شریعتمداری، نشر نهضت زنان مسلمان، تهران، ۱۳۶۴.

— رویکردی نمادین به تربیت دینی، عبدالعظیم کریمی، نشر قدیانی، تهران، ۱۳۷۴.

در این مقاله به بحث در مورد موانع حضور جوانان در مسجد پرداخته شده که علت آن به شرح ذیل است:

بحران هویت دینی، تهاجم فرهنگی، روحیات و خواسته های جوان و فضای مسجد، ناهنجاری ها، دین گریزی و در پایان به راههای جذب جوانان به مسجد اشاره شده که آن نیز به امام جماعت، خانواده و دوستان، امکانات و فعالیت های مسجد، کلاس های آموزشی، بهادادن به جوانان، تبلیغات، شکل ظاهری مسجد، بیان مباحث مورد نیاز جوانان، پیش نیازها، تشویق، تقویت پایگاه های بسیج بستگی دارد.

انسان در طول دوره زندگانی خود مراحل گوناگونی را با شرایط ویژه و خاص می گذراند که هر کدام به نحوی در مراحل بعد مؤثر است. در این بین، جوانی از مهمترین دوران زندگی است که در سلامت یا خسارت دوران میانی و نهایی زندگی بشر تأثیر گسترده و عمیقی دارد. چرا که در این دوران، پایه ها و اصول شخصیت انسان شکل می گیرد.

با این بیان اهمیت و حساسیت دینداری در دوره جوانی مشخص می شود به خصوص که در این دوران حساس، طوفان غرائز سرکش، زمینه انحراف جوان و غفلت او از یاد خدا را فراهم می کند. تهاجم فرهنگی نیز که به طور جدی جوانان را مدنظر دارد با تهییج غرائز، شرایطی را مهیا می کند که تصمیم گیری جهت حرکت در مسیر خیر و صلاح برای جوانان مشکل می شود، به عبارت دیگر برخی موانع در دینداری جوانان وجود دارد که تقید آنها را به دین به طور جدی دچار آسیب می کند.

علاوه بر این، نقش جوان در آینده سازی یک ملت و حرکت کشور به سمت پیشرفت و توسعه بر اهمیت مشارکت جوانان در مسجد می افزاید.

افزون بر موانع و علل عمومی حضور، با توجه به ویژگی های خاص شخصیتی جوان و حساسیت و تأثیر رفتار جوانان در آینده انقلاب در این نوشته، موانع حضور جوانان در مسجد و علل آن بررسی می شود.

موانع حضور جوانان در مسجد

اشاره

مهمترین موانع حضور جوانان در مسجد به شرح ذیل است:

۱_ بحران هویت دینی

بحران هویت از سال های نوجوانی آغاز می شود و بخشی از سال های اولیه جوانی را نیز در بر می گیرد. هویتی که نوجوان در صدد است تا به طور روشن با آن مواجه شود این است که او کیست؟ نقشی که باید در جامعه ایفا کند، چیست؟ آیا او علی رغم نژاد، مذهب یا زمینه های ملی که او را از نظر مردم، کم ارزش جلوه می دهد، احساس اعتماد به نفس دارد؟^(۱)

ص: ۳۲۲

۱- . برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به: دنیای نوجوان، محمد رضا شرفی، انتشارات تربیت، ص ۵۵ .

بحران هویت واژه ای است که برای توصیف عدم توانایی نوجوان در قبول نقشی که جامعه از او انتظار دارد، به کار می رود (۱) و به سبب مشغولیت بی هدف، هیجانات جانشین ناپذیر و ایجاد شخصیت منفعل در جوان می شود. (۲) با توجه به گستردگی مفهوم هویت، هر فرد هویت های گوناگونی دارد که هویت دینی یکی از آنهاست. هر انسانی به هویت دینی نیاز دارد، چون گرایش به پرستش از نیازهای فطری اوست! به این معنا که فرد، مستقل از هر گونه یادگیری، در درونش تمایل به عبادت و بندگی خدا را احساس می کند. تجلی چنین احساس و تمایلی، در اعمال و رفتار دینی، آشکار می شود. (۳) هویت دینی، رابطه بین آدمی و دین را تبیین می کند. تدوین آن هویت، احساس تعهد و مسؤولیت در قبال ارزش ها و باورهای آن مکتب را در پی دارد. برخی صاحب نظران، تعهد را به عنوان سنگ بنای هویت دینی، تلقی نموده اند. (۴) با توجه به آن چه هویت دینی به نسل جوان می دهد (۵)، اختلال و آشفتگی هویت

ص: ۳۲۳

- ۱- . برای مطالعه بیشتر در این مورد مراجعه کنید به: روان شناسان بزرگ، گروه نویسندگان، مترجمان، دکتر احمد به پژوه و دکتر رمضان دولتی، ص ۶۴، موسسه انتشارات تربیت، چاپ دوم.
- ۲- . برای مطالعه بیشتر در این مورد مراجعه کنید به: جوان و بحران هویت، محمد رضا شرفی، ص ۲۰ تا ص ۲۴، سروش ۱۳۸۰، تهران، چاپ دوم.
- ۳- . ابن طفیل اندلسی حکیم و فیلسوف نامدار مسلمان در اثر ارزنده و کلاسیک فلسفی اش به نام «زننده بیدار» این گرایش فطری را به زیبایی هر چه تمامتر به تصویر می کشد.
- ۴- . برای مطالعه بیشتر در این مورد مراجعه کنید به: مکاتب و نظریه ها در روان شناسی شخصیت، ص ۶۹، انتشارات رشد آموزش و پرورش برای آینده، کارشناسان یونسکو، ص ۱۲۲، مرکز تحقیقات آموزشی، چاپ اول، ۱۳۷۰ .
- ۵- . آنچه هویت دینی به نسل جوان می دهد عبارتند از: پاسخ به پرسش های بنیادین، جهت بخشیدن به زندگی رویکرد مثبت به آینده، وحدت اعتقادی، زمینه سازی هویت تمدنی، مقبولیت اجتماعی، شان و منزلت جوانی و معنا بخشیدن به جهان (جوان و بحران هویت، محمد رضا شرفی، ص ۹۶ تا ۱۰۲ .

دینی، سبب ضعف دینداری در بین جوانان می گردد، زیرا تعهد و مسئولیت پذیری فرد را در قبال گزاره های دینی کاهش می دهد و بدین ترتیب، ضمانت اجرایی احکام دینی کاهش می یابد.

اختلال در هویت دینی سبب می شود، فرد نه بتواند ارزش های دینی گذشته خود را ارزیابی نماید و نه صاحب ارزش هایی می شود که به کمک آنها بتواند آزادانه برای آینده، طرح ریزی کند. (۱) از دیدگاه جوان، پس از در هم ریختگی نظام ارزشی دینی، امر مثبت و خوبی در دین وجود ندارد، تا انگیزه ای برای انجام آن داشته باشد، لذا دچار بی تفاوتی و بی مسئولیتی می گردد. بلکه تخریب نظام ارزشی دینی، سبب می شود، بسیاری از افراد که دچار بحران هویت دینی می شوند، به دنبال هویت منفی بگردند و هویتی برخلاف آن چه اولیای دین در نظر گرفته اند برگزینند.

بسیاری از رفتارهای ضد اجتماعی و ناسازگاری نوجوانان را می توان از این منظر تبیین نمود. مسئولیت گریزی، دلزدگی و بی تفاوتی هر کدام از آثار فقدان هویت هستند (۲) که در عرصه دینی در قالب بی توجهی به اوامر و نواهی الهی، بی علاقهگی نسبت به شعایر، گزاره ها، اماکن، مراسم و نمادهای دینی بروز می کند.

با بیان این مطالب، مشخص شد که بحران هویت دینی، سبب تضعیف باورهای دینی، اختلال نظام ارزشی مذهبی و عدم تقید به احکام دینی می شود.

مسجد از مهمترین نمادها، شعایر و گزاره های دینی است که بحران هویت دینی جوان در مورد آن سبب پایین آمدن اعتقاد و ضعف گرایش به حضور در جمع نمازگزاران می گردد.

ص: ۳۲۴

۱- تضادهای درونی ما، هورنای کارن، ترجمه محمد جعفر مصفا، ص ۱۳۴، انتشارات بهجت، چاپ پنجم، ۱۳۶۴.

۲- جوان و بحران هویت، محمد رضا شرفی، ص ۲۰.

فرهنگ ملی ایران با علقه های مذهبی به گونه ای ممزوج شده است که مذهب، جزء جدایی ناپذیر هویت مردم ایران شده است. دشمنان انقلاب و اسلام جهت دست یابی به اهداف خود به فرهنگ و هویت ما تهاجمی همه جانبه را برنامه ریزی و پشتیبانی کرده اند.

از آنجا که جوانان، مهمترین قشر اثرگذار در شکوفایی آینده نظام هستند، در تهاجم فرهنگی آنان بیشتر از سایر اقشار مردم، مورد تهاجم قرار گرفته اند. دشمن در این مسیر سعی دارد جوانان را از فرهنگ غنی و کهن خود بیگانه سازد و ارزش های دینی را نزد آنها واژگونه جلوه دهد.

در تهاجم فرهنگی، پایگاه های دینی مثل مساجد با شدت زیاد ولی به صورت غیرمحسوس، مورد حمله قرار گرفته است. دشمن سعی می کند فرهنگ سست و ضدارزشی غرب را در بین جوانان گسترش دهد و آنها را نسبت به مفاهیم و احکام دینی ضعیف و بی عقیده کند.

تربیت دست آموزها، فساد اخلاقی، تولید جانشین هایی برای امور عبادی مثل نوار و سی دی های مبتذل و برنامه های ماهواره ای، که با روحیات و غرایز جوان نیز تناسب دارد، ترویج الگوهای غربی، تضعیف باورهای دینی، تخریب و ترور شخصیت های خودی، دور کردن مردم از هویت ملی _ اسلامی و ترویج فرقه های ساختگی، از شیوه های به کار گرفته شده دشمن است.

از سوی دیگر توجه به این نکته نیز ضروری است که مسجد پایگاهی فرهنگی است که در راه مبارزه با تهاجم فرهنگی بسیار مؤثر است. لذا در صورتی که در این جدال نابرابر فرهنگی، «مسجد» جوانان را جذب کند، قدم بزرگی در راه مبارزه با تهاجم فرهنگی برداشته شده است.

۳_ ناهمگونی روحيات و خواسته های جوان با فضای مسجد

جوانان، روحيات و خواسته های دارند که از روحيات و ویژگی های جوانی آنها نشأت می گیرد و فضای مسجد با برخی از آنها همگون و هماهنگ نیست.

جوانان روحیه ای پر شور و نشاط دارند؛ آنان از نظر جسمی، قوی، پر تحرک اهل جنب و جوش و تلاطم می باشند، ولی مسجد، فضای آرام و سکون است که عبادت و نیایش بدون تحرک جسمی شدید و زیاد، به آرامی در گوشه ای از مسجد انجام می شود، به همین دلیل جوانان در برخی مراسمهای دینی که شور و هیجان بیشتری دارد، حضور چشم گیرتری دارند. مثلاً مراسم سینه زنی، زنجیرزنی و دسته جات عزاداری که از این ویژگی برخوردارند، جوانان در آن حضور بیشتری دارند.

جوان خواستار تعلق به گروه بی غمی، ابراز خود، جلب توجه و... است که در مسجد، زمینه مساعدی برای آنها فراهم نمی شود. علاوه بر شور، نشاط و هیجان، هجوم، تهوّر، افراط گری، احراز تفوق، مقاومت، حاکمیت، تضاد و تعارض با سالمندان از ویژگی های جوان است که با فضای مسجد چندان تناسبی ندارد. (۱) البته این به معنای تعارض و اختلاف ذاتی مسجد، با تمام روحيات و خواسته های جوان نیست؛ بلکه می توان فضای پر شور و نشاطی را در مسجد ایجاد کرد که با روحيات جوان سازگار باشد و بسیاری از روحيات جوان با فضای مسجد تطابق کامل پیدا کند.

۴_ ناهنجاری و ناسازگاری با اطراف

جوانان روحيات و دنیای عجیبی دارند که حاصل اجتماع قدرت جسمی و احساسی است که به سمت عقلانی شدن پیش می رود. به همین دلیل جوانها معمولاً با محیط اطراف و بزرگترها مشکلات رفتاری، عقیده ای و سلیقه ای دارند. این اختلافات

ص: ۳۲۶

۱- . برای مطالعه بیشتر در مورد روحيات جوان مراجعه کنید به: جوان از دیدگاه نیازها، خواسته ها و مصالح، علی قائمی، دفتر مشاور رئیس سازمان صدا و سیما در امور جوانان، تهران ۱۳۷۹ .

گاهی سطحی و زودگذر است که در شخصیت و رفتار جوانان تأثیر زیادی ندارد، ولی گاهی این اختلافات به ناهنجاری و ناسازگاری جوانان منجر می‌شود (۱) و به این ترتیب امنیت روحی و روانی لازم جهت دینداری آنان از بین می‌رود و در این میان مسجد نیز به عنوان یکی از مهمترین گزاره های دینی در نظام رفتاری جوان، جایگاه چندانی کسب نخواهد کرد.

۵- دین‌گریزی

دین‌گریزی، گروهی از جوانان به ویژه طیفی که زاده و پرورش یافته دوران انقلاب هستند، از مسایل مهم اجتماعی و فرهنگی کشور است. این گریز فقط به علت تهاجم فرهنگی یا هوا و هوس جوانان نیست؛ بلکه علت های گوناگونی دارد و تا زمانی که تمامی آنها به صورت واقع بینانه و عمیق بررسی نگردد، نسل آینده انقلاب با خطر جدی اضمحلال عقیدتی و ارزشی روبرو است. (۲) در این بین نمادها، مفاهیم، اعمال و مناسک، مظاهر و اماکن دینی در معرض

ص: ۳۲۷

۱- عوامل ظهور ناهنجاری ها در نوجوانان و جوانان عبارتند از: درک نکردن روحیه جوان، الگوهای نامناسب، تضاد در روش تربیتی، فاصله طبقاتی، کم توجه خانواده ها، ناکارآمدی کانون های دینی، استفاده ابزاری از دین، کم توجهی به مشکلات، متاهل و تسامح (عوامل گرایش نوجوانان و جوانان به فرهنگ بیگانه، فریدون موحدنیا، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، ص ۴۸ تا ۵۶، چاپ اول، قم، خرداد ۱۳۸۲).

۲- برخی از علل دین‌گریزی جوانان عبارتند از: بیان نامعقول برخی از مفاهیم دینی، عملی نشدن عدالت اجتماعی در سطح جامعه با وجود شعارهای فراوان، توجه نکردن به نیازهای اساسی نسل جوان مثل ازدواج، کار و مسکن، استفاده ابزاری از دین به دست برخی سیاست‌بازان برای منافع شخصی و گروهی، نبود برنامه ریزی درست فرهنگی برای نسل جوان، تهاجم برنامه ریزی شده فرهنگی دشمنان داخلی و خارجی برای انحراف نسل جوان.

فراموشی و بی تفاوتی جوان قرار می گیرند. مسجد به عنوان یکی از مهمترین گزاره های دینی در بحران دین گریزی جوانان به طور جدی در خطر است. پس می توان به راحتی نتیجه گرفت که دین گریزی جوانان عامل فراگیر و عمیقی بر سر راه مشارکت آنان در مسجد است.

برای برطرف شدن این مشکل می بایست، گروه ها و سازمان های مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، طرحی اصولی و همه جانبه را برنامه ریزی نموده تا مهمترین قشر اثر گذار جامعه در آینده انقلاب، دیندار بمانند، در این صورت یکی از مهمترین و عمومی ترین مانع حضور جوانان در مسجد، برطرف خواهد شد.

طرق و شیوه های جذب جوانان به مسجد

اشاره

جذب جوانان به مسجد از طرق، شیوه و راه های ذیل میسر است:

۱_ امام جماعت

امام جماعت، مهمترین عضو مدیریتی مسجد است که می تواند با برنامه ریزی و عملکرد صحیح و دقیق، زمینه مناسبی را جهت تحقق سایر عوامل حضور مردم در مسجد فراهم کند.

در مورد حضور جوانان در مسجد نیز امام جماعت بسیار مؤثر است. شخصیت امام جماعت و نحوه برخورد او با جوانان در ایجاد و چگونگی نگرش جوانان نسبت به دین و مسجد بسیار مؤثر است.

امام جماعت برای جلب جوانان این نکات را باید رعایت کند:

۱ / ۱ _ برخورد گرم و صمیمانه با جوانان:

امام جماعت باید با جوانان برخوردی محبت آمیز و دوستانه داشته باشد.

ص: ۳۲۸

برخوردهای عاطفی در ایجاد ارتباط با جوانان و آگاهی از نظریات آنها بسیار مؤثر است؛ این گونه ارتباط، زمینه مساعدی را جهت جلب و تأثیر بر جوانان به وجود می آورد.

امام جماعت می بایست هم با جوانان داخل مسجد به گرمی برخورد کند تا حضور آنها در مسجد تداوم یابد و هم با جوانان بیرون از مسجد، تا زمینه حضور آنان در مسجد فراهم شود.

برخورد مناسب امام جماعت با جوانان دو مؤلفه دارد که عبارتند از:

الف) احترام:

امام جماعت می بایست به رفتار، ارزشها، گفتار و نظریات جوانان احترام بگذارد. این کار در جلب جوانان بسیار مؤثر است. وقتی جوان احساس کند طرف مقابل درصدد این نیست که نظریات خودش را به او تحمیل کند و به نظریات او احترام می گذارد، احساس شخصیت می کند و از این که با چنین فردی آشنا شده، خوشحال می گردد. البته احترام امام جماعت به جوانان به معنای پذیرفتن تام و تمام نظریات آنها بدون دلیل نیست، بلکه به معنای شنیدن و تحمل کردن آنها و تعیین راهی حساب شده و مدبرانه جهت هدایت آنهاست.

بهتر است به جوانان در حد امکان فرصت داده شود تا خود را بروز دهند و نظریات و افکارشان را مطرح نمایند، آنگاه به اصلاح آنها پرداخته شود.

ب) ایجاد ارتباط عاطفی:

روابط و احترام های امام جماعت و جوانان نباید در چارچوبی خشک و رسمی باقی بماند؛ بلکه می بایست به برقراری روابط عاطفی منجر شود، یعنی جوان، امام جماعت را به عنوان یکی از دوستان خود بپذیرد.

امام جماعت برای این که سطح روابط خود با جوانان را به این حد برساند، باید

ص: ۳۲۹

به نکات متعددی توجه داشته باشد و در امور گوناگونی، همراه جوانان باشد؛ در مشکلات به آنها کمک کند؛ موفقیت هایشان را به آنها تبریک بگوید؛ از غم‌ها و ناراحتی‌های آنها ابراز تأسف و اندوه کند، هدایای کوچکی مثل عطر، تسیح و انگشتر به عنوان یادگاری به آنها تقدیم کند؛ در صورت امکان، کمی در مسایل خصوصی آنها وارد شود، مثلاً روز تولدشان، به آنها تبریک بگوید و سایر اقداماتی از این قبیل که با توجه به شرایط امام جماعت و فرهنگ و روحیات اهالی محل در برقراری و تداوم ارتباطی دوستانه و محبت‌آمیز مؤثر است.

بهتر است ارتباط امام جماعت و جوانان به روابط حضوری محدود نگردد و ارتباط کتبی بین جوانان و امام جماعت نیز بسیار مفید است. در این صورت جوانان از این که امام جماعت به آنها احترام گذاشته و به طور خصوصی، مطلبی را برای آنها بیان کرده، احساس شخصیت کرده و به امام جماعت نزدیک شده و مطالبی را که حضوری نمی‌توانند، بیان کنند، به صورت کتبی با امام جماعت در میان می‌گذارند.

۱ / ۲ _ حضور در جمع جوانان:

همه جوانان در مسجد حاضر نمی‌شوند و امام جماعت نیز نمی‌تواند در برخوردهای گزاری در بیرون از مسجد با همه جوانهای محل، ارتباط برقرار کند؛ به همین دلیل برای برقراری ارتباط کامل با جوانان، می‌بایست در مکان‌هایی که جوانان در آن اجتماع دارند، حاضر گردد.

مدارس و دبیرستان‌ها، کتابخانه‌ها، میادین ورزشی، کافی‌نت و پارک‌ها، مکان‌هایی هستند که معمولاً جوان‌ها در آن حضور دارند. برخورد با جوانان و برقراری ارتباط با آنها در هر کدام از این مکان‌ها، ظرافت و حساسیت مخصوص به خود دارد و شیوه مناسب با آن را می‌طلبد.

این اقدام امام جماعت، سبب جلب توجه جوانان شده و زمینه مناسبی را برای حضور جوانان در مسجد فراهم می‌کند.

جوانان نیازهای مخصوص به خود دارند؛ روحیات و علایق آنها با بزرگسالان متفاوت است. امام جماعت می بایست بعد از مخاطب شناسی دقیق و آگاهی از نیازها و سلايق جوانان، جلساتی را ویژه آنها تشکیل دهد و مفاهیمی از دین اسلام را برایشان بیان کند که با سلايق، روحیات و نیازهای آنان متناسب باشد.

موارد زیر موضوعات مناسبی برای گفتگو با جوانان است:

«ازدواج در اسلام»، «عشق مجازی یا حقیقی؟»، «زیبایی»، «نیایش»، «روابط دختر و پسر»، «آثار نماز در زندگی زوج های جوان»، «اخلاق جنسی»، «آثار نماز»، «انحراف جنسی»، «چشم چرانی»، «مسایل روان شناسانه جوانان مثل اعتماد به نفس و امید».

البته بهتر است برای ارایه هر موضوع به نکات روان شناسی جوانی، روحیات جوانان و اصول جذابیت و اثر گذاری توجه شود؛ مثلاً در هر موضوع عنوان زیبا و جذابی انتخاب شود تا توجه جوانان را بیشتر جلب کند مثلاً صحبت در موضوع روابط دختر و پسر با عناوینی همچون «دختری با کفشهای کتانی» و صحبت در موضوع آثار نماز در زندگی زوج های جوان با عنوان «مرد و زن معراجی» انجام شود.

جلسه نباید حالت سخنرانی و خطاب مستقیم داشته باشد؛ بلکه باید به صورت گفتمان برگزار گردد تا جوانان بتوانند نظر و سؤال های خود را بیان کنند. مطالب در قالب مناظره، داستان، خاطره و پرسش و پاسخ بهتر قابل ارایه است. بهتر است قالب های گوناگونی انتخاب شود تا جلسات متنوع و جذاب گردد.

امام جماعت باید قبل از این که در مورد جلب جوانان به مسجد اقدام نماید، به طور کامل از نیازها، روحیات، ارزش ها، خواسته ها، سلايق، علایق، توانمندی ها،

آسیب‌هایی که جوان را تهدید می‌کند و راه‌های مقابله با آن مطلع شود. در این صورت می‌تواند فعالیت‌ها و برخوردهای خود را با جوانان به شکلی تنظیم کند که علاوه بر رفع نیازهای جوانان، آنها را به مسجد جلب کند. در غیر این صورت، امید زیادی برای موفقیت امام جماعت در جلب جوانان به مسجد وجود ندارد.

شناخت موانع برقراری ارتباط عمیق و پایدار بین جوانان و امام جماعت، یکی از مهمترین اقداماتی است که امام جماعت باید انجام دهد، چون آگاهی از این موانع، در اتخاذ راهکاری صحیح و حساب شده برای رفع موانع لازم است.

امام جماعت باید از این روحيات و موانع به طور کامل اطلاع داشته باشد و با توجه به تفاوت‌های فردی و فرهنگی، شیوه و برخورد مناسبی را برگزیند.

برخی از این موانع عبارتند از:

اختلاف بین جوانان و بزرگترها:

معمولاً نظام ارزشی و رفتاری و طرز تفکر بزرگترها با جوانان بسیار متفاوت است لذا روحيات و خواسته‌های جوانان با توقعات پدر و مادر و بزرگسالان تطابق ندارد و طرفین نمی‌توانند توقعات یکدیگر را برطرف کنند. این مسأله سبب ایجاد گسست ارتباطی بین جوانان و بزرگترها شده، مانع از برقراری ارتباط همه‌جانبه و پایدار بین آنها می‌گردد. به همین جهت جوانان در بین خودشان، روابط دوستانه گسترده‌ای تشکیل می‌دهند و این روابط دوستانه، قوی‌تر و مؤثرتر است.

امام جماعت، علاوه بر موقعیت اجتماعی و صنفی خود که او را جزء بزرگسالان قرار می‌دهد، اگر از نظر سنی نیز جوان نباشد، با مانع جدی در برقراری ارتباط عمیق و همه‌جانبه با جوانان روبرو خواهد بود.

برای رفع این مانع (اختلاف بین جوانان و بزرگترها) برخورد شاد و پر شور و نشاط، با جوانان که از چارچوب خشک و رسمی خارج است، توصیه می‌شود. زیرا در جوانی سن مهم نیست، بلکه روحیه مهم است.

ص: ۳۳۲

جوانی دوره استقلال فکری و عملی است و جوان در محدوده مقرراتی خودش عمل می کند. (۱) معمولاً جوانان از اعمال قدرت و نظارت خارجی چندان خوشحال نیستند و مایلند آزاد و راحت باشند. در مقابل جوانان، دین را عاملی برای محدودیت و سلب آزادی خود می بینند که روحانی و امام جماعت، مبلغ، مجری و طرفدار آن است؛ لذا جوانان با امام جماعت به راحتی ارتباط برقرار نمی کنند.

برطرف کردن این بینش که نوعی احساس درونی است، ضروری می باشد و به برخی زمینه های شناختی و زمان طولانی نیاز دارد.

برای رفع این مانع (محدودگری دین و آزادی خواهی جوان) توجه به این نکته لازم است که محدودیت، احساس درونی است و حاکی از بی میلی و بی انگیزگی است. بسیاری از دینداران بدون این که احساس محدودیت کنند، به دستورات دینی عمل می کنند. می بایست مفاهیم و تعالیم دینی را به شکلی برای جوانان بیان کرد که با آرایه الگوهای مناسب و با افزایش شناخت، آگاهی و معرفت، از روی میل و رغبت، به تعالیم دین عمل کنند.

دور نگری روحانیون و نزدیک بینی جوانان:

روحیات جوان و ساختار دین با یکدیگر تعارضی ندارند، بلکه گاه نحوه آرایه مفاهیم دینی و نوع مفاهیمی که از دین عرضه می شود، سبب روی گردانی و حساسیت جوان می گردد.

جوانان مایلند اثر دین را به طور ملموس در صحنه زندگی ببینند و می خواهند از آینده ای نزدیک به زمان حال مطلع شوند، ولی در مقابل برخی روحانیون، مفاهیمی از

ص: ۳۳۳

دین را برای جوانان بیان می کنند که با توجه به روحیات و خواسته های جوان برای آنها ملموس نیست. آنها چشم انداز دوری از دین و دینداری را برای جوانان بیان می کنند، ولی باید توجه داشت، جوانان با پذیرش مطالب تعبدی، میانه خوبی ندارند و گزاره هایی از دین را می پذیرند که توجیه عقلانی قابل قبول داشته باشد.

برای رفع مانع سوم، امام جماعت باید موضوعاتی را برای صحبت و سخنرانی برای جوانان انتخاب کند که جوانان در زندگی بیشتر با آن روبرو هستند.

۱ / ۵ _ شرکت دادن جوانان در مدیریت مسجد:

امام جماعت یکی از مهمترین عناصر مدیریتی مسجد است که از نفوذ و تأثیر قابل توجهی برخوردار است و می تواند فعالیت های مسجد را در جهت خاصی هدایت نماید.

امام جماعت باید با دوراندیشی و بدون ایجاد حساسیت، در مدیریت و جهت دهی به فعالیت های مسجد، به موقعیت و اهمیت جوانان توجه داشته باشد؛ به طوری که جوانان، امام جماعت را نماینده مورد اعتماد تام الاختیار خود بدانند.

در پایان ذکر این نکته بسیار لازم و ضروری است که تلاش و فعالیت امام جماعت برای جلب جوانان به این معنا نیست که امام جماعت از سایر قشرهای نمازگزار غافل شود و فقط با جوانان ارتباط برقرار کند. به طوری که بزرگسالان و پیران فکر کنند، امام جماعت برای آنها احترام قایل نیست، بلکه در هر صورت باید تعادل را حفظ نمود.

۲ _ خانواده و دوستان

خانواده و دوستان از مهمترین عوامل تشکیل شخصیت هستند که چگونگی آنها در آینده تربیتی، سیاسی، تحصیلی و دینی فرد مؤثر است. در صورتی که اعضای خانواده به خصوص، پدر و مادر خود به مسجد نروند یا به رفت و آمد فرزندشان

به مسجد توجه نکنند یا این که فضای خانه به طور کلی با تعالیم و مفاهیم دینی بیگانه و بی تفاوت باشد، نمی توان انتظار داشت، جوانان با مسجد میانه خوبی داشته باشند.

در خارج از خانواده، دوستان بر ارزشها و بینشهای جوان تأثیر زیادی دارند، از آنجایی که روابط دوستانه، بین جوانان قوی تر و مؤثرتر از سایر رده های سنی است، اهمیت گروه دوستان بیشتر می شود.

خانواده ها می بایست به طور غیر مستقیم، بر دوستان و دوست یابی فرزندان خود نظارت کنند و ملاکهای دوست خوب و اهمیت دوست و دوستی را برای جوانان بازگو کنند، تا فرزند جوانشان از طریق دوستانشان به بی راهه کشیده نشود.

۳_ امکانات و فعالیت های مسجد

گسترده گی فعالیت ها و امکانات مسجد از نقاط قوت آنهاست. روحیات و نیازهای جوانان با فضای سنتی مساجد که فقط مکانی برای برپایی نماز جماعت و مراسم های دینی است تفاوت دارد. با توجه به ابزارها و شیوه های نوین فرهنگی، امروزه مساجد بدون امکانات و فعالیت های گوناگون و حساب شده، قادر به رقابت با سایر مراکز و ابزار به ظاهر فرهنگی نخواهند بود.

۱ / ۳_ امکانات:

با توجه به روحیات و فضای فرهنگی جامعه، مسجد برای جلب جوانان می بایست دو نوع امکانات داشته باشد: امکانات فرهنگی و امکانات ورزشی مثل توپ و دروازه فوتبال، میز تنیس، راکد بدمینتون، فوتبال دستی، توپ و تور. اگر از طرف مسجد در محل مکانی برای ورزش جوانان در نظر گرفته شود یا با برنامه ریزی و هماهنگی هیئت امنا، جوانان مسجد امکان استفاده از امکانات ورزشی در سطح شهر را با تخفیف ویژه داشته باشند، بسیار خوب است.

ص: ۳۳۵

کانون فرهنگی، روزنامه ها و مجلات، کامپیوتر، کتابخانه، نوارخانه، بانک سی _ دی و ویدئو کلپ از امکانات فرهنگی مسجد است که با مدیریت صحیح می تواند برای مسجد درآمدها نیز باشد و به توسعه امکانات فرهنگی کمک کند.

۳ / ۲ _ فعالیت ها:

جوانان روحیات گوناگونی دارند. برخی به ورزش، برخی به هنر و برخی به نویسندگی و ... علاقمند هستند. مسجد برای جلب جوانان، باید فعالیت های متعددی انجام دهد، تا بتواند هر گروه از جوانان را با یک شیوه خاص جلب کند.

برگزاری مسابقات:

برگزاری مسابقات یکی از فعالیت های پر دامنه و کم هزینه مسجد است که در صورت مدیریت صحیح درآمدها نیز خواهد بود. مثلاً در ماه مبارک رمضان بعد از نماز جماعت و سخنرانی، در شب، مسابقات ورزشی برگزار شود. این نوع مسابقات با روحیه بیشتر جوانان سازگار است.

برگزاری مسابقات خطاطی، نقاشی، نویسندگی، خاطره نویسی، عکاسی و طراحی در موضوعی متناسب با مناسبت های مذهبی در رده های سنی گوناگون مؤثر است.

برخی از این مسابقات را می توان در سطح کل شهر و یا حتی کشور برگزار نمود. حضور امام جماعت در هنگام برگزاری مسابقات یا اعلام نتایج در ایجاد و گسترش ارتباط او با جوانان مؤثر است.

همچنین مسابقات حضوری به صورت پرسش و پاسخ در مسجد هنگام مراسم هایی که در مناسبت های مذهبی برگزار می شود، همراه با اهدای جوایز قابل توجه است.

ص: ۳۳۶

جوانان روحیه پر شور و با نشاطی دارند که در راه هدایت آنها باید از این روحیه استفاده نمود. مسافرت، ابزار مناسبی در این راستاست. مسافرت علاوه بر این که سبب شادابی و طراوت روح و روان می شود، ابزار فرهنگی و تبلیغاتی مناسبی است که اگر مسئولان اردو به آن توجه کنند، بسیار مفید خواهد بود. البته در اردو و مسافرت های دسته جمعی جوانان از طرف مسجد که با حضور امام جماعت، برخی از اعضای هیئت امناء و جوانان متعهد مسجدی و سایر جوانان برگزار می شود، باید به نکات ذیل توجه و دقت شود:

مکان و محل اردو مسئولین اردو باید مکانی را انتخاب کنند که صرفاً تفریحی یا صرفاً زیارتی نباشد، بلکه باید به هر دو جنبه توجه شود، مثلاً مشهد مقدس و مناطق جنگی جنوب، هم جنبه زیارتی دارد و هم جنبه سیاحتی.

زمان اردو زمان برگزاری اردو و مدت آن نیز در جهت دهی به محتوا و بار معرفتی آن مؤثر است. مثلاً برگزاری اردو در روز عرفه در مناطق جنگی جنوب، جهت برگزاری دعای عرفه مفید است، به طوری که اردو دو روز قبل از روز عرفه آغاز و یک روز بعد تمام شود، یعنی اردو صرفاً مذهبی نباشد، بلکه تفریحی نیز باشد. همچنین اردویی جهت زیارت مسجد مقدس جمکران و برگزاری دعای توسل در شبهای چهارشنبه مؤثر است.

در صورت موافقت جوانان، مسافرت جهت دیدار با علما و عرفا نیز توصیه می شود.

نکات جانبی گاهی ممکن است زمان و مکان اردو، همه اهداف مسئولین فرهنگی مسجد را برآورده نکند و یا این که به دلیل موقعیت خاص مسجد، نسبت به اماکن زیارتی و تفریحی، مشکلات اقتصادی، روحیات و انتظارات خاص جوانان، برگزاری اردو در زمان یا مکان مطلوب و ایده آل، ممکن نباشد. در این صورت توجه به مسایل حاشیه ای و ضمنی اردو، گامی بلند در راستای دست یابی به اهداف درازمدت و گران تربیت دینی است.

این مسایل بدون این که سبب حساسیت جوانان حاضر در اردو شود، به طور غیرمستقیم، بسیاری از مفاهیم دینی را به جوانان منتقل می کند و فضای کلی اردو را دینی می نماید. مثلاً مسجد در تابستان بعد از اتمام امتحانات، اردوی چند روزه در مناطق سرسبز شمال یا یکی از مناطق خوش آب و هوای نزدیک به شهر برگزار کند. این اردو از نظر زمان و مکان مذهبی نیست، ولی می توان فضای آن را دینی نمود. در این راستا توجه به نکات زیر لازم است:

۱_ نام اردو بسیار مهم است و در جهت دهی کلی آن اثر می گذارد. مثلاً نام اردو «به رنگ سبز انتظار» یا «منتظران»، یا «سربازان جوان» و سایر مفاهیمی باشد که با فرهنگ مهدویت در ارتباط است.

۲_ برگزاری مراسم دعا و پخش اذان، نماز جماعت، سخنرانی دینی و مسابقات کتبی و شفاهی با موضوعات احکام فقهی و مسایل عقیدتی بسیار مهم و مؤثر است.

۳_ حضور امام جماعت در اردو و صحبت‌های موردی و شخصی با جوانان در آگاهی از نظرات و بحرانهای جوانان مؤثر است. حضور سایر بزرگان مذهبی محل نیز مفید است.

۴_ زمانی که جوانان در اتوبوس هستند، آوای مذهبی مثل نوار تواشیح، مداحی، مولودی خوانی، قرآن با صوت زیبا و مناجات نامه البته با رعایت اعتدال پخش شود.

۵_ از ابتدای اردو به طور داوطلب هر کس قرائت تعدادی صلوات و چند جزء از قرآن را به نیت هدیه به محضر آقا امام زمان «عج الله تعالی فرجه الشریف» برعهده بگیرد.

۶_ جهت انجام کارهای اردو، گروه‌های گوناگونی تشکیل شود و هر کدام یک نام دینی داشته باشد. مثلاً گروه صداقت، جوانمردی، سلام، احسان، ایمان، توحید، همچنین هر اتوبوس نامی با محتوای دینی داشته باشد. مثل نماز، امر به معروف و نهی از منکر، عفت و حرمت.

در یک کلام اردو به سمتی پیش رود که علاوه بر بار معنوی و روحانی، سببِ زندگی جوانان نشود و آنها خاطره خوبی از اردو داشته باشند.

مجله محلی:

جوانان، توانایی‌ها و استعدادهای فراوانی دارند که استفاده بهینه و شکوفاسازی آن استعدادها در ایجاد اعتماد به نفس در جوانان و مبارزه با تهاجم فرهنگی بسیار مؤثر است.

یکی از این امور که در پر نمودن اوقات فراغت و رشد علمی و اجتماعی جوانان بسیار مؤثر است، راه اندازی مجله محلی در مسجد است. این کار هر چند در ابتدا با مشکلات و نوسانات جدی روبروست، ولی اولین دست‌آورد آن، تداوم کار را تقویت می‌کند. این مجله با نویسندگی و همکاری همه اعضای مسجد؛ اعم از نمازگزاران، هیئت امناء، امام جماعت و جوانان محل، در موضوعات اجتماعی و محلی تدوین و چاپ شده و در خانه‌های محل توزیع می‌گردد. هر یک از افراد بویژه جوانان با توجه به توانمندی و علاقه‌اش، قسمتی از کار را برعهده می‌گیرد البته بهتر است برخی مطالب توسط امام جماعت و هیئت امناء نوشته شود.

احکام فقهی، مسایل عقیدتی، تفسیر قرآن و روایات به صورت گذرا و جالب، شخصیت‌شناسی شخصیت‌های بزرگ دینی و ملی، مطالب مورد نیاز و علاقه جوانان

ص: ۳۳۹

با عنوان های جالب و متنوع مثل «پسرها نخوانند، دخترها بدانند»، مصاحبه با اعضای محل در رده های سنی و اجتماعی مختلف، می تواند برخی از موضوعات مجله محلی مسجد باشد.

مهمترین مشکل این طرح، مسایل اقتصادی و تأمین هزینه آن است، ولی این مسأله قابل حل است؛ زیرا از یک سو می توان کمکهای نقدی قابل توجهی را از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، امور مساجد و سازمان تبلیغات دریافت نمود و حتی می توان برای چاپ و نشر مجله، از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مجوز دریافت کرد و از سوی دیگر چون هیچ یک از مؤلفین، مبلغی را دریافت نمی کنند و با انگیزه این که در مجله خودشان مطلب می نویسند و اهل محل آن را می خوانند، پژوهش و نویسندگی می کنند، هزینه ها به حداقل کاهش می یابد. بعلاوه جهت طراحی و تایپ مجله نیز معمولاً پایگاه های بسیج به کامپیوتر مجهز هستند و با توجه به گستردگی مهارت های کامپیوتری، به خصوص تایپ، مشکل چندانی وجود ندارد. گذشته از این که کامپیوترهای شخصی نیز فراوان است.

به طور خلاصه همه اقدامات مجله می بایست براساس روحیه مشارکت و تعاون به طور رایگان انجام شود، به این ترتیب باید از امکانات حداکثر استفاده را نمود و هر کس را به اندازه توانایی اش در این امر شرکت داد.

در صورتی که موارد فوق محقق نگردد، تهیه مجله محلی مسجد با مشکلات جدی روبرو می گردد.

۴_ کلاس های آموزشی

یکی از مهمترین ابعاد مسجد، مسایل آموزشی آن است. هر چند غالب جوانان از درس و کلاس گریزان هستند، ولی برگزاری برخی کلاس های آموزشی مورد علاقه جوانان در جلب آنان مؤثر است.

کلاس های آموزشی ورزشی و هنری علاوه بر این که به امکانات زیادی احتیاج ندارد، مورد علاقه و اشتیاق جوانان نیز هست. این کلاس ها را می توان در رشته های خیاطی، گلدوزی، گلسازی، هنرهای دستی، خطاطی و نقاشی و طراحی، عکاسی، فیلمبرداری، و ورزش های رزمی برای خانمها و آقایان برگزار نمود. جهت افزایش سطح کمی و کیفی کلاسها، هیئت امنا می بایست با بخش آموزش فنی و حرفه ای وزارت آموزش هماهنگی لازم را به عمل آورد.

برگزاری برخی کلاس های کمک درسی، آموزش زبان و کامپیوتر در مسجد و یا خارج مسجد ولی با برنامه ریزی و هماهنگی مسجد نیز ممکن است.

۵_ بها دادن به جوانان

ستایش خواهی و جلب توجه، دو نوع از خواسته های جوانان در عرصه ذهن و عاطفه است. لذا بها دادن به جوانان عامل مهمی در راستای تأمین خواسته و جلب توجه آنان به مسجد است. البته این به معنای اختیارات زیاد و غیر منطقی جوانان و یا پذیرش هر نوع نظر و سلیقه آنها نیست. اقدامات زیر در بها دادن به جوانان قابل توجه است.

عضویت در هیئت امنا:

هیئت امنا، هیئت مدیره مسجد است که تمامی فعالیت های مسجد را جهت دهی می نماید، لذا عضویت یکی از جوانان متعهد و مؤمن مسجدی در هیئت امنا، بها دادن به جوانان در حد بالاست. این اقدام باید سبب ایجاد رقابت سالم و سازنده بین جوانان برای احراز این پست باشد.

مشورت و نظر خواهی:

شایسته است بزرگترها، اعضای هیئت امنا و امام جماعت برای فعالیت های

گوناگون مسجد، نظر جوانان را جویا شده و در صورت امکان آنها را اجرا کنند. این اقدام سبب خود باوری و احساس شخصیت در جوانان می شود. آنها از این که به نظر آنها در تصمیم گیری های مسجد توجه می شود خوشحالند و مسجد را از خود می دانند در نتیجه در مسجد به طور مستمر حاضر می گردند.

محول کردن فعالیت های مسجد به جوانان:

برخی از اقدامات مسجد را می توان به طور کلی یا جزئی به جوانان واگذار نمود. مثلاً برنامه پذیرایی مراسم به عهده جوانان باشد. این اقدام با روحیه پر شور و نشاط جوانان تناسب دارد و سبب ایجاد وابستگی به مسجد در جوانان می شود.

۶_ تبلیغات

امروزه تبلیغات در انتقال، ترویج و حتی ایجاد یک فرهنگ در عرصه بین الملل، ابعاد گسترده ای به خود گرفته است؛ با توجه به ابعاد روانی و احساسی تبلیغات و روحیه اثرپذیر جوان به نظر می رسد، تبلیغات دینی هوشمند و حساب شده دینی، می تواند جوانان را در مسیر دینداری و مسجد ثابت قدمتر نماید.

در فضاهای آموزشی، مثل مدارس و دبیرستان ها، زمینه ئ مناسبی جهت تبلیغات وجود دارد. نصب پوسترهای رنگی و جذاب به منظور اطلاع رسانی فعالیت های مسجد، در تابلو اعلانات از جمله این امور است. پخش جزوه و بروشور در مورد مسجد در بین دانش آموزان مفید به نظر می رسد.

نصب پلاکاردهای زیبا در مورد فضیلت و آثار مسجد و نماز جماعت در مکان های حضور جوانان، مثل میادین ورزشی قابل توجه است.

البته رفتار مسجدیان به خصوص امام جماعت مهمترین عامل تبلیغاتی است.

۷_ حضور شخصیت های محبوب و الگوهای جوانان در مسجد

انسان در مراحل مختلف حیات خویش به الگو نیاز دارد. البته با افزایش سن و تجارب ذهنی، تقلید به صورت آگاهانه صورت گرفته و در حیطه اراده قرار می گیرد. در این حال، فرد سعی می کند برابر شخص یا اشخاصی که به نظرش شخصیتی قابل قبول دارند، همانندسازی کند و نگرش ها و ویژگی های رفتاری و اخلاقی آن فرد یا اشخاص را برای خود سرمشق قرار دهد.

جوان نیز یکی از خواسته های اجتماعی اش، الگو پذیری است؛ او در جامعه خواستار کسانی است که در رفتار و گفتار برای او الگو باشند.

هیئت امنای می بایست شخصیت های محبوب جوانان را در سطح شهر شناسایی کرده، آنها را به مسجد دعوت کند تا در جمع نمازگزاران حاضر شوند، یا این که اگر شخصیت برجسته ای است، مراسم سخنرانی برای او ترتیب دهند. این کار با مشورت و همکاری خود جوانان، امکان پذیر است. مثلاً معلمان و مدیران موفق و محبوب مدارس به مسجد فرا خوانده شوند. البته این کار می بایست از نظر تبلیغاتی و فرهنگی به خوبی پوشش داده شود. مثلاً با نصب یک پلاکارت در جلوی درب مسجد، حضور مدیر دبیرستان در مسجد گرامی داشته شود.

گفتنی است دعوت از هنرمندان، ورزشکاران و سایر شخصیت های محبوب جوانان برای حضور در میان نمازگزاران، اقدام مثبتی است که با توجه به موقعیت جغرافیایی مسجد و سطح فرهنگی هر محله از فراز و نشیب و تنوع برخوردار است.

۸_ شکل ظاهری مسجد

جوانان، زیبایی و نشاط را دوست دارند و چنان که فضای مسجد چنین باشد، در جلب جوانان مؤثر است. نکات لازم در تطابق شکل ظاهری مسجد با این ویژگی جوان عبارتند از:

نظافت و پاکیزگی رعایت نکات بهداشتی، نظافت و شستشوی متناوب مسجد و پاکیزه سازی ظاهر مسجد و معطر نمودن آن یکی از عوامل مهم جذب جوانان است، بعلاوه باید امکانات لازم از قبیل وسایل گرمایشی و سرمایشی و امکانات رفاهی در داخل مسجد موجود باشد.

رنگ آمیزی شاد عامل دیگر در فضا سازی روحی مسجد، رنگ است. رنگها علاوه بر آثار و ابعاد عرفانی، از نظر روحی و روانی نیز اثر داشته، سبب نشاط یا خمودگی می گردد.

یکی از اندیشمندان در مورد تأثیر رنگ ها می گوید: رنگها در هنر، جنبه ای کیمیایی دارد و آمیختن آنها، خود یک هنر، مشابه کیمیاگری است... هر رنگ دارای تمثیلی، خاص خود است... . نیز هر یک دارای رابطه ای با یکی از احوال درونی انسان و روح اوست... (۱) تأثیر روانی رنگ به حدی است که می توان به زبان ریاضی و قوانین علم فیزیک و با اندازه گیری میزان تشعشعات آنها تأثیر هر رنگی را سنجید. علاوه بر این تأثیر، قدرت نمادین رنگ ها قابل توجه است.

رنگ در، دیوار، فرش، سجاده و پارچه ها و پرچم هایی که بر دیوار نصب می شود، باید رنگهای روشن، شفاف و شاد باشد تا سبب طراوت و شادابی محیط گردد. متأسفانه امروزه در بیشترین مساجد به این عامل توجه نمی شود.

ص: ۳۴۴

۱- . معماری مسجد، ج ۲، مجموعه مقالات دومین همایش بین المللی معماری مساجد، افق آینده، ص ۴۴۷ به نقل از تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۲۹۷ به نقل از ایران پل فیروزه، حسین نصر .

برخوردها شاید مهمترین عاملی که سبب پر شور و نشاط شدن محیط می شود، نحوه برخورد مسجديان و نمازگزاران است. در این برخوردها باید علاوه بر رعایت احترامات اجتماعی، طراوت و سَرزندگی خاصی موجود باشد و در قالب برخوردهای خشک، مقدس نمایی و تعصب گرا و پیر پسندانه خلاصه نگردد.

جوان با مشاهده این برخوردها در مورد حضور یا عدم حضورش در مسجد تصمیم می گیرد.

۹_ بیان مباحث مورد نیاز جوانان در مسجد

بعد آموزشی و معرفتی مسجد یکی از مهمترین ابعاد آن است. امام جماعت به عنوان شخصیت دینی مسجد، وظیفه آموزش و تربیت دینی نمازگزاران را برعهده دارد.

امام جماعت با بیان احکام فقهی، عقیدتی، اخلاقی از روایات و آیات قرآن نظام شناختی و رفتاری اسلام را در بین نمازگزاران ایجاد کرده و گسترش می دهد.

در این میان توجه به این نکته ضروری است که نیازها، علایق، خواسته ها و سطح فهم و فرهنگ همه افراد یکسان نیست. لذا جهت تربیت فراگیر اسلامی، می بایست برای هر دسته از مخاطبین و نمازگزاران مطالب مورد نیاز خودشان را بیان نمود.

جوانان در این میان از حساسیت و اهمیت ویژه ای برخوردارند. آنها با ذهنی پر سؤال، روحیه ای کنجکاو، توقعات جدید و مقاومت در قبال اوامر و نواهی، وظیفه مشکل و سنگینی را بر دوش مریبان دینی می نهند. نوع مطالب و نحوه ارایه آنها به جوانان بسیار مهم است.

۱۰_ توجه به پیش نیازها

حضور در مسجد یک رفتار دینی است که مستلزم برخی پیش نیازهاست و بدون

تحقق آنها، نمی توان انتظار داشت، جوانان در مسجد حاضر شوند. بر این اساس گاهی اوقات مشاهده می شود، با وجود این که مسجد محل از نقاط قوت زیادی برخوردار است، ولی برخی جوانان به مسجد جلب نشده اند!! جوانی که مشکل اخلاقی دارد و اوقات خود را با تماشای فیلم های مبتذل و سیر در اینترنت و کافی نت ها می گذارند، اعتقاد راسخ و حقیقی به مبدأ و معاد ندارد، اهل نماز نیست، از هر راهی کسب و کار می نماید، دل بسته دنیا و مظاهر آن است، دینداری را نشانه عقب ماندگی فکری و فرهنگی می داند، با موانع شناختی و رفتاری مواجه است که حضور او در مسجد تنها پس از رفع این امور میسر می شود.

۱۱_ تشویق

تشویق، یکی از مهمترین ابزار تربیتی است که باید برای برانگیختگی، باز دارندگی و شکوفاسازی استعداد های انسان در جهت کمال از آن بهره گرفت. نقش تربیتی و مثبت تشویق این است که نیروهای خفته آدمی را و میل به تلاش و شادابی را برمی انگیزاند. تشویق باید به جا، متناسب و متوازن با اصل و نوع عمل باشد و روحیات و گرایش ها و مرتبت وجودی فرد در آن لحاظ شود تا بیشترین تأثیر را داشته باشد.

تشویق با دو خواسته جوان تطبیق کامل دارد:

۱. جوان ستایش خواه است.

۲. می خواهد جلب توجه نماید.

آری جوان شیفته تحسین و تمجید است. به ستایش ها دل می بندد و حاضر است خود را فدای کسی کند که صلاحیت و شایستگی او را تأیید کرده و یا به تعریفش پرداخته است. او برای جلب توجه دیگران، حتی به عوامل زیان بخشی چون سیگار رو می آورد تا بتواند خود را نشان بدهد!! تشویق جوانی که در مسجد حاضر شده است، به نحوی که با شخصیت و روحیات

ص: ۳۴۶

او موافق باشد، پاسخی است به خواسته های درونی او در عرصه ذهن و عاطفه اش، که دوام حضور او آغاز حضور دیگران را نوید می دهد.

با توجه به روحیات جوان، راه های زیر برای تشویق جوانان در مسجد توصیه می شود:

معرفی جوان نمونه مناسب است جوان نمونه در طول هفته یا ماه یا فصل یا سال برگزیده و معرفی گردد. این معرفی به شکل اعلام در تابلو اعلانات یا در ضمن برنامه های مسجد در مناسبت های مذهبی امکان پذیر است. به جاست قبل از اعلام، امام جماعت در مورد اهمیت جوان و جوانی در اسلام صحبت کند و از جوانی ائمه و پیامبر «علیهم السلام» یا علما و عرفا، حکایتی را نقل نماید. سپس هدیه ای به رسم یادبود به او داده شود.

جایزه ویژه برخی جوانان در مدت خاصی یا به مسجد گذاشته و در آن ثابت قدم می شوند. بهتر است این فرصت را غنیمت شمرده و برای تداوم حضور او جایزه ویژه ای را تهیه نمود. مثلاً جوانی در ماه رمضان، در مراسم نماز جماعت، سخنرانی دینی، دعا، نیایش و مراسم شب های قدر به طور منظم و فعال حضور داشته است! بهتر است چنین فردی در عید فطر در میان نمازگزاران نماز عید، مورد تشویق قرار گیرد و به عنوان جوان نمونه، معرفی شود.

۱۲_ تقویت پایگاه های بسیج

بسیاری از جوانان از مراکزی که ماهیت دینی دارند و به قصد تغییر و تأثیر بر جوانان فعالیت می کنند، استقبال نمی کنند. جوانان از محیط های خشک و رسمی،

ص: ۳۴۷

با قوانین متعدد، چندان راضی نیستند و مکانی را می‌طلبند که آزاد باشند! با توجه به فضا و محتوای با نشاط بسیج، به نظر می‌رسد، محیط جوان پسندانه بسیج، در جلب جوانان به مسجد مؤثر باشد. در بسیاری از موارد جوانان ابتدا جذب بسیج و سپس در مسجد حاضر می‌شوند، از این رو شایسته است، پایگاه‌های بسیج از جهت امکانات و موقعیت تقویت گردد تا زمینه‌های بیشتری را برای جلب و هدایت جوانان به وجود آورند.

۱۳_ ایجاد تشکیلات مخصوص جوانان

مسجد برای جلب جوانان، می‌بایست اقدامات گوناگونی را در جنبه‌های مختلف انجام دهد. جهت هر چه بهتر انجام شدن این اقدامات می‌بایست دفتری به نام دفتر جوانان در مسجد تشکیل شود تا اقدامات گوناگون در مورد جوانان را به طور منسجم، هدایت و سرپرستی نماید. مسئول این دفتر بهتر است همان جوان متعهد و مسجدی باشد که عضویت هیئت امنای را دارد.

تشکیل چنین دفتری، این احساس را در جوانان تقویت می‌کند که مسئولین مسجد، به جوانان احترام می‌گذارند و برای آنها جایگاهی در مسجد تعریف شده است.

این دفتر برنامه ریزی و اجرای کلیه امور فرهنگی، آموزشی و عبادی جوانان را برعهده دارد و پاسخگوی جوانان مراجعه کننده خواهد بود. در تابلو اعلانات این دفتر اطلاعیه‌ها و نکاتی مربوط به ویژگی‌ها، نیازها، چالش‌ها، آسیب‌ها، مصلحت‌ها و امور مشاوره‌ای جوان قابل نصب است. تنظیم و نشر بروشور در مورد جوانان از دیگر اقدامات این دفتر است.

نگارنده نخست نقش مدیریت را چنین بازگو نموده؛ مدیریت که عده ای آن را ذاتی و عده ای دیگر آن را اکتسابی می دانند و بر همین اساس آن را هنر و یا علم و دانش خاصی تعریف می کنند. در یک تعریف جامع تر آمیزه ای از علم و هنر محسوب شده، که از ادوار گذشته بشری تا عصر حاضر به اقتضای هر زمان مورد توجه ابناء بشر بوده و در عصر کنونی به یکی از ضروری ترین نیازهای بشریت مبدل گریده، بطوری که یکی از مولفه های بسیار مهم که جوامع مختلف را بر دیگری برتری می دهد نحوه و میزان نگرش و کاربرد شیوه های مدیریت است.

امروزه عنصر مدیریت شایسته بر منابع مادی و هدایت بیروی انسانی، محور رشد و بالندگی معرفی می شود که حتی در یک شرایط نابرابر مادی و طبیعی، مدیریت صحیح و موثر، عامل تعیین کننده در تعالی و ترقی جامعه محسوب می شود آنگاه در مورد ساختار پیشنهادی مدیریت مسجد؛ مدیر اصلی مسجد را امام جماعت آن دانسته و او را به همراه هیئت امناء مسجد که متشکل از افراد متدین، علاقه مند و خوش اخلاق هستند کادر رهبری مسجد معرفی و مسئول پایگاه بسیج مسجد، هیئت مذهبی، مسئول کانون

مسجد و خادم مسجد را به آن افزوده و در پایان بر ویژگی های شخصیتی و توانایی های علمی و مدیریتی امام جماعت، تقسیم وظایف بین هیئت امنا و مسؤول بسیج و بر وجود یک خواهر به عنوان مسؤول امور خواهران و یک جوان به عنوان مسؤول امور جوانان تأکید نموده است.

مقدمه

مدیریت که عده ای آن را ذاتی و عده ای آن را اکتسابی می دانند و بر همین اساس آن را هنر و یا علم و دانش خاصی تعریف می کنند، در یک تعریف جامع تر آمیزه ای از علم و هنر محسوب شده که از ادوار گذشته بشری تا عصر حاضر به اقتضای هر زمان مورد توجه ابنا بشر بوده و در عصر کنونی به یکی از ضروری ترین نیازهای بشریت مبدل شده است به طوری که یکی از مولفه های بسیار مهم که جوامع مختلف را بر دیگری برتری می دهد، نحوه و میزان نگرش و کاربرد شیوه های مدیریت است.

بدون تردید وجود عنصر هدایت مؤثر نشانگر آن است که با وجود یک مدیریت کارآمد و اثر بخش، جامعه و مجموعه انسانی از حسیض فقر و وابستگی به اوج شکوفایی و استقلال صعود و با فقدان آن، جامعه به سراشیبی انحطاط سقوط می کند.

شاید روزی وجود منابع مادی، مالی و طبیعی به عنوان محور رشد و بالندگی فرد و جامعه محسوب می شد، ولی امروزه عنصر مدیریت شایسته برای هدایت منابع مادی و نیروی انسانی، محور این رشد و بالندگی معرفی می شود که حتی در یک شرایط نابرابر مادی و طبیعی، این مدیریت صحیح و مؤثر است که عاملی تعیین کننده در تعالی و ترقی جامعه است.

گرچه قاطبه اصحاب قلم و اندیشه، تلاش می کنند پیدایش چنین دانشی را مانند بسیاری از دانش های دیگر، به مغرب زمین منسوب سازند و ملت های شرقی را دنبال رو آنان معرفی کنند، ولی طریق انصاف نشان می دهد، زایش و پیدایش غالب دانش ها،

در شرق عالم بوده و مغرب زمین در قرون اخیر در کاربست و کاربردی کردن مواردی از آنها، قدمهای چشمگیری برداشته است.

بدون شك اهتمام آنان قابل تحسین و تقدیر است، ولی باید بدانند که اگر معارف شرقی را نمی گرفتند، هرگز به این جایگاه صعود نمی کردند. غنی ترین معارف مدیریتی در متون ناب اسلامی وجود دارد، ولی متأسفانه سستی، غفلت و خودباختگی مسلمانان از یک طرف و سیطره سیاه استعمارگران متجاوز از طرف دیگر، باعث غارت یا محبوس شدن این معارف در کتابها و دور شدن آنها از متن زندگی مردم گردیده است.

به هر حال مدیریت ریشه در فرهنگ اصیل اسلام دارد و این بدین خاطر است که این علم و هنر، یک عنصر حیاتی برای حیات و بقاء جوامع است. بر این اساس مدیریت صحیح بر مسجد که متشکل از مجموعه ای انسانی با ویژگی های معنوی و مستعد است، می تواند به عاملی کم نظیر در رونق بخشی به مساجد دوران معاصر بدل شود.

ساختار پیشنهادی مدیریت مسجد

مدیریت کامل و حقیقی در یک مسجد، وابسته به حضور فعال و دایمی یک روحانی و عالم واقعی است. مسجد بدون امام جماعت شایسته از نظر دین، اخلاق و علم لازم، همچون خانه ای بدون مدیر است.

روحانی به همراه هیئت امنای مسجد که متشکل از افراد متدین، علاقمند و خوش اخلاق هستند، کادر رهبری مسجد را تشکیل می دهند.

می توان به این جمع، مسؤول پایگاه بسیج مسجد، مسؤول هیئت مذهبی، مسؤول کانون مسجد و خادم مسجد را نیز اضافه نمود.

هر کدام از این افراد باید بر اساس شرح وظیفه ای که نهاد متولی امور مساجد کشور تدوین می کند، زیر نظر روحانی مسجد یا قائم مقام او فعالیت کنند.

عناوین وظیفه هر کدام از این افراد را می توان در محورهای کلی زیر بیان کرد:

۱. روحانی مسجد: رهبر و مدیر مسجد.

۲. مسئول بسیج مسجد یا یکی از اعضای توانمند و عالم هیئت امنا: قائم مقام مدیریت.

۳. مسئول کانون مسجد: مسئول امور فرهنگی.

۴. یکی از اعضای هیئت امنا: امور مناسبت ها (تبلیغات).

۵. یکی از اعضای هیئت امنا: امور مالی و تدارکات.

۶. یکی از اعضای هیئت امنا: امور سیاسی.

۷. یکی از اعضای هیئت امنا: امور ساختمان و تعمیرات و توسعه.

۸. خادم مسجد: مسئول امور نظافت و پاکیزگی و بهداشت مسجد.

۹. یک نفر خواهر: مسئول امور خواهران مسجد.

۱۰. یک جوان شایسته: مسئول امور نوجوانان و جوانان مسجد.

وظایف پیشنهادی مدیران مسجد

۱_ شرایط و وظایف روحانی مسجد در عصر ما که به یمن نظام مقدس جمهوری اسلامی، اسلام عزیز که در طی قرون متمادی آن را از صحنه زندگی اجتماعی به حاشیه رانده بودند، به همت رادمردی کم نظیر از سلاله پاک زهرای مرضیه یعنی حضرت امام خمینی قدس سره به حاکمیت کامل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... در کشور اسلامی ایران و ابهتی شایسته در عرصه های جهانی انجامید، نقش روحانیت و انتظارات مردم، بسیار با زمان گذشته متفاوت است. لذا شخصیت و منش رفتاری، اخلاقی، فرهنگی و سیاسی روحانی و نحوه انجام رسالت و فعالیت او مورد بحث است.

در خصوص شخصیت و منش، روحانی باید شخصیتی مردمی، با سواد و آگاه به زمان باشد و در خصوص انجام وظایف، عواملی چند مؤثرند:

۱. حضور منظم و دایمی وی.

۲. اقامه نماز غیر طولانی و صحبت کوتاه و با جاذبه و جدید و منظم.

۳. پرسش و پاسخ برای جماعت مسجد هر چند وقت یک بار.

۴. تشریح فلسفه احکام الهی و ثمرات دنیوی و اخروی آنها برای مردم.

۵. فکر و برنامه ریزی برای جذب همسایگان مسجد و دغدغه و حساسیت و تدبیر نسبت به خلوت یا حضور مردم.

۶. شناسایی افراد و نمازگزاران با ویژگی های خاص هر یک و بهره جستن از توان آنها.

۷. مراجعه به محل کار نمازگزاران و حتی کمک به آنان هر چند وقت یک بار.

۸. عیادت بیماران نمازگزار.

۹. شرکت در مجالس مختلف مردم اعم از شادی یا مصیبت.

۱۰. آشنایی به سیره و سنت نبوی و علوی و انجام آنها در حد توان.

۲_ وظایف قائم مقام مدیریت مسجد انجام وظایف دهگانه روحانی مسجد در موارد لزوم به فراخور توان و پاسداری از امنیت و دفاع از ارزش ها به تناسب مسئولیت بسیجی خود، از وظایف قائم مقام مدیریت مسجد می باشد.

۳_ وظایف مسئول امور فرهنگی مسجد ترتیب دادن مباحث منظم برای خواهران، جوانان و بزرگترها و دانش آموزان، تشکیل کلاسهای قرآن، عربی، تقویتی برای دروسی مانند زبان خارجه انگلیسی، ریاضی و... برای تقویت دروس مدرسه از وظایف مسئول امور فرهنگی مسجد است.

امور فرهنگی مسجد، می تواند ضمن برنامه های عمومی از جمله برپایی سنت

قرائت قرآن کریم، در هر شب در هنگام نماز جماعت مغرب و عشا و یا مسابقات مختلف، به تفکیک برای هر جنس و رده سنی و شغلی مختلف، برنامه داشته باشد.

بار مالی حرکت های فوق را می توان با استفاده از معلمین متدین و بسیجی که با تخفیف لازم تدریس می کنند و دریافت شهریه مناسب از افراد و کمک از طریق نهادهای فرهنگی استان و یا درآمدهای مسجد که مغازه های تجاری دارند تأمین کرد.

برای سایر اقشار همچون کشاورز، کسبه، کارگر و... نیز آموزشهای مفید در نظر گرفته شود. همچنین در یک برنامه منظم از مسئولان مختلف فرهنگی استان، شهرستان، شهر و محله دعوت به عمل آید تا پاسخگوی سوالات مختلف نمازگزاران در مسجد باشند.

همچنین وجود یک کتابخانه غنی و روزنامه های مختلف در آن در داخل مسجد بسیار مؤثر است.

۴_ وظایف مسؤول امور تبلیغات و مناسبت ها دعوت از افراد هنرمند و علاقمند، ایجاد جاذبه لازم برای جذب افراد به مسجد، استفاده از ابزار و رسانه های صوتی و تصویری، برگزاری مناسبت های مختلف در مسجد از وظایف مسؤول امور تبلیغات و مناسبت ها است.

نکته بسیار مهم آن است که از یک سو با عنایت به لحاظ گسترش حجم رسانه های تبلیغی، تلویزیون، رایانه، اینترنت و سایر رسانه ها، برنامه جشن ها و مناسبت های مسجد باید به حدب جذاب باشد که انگیزه حضور در مسجد فراهم شود و از سوی دیگر، مناسبت ها حتی المقدور از حالت کلیشه ای و تکراری خارج شود و با تغییر دکور و جایگاه مراسم و سخنران و برنامه ها و عوامل اجرا و تأثیر آنها در رفع مشکلات مسجد و محله حالتی جذاب به آنها داده شود.

۵_ وظایف امور مالی و تدارکات مسجد تأمین امکانات و هزسنه مناسبت ها، برنامه های طویل الممدت فرهنگی، و مخارج مختلف بهداشتی، سوختی و نگهداری مسجد و... تهیه منابع مطمئن و دایمی مالی و اتخاذ تدابیر لازم برای کسب در آمد به شکل ممکن شرعی از اهم وظایف مسؤول امور مالی و تدارکات مسجد است.

فعالیت چشمگیر و مؤثر سایر بخش های مسجد، به فعالیت های امور مالی وابسته است. از جمله اموری که می توان در تأمین منابع مالی انجام داد:

۱. شناسایی افراد خیر محل برای مقرر کردن، یک منبع دایمی مالی برای مسجد.

۲. بهره برداری مناسب و حتی تبدیل بخشهایی از مسجد به امور درآمدزا با رعایت حرمت مسجد و لحاظ کردن مسایل شرعی.

۳. افتتاح شماره حساب برای مسجد و اعلام آن.

۴. دریافت وجوهی از افراد که مراسم خود را در مسجد، بر پا می کنند.

۶_ وظایف مسؤول امور سیاسی مسجد بالا بردن آگاهی و معرفت سیاسی اقشار مختلف مردم، تبیین مفهوم واقعی سیاست و آشکار نمودن شگردهای سیاست بازان داخلی و خارجی، تحلیل وقایع و رویدادهای سیاسی، ارایه اخبار سیاسی در تابلو اعلانات داخل مسجد، معرفی خدمتگزاران گمنام، تشریح ابعاد سیاسی اسلام و برنامه های دشمنان انقلاب به طور مستند، ارایه سلسله مباحث سیاسی با دعوت از سخنرانان به منظور حفظ گوهر ناب و بی بدیل حکومت اسلامی، و جلوگیری از تبدیل آن به یک نظام سکولار از وظایف مسؤول امور سیاسی مسجد است.

متأسفانه اسم امور سیاسی و اشتغال به آن، بد نام شده، در عرف جامعه نوعی گناه

و انحراف تلقی می شود! امام امت، با این تفکر که تدین را با سیاست در تضاد می بیند، مبارزه نمود و بر گفتار نغز شهید آیت الله مدرس که سیاست ما عین دیانت ماست و دیانت ما عین سیاست ماست، در گفتار و عمل تأکید نمود.

در شرایط کنونی کشور فعالیت سیاسی مساجد یک ضرورت حیاتی است! امروزه وجود یک مسجد آشنا به سیاست و دارای یک برنامه سیاسی می تواند پشتیبان محکمی برای نظام اسلامی باشد و در جهت شبهه زدایی، رفع اتهامات، خنثی نمودن شایعات و مباحث بی مبنا نسبت به نظام، روحانیت و حزب الله، گامهای مؤثری بر دارد.

۷_ وظایف خادم مسجد نظافت و امور بهداشتی مسجد، عطر آگین نمودن و زیبا سازی، توأم با مهربانی و عطوفت با جوانان و نوجوانان و رعایت اخلاق اسلامی از وظایف خادم مسجد است.

۸_ وظایف امور خواهران مسجد انجام کلیه امور خواهران و سهمیم ساختن آنان در انجام کارهای مسجد با رعایت حدود شرعی از وظایف امور خواهران مسجد است.

برای تحقق این امر می توان با انتخاب یک خواهر علاقمند و توانا، از نقطه نظرات زنان در این زمینه مطلع شد.

۹_ وظایف امور نوجوانان و جوانان مسجد جذب، نگهداشت و تربیت سازنده و اسلامی نوجوانان و جوانان و برنامه ریزی خاص برای آن ها از وظایف امور نوجوانان و جوانان مسجد است.

جمع بندی و نتیجه گیری

در شرایط کنونی جهان که افراد در محاصره اطلاعات و شیوه های رنگارنگ برای جذب و سرگرمی هستند، مسجد بدون مدیریت و برنامه ریزی صحیح، نمی تواند صرفاً با نصیحت و حرف، زمینه جذب و نگهداشت آحاد جامعه را فراهم کند.

در پایان تذکر این نکته لازم است که با تأمین منابع مالی و ارابه برنامه های جذاب و مفید، می توان مساجد را رونق بخشید.

امید که با الطاف خداوند تبارک و تعالی و برنامه ریزی نهادهای ذیربط، مساجد کشور در هر کوی و برزن از درخشش و تابندگی در ابعاد مختلف بهره مند شوند.

ص: ۳۵۷

علی رضایی بیرجندی

چکیده

در این مقاله ابتدا به تاریخچه آموزش در مساجد پرداخته شده است که از ابتدای آیین اسلام بر عهده مساجد بوده است و آن را نه یک امر اتفاقی، بلکه به عنوان یکی از اهداف اصلی پیامبر «صلی الله علیه و آله» از ساخت مسجد تلقی نموده است و یادآور می شود که در زمان حیات پیامبر «صلی الله علیه و آله» نه مسجد فعال بوده است که از همگی به عنوان مدرسه استفاده می شده است سپس به تشکیل حلقه های علمی در مساجد و نظام آموزشی مساجد توجه نموده و موارد ذیل را مستند به بحث می گذارد: ۱ _ آداب آموزش؛ ۲ _ زمان آموزش؛ ۳ _ شیوه آموزش؛ ۴ _ شیوه ارزیابی؛ ۵ _ موضوعات درسی؛ ۶ _ انتخاب استاد؛ ۷ _ گواهینامه؛ ۸ _ شیوه کاریابی؛ ۹ _ معاش استادان؛ ۱۰ _ هزینه دانشجویان.

سپس به موقعیت علما در جامعه و مساجد و علوم جدید می پردازد و ضمن توجه به جایگاه علوم جدید از منظر قرآن و روایات به بررسی علل کاهش تولید علم پرداخته آن گاه با اشاره به انقلاب اسلامی ایران می نویسد:

انقلاب اسلامی ایران که حرکتی اصیل بر مبنای قرآن و روایات اهل بیت «علیهم السلام» می باشد دین را با همه جامعیتش به صحنه آورده هم اینک وقت آن رسیده است که تدابیری اندیشیده شود تا مساجد نیز نقش خود را به تمام کمال از جمله در ارتباط با مسئله

آموزش ایفا نمایند. از این رو با توجه به اهمیت استان تهران و نقش الگوسازی آن برای سایر نقاط ایران و جهان طرح مراکز آموزشی مساجد در استان پیشنهاد می گردد که در این تلخیص فقط به ذکر اهداف می پردازیم.

اهداف

— فعال شدن مساجد و افزایش کارکردهای آنها.

— بازیابی نقش مؤثر ائمه جماعات در جامعه به عنوان معلمان فرهیخته.

— استفاده بهینه از امکانات مساجد و فضاهای معنوی موجود.

— مقابله با تهاجم فرهنگی دشمنان و پاکسازی جامعه از آسیب های فرهنگ بیگانه.

مقدمه

مسجد مرکز آموزشی

از روزهای نخستین ساخت مسجد، آموزش با مسجد ارتباط تنگاتنگی داشت. زیرا فراگیری آموزه های وحیانی که اسلام مشوق یادگیری آنها بود، در مساجد صورت می پذیرفت؛ حفظ و درک آیات قرآن، نقطه آغاز آموزش بود و پس از قرآن، مطالعه و یادگیری سخنان گرانبهای پیامبر «صلی الله علیه و آله» از طریق مساجد انجام می شد. براین اساس تبدیل مسجد به اولین مدرسه مسلمانان، یک رویداد اتفاقی نبود، بلکه پیامبر «صلی الله علیه و آله» می خواست که مسجد، به مرکز مهم آموزش در جامعه اسلامی تبدیل گردد از این رو فرمود:

«کسی که به منظور یاد دادن یا یاد گرفتن وارد مسجد می شود، مانند مجاهدی است که در راه خدا نبرد می کند» (۱). اراده نبوی در تبدیل مسجد به مرکز آموزش، به گونه ای بود که ایشان اغلب اوقات خود را در مسجد صرف تعلیم مردم می کرد. پیامبر «صلی الله علیه و آله» در مسجد می نشست

ص: ۳۶۰

و مردم را به امور دینی و سعادت دنیوی هدایت می کرد.

تاریخ نویسان در این باره چنین می نویسند:

«پیامبر»صلی الله علیه و آله» خود به تدریس می پرداخت و دوستان حضرت نیز مرتب از جلسات درس بازدید می کردند و اگر نقصی در آنها مشاهده می کردند، فوراً آن را اصلاح می کردند».(۱) دستورهای صادره در مسجد، فقط منحصر به مردان نبود؛ بلکه زنان مسلمان نیز اجازه رفتن به مسجد داشتند، آنان به سخنان پیامبر»صلی الله علیه و آله» گوش می دادند و در مواردی از آن حضرت سؤال می کردند.

افزون بر مسجد النبی، در مساجد دیگر نیز برای تدریس حضور می یافت، مسجد قبا که از مدینه چندان فاصله نداشت، محلی بود که پیامبر»صلی الله علیه و آله» گاه به آنجا رفته و از مجالس درس آن مسجد بازدید می کرد.(۲) به طور کلی، پیامبر»صلی الله علیه و آله» آگاهانه و برای این که مسجد محل مهمی برای آموزش مسلمانان باشد، راه را هموار کرد. در دوران حکومت پیامبر»صلی الله علیه و آله» در مدینه، آن حضرت به امر تعلیم و تربیت، توجه فوق العاده ای مبذول داشت و در این کار از نفوذ شخصیت خود استفاده می کرد. پیامبر»صلی الله علیه و آله» وقت زیادی را به امر تدریس اختصاص داده بود و مرتب برای همراهان و پیروان خود صحبت می کرد، جلسات سخنرانی بعد از اقامه نماز تشکیل می شد و سخنان وی در باره مذهب و امور دنیوی بود.(۳) تعلیمات پیامبر»صلی الله علیه و آله» در مسجد، تنها در مدینه ارایه نمی شد! فکری با استفاده از نوشته های غزالی می گوید که چند نفر از یاران پیامبر»صلی الله علیه و آله»

ص: ۳۶۱

Hamidullh, M. Educational System In The Time Of The Prophet , . Clture ۱۳ (Janury – ۱
۱۹۳۹) Lsamic ۵۵

۲- . مناهل العرفان فی علوم القرآن، زرقانی، ج ۱، ص ۳۱۴ .

Semaan, K. L, Educational In islami, fram The jahiliyyah to lbn khaldun, Muslim . ۳-
World ۵۶ (july ۱۹۹۶) ; ۱۹۲ The

در زمان حیات ایشان در مسجد قبا به تدریس اشتغال داشتند.^(۱) مدارک نشان می دهد که در حدود نه مسجد در زمان پیامبر «صلی الله علیه و آله» بر پا بود، هر یک از این مساجد فعالانه به عنوان مدرسه انجام وظیفه می کردند.^(۲) و معلمان مخصوص به خود داشتند.

بعد از رحلت پیامبر «صلی الله علیه و آله» نیز ارتباط مسجد و آموزش به قوت خود باقی ماند.

پس از مرگ پیامبر «صلی الله علیه و آله»، شنوندگان مشتاق مسلمان، بعد از مراسم نماز به دور اصحاب او حلقه می زدند و به گفته های آنان که اعمال و کردار پیامبر «صلی الله علیه و آله» را بازگو می کردند، گوش فرا می دادند و بعد از مدتی اصحاب پیامبر «صلی الله علیه و آله» اولین معلمان جامعه مسلمانان شدند و مسجد کلاس درس آنان شد.^(۳) از آن هنگام تاکنون، مسجد موقعیت مهم خود را به عنوان مرکز آموزش و مرکز عبادت حفظ کرده است، این نقش دوگانه مسجد در زمان امویان، عباسیان و دیگر خاندان های حکومتی بدون تغییر باقی ماند.^(۴) در واقع، با توسعه اسلام، مساجد نیز توسعه یافتند و دستورهای مربوط به مذهب و امور دنیوی در آنجا صادر می شد. در سراسر دنیای اسلامی، آموزشهای ابتدایی و مطالعات پیشرفته در مساجد برقرار بود، بعضی از مساجد که وظیفه مدرسه را ایفا می کردند، به صورت مناطق آموزشی درآمدند و دانش پژوهان و دانشمندان بزرگی را به سوی خود جلب کردند: «می بینیم که ابوالزینب از مسجد مدینه خارج می شود و شاگردان او مانند قراولانی که در اطراف سلطان خود گرد آمده اند او را احاطه و یکی درباره مذهب، دیگری راجع به ریاضیات و سومی در مورد معنای یک شعر پرسش

ص: ۳۶۲

۱- . مسجد القاهره و مدارس، احمد فکری، ج ۲، ص ۱۴۳ .

۲- . Hamidullh, M. Educational System In The Time Of The Prophet, Lsamic. P.۵۵ .

۳- . تاریخ دانشگاه های بزرگ اسلامی، ص ۵ .

۴- . همان، ص ۹ .

و نفر چهارم نیز در باره سنت پیامبر یا مسئله و مشکل دیگری مطلبی را عنوان می کند» (۱).

حلقه های علمی در مساجد

اساس آموزش مسجد را حلقه ها و دایره های درسی تشکیل می داد که در اسلام آنها را «حلقه العلم» یا دایره آموزشی می نامیدند، کلمه حلقه به مفهوم شیء کروی و گرد است، به این ترتیب دستورهای مسجد با سیستم «حلقه» اقتباس از جلسات حکومتی بود که معمولاً به شکل حلقه وار دور میزی می نشستند؛ در این جلسات معلم بر روی پایه، بالش یا صندلی می نشست و بر دیوار یا ستونی تکیه می داد، از طرف دیگر، دانش آموزان در ردیف هایی به شکل نیم دایره در جلوی استاد قرار می گرفتند. به این ترتیب، حلقه در واقع دایره کامل نبود، چون نمی توان قبول کرد که شاگردان پشت سر معلم بنشینند، تعدادی از مساجد بیش از یک حلقه و بعضی دیگر، مخصوصاً مساجد بزرگ، حلقه های زیادی داشتند. (۲) ابن بطوطه سیاح مشهور در مسافرت خود به دمشق می نویسد که پانصد دانش آموز و طلبه در مسجد اموی در حلقه های علمی شرکت و از جیره های رایگان روزانه استفاده می کردند. (۳) در سال ۱۴۹ هـ. ق / ۷۶۶ م، مسجد «منصور» در بغداد به دست خلیفه ابو جعفر المنصور بنا و بعدها توسط هارون الرشید تزیین شد و توسعه یافت، این مسجد یکی از مهم ترین مراکز آموزشی در خاورمیانه بود، این مسجد با دارا بودن بین چهل تا پنجاه حلقه علمی، مرکز و مقصود دانشمندان و دانش پژوهان بود.

دانشمندی به نام خطیب بغدادی از علمای قرن ۴، نقل می کند در زیارت مسجد الحرام از خداوند سه چیز طلب کرد که یکی از آنها این بود که بتواند در مسجد منصور

ص: ۳۶۳

۱- Educational System In The Time Of The

۲- Ahmed, Munir - ud- din, Muslim Era, p. ۵۲

۳- Totah, Khalil A. The Contribution of the Arabs to Education, p. ۴۳

به تدریس بپردازد.^(۱) تاریخ و همچنین تحقیقاتی که از آموزش مسلمانان عمل آمده است نشان می دهد که حلقه های علمی چگونه بوده اند. در اکثر مساجد، حلقه های علمی در حیاط مساجد تشکیل می شدند و این جلسات از محل عبادت دور بودند تا مزاحم مردم نشوند.

در نزدیکی هر حلقه، ستونی بود که معلم نشسته یا ایستاده بر آن تکیه می داد، ستون و اطراف آن که به نامهای «زاویه» یا «رواق» نامیده می شد، بزودی محل و مرجعی برای حلقه شد.

بعد از مدتی این نقاط به نام معلم خود نامیده می شد به خصوص اگر او فرد مشهوری بود^(۲)؛ در مواردی نیز این رواق ها به نام محل یا مملکتی که طلبه ها از آنجا می آمدند نامیده می شد و این نام ها در جامع الازهر مشاهده می شود.

نظام آموزشی در مساجد

اشاره

نظام آموزشی که در مساجد اعمال می شد، از نوع ساده آن بود، در این قسمت به اهم موارد این نظام اشاره می شود:

۱_ آداب آموزش

هیچ نوع شرطی برای دانش آموزان وجود نداشت؛ هر فرد در پیوستن به حلقه مورد انتخاب خود تشویق می شد، اما در بعضی از مساجد، جلب رضایت استاد برای پیوستن لازم بود.^(۳)

ص: ۳۶۴

۱- . التریبه الاسلامیه و فلاسفتها: صص ۸۴ و ۸۵ .

۲- . مسجد القاهره و مدارسها: ج ۲، صص ۱۴۴ _ ۱۴۵؛ حضرت محمد ۹ بر کنار ستون توبه در مسجد مدینه می نشستند و اصحاب شان گرداگرد ایشان حلقه می زدند و به تعلیمات پیامبر گوش جان می سپردند. ر. ک: ابن آشور، محمد الطاهر، الیس الصبح بقریب، المصرف التونسی للطباع، تونس، ۱۹۶۷ م، صص ۴۳ _ ۴۴ .

۳- . The Educational System Of The Muslims In The Middle Ages, p ۴۴۸ .

هنگامی دانش آموز وارد مسجد می شد، کفشهای خود را در می آورد، آنها را دم در قرار می داد و سپس بر روی زمین که معمولاً از حصیر یا زیلو پوشانده می شد، در حلقه می نشست. (۱) در اکثر این دواير ترتيب نشستن دانش آموزان به ترتيب مقام علمی آنان بود؛ دانش آموز هر چه پیشرفته بود، به همان اندازه نزدیکتر به استاد می نشست و پیشرفته ترین دانش آموز پهلوی معلم می نشست، دانش آموزان موقت نیز مجاز به نشستن پهلوی استاد بودند و در بعضی از مجالس درس، محل مخصوصی برای دانش آموزان میهمان اختصاص داشت. (۲)

۲_ زمان آموزش

مجالس درس بعد از نماز صبح آغاز می شد و تا نماز ظهر ادامه می یافت و اگر معلم متصدی مجالس درس می بود، قبل از نماز صبح و بعد از نماز ظهر نیز جلسات درس تشکیل می یافت (۳)؛ زمان درس از یک تا دو ساعت طول می کشید و همیشه در مواقع نماز تعطیل می شد و هیچ قانون مشخصی برای زنگ تفریح وجود نداشت؛ جلسات درس در روزهای تعطیل مذهبی تشکیل نمی شدند.

تعطیلات درازمدت، بستگی به نتیجه تحصیلات دانش آموز داشت، بعضی معلمان همه روزه تدریس می کردند و بعضی ها هفته ای یک بار جلسه داشتند.

«عنبری» فقط در روزهای جمعه درس زبان و لغت شناسی داشت در صورتی که «برایی»، روزانه بیش از یک مرتبه به تدریس می پرداخت. (۴) بعضی معلمان موضوعات متعددی را تدریس می کردند؛ شافعی بعد از نماز

ص: ۳۶۵

۱- . ۲۶ The Contribution Of The Arabs to Educational, p

۲- . ۴۵ Nakosteen. Medhi History of The Islamic Origins of Western, p

۳- . ۹۳ Muslim Education, In The Middle Ages. p

۴- . ۴۴ The Educational System Of The Muslims In The Middle Ages, p

صبح، قرآن، بعد از طلوع خورشید حدیث و بعد صرف و نحو، شعر و شاعری و علوم تدریس می کرد و ظهر به خانه برمی گشت.

۳_ شیوه آموزش

تدریس در حلقه با مراسم ساده و براساس تقوا و فضیلت آغاز می شد، معلّم همیشه کار خود را با تمجید و تکریم خدا و با درخواست یاری و هدایت مردم آغاز می کرد و سپس به درس خود می پرداخت، او مطلب را از نوشته آماده ای که توسط خود او یا استاد دیگری آماده شده بود، قرائت می کرد و ضمن قرائت متن، آن را شرح و توضیح می داد؛ این مراحل معمولاً با توضیح مجلس از مطلب آغاز می شد و سپس با ارتباط دادن مطلب تازه به درس قبلی نوعی مداومت به درس می داد و نهایتاً به شرح نکات دشوارتر می پرداخت.

معلم ضمن ارایه و تدریس مطلب، پی در پی و با احترام از نوشته ها و مطالب نویسندگان دیگر نام می برد و هرگز از همکاران خود به بدی یاد نمی کرد، در واقع در تمام مجالس درس نوعی فضای مشابه بود که به جلسات درس، نظم و هماهنگی می داد.

«توتا» با استفاده از نوشته های غزالی این عناصر نظم دهنده را از طرف آن دانشمندان مشهور چنین می نویسد:

الف) معلم باید با دانش آموزان همدردی و با آنان طوری رفتار کند که گویا فرزندان او هستند.

ب) اخلاق و روش پیغمبر «صلی الله علیه و آله» باید مراعات شود و برای آموزش و یاد دادن نباید متوقع اجرت و پاداش بود.

ج) با دانش آموزان باید بی ریا بود و نباید به آنان قبل از داشتن استحقاق، مقام و رتبه علمی داد.

د) دانش آموزان باید نصیحت و ترغیب و برای رفتار بد توبیخ شوند.

ه) نباید به معلمان دیگر در مقابل دانش آموزان بی احترامی کرد.

و) نباید به تدریس مطالبی پرداخت که بیش از فهم و درک دانش آموزان است.

ز) عمل معلم باید با گفته های او مطابقت داشته باشد و نباید رفتار او مغایر گفته هایش باشد.

به علت نبودن کتاب، معلم مجبور بود با در نظر گرفتن اهمیت متن تدریس شده، همه متن یا قسمتی از آن را برای دانش آموزان املا- کند و زمانی که املا- گفتن ضروری بود، معلم متن مورد نظر را تا حد ممکن آرام می گفت، تا دانش آموزان اشتباه ننویسند، دفترهای دانش آموزان به طور مرتب از طرف معلم بازدید و اشتباه های آنها اصلاح و استفاده از آن مطالب برای یاد دادن به دیگران تأیید می شد، علاوه بر املا، معلم به دانش آموزان توصیه می کرد که تمام یا قسمتی از مطالب بیان شده را حفظ کنند؛ در واقع در میان اصولی که برای قبولی و تأیید دانش آموزان لازم بود، اصل حفظ کردن مطالب و بیان آنها بدون مراجعه به متن بود و کیفیت و طرز بیان نیز تأثیر داشت.

۴_ شیوه ارزیابی

به رغم نفوذ و احترامی که معلمان در میان دانش آموزان داشتند، مقام علمی آنان اغلب آزمایش می شد و دانش آموزان مجاز به این کار بودند و حتی تشویق می شدند که سؤال هایی مطرح کنند و در باره آن چه که یاد گرفته اند، به بحث و گفتگو بپردازند، به شرطی که برای مخالفت خود مدرک و گواهی داشته باشند.

اگر معلمی به بی اطلاعی خود اعتراف می کرد، مورد احترام و تکریم بود. زیرا به گفته برخی اگر کسی مطلبی را نداند و به ندانستن خود معترف باشد، در واقع نصف مطالب را آموخته است.

این گونه بحث و گفتگوهای آزاد به این نتیجه منتهی می شد که بعضی از معلمان، به حرفه خود با دقت بیشتری توجه کنند؛ آیین و رسم گوش دادن معلمان به انتقادهای دانش آموز و بحث و گفتگو در موضوع مطرح شده، معلمان را مجبور کرد که مطالب درسی را با دقت زیاد بررسی کنند تا تأثیر و نفوذ بیشتری بر دانش آموزان پیدا کنند.

۵_ موضوعات درسی

هر چند همه موضوعات علمی که برای مسلمانان شناخته شده بودند، در مساجد تدریس نمی شدند، ولی موضوعات درسی بسیار متنوع بود؛ در بسیاری از مجالس علاوه بر آموزش خواندن و نوشتن، یادگیری اصول دین نیز از اهمیت زیادی برخوردار بود؛ این کار از طریق بررسی و مطالعه موضوعاتی مانند قرائت قرآن، تفسیر، حدیث یا سنت پیامبر «صلی الله علیه و آله» توحید و فقه انجام می شد. به مطالعات ادبی و زبان شناسی نیز توجه زیاد می شد. علاوه بر شعر و ادبیات، مطالبی در مورد جنبه های مختلف زبان عربی مورد علاقه بسیاری از دانش آموزان بود. این رشته شامل لغت شناسی، صرف و نحو، معانی و بیان، انشا و خط و نگارش (رسم الخط) بود.

علاوه بر علوم مذکور، مطالب علمی و مسائل اجتماعی نیز در آن تدریس می شد و موضوعات تاریخ، جغرافی، اقتصاد و حتی علوم سیاسی در آنجا بحث می شد؛ علم فلسفه موضوعی بود که اغلب مورد توجه و انتخاب بسیاری از دانشجویان بود، در بین موضوعات مهم درسی می توان: منطق، اخلاق، منطق مناظره، و تصوف را نیز نام برد.

جلسات درس های شیمی، فیزیک، ریاضیات، جبر و هندسه نیز دایر بود اگرچه علوم عملی و تجربی یا در دانشکده های مخصوص یا در منازل معلمان خصوصی تدریس می شد، ولی مدارکی در دست هست که این گونه موضوعات علمی در بعضی از مساجد بزرگ نیز دایر بود.

جلسات علم طب در جامع الازهر و جامع ابن طولون مصر دایر بود. و در مسجد رویین مراکش نیز تدریس می شد، در جامع الازهر کلاس های ستاره شناسی و مهندسی نیز دایر بود و طبق نوشته های خولی درس هایی مانند طب، فارماکولوژی، مهندسی و ستاره شناسی در مساجد بغداد تدریس می شد و دانشجویان از سوریه، ایران و هندوستان برای حضور در این کلاس ها به بغداد می آمدند.

۶_ انتخاب استاد

در بین بسیاری از مسلمانان، مسافرت برای کسب علم و دانش نوعی روش زندگی

بود و مسجد جابه جایی این افراد را بر عهده داشت؛ اعتقاد عامه بر این بود که بریدن علاقه های دنیوی، تحصیل در غیاب خانواده و انتخاب معلمان خوب و مفید، سه اصل اساسی برای تعلیم و تربیت خوب است، به این دلیل انتخاب معلم خوب برای بسیاری از دانش آموزان قبل از این که صاحب حرفه ای شوند، از اهمیت بسیاری برخوردار بود.

در سراسر امپراتوری اسلامی، دانشجویان مسافرت های طولانی می کردند که ماه ها طول می کشید و چنان چه معلم یا استاد فوت می کرد، یا مطلب تازه دیگری برای تعلیم نداشت، دانشجو بار سفر را برای رفتن پیش استاد دیگر می بست.

«دانشجویان در جستجوی موسسه علمی نبودند، بلکه در پی استادی معروف بودند، این دانشجویان به این استادان ارج می نهادند و افتخار می کردند که گواهینامه خود را از آنان دریافت کرده بودند».

هر کسی خود را مسئول اتفاق و اتحاد آموزش اسلامی می دانست و خود را مقید به حفظ قراردادهای آن می دید. هر دانشجو بر طبق فرمان زگهواره تا گور دانش بجوی، در تمام طول عمر، خود را طلبه می دانست و از کشوری به کشور دیگر برای طلب علم سفر می کرد؛ او همیشه خود را در میان برادران دینی می یافت که برایش مسکن فراهم و از او در خانه های شخصی یا عمومی پذیرایی می کردند، برای کارهایش تسهیلات فراهم می آوردند، ترتیب حضور او را در کلاس ها می دادند یا خود به آموزش او می پرداختند.

۷_ گواهینامه علمی

موقعی که دانشجو، تحصیلات خود را با موفقیت به پایان می رساند، به او گواهینامه ای داده می شد که «اجازه» نام داشت. گواهینامه از طرف مسجد تأیید نمی شد، بلکه خود استاد شخصا آن را صادر می کرد؛ در گواهینامه قید می شد که دانشجو علم مورد نظر را مطالعه کرده و آموخته است و می تواند یافته های علمی را به دیگران نیز انتقال دهد؛ این گواهینامه ها که به خط خود استاد نوشته می شد، بعضا شامل تعریف و تمجید از دانشجو بود و به او اجازه تدریس می داد، همچنین گواهینامه شامل نام استاد،

مهر و امضای او نیز بود و محل و تاریخ نگارش گواهینامه نیز قید می شد؛ در مواردی استاد نام و امضای خود را در صفحه سفید اول یا آخر کتابی که خود آن را یاد داده بود می نوشت، بنابراین معمولاً هر فارغ التحصیل دارای گواهی نامه از طرف استادی بود که پیش او درس خوانده بود و تعدادی از کتاب های درسی او از طرف استادان مهر و امضا می شد و این کار علامت موفقیت و عامل افتخار و مباهات افراد دانشجو بود.

۸_ شیوه کاریابی

بعد از این که دانشجو، تعدادی گواهی جمع آوری و در باره موضوع درسی خود تجربه کافی کسب می کرد، در جستجوی کار در مسجد، دانشگاه، دادگاه قضایی، اداره دولتی یا هر جای دیگری که از رشته درسی او استفاده می شد، بر می آمد، اگر چنین دانشجویی تدریس در مسجد را انتخاب می کرد، آزاد بود که مجلس خود را تشکیل دهد.

فکری با استفاده از اطلاعات سیوطی می نویسد که: تدریس در مسجد برای هر کسی که می خواست به این کار پردازد، آزاد بود؛ تاریخ اسلام پر از نامهای استادانی است که حلقه های درسی خود را در مساجد تشکیل می دادند و در مجلس درس آنان، دانشجویان گرد می آمدند. به این ترتیب معلوم می شود که در اکثر مساجد افراد کارمند و تدارکاتی برای اداره امور وجود نداشت و اگر کسی دانش آموزی داشت، می توانست در موضوع انتخابی خود، به تدریس پردازد.

۹_ معاش استادان

با گذشت زمان، جلسات درسی برای معلمان خواهان تدریس تشکیل می شد، در بسیاری از مساجد بزرگ، لازم بود که از سایر استادان موجود در آن مسجد، برای تشکیل حلقه جدید، اجازه نامه دریافت کرد. اما اگر استاد تازه وارد می توانست طلاب زیادی را به دور خود جمع و احترام استادان دیگر را جلب کند، موقعیت او با تعیین محل مخصوص جهت ایجاد حلقه درسی تثبیت و در نتیجه، به او سایر تجهیزات داده می شد.

این هزینه ها از خزانه دولت یا از منابع دیگری مانند بخشش ها و وقف ها پرداخت می شد. به تدریج پرداخت این گونه پول ها ضروری شد و هر حلقه وقف مخصوصی داشت: «برای هر مسجد چندین وقف برای هر یک از استادان اختصاص داشت که این وقف ها، زمینه به کار گماردن استادان بود؛ اما یک حاکم یا هر شخص قدرتمندی در دنیا می توانست برای هر استادی، امکاناتی فراهم آورد و او را در مسجدی به تدریس بگمارد».

در اواخر قرن ۱۱ م، پرداخت پول از طرف مسجد برای معلمان صورت بهتری به خود گرفت و در نقاط بیشتری اعمال می شد، تا آن زمان امپراتوری اسلام از چهارصد سال سابقه خود برخوردار بود و از ثمرات آن بهره مند می شد.

تدریس در بعضی از مساجد به صورت حرفه کامل العیار در آمد و در بسیاری از اجتماعات، مساجدی که در آنها عمل آموزش انجام می گرفت، حالت و شکل دانشکده یا حتی دانشگاه را داشت.

در مسجدالحرام، الازهر قاهره، جامع اموی دمشق، مسجد منصور بغداد، مسجد قیروان تونس و مسجد قرویین مراکش، هزاران طلبه در جلسات درس شرکت می کردند. در نتیجه، تأمین معاش معلمان تنها وسیله نگهداری حرفه آموزشی و دانشگاهی به نظر می رسید، اما این هرگز نمی توانست بدون کمک و یاری معلمانی که مخالف دریافت هر گونه پاداش و اجرتی بودند و فقط رضای خدا را می خواستند، انجام شود.

گلدزیهر در این مورد به اختصار می نویسد:

«تصور می شود که در اسلام نیز مانند مذاهب و ادیان دیگر، پیروان آن در اختیار دستورهای مذهبی این آیین قرار داشتند، اما با این که تعلیم و تربیت مجانی مذهبی می تواند عمل خوب و ایده آل باشد و با این که یک عده کوشیدند تا به این فکر جامه عمل بپوشانند، ولی با گذشت زمان، این نکته فراموش شد و عملاً قابل اجرا نبود... در نتیجه، پرداخت اجرت به معلمان مطابق قانون مسلمانان ضروری تشخیص داده شد».

علاوه بر استادان، دانشجویان مدارس نیز از دریافت پول و سایر لوازم زندگی برخوردار بودند. هر چند اکثر دانشجویان خود مسئولیت هزینه زندگی را بر عهده داشتند، ولی اکثر آنان بعد از رسیدن به مقصد از امکانات رایگان برخوردار می شدند، این بطوطه، سیاح مشهور، در بازدید خود از دمشق، شاهد تسهیلات بی شماری برای دانشجویان خارجی در مسجد اموی بوده است؛ در مسجد قزوین مراکش، دانشجویان نه تنها از پرداخت شهریه معاف بودند، بلکه گاه پولی نیز دریافت می کردند.

در سال ۷۶۷ هـ. ق / ۱۳۶۵ م، شاهزاده مملوکی به نام «ایلبغا العمری» دستور داد که به هر یک از دانشجویان مسجد ابن طولون در قاهره ماهیانه ۴۰ دینار پول و مقداری گندم داده شود؛ در جامع الازهر قاهره به هر دانشجو یک واحد مسکونی داده شده بود تا دانشجویان پسر را از بعضی محلات مصر دور نگه دارند و محیط کشور خارجی و سیستم قوانین آن برای ایشان سخت و غیر قابل تحمل نباشد.

موقعیت علما در جامعه

حکام مسلمان و مردم عامی نیز به طلاب و اساتید احترام می گذاشتند؛ داشتن عنوان «عالم» کافی بود که احترام همه را نسبت به شخص دارنده آن صفت برانگیزد. این احترام به دلیل کوششهای وی برای کسب علم بود؛ موقعی که دانشمند معروفی وارد شهر می شد، دانشجویان و مردم عادی دور او جمع می شدند و از جلسات درسی او بهره مند می شدند.

در این مورد گفته اند که هارون الرشید خلیفه عباسی، به دنبال دانشمندی به نام «مالک بن انس» فرستاد تا با او مجلس بحث ترتیب دهد، فرستاده خلیفه بازگشت و جواب آورد که:

«فرد باید در پی دانش باشد و خود به دنبال علم برود». بدینسان خلیفه خود به خانه مالک رفت.

اعتبار و احترامی که بعضی از علما و دانشمندان داشتند، واقعا تکان دهنده

و تعجب آور است.

موقعی که امام الحرمین جوینی در سال ۴۷۸ هـ.ق / تابستان ۱۰۸۵ م وفات یافت، در نیشابور نه تنها شاعران به خواندن سرودهای خود در سوگ او پرداختند، بلکه همه مردم مغازه های خود را بستند! واضح است که بسیاری از دانشمندان عالم اسلام، خود از دانشجویان و استادان مجالس درسی مساجد بودند؛ به عنوان نمونه «شعیبی» «حسن بصری» و «احنف بن قیس» در مساجد عراق تدریس می کردند، و «ابن رشد»، «ابن سائق»، «ابن بسام»، «ابن باحه» و پزشک معروف «ابوالعلاء زهر» از فارغ التحصیلان مساجد اسپانیا بودند.

می گویند که خلیل بن احمد، در مسجد بصره عراق در باره زبان و لغت صحبت می کرد و یکی از شاگردان او «سیبویه» بود که بعدها یکی از مشهورترین، زبان شناسان و عربی دانان تمام ادوار شد.

در بین افرادی که در مسجد «قرویین» به تحصیل و تدریس اشتغال داشتند، می توان از «ابن خلدون»، «ابن خطیب»، «البیرونی»، «ابن حرزیم»، «ابن میمون» و «ابن الوزن» نام برد.

گفته می شود برای اولین بار در مسجد قرویین بود که «ژیلبرت اوری» که بعدها به تام پاپ سیلستر دوم معروف شد، با اعداد عربی و استفاده از عدد صفر آشنا شد و آنها را به اروپا معرفی کرد.

مسجد و علوم جدید

اگر چه مسجد به جلب دانشجویان زیادی ادامه داد، ولی برنامه و موضوعات درسی آن، به تدریج حالت کاربردی خود را از دست داد و بیشتر جنبه انتزاعی پیدا کرد. به علاوه در برخی از مساجد در برابر علوم جدید، مقاومت نشان داده می شد!! با این که قرآن کریم، یکی از منابع شناخت را علم معرفی نمود، خشیت در برابر خدا را ویژگی

ص: ۳۷۳

عالمان می‌دانند و این مطلب را در ذیل آیات مربوط به طبیعت بیان می‌کند. (۱) این عمل، باعث عقب افتادگی معنوی و فروکش کردن روح تحقیق و یادگیری شد! به این ترتیب نه تنها تولید علم و اندیشه در جهان اسلام متوقف شد و عالمان نازک اندیش و نواندیش به حاشیه رانده شدند، بلکه موقعی که مؤسسات جدید آموزشی و افکار جدید به دنیای مسلمانان از سایر نقاط دنیا معرفی شد، ارتباط نزدیک بین مسجد، علم و آموزش قطع شده بود.

مجالس درس تعداد معدودی از مساجد بزرگ، مانند الازهر در مصر، مسجد قیروان و زیتون در تونس و مسجد قرویین در مراکش، منابع و امکاناتی داشتند و برای موجودیت خود تلاش می‌کردند، اما حتی این مراکز درسی نیز نتوانستند موقعیت کاملی کسب کنند، تا این که به طور کامل قوانین و اصول آموزش عالی را پذیرا شدند، به این ترتیب در عمل به صورت دانشگاه‌های جدیدی در آمدند و با مسجد که زمانی متعلق به آن بودند، ارتباط بسیار ضعیفی داشتند. (۲)

لزوم احیای مراکز آموزشی مساجد

انقلاب اسلامی ایران که حرکتی اصیل بر مبنای قرآن و روایات اهل بیت «علیهم السلام» بود، دین را با همه جامعیتش به صحنه آورد. به همین جهت لازم است که تدابیری اندیشیده شود تا مساجد نیز نقش خود را به تمام و کمال از جمله در ارتباط با مسئله آموزش ایفا نمایند.

پیشنهاد می‌شود با توجه به اهمیت استان تهران و نقش الگو سازی آن برای سایر نقاط ایران و جهان، طرح مراکز آموزشی مساجد نخست در استان تهران اجرا گردد.

ص: ۳۷۴

۱- .سوره فاطر، آیه ۲۸ .

۲- . ر ک. نقش کتابخانه های مساجد در فرهنگ و تمدن اسلامی.

۱. شناسایی مساجدی با ویژگی های زیر:

الف: امام جماعت فاضل توانا و مردمی که بتواند نقش معلم به معنای جامع آن را ایفا نماید.

ب: شناسایی مساجدی که فضای مناسب جهت برگزاری جلسات آموزش عمومی را داشته باشند.

ج: موقعیت مطلوب مسجد از نظر جمعیت و امکانات.

۲. تشکیل شورای آموزش عمومی مساجد:

برای تبیین سیاست ها، راهکارها، پیاده کردن نظام آموزش در مساجد شورایی با ترکیب زیر در مرکز تشکیل می گردد:

الف: معاونت فرهنگی مرکز.

ب: دو نفر از ائمه جماعات.

ج: یک نفر روانشناس.

د: یک نفر جامعه شناس.

محمدحسین رجایی فر

چکیده

مساجد نقش فوق العاده ای در تحکیم معاشرت ها و انتخاب دوستان اصلح داشته اند و این امر در روانشناسی تکیه گاه عظیمی در کاستن از آلام و افسردگی ها و استرس ها به حساب می آید و از نظر جامعه شناسی گروه ها در نظام اجتماعی نقش تعیین کننده ای دارد. مسجد محل بازآموزی آداب اجتماعی است؛ افزون بر آن گره کشاترین و مؤثرترین نقش در رفع و حل معضلات اجتماعی را داراست. از جمله مسائلی که در مساجد از دیر باز مورد عنایت بوده خدمت رسانی و تعاون اجتماعی می باشد در واقع مشکلات عدیده اقتصادی و اجتماع انسان ها از کانال مساجد حل می شده است و همین امر موجب نوعی تعاون و یاری رسانی همگانی و متقابل گردیده است امروزه نیز می توان مساجد را در زمینه خدمت رسانی به دیگران، بیشتر و بهتر تجهیز کرد. اکنون احیای خدمت رسانی از طریق ارائه آموزه های دینی، تشویق ثروتمندان متدین مسجدی، ایجاد صندوق های قرض الحسنه در مساجد، سرمایه گذاری غیر مستقیم و هدایت نذورات و زکوات به مساجد، تشویق اهدای هدیه به ایتم مستمندان از سوی مسجد، اسکان در راه ماندگان و پرداخت هزینه بازگشت به آنان، ارایه احسان به دوستان در مساجد، کمک به مظلومان از طریق اقدام جمعی مسجدیان، عیادت مریمان توسط اهل مسجد، ارایه

خوش رفتاری و شنیدن درد دل دیگران، تکریم تازه واردها و ایجاد شادی و سرور، برآوردن حاجات انسان ها، اطعام، اصلاح ذات البین، ایجاد ستاد مشورت و ستاد پرداخت بدهی بدهکاران رهنمایی گمشدگانه، حفظ مال و امانت داری، ایجاد امنیت از طریق بسیج مساجد، امکان پذیر می باشد و چه نیکوست که این نقش در سطح متناسب و مقبول اجتماعی جامه عمل بپوشد.

مقدمه

از دیر باز در مساجد نهضت خدمت رسانی و تعاون اجتماعی مورد عنایت بوده است. کارکرد مساجد در ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ... در گذشته یک واقعیت غیرقابل انکار است و از نظر رفع حاجات و حل دعاوی و برطرف ساختن مشکلات عدیده، مساجد نقش اول را ایفا می کرده اند؛ و حتی اصحاب صفا در مساجد سکنی داشته اند. در واقع مشکلات عدیده اقتصادی و اجتماعی انسانها از کانال مساجد حل می شده است و همین امر موجب نوعی تعاون و یاری رسانی همگانی و متقابل گردیده است.

امروزه نیز می توان مساجد را در زمینه خدمت رسانی به دیگران که در آیات و روایات از اهمیت خاصی برخوردار است، بیشتر و بهتر تجهیز کرد. بدین منظور اصل خدمت رسانی و رابطه آن با مساجد را امری مسلم می گیریم زیرا در طول تاریخ مساجد، بزرگترین خدمت رسانی ها از کانال مساجد صورت گرفته است.

تبیین اهمیت و ثواب خدمت رسانی، استفاده به جا و اصولی از ثروتمندان حاضر در مساجد، ایجاد صندوقهای قرض الحسنه، سرمایه گذاری های غیر مستقیم، تشویق و اهدای هدیه به ایتام، مستمندان و فقیران از طریق مسجد، اسکان در راه ماندگان در مساجد با یک برنامه ریزی اصولی و ... از جمله راه های اساسی خدمت رسانی در مساجد است.

یکی از سنگرهای اساسی و استراتژیک به منظور انتقال پیام و تبیین ارزش های دینی، مساجد می باشد. مسجد اگر چه در بررسی لغوی می تواند مکان و یا جایگاه سجده به حساب آید، ولی در اصطلاح جایگاهی است با ویژگی های بسیار ممتاز و برخوردار از

ارزش و قداست. در این جایگاه که به شکل یک مجموعه کامل اداره می شود، می توان به اهداف مختلف کوتاه و دراز مدت دست یافت. استفاده چند منظوره از مسجد یکی از نکات قوتی است که خداوند در این مکان مقدس به ودیعت نهاده است. بسیاری از مفاهیم علمی اعم از روان شناسی، علوم اجتماعی، سیاسی و میانی علم ارتباطات در مسجد، می تواند به نحو احسن مورد تحقق قرار گیرد.

مساجد نقش فوق العاده ای در تحکیم ارتباطات، معاشرت ها و انتخاب دوستان اصلح داشته اند و این امر در علم روانشناسی، تکیه گاه عظیمی در کاستن از آلام و افسردگی ها و استرس ها به حساب می آید و از نظر جامعه شناسی گروهها، در نظام اجتماعی، نقش تعیین کننده ای داشته اند و این امر را می توان در قالب گروه های بسیار نزدیک و صمیمی در مساجد پیدا کرد.

نظام های آموزشی و پرورشی هر کشوری درصدد انجام بهینه امر تعلیم و تربیت بر مبنای تقویت اراده و شوق آدمیان می باشند و این مهم در مساجد به نحو احسن و اکمل خود اتفاق می افتد. کلاسهایی که در مساجد تشکیل می گردد، معمولاً بر چند مبنا استوار است:

۱. هدف قرب الهی در آن منظور شده و از مادیات صرف خارج می گردد.

۲. در نهایت سادگی و بدون تکلف تشکیل می شود.

۳. حضور در آن جنبه الزامی نداشته و بر مبنای علاقه و شوق صورت می پذیرد.

۴. معمولاً قرین به دیدار دوستان و برادران دینی گردیده و متعلم را از غربت و تنهایی نجات می دهد.

ویژگی های فوق در هیچ مؤسسه یا کلاس درسی تحقق نمی یابد و لذا بازدهی کلاس های مسجد به مراتب از سایر کلاس ها بیشتر است.

مسجد محل باز آموزی آداب اجتماعی است و لذا خلاصه و چکیده اندیشه علمای اخلاق در مسجد خود به خود جامه عمل می پوشد.

آموزش نظامی در مساجد با محراب که محل حرب و جایگاه جهاد امام است، پیوند می خورد و از آموختن آن برای کسی که علاقمند به فنون نظامی است،

جنبه قداست و حرمت پیدا می کند.

در مساجد، متدینین با رسانه مقدس منبر مواجه هستند که با القای اندیشه و تفکرات صحیح، در قلوب تأثیر عمیق و دراز مدت می گذارد، بدینسان فراگیری مبانی علمی ایمان به خدا، موجب تقویت اعتقادات و استماع آیات و روایات عامل جلا و صفا یافتن دل ها و شستن زنگار قلب ها می شود. منبرها از مخاطبین خود اشک می گیرند، آنها را به جبهه ها می فرستند و یا تشویق می کنند که نسبت به فقرا و ایتم و ضعفای آل محمد «صلی الله علیه و آله» بی تفاوت نباشند!! آری مساجد، ویژگی هایی دارند که می توانند بخشی از خلأهای فکری و روانی و اجتماعی را پر کرده و منشأ خیرات فراوان در جامعه گردد.

یکی از این ویژگی ها که در حد خود گره گشایترین و ویژگی و مؤثرترین پارامتر در رفع و حل معضلات اجتماعی است، امر خدمت رسانی است که از طریق مساجد به نحو درستی انجام خواهد پذیرفت. مساجد با نهضت خدمت رسانی و تعاون اجتماعی، پیوند عمیق و ژرف و ناگسستنی دارند. در طول تاریخ مساجد، خدماتهای مختلف و متعدد و یاری رسانی به نهادهای اجتماعی و توده مردم داشته و این کار از طریق مساجد به سهولت و سرعت انجام می پذیرفته است و این مهم توانسته سابقه مساجد را به عنوان نهادهای خدمتگذار، همواره روشن و درخشان و تابنده نگه دارد.

ضرورت خدمت رسانی و تعاون اجتماعی

اگرچه نهضت خدمت رسانی و تعاون اجتماعی می تواند از منظر مکتب های مختلف، تفاسیر مختلفی داشته باشد ولی نمی تواند منشأیی جز خداپرستی و انگیزه الهی داشته باشد؛ زیرا عقل حسابگر، مردم گرایی و مردم سالاری از دیدگاه مکاتب غربی، به گونه ای معنی می شود که بار مسئولیت یک فرد در مقابل دیگران را از دوش او برمی دارد. به عنوان مثال در لیبرالیسم، مارکسیسم و دیگر مکاتب مادی، جای مناسبی برای خدمت رسانی به دیگران نخواهیم یافت. آری در خارج از اندیشه های الهی، وجهی برای خدمت رسانی و دلیلی به منظور آن وجود ندارد و حتی این امر مضحک می نماید ولی ضرورت خدمت رسانی در تفکر مذهبی و به ویژه در مبانی اندیشه های

اسلامی یک واجب و ضرورت است.

تعاون اجتماعی نیز از همین ضرورت، ناشی شده و معلول طبیعی خدمت رسانی می باشد.

در تفکر اسلامی، رسول آن حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ (۱) و شعارش سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ (۲) و عملش صرف ساعت ها وقت برای محرومین و سائلین بوده است.

در این مکتب که اساس آن بر تربیت انسانها نهفته است، صدها آیه و حدیث در ثواب خدمت به دیگران وارد شده و سیره عملی معصومین «علیهم السلام» نیز سرشار از آن است.

فرمان ورود علی بن یقظین به دربار سلطان جور، جهت برآوردن حاجت مردم به فرمان امام زمان خود، یکی از هزاران موردی است که در سیره معصومین «علیهم السلام» به منظور خدمت به دیگران، صورت گرفته است.

شیوه های تحقق خدمت رسانی در مساجد

انجام خدمت رسانی و تعاون اجتماعی از طریق مساجد، امری است که از بدو به وجود آمدن مساجد وجود داشته و با توجه به اسناد تاریخی آن، کسی را یارای انکار آن نیست و قطعاً هم اکنون نیز باید این مهم از کانال طبیعی خود یعنی مساجد صورت گیرد.

آن چه اهمیت زیادی دارد، توجه به شیوه ها و راهکردهایی است که در این مسیر اعمال می شود. باید دید چگونه می توان امر خدمت رسانی را با تمام ابعاد آن از طریق مساجد احیا کرد و شیوه های تحقق عملی آن چیست؟ ۱. خدمت رسانی از طریق آموزه های دینی تعلیم و تعلم در مساجد به شکل سنتی خود اعم از سخنرانی و کلاس و نشست های

ص: ۳۸۱

۱- .سوره توبه، آیه ۱۲۸ .

۲- . میزان الحکمه، ج ۴، ص ۴۷۳ .

جمعی، امری متداول بوده است. مفاد و موادی که از طریق تبلیغات در مساجد به صورت یک فرایند پیام رسانی به مخاطبین القاء و عرضه می گردیده، معمولاً همراه با نوعی تکلیف و نگرش اخروی بوده است. این نگاه همواره انسان ها را مکلف و مسؤول بار آورده و آنان را در قبال پدیده های اجتماعی، مسؤول می دانسته است.

خدمت رسانی با پشتوانه فوق العاده دینی می تواند در منابر به عنوان بهترین و عالی ترین وسیله انتقال پیامهای دینی، مورد تأکید قرار گیرد. این تأکید اگر به جا، مناسب و با هنرنمایی لازم صورت گیرد، خدمت رسانی و تعاون اجتماعی را به یک فریضه همگانی بدل خواهد ساخت.

۲. ترغیب ثروتمندان متدین به نهضت خدمت رسانی مسجد مکانی است عمومی و همگانی؛ در این مکان مقدس، افراد مختلف با تفاوت های سنی، فکری، مالی و جسمی و اختلاف جنسیت حضور یافته و از برنامه های مذهبی بهره می برند.

قشری از نمازگزاران مساجد، افراد ثروتمندی هستند که با جذب و توضیح ثواب خدمت رسانی و اهمیت تعاون اجتماعی، می توان از آنان در راه ارایه خدمات بهینه به شهروندان استفاده کرد.

در این زمینه لازم است به نحو انسانی و معقول و اسلامی عمل شود. اصرار برای کمک به فقرا به ثروتمندان متدین، همچون تواضع و ذلت در قبال آنان به خاطر دارایی آنها نامناسب است. لذا با یک برنامه توجیهی و اسلامی می توان، ثروتمندانی که در مسجد حضور می یابند را در ارایه خدمات به خلق خدا ترغیب نمود.

۳. صندوق های قرض الحسنه در مساجد با توجه به ثوابی که در قرض الحسنه نهفته است، صندوقهای قرض الحسنه در هر جایی باشند، منشأ خیر و برکات هستند، ولی وجود چنین صندوقهایی در مساجد، از ضریب اطمینان بالاتری برخوردار است. علاوه بر آن که صندوق قرض الحسنه مساجد جنبه قدسی و دینی داشته و اذهان همگان را به یک تعاون اجتماعی اسلامی

منصرف می سازد. با برنامه ریزی کلان در مورد این صندوق ها، می توان زمینه را به منظور خدمت رسانی و تبدیل آن به نهضت و نوعی تعاون اجتماعی فراگیر فراهم ساخت.

۴. سرمایه گذاری غیر مستقیم در مساجد نهضت خدمت رسانی حداقل در بخشی از تحقق عملی خود، نیاز به ابزارها، امکانات و وسایل اقتصادی دارد. سازمان دهی اموالی که امکان هدایت شدن به مساجد را دارند، یکی از راه های اصولی در برنامه ریزی به منظور خدمت رسانی می باشد.

با هدایت بخشی به نذورات و این که در راه خیر رسانی به دیگران هم نذر امکان پذیر است و یا افرادی که موقوفاتی دارند و یا رساندن اطلاعات به افرادی که قصد وقف دارند و نیز تشویق به پرداخت زکات و توضیح این مطلب که ممکن است از زکات در راه خیر هم استفاده کرد، می توان مسیر را برای وصول به هدف تعاون اجتماعی هموار کرد.

تبلیغ امور نذر، وقف، زکات و کاربری اجتماعی آن به سهولت از طریق مساجد و رسانه منبر و یا به وسیله نشر مقالات، مجلات و کتب از کانال مساجد، امکان پذیر و تأثیر گذار خواهد بود.

۵. اهدای هدایا به ایتام، مستمندان و فقیران بخشی از نهضت خدمت رسانی شامل اهدای هدایا به ایتام، مستمندان و فقیران می باشد. با تحقق اهدا در مقام عمل، می توان داعیه انجام خدمتی را داشت و آن را به عنوان عمل صالح نزد حضرت احدیت عرضه کرد.

می توان اهمیت این هدایا و تناسب آن با کرامت انسانی ایتام و مستمندان را از طریق مسجد تبیین کرده، توضیح داد. از طرفی می توان در قالب یک گروه خوش ذوق و علاقمند از طرف مسجد به شناسایی این قشر محروم پرداخت و طرح مناسبی به منظور ارایه هدایا به آنان جستجو کرد.

دعوت از این قشر در محافلی که از سوی مسجد برگزار می گردد و حتی در مسابقات و برنامه های شاد و متنوع مسجد، گوشه ای از شیوه های تبلور عملی خدمت رسانی را به منصفه ظهور خواهد رساند.

۶. اسکان در راه ماندگان خدمت به در راه ماندگان که ممکن است انسانهای فقیر و یا متمولگی باشند، ولی در هر صورت در شهر غریبی با بن بست و مشکل مواجه شده و توانایی اقتصادی خود را به منظور ادامه مسیر از دست داده اند، از مصادیق نهضت خدمت رسانی و تعاون اجتماعی است.

با در نظر گرفتن محل اسکان و مخارج راه از طریق مساجد و استفاده از کارشناس خبره جهت تمییز صحت قول مدعیان در راه ماندگی به راحتی می توان، مساجد را در مسیر سرویس دهی به آنان مجهز ساخت.

۷. احسان به دوستان چنان که در احادیث و روایات ما آمده است، احسان به دوستان، از جمله موارد خدمت رسانی تلقی می گردد؛ این عمل انسانی می تواند از طریق مساجد به بهترین وجه و به صورت صحیح عملی شود زیرا در مساجد علاوه بر انجام امور عبادی، مؤمنین و اخیار با یکدیگر ملاقات می کنند آنان می توانند ضمن بیان مشکلات و درد دل خود یا شنیدن درد دل و مشکلات دیگران، با یکدیگر ابراز همدردی کرده و گاهی در مقام عمل جهت رفع مشکل و برآوردن حاجت برادر دینی خود اعلام آمادگی نموده، وارد عمل شوند. در این رابطه مسجد محل آموزش ارتباطات صحیح انسانی و تبادل عواطف و احساسات به حساب می آید. این گونه خدمت رسانی در نوع خود بی نظیر بوده و در هیچ مکانی همچون مسجد عملی نخواهد گردید.

۸. یاری مظلوم از طریق افشاگری و اقدام جمعی گاهی فردی از ناحیه ظالمی، تحت ستم قرار گرفته است. افشاگری در صفوف نماز جماعت، حرکت دسته جمعی به منظور حمایت از مظلوم از سوی نماز گزاران، اقدام امام جماعت در راه ارشاد و نصیح و خیرخواهی ظالم و روشهای مشابه در صدد احقاق حق مظلوم، از جمله مصادیق خدمت رسانی و تقویت این نهضت است که خود به خود فرهنگ سازی کرده و نوعی تعاون اجتماعی را موجب خواهد گردید.

۹. بازدید و عیادت از بیماران و گرفتاران روش بیشتر نمازگزاران مساجد این است که در مواقع لزوم از جمله مریضی و یا تصادف و حوادثی از این قبیل که برای افراد نمازگزار یا همسایه مساجد پیش می آید با تهیه هدیه ای مشترک به منزل او رفته و از او عیادت می کنند. بدون شک این گونه عیادتها در شادابی، شادکامی و حتی رفع مشکلات مادی و اقتصادی آنان مؤثر است. از طرفی این کار را می توان یکی از مصادیق بسیار مناسب نهضت خدمت رسانی و یکی از طرح های تکمیلی تعاون اجتماعی به حساب آورد.

۱۰. خوش رفتاری و گشاده رویی به عنوان خدمت خدمت رسانی به دیگران، گاه مادی و گاه معنوی است. خدمت رسانی معنوی از نوع غیر ملموس و در عین حال بسیار تأثیر گذار است. خوش رفتاری با دیگران، در واقع، محیط را برای آنان شاد و روحیه آنان را تقویت می کند. استرسها و فشارهای زیادی با همین گشاده رویی از بین می رود؛ به همین جهت خدمت به دیگران تلقی می گردد و شاید این نوع خدمت در نوع خود بی نظیر باشد.

اهالی مسجد و متدینین، معمولاً از این شادی و سرور که ریشه در اعتقادات قلبی و خرمی آنان به ذکر یار دارد، برخوردارند. آنان این شادی را در مسجد، محیط خانواده و خارج از خود بروز داده و عالی ترین شکل خدمت رسانی را انجام می دهند.

۱۱. شنیدن درد دل دیگران توجه و گوش دادن به درد دل و شکواییه دیگران، یک عمل انسانی به حساب آمده، از مصادیق بارز خدمت رسانی به دیگران است و در تقویت تعاون اجتماعی مؤثر است.

این عمل انسانی و موقر، از نظر روان شناسی به نحو فوق العاده ای در تسکین آلام مؤثر است. گاه با استماع درد دل یک فرد او آن قدر سبک می شود که گویا آن غصه در دل او نبوده است.

اگر بتوانیم پس از گوش دادن به شکوایه دیگران، از جملات امیدوارکننده ای همچون: غصه نخور! درست می شود! کار دنیا همین است! این مسئله آن قدرها مهم نیست که تو بدان فکر می کنی و... استفاده کنیم، کمک بیشتری به او کرده ایم.

در واقع و به طور عملی، این کار در مساجد بهتر از جای دیگر انجام می گیرد زیرا در مساجد، به هنگام اجتماع مؤمنین به صورت گروه های دو یا چند نفره، می توان به نحو احسن، شنیدن درد دل دیگران را به صورت یک خدمت از طریق مساجد، تقویت و ارایه نمود، بلکه آن را به یک فرهنگ دینی و ملی مبدل ساخت.

۱۲. برپایی کلاس و انفاق علمی در مساجد مساجد می توانند با برپایی کلاس تقویتی برای دانش آموزان مستمندی که یک یا چند درس عقب افتاده دارند، ولی توانایی پرداخت هزینه درس و استاد خصوصی را ندارند، این معضل را به نحو احسن حل نموده، از این طریق، یکی از مصادیق خدمت رسانی را محقق سازند و به نهضت آن استعانت و یاری رسانند.

آری مساجد می توانند با کمک دبیران متعهد و متدین، کلاسهای مختلف و از جمله دروس جبرانی، برپا نموده، به یاری قشر آسیب پذیر بپردازند. شاید کسی تصور کند که این مسئله یک طرح ذهنی و عمل نشدنی است ولی هم اینک موارد زیادی از آن در مساجد اجرا شده، ثمرات جالب آن مشهود است.

۱۳. تکریم نو مسجدیان به عنوان خدمت رسانی احترام به انسان ها که احترام به جوهره و فطرت و ذات انسانی آنهاست علاوه بر اهمیت ذاتی، نوعی خدمت به پرورش و تقویت شخصیت انسانی و تقویت اعتماد به نفس دیگران به حساب می آید.

اگر کسانی که تازه وارد محفل اهل دین می شوند، در مساجد مورد توجه قرار گیرند، ماندگار خواهند شد. آن گاه این عمل نوعی خدمت به آنان و جزء موارد خدمت رسانی به حساب خواهد آمد.

۱۴. ادخال سرور از طریق اهل مسجد مسجدي ها می توانند در تحقق شادی در یک کوچه، محله، گذر و خیابان مؤثر باشند. آنان با برپایی مراسم شاد، کمک به دیگران، حتی حرکت گروهی در مرمت و ساخت و تعمیر بیوت و امور عمومی که به رفاه مردم کمک می رساند، چراغانی کردن محل، پخش شیرینی، اجرای نمایشنامه های شاد و... بیشترین تأثیر را در ادخال سرور خواهند داشت. این حرکت زیبا در طول تاریخ مساجد عمل گردیده و خاطره های شیرینی از آن در اذهان به جا مانده است.

بدیهی است این عمل انسانی که انجام آن از طریق مساجد یکی از امور متداول بوده است، از جمله عملکردهای حیاتی در تحقق نهضت خدمت رسانی می باشد.

۱۵. بر آوردن حاجات انسان ها در مساجد انسان ها و از جمله قشر خاص متدینین و مومنین به دلیل شرائط انسانی خود مشکلاتی دارند که حل و انجام آن بهترین خدمت به آنان می باشد. این حاجت ها در قالب انجام خدمت رسانی در مساجد بهتر از هر جای دیگری انجام می گیرد.

ممکن است اظهار مشکل از طرف آدمیان با کرامت نفس آنان منافات داشته باشد، ولی اظهار آن در مساجد با مشکلات کمتری روبروست زیرا درد دل و بیان مصائب در نزد اهل مسجد با حرمت و احترام خاصی صورت می گیرد و احتمال پاسخ گویی مثبت از سوی اهل مسجد به مراتب بیشتر از جاهای دیگر است.

۱۶. اطعام در مساجد اطعام در مساجد، از سویی در رفع مشکل تغذیه برخی از مستمندان و لو در حد جزیی اثرگذار خواهد بود و از سوی دیگر، باعث نوعی گردهمایی و ایجاد محیط صمیمی و جایگاه تبادل افکار خواهد شد.

در بعضی از مناطق کشور اسلامی ایران، رسم اطعام از سوی مساجد به ویژه در ایام محرم و رمضان می تواند، منشأ تأثیرات مثبت فراوانی شده، افراد را با محیط مسجد صمیمی تر سازد.

بدیهی است که اطعام هم از جنبه مادی و اقتصادی و هم از ناحیه ایجاد محیط صمیمی، خدمت رسانی و نوعی تعاون اجتماعی محسوب می شود.

۱۷. اصلاح ذات البین در مساجد شکی نیست که میانجی گری و اصلاح بین دو طرف که به دلایلی قهر هستند و یا مسئله ای آنها را به منازعه و درگیری کشانده، می تواند به معضل خاتمه داده، بین دو فرد یا فامیل آشتی برقرار سازد.

این اصلاح که به استناد آیات و روایات، از ثواب عظیمی برخوردار است، می تواند از طریق امام جماعت و اهل مسجد یا جمع متدین و مسجدی به نحو احسن و اکمل صورت پذیرد.

ممکن است محل رفع مناقشه و نزاع نیز در مسجد باشد و حتی اتاقی در مسجد به این امر اختصاص داده شود و یا می توان بین اهل مسجد و کسانی که منازعه دارند، نوعی ارتباط برقرار کرد و از این طریق معضلات اجتماعی را برطرف ساخته و محیط شاد و صلح آمیز و دوست داشتنی را به عنوان یک خدمت انسانی فراهم ساخت.

۱۸. ستاد مشورت در مساجد از آنجا که افرادی که نیاز به مشورت دارند، به دنبال یک محیط علمی، تخصصی و قابل اطمینان به منظور مشاوره می باشند، شاید مکانی مناسب تر از مساجد در این زمینه وجود نداشته باشد؛ بر این اساس ارایه مشاوره به ارباب رجوع، باید در مساجد با تشکیل ستاد مشورت احیا شود. سرویس دهی مشاوره به دانش آموزان و بررسی علل افت تحصیلی آنها جزئی از سیستم مشاوره است که می تواند توسط ستاد مدیران مساجد و یا هر نهادی که اداره مساجد را متولی است به اجرا در آید.

۱۹. ستاد پرداخت بدهی بدهکاران اگر در مساجد با ارشادهای امام جماعت و همکاری و هماهنگی متولیان و کمک مؤمنین ثروتمند، ستاد فوق تشکیل شود و بدهکاری افرادی که واقعا در انجام بدهی

خود ناتوان هستند و این ناتوانی از روی تقصیر و عمدا نبوده است، تأمین شود، می توان مدعی شد که نوعی خدمت رسانی به خلق خدا صورت پذیرفته است و به عبارتی تعاون و همیاری اجتماعی در شکل عالی و خداپسند خود صورت پذیرفته است.

۲۰. پناه دادن و راهنمایی گمشدگان هدایت و راهنمایی دیگران به سمت خیر و کمال و خداجویی از جمله امور پر ثواب به حساب آمده در حدی که از عظمت بودن خورشید در دست راست و ماه در دست چپ بالاتر و مهمتر است.

هدایت گاه برای گمشده ای است که خود را گم کرده است؛ انسان گمراهی که از حقیقت و خداجویی و عدالت به دور افتاده است و اینک به دنبال وصل به اصل خویشتن است، او را به طریقی باید به مسجد و از طریق مساجد هدایت کرد تا با آموختن مفاهیم اعتقادی و ارزشی دین، خودش را بیابد.

هدایت گاهی نیز در قالب ظاهری خود انجام می گیرد؛ یعنی اگر فردی، کودکی، مبتلای به اختلال حواس، و... گم شدف از طریق مساجد، پناه داده، راهنمایی شود.

انجام این مهم بر مبنای خدمت رسانی و تقویت نهضت آن بوده و به مرور به نوعی تعاون اجتماعی بدل خواهد شد.

۲۱. حفظ امانات از طریق مساجد بعضی از افراد اموال، اشیاء و اماناتی دارند که به دلایلی مایل نیستند آن را به دیگران و یا حتی مؤسسات معتبر دولتی بسپارند. شاید انگیزه آنان یافتن جایی است که به سهولت و راحتی اشیاء و اموال خود را داده و پس بگیرند و از قید و بند قرطاس مداری و کاغذبازی اداری راحت شوند و در ساعات غیر اداری نیز امکان مراجعه و دریافت امانات خود را داشته باشند و یا بخواهند که از وسایل آنان به نحو مشروط، نمازگزاران و اهل مسجد استفاده نمایند.

در تمام این صور، حفظ امانات از طریق مساجد می تواند، یکی از راه های احیای نهضت خدمت رسانی به حساب آید! بدیهی است انجام این امور که از مصادیق خدمت رسانی است، با یک برنامه ریزی صحیح از سوی متولیان مسجد امکان پذیر است.

۲۲. ایجاد امنیت از طریق مساجد وجود پایگاه های مقاومت بسیج در مساجد، گویای این مطلب است که باید ایجاد امنیت از مساجد الهام بگیرد.

مساجد می توانند با هماهنگی واحدهای بسیج در تحقق و توسعه امنیت در سطح جامعه دست به اقدامات گسترده بزنند. وقتی توده مردم نظاره گر ایجاد امنیت با ضریب بالا از طریق مساجد و از جانب نمازگزاران مسجدها باشند، قطعاً اطمینان خاطر بیشتری پیدا خواهند کرد.

با تصاعد این اطمینان خاطر و میزان آن، از یک سو خدمت رسانی درستی انجام گرفته و تعاون اجتماعی در سطح متناسب و مقبول اجتماعی، جامه عمل به خود پوشیده است و از سوی دیگر جاذبه مسجد افزایش یافته است.

جمع بندی و نتیجه گیری

مساجد به عنوان یک مکان مقدس، کانون مناسب و محل تجمع انسان هایی است که دیگران به چشم افراد متدین و قابل اعتماد به آنان می نگرند. در طول تاریخ مساجد، در ابعاد مختلفی از این مکان های مقدس، خدمات شایانی بروز کرده است و در واقع این جایگاه مقدس پاسخ مثبتی به نیازها با رویکردهای مذهبی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و... بوده است.

در مقاله جهت تقویت و تکمیل ابعاد خدمت رسانی، پیشنهاداتی همچون تشکیل صندوق های قرض الحسنه، سرمایه گذاری های غیرمستقیم، توجه به ایتم، مساکین، فقراء، درماندگان و یتیمان و... از طریق مساجد ارایه شده است که با عنایت به آنها می توان خدمت رسانی در مساجد به عنوان یک نضت تقویت کرده و مساجد را در تعاون اجتماعی به طور فعال سهمیم ساخت.

امید است شاهد تعاون اجتماعی در سطح کلان باشیم.

والسلام علیکم و رحمه الله و برکاته .

پایان.

ص: ۳۹۰

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریان‌های اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می‌نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

